

949-5B

50

ΠΑΠ

TEXTE UND FORSCHUNGEN
ZUR BYZANTINISCH - NEUGRIECHISCHEN PHILOLOGIE

ZWANGLOSE BEIHEFTE ZU DEN "BYZANTINISCH - NEUGRIECHISCHEN JAHRBÜCHERN,"
HERAUSGEGEBEN VON PROF. DR. NIKOS A. BEES (BEHS)

N° 43

Η ΚΡΗΤΗ
ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΣΑΡΑΚΗΝΟΥΣ

(824 - 961)

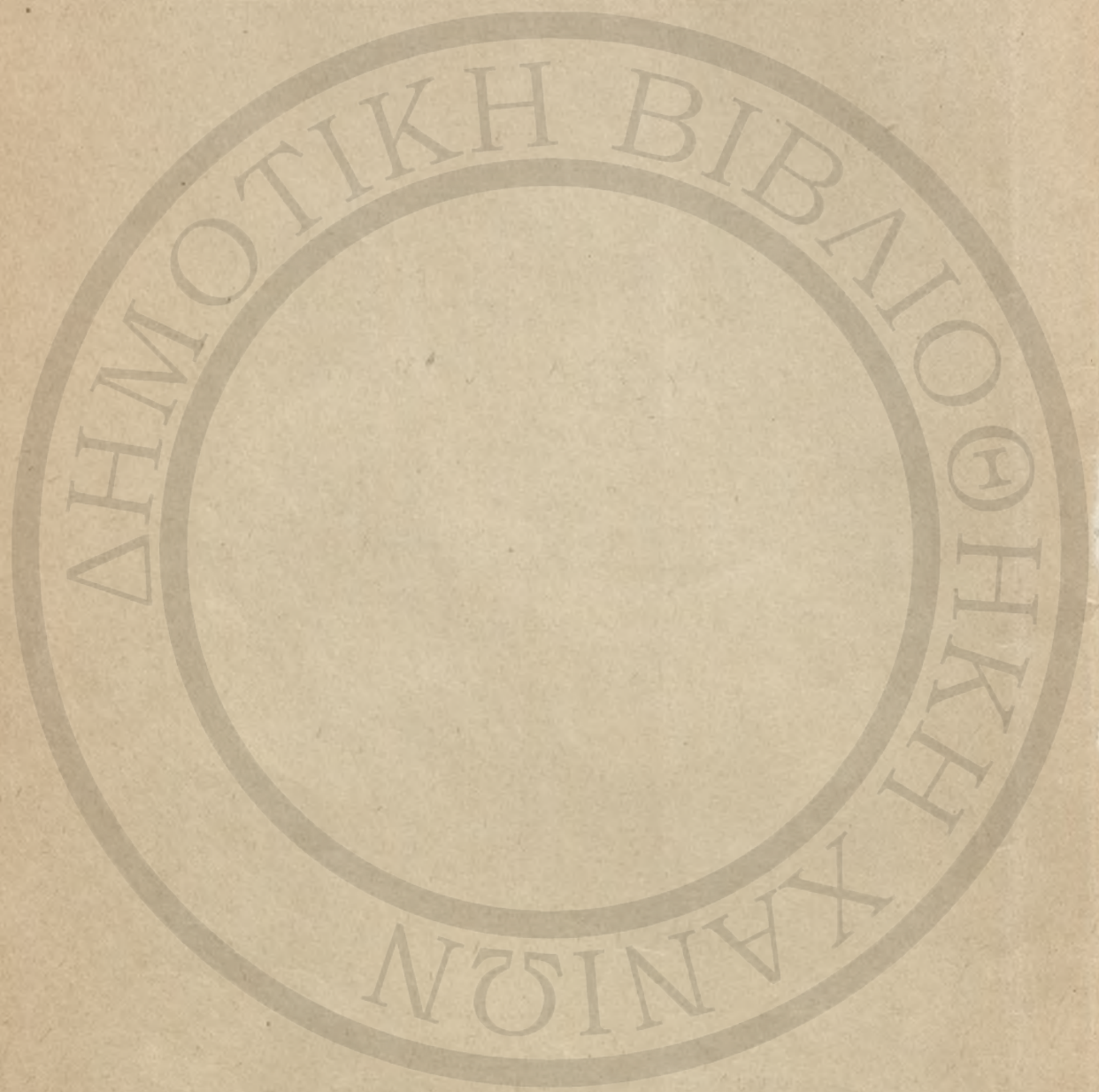
ΥΠΟ
ΙΩΑΝΝΟΥ Β. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ

VERLAG DER "BYZANTINISCH-NEUGRIECHISCHEN JAHRBUCHER,"
AVEROF - STR. 16

1948

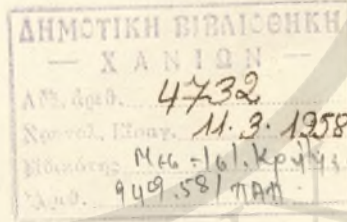
TEXTE UND FORSCHUNGEN
ZUR BYZANTINISCH - NEUGRIECHISCHEN PHILOLOGIE
ZWANGLOSE BEIHEFTE ZU DEN "BYZANTINISCH - NEUGRIECHISCHEN JAHRBÜCHERN,"
HERAUSGEBEBEN VON PROF. DR. NIKOS A. BEES (BEHE)

N° 43

Η ΚΡΗΤΗ
ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΣΑΡΑΚΗΝΟΥΣ

(824 — 961)

ΥΠΟ
ΙΩΑΝΝΟΥ Β. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

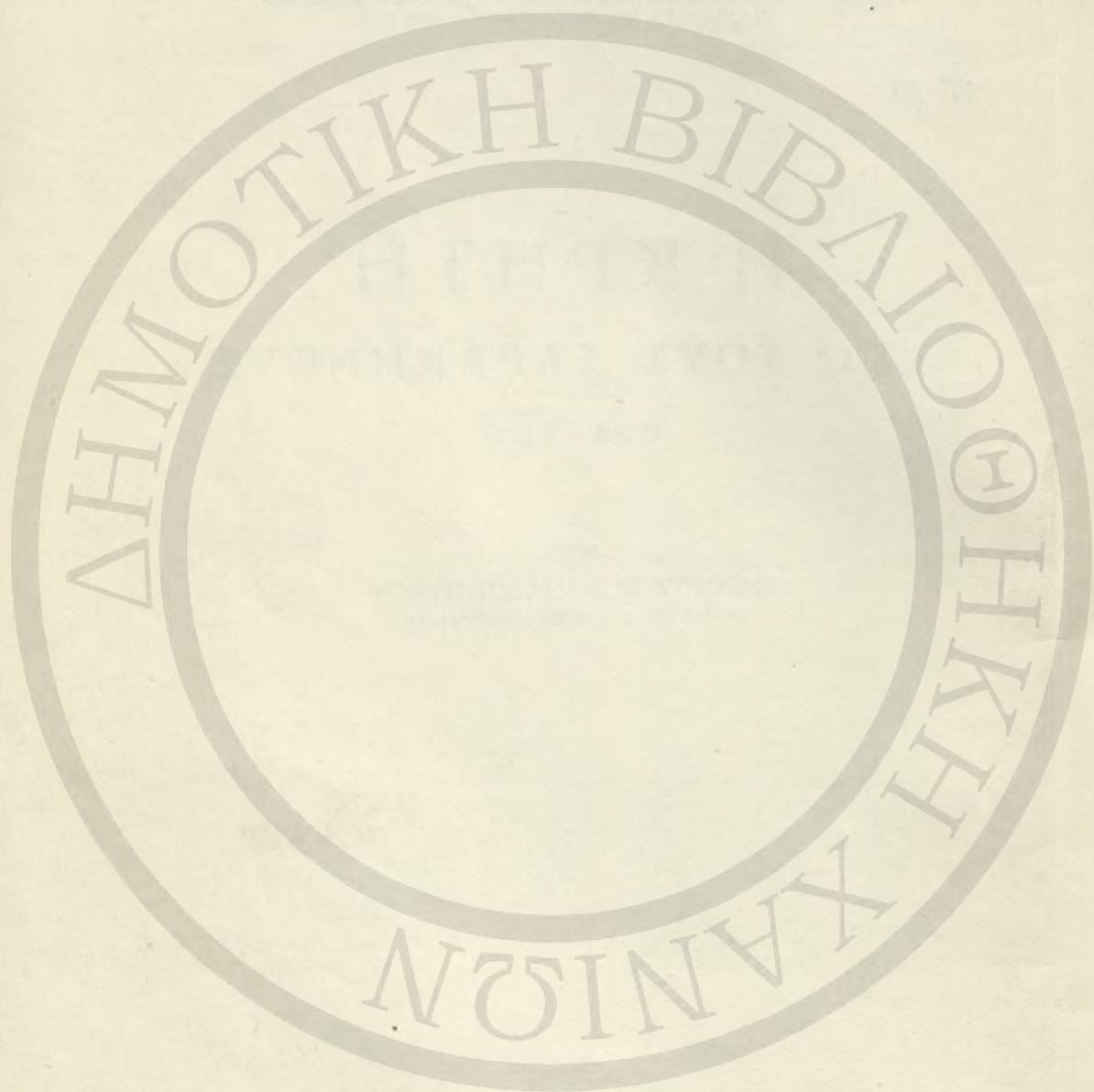

ΑΘΗΝΑ

VERLAG DER "BYZANTINISCH-NEUGRIECHISCHEN JAHRBUCHER,"
AVEROF - STR. 16

1948

949-58

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐφορμὴν εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ ποιήματος τούτου ἔδωκεν ἡ παρ' ἐμοῦ γενομένη ἔκδοσις τοῦ Μεγάλου Χρονικοῦ τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ (ἐξεδόθη ἤδη ἐν τῇ Teubneriana ὁ Α' τόμος ὑπ' ἀριθ. 1954). Ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἀσχολεῖται σὺν ἄλλοις καὶ περὶ Κρήτης διεξοδικῶς, τοῦ σχετικοῦ μέρους τῆς συγγραφῆς του καταλαμβάνοντος ἕνδεκα σελίδας τῆς ἐμῆς ἐκδόσεως (101.9—111.12).

Ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἀπέρρευσε τὸ Μέγα Χρονικὸν τοῦ Φραντζῆ διεπίστωσα ὅτι τὰ μὲν σχετικὰ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Κρήτης ἠντλήθησαν ἐκ τοῦ Στράβωνος, τὰ δὲ τῆς βυζαντινῆς περιόδου ἐκ τοῦ Συνεχιστοῦ τοῦ Θεοφάνους καὶ ἐκ μιᾶς ἄλλης πηγῆς, τὴν ὁποίαν δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς μου· ἐπειδὴ δὲ αὕτη περιέχει λεπτομερείας μὴ ἀπαντήσας εἰς ἄλλους Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ὑποθέτω ὅτι δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ προέρχονται ἐξ ἀγνώστου ἡμῖν πληρεστέρου χειρογράφου τοῦ ἀληθοῦς Συμεῶν Μαγίστου.

Παρὰ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἱστορικῶν ἀπὸ τοῦ Παπαρηγοπούλου καὶ ἐφεξῆς δὲν ἐγένετο δυνατὸν νὰ ὀδηγηθῶ, διότι οὗτοι ἢ ἀντιλοῦσιν ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν συγγραμμάτων νεωτέρων ἑσπερίων ἱστορικῶν ἢ καὶ ἂν κάποτε ἀνατρέχουσιν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, πράττουσι τοῦτο μετ' ἀνεπιστασίας. Ἀναφέρω ὡς παράδειγμα τὸ ἐξῆς: Προκειμένου περὶ τῶν πόλεων ἐκεῖνων, αἱ ὁποῖαι μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, διετήρησαν τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν ἐλευθερίας, ὁ Κεδρηνὸς ἀναφέρει ὅτι μία μόνη κατώρθωσε τοῦτο χωρὶς ὅμως νὰ ὀνομάσῃ καὶ ταύτην. Ὁ μακαρίτης Σπυρ. Λάμπρος ἀντλήσας ἐκ τοῦ Κεδρηνοῦ τὴν εἴδησιν, καταφεύγει πρὸς ἐξεύρεσιν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ταύτης εἰς ὑποθέσεις ἐπιτυχεῖς μὲν, περιττὰς ὅμως καὶ ἐλεγχούσας ἀνεπιστασίαν, καθότι αἱ πρωταρχικαὶ πηγαί, εἰς ἃς δὲν ἔλαβε τὸν κόπον νὰ προστρέξῃ, ὠρισμένως καὶ συγκεκριμένως ἐκφράζονται ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Συνήθως οἱ ἡμέτεροι ἱστορικοὶ ἀντιλοῦσιν ἐκ τοῦ Lebean ὡς ὑπέδειξα ἐν σχετικῇ πραγματείᾳ μου.

Ὡς ἐπὶ πλεῖστον ὅμως προβαίνουσιν εἰς κρίσεις ἀδαιρέτους, αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν ὥστε νὰ συσκοπισθῇ περισσότερον ἢ ὄντως σκοτεινὴ περίοδος τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Οὕτως ὁ Παπαρηγόπουλος (ἐκδ. Καρολίδου, τ. Γ', σ. 235) λέγει τὰ ἐξῆς: «ὁ δὲ Ὅμαρ (ὁ κατακτητὴς τῆς

Κρήτης) καλέσας αὐτόθι ἐξ Ἰσπανίας, ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἐκ Συρίας ἀποίκους ἴδρυσεν οὐ μακρὰν τῆς ἄκρας τοῦ Χάρακος νέαν πρωτεύουσαν, ἣν ὠνόμασε Χάνδακα. Ἦρעύνησα ἐπὶ μακρὸν καὶ μετὰ πάσης τῆς δυνατῆς ἐπιμελείας, πάσας τὰς πηγὰς τῆς ἐποχῆς ἑλληνικὰς τε καὶ ἀραβικὰς, ἀπολύτως οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἀναφέρει οὐδὲ κἂν σχετικὸν τι περὶ ἐποικισμοῦ τῆς Κρήτης διὰ βαρβάρων μετακληθέντων ἐξ Αἰγύπτου, ἐξ Ἰσπανίας καὶ ἐκ Συρίας. Ἡ εἶδησις εἶναι ἀπολύτως φανταστική. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Lebeau, ὅστις δὲν διακρίνεται διὰ τὰ φιλελληνικὰ αἰσθήματά του, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοιοῦτου ἐποικισμοῦ. Τοῦναντίον μάλιστα ἀποκομίζει τις ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Lebeau τὴν ἐντύπωσιν ὅτι δὲν ἐξημιώθη ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ τῶν κατοίκων τῆς νήσου.

Ὡς νὰ μὴ ἤρκει ὁμως ὁ πρῶτος οὗτος κατὰ φαντασίαν ἐποικισμὸς, οἱ ἐθνικοὶ μας ἱστορικοὶ ἐφεῦρον καὶ δεύτερον, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνακτίσαντος τὴν Κρήτην Νικηφόρου Φωκᾶ δῆθεν γενόμενον, παρερμηνεύοντες τὸ σχετικὸν χωρίον τὸ πραγματευόμενον περὶ τῆς ἐπανδρώσεως τοῦ ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἰδρυθέντος νέου φρουρίου τοῦ παρ' αὐτοῦ ἐπονομασθέντος Τεμένους. Ἐὰν καὶ ἐνταῦθα εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθῆ ὅτι εἶναι ὀρθὴ ἡ παρατήρησις τοῦ Παύλου Καρολίδου, ὅτι οἱ εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ φερόμενοι ὡς Ἀρμένιοι εἶναι Ἕλληνες καταγόμενοι ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀρμενίας καὶ Πόντου.

Τοιαῦτα καὶ πολλὰ ἄλλα ἀνάλογα συνετέλεσαν ὥστε νὰ μορφωθῆ ἡ γνώμη, τὴν ὁποίαν ἔχουν καὶ οἱ Κρητες καὶ ἐν γένει πάντες οἱ Ἕλληνες, ὅτι ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ τῶν κατοίκων τῆς μεγαλονήσου ἠλλοιώθη σημαντικῶς. Ἄλλὰ καὶ περὶ αὐτῶν τούτων τῶν Σαρακηνῶν κατακτητῶν αἱ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων νεωτέρων ἱστορικῶν παρεχόμεναι πληροφορίες δὲν εἶναι ἀκριβεῖς. Οὗτος ἐν σελίδι 234 τοῦ Γ' τόμου τῆς Ἱστορίας Παπαρηγοπούλου - Καρολίδου ἀναγινώσκομεν: «Ἡ ἱστορία τῆς ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν κατακτήσεως τῆς Κρήτης... καὶ αἱ περιπέτειαι τῆς δυναστείας τῶν Ἀβουχασιῶν, ἣτας ἔκτισε ἤρξατο ἐπὶ τῆς νήσου ἐπὶ 138 ἔτη μέχρι τοῦ 961, ὅτε αὕτη ἀνεκτίθη ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας εἶναι ἄχρι τοῦδε ἀτελέστατα γνωσταί». Ἐν τούτοις ὁμως τοῦτο εἶναι τὸ μόνον σημεῖον, προκειμένον περὶ τοῦ ὁποίου αἱ εἰδήσεις εἶναι ἀφθονώτεραι καὶ δὴ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι.

Ἐθεώρησα ἐπάναγκες νὰ ἐνδιατρίψω διὰ μακρῶν εἰς τὰ τῆς πρὸς Δυσμάς ἐπεκτάσεως τῶν Ἀράβων, καὶ εἰς τὰς ἐναντίον των ἐπαναστάσεις τῶν Βερβέρων, διότι τούτων ἀπηχῆσεις ἦσαν καὶ αἱ ἐν Ἰσπανίᾳ τοιαῦται. Ἐπραξα δὲ τοῦτο, διότι, τὸ μὲν ἐν τῇ γλώσσει μας σπανίζουσι τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα, τὸ δὲ διότι οἱ Βέρβεροι συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ διαμόρφωσιν τῆς Ἀνδαλουσίας, ἐξ ἧς ἀρχικῶς ὠρμήθησαν οἱ τὴν Κρήτην καταλαβόντες Σαρακηνοί. Ἐπεξετάθην δ' ἐπίσης εἰς τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν Ἀνδαλουσίαν, διότι μόνον διὰ τῆς λεπτομεροῦς ἐρεῦνης τῆς ἐν ταύτῃ κατα-

στάσεως είναι δυνατόν νὰ γίνῃ καταληπτή ἡ κίνησις αὐτῆ τῶν Σαρακηνῶν, ὡς καὶ ὁ τρόπος, ὅστις μὲ ἤγαγεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ τὴν Κρήτην καταλαβόντες δὲν ἦσαν Ἀραβες, ἀλλὰ Μοζάραβες.

Θεωρῶ καθήκον μου νὰ ἐκφράσω ἐνταῦθα εὐχαριστίας πρὸς τὸν εὐφρόμως γνωστὸν Κρητὰ ἐπιστήμονα κ. Νικόλαον Ι. Τωμαδάκη διὰ τὴν πρόφρονα συναντίληψίν του εἰς τὰς ἐρεῦνας μου καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸν σοφὸν διευθυντὴν τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς κ. R. Demangel, ὅστις μετὰ πάσης προθυμίας ἔθεσε τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην τῆς Σχολῆς εἰς τὴν διάθεσίν μου, ἐπιτρέπων μοι νὰ παραλαμβάνω καὶ οἴκοι καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ πολυτιμότερα βιβλία αὐτῆς.

Τὰ συγγράμματα, εἰς τὰ ὁποῖα συχνότερον παραπέμπω εἶναι τὰ ἐξῆς :

1) A. A. Vasiliev, «Byzance et les Arabes», Tome I.

La dynastie d'Amorium, ἐν τῷ Corpus Bruxellensis Historiæ Byzantinæ Bruxelles, 1935.

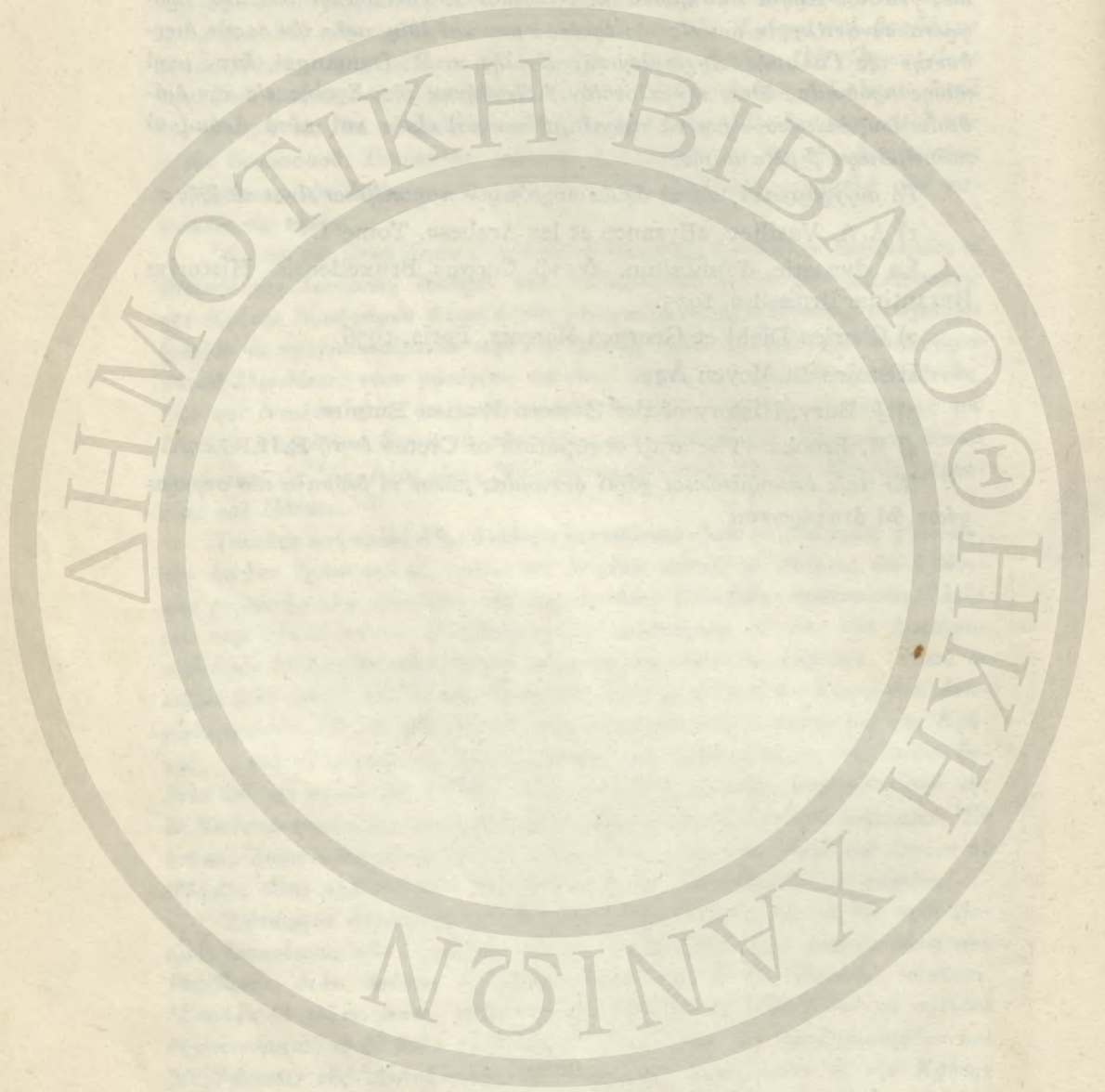
2) Charles Diehl et Georges Marçais, Paris, 1936.

Histoire du Moyen Âge.

3) J. Bury, History of the Eastern Roman Empire.

4) E. Brooks «The arab occupation of Crete» ἐν τῇ E.H.R.

Ἐν ταῖς ὑποσημειώσειςι χάριν συντομίας μόνον τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων θὰ ἀναφέρονται.

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Η ΑΝΔΑΛΟΥΣΙΑ

ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ

Ἄνδαλουσίαν καλοῦσιν οἱ Ἄραβες ἱστορικοὶ τὸ ἐν Ἰσπανία, ἰδρυθὲν ἄραβικὸν Κράτος, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Χαλιφᾶτον τῆς Κορδοῦης. Τὴν Ἰσπανίαν ἤρχισαν νὰ κατακτῶσιν οἱ Ἄραβες κατὰ τὸ 711, καθ' ἣν ἐποχὴν δηλαδὴ ἡ κατακτητικὴ αὐτῶν ὁρμὴ εἶχε φθάσῃ εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ἐπιδόσεως αὐτῆς.

Ἐδρα τότε τοῦ πρόγραμμα ἔχοντος τὴν κατάκτησιν τῆς οἰκουμένης ἄραβικοῦ κράτους ἦτο ἀκόμη ἡ Δαμασκός, ἤρχε δὲ ὁ (Ἄλ-Οὐαλὶδ ὁ Α΄ (705—715) ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Ὀμεαῦδων.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν, πρὸς Ἀνατολάς, ἔδρων ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἀσίας αἱ ἄραβικαὶ στρατιαὶ ὑπερβάσαι τὸν Ὄξον, ἐμελετᾶτο δὲ καὶ ἡ δευτέρα μεγάλη κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσις (1).

Τὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἰσπανίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων δὲν ἔχουσιν ἀκόμη σαφῶς διευκρινισθῆ. Θὰ προσπαθήσωμεν ἐν τοῖς κατωτέρω νὰ ἐκθέσωμεν συνοπτικῶς τὰ τοῦ γεγονότος τούτου λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ἀπάσας τὰς ὑφισταμένας ἀφηγήσεις.

Δέσποινα ἀπόλυτος τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, κατέβαλλε ὅλως ἰδιαιτέραν φροντίδα ὅπως κρατῆ εἰς χεῖρας τῆς τὰς κλεῖδας τῶν μεγάλων θαλασσιῶν ἀρτηριῶν τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Οὕτως, ἐκτὸς φυσικὰ τῶν στενῶν τοῦ Θρακικοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, κατεῖχε τὰ στόμια τοῦ Δουνάβεως, τὸν Κιμμέριον Βόσπορον ὡς καὶ ὀλόκληρον τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Τραπεζοῦντος μέχρι τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας (ἡ ὁδὸς τῆς μετάξης — la voie de la soie), διὰ δὲ τῆς Ἐρυθρᾶς τὴν ὁδὸν τῶν ἀρωμάτων (la voie des épices), τὴν ἄγουσαν πρὸς τὰς Ἰνδίας. Πρὸς δὲ τὰς ἐσχατίας τῆς Δύσεως ἐδέσποζον τῆς διόδου πρὸς τὸν Ἀτλαντικὸν κύριον ὄντες τῶν Ἑρακλειῶν στηλῶν.

Διὰ τὰ πολεμικὰ καὶ ναυτιλιακὰ μέσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ βράχος τοῦ Γιβραλτᾶρ δὲν εἶχε τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἔχει σήμερον. Ἀπ' ἐναντίας ἡ

(1) Ἡ πρώτη τοιαύτη διαρκέσασα πέντε περίπου ἔτη (673—677) ἔμεινεν ἀτελεσφόρητος. Ἄλλὰ καὶ ἡ δευτέρα (717), καίτοι παρεσκευάσθη ἐπὶ μακρὸν καὶ ἐπιμελῶς ἔσχε τὴν ἰδίαν τύχην.

δχυρὰ καὶ εὐλίμενος πόλις Σέπτεμ (1) κειμένη ἐπὶ τοῦ ἀφρικανικοῦ ἐδάφους κατάντικον τοῦ Γιβραλτὰρ ἐπλήρου ἅπαντας τοὺς πρὸς τὸν ὡς ἄνω ἐκτεθέντα σκοπὸν ἀπαιτουμένους ὄρους.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἀπολέσαντες βαθμηδὸν δλόκληρον τὸ ἀφρικανικὸν τμήμα τῆς ἐπικρατείας των, κατώρθωσαν οὐχ ἦτονον νὰ διατηρήσωσι τὴν Σέπτεμ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ὀγδόου αἰῶνος.

Τὴν πόλιν ταύτην διώκει τῷ τότε καιρῷ ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ πατρίκιος Ἰουλιανός, διατηρῶν φιλικὰς σχέσεις καὶ δὴ καὶ οἰκογενειακὰς τοιαύτας μετὰ τοῦ βισιγότθου βασιλέως τῆς Ἰσπανίας. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ τελευταῖος οὗτος προσέβαλε τὴν τιμὴν τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰουλιανοῦ, οὗτος, ὡς λέγεται, ἐκδικούμενος παρέδωκε τὴν πόλιν του εἰς τοὺς Ἀραβας, δοὺς αὐτοῖς καὶ πᾶσαν σχετικὴν πληροφορίαν περὶ τῆς κρατούσης ἐν Ἰσπανίᾳ καταστάσεως. Ἡ μᾶλλον μυθιστορηματικὴν χροιάν ἔχουσα ἀφήγησις αὕτη βεβαίως γεννᾷ ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὴν πιθανότητα αὐτῆς. Πάντως ἡ Σέπτεμ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων τῷ 709, (2) καὶ ἐκεῖθεν οὗτοι διεπεραιώθησαν εἰς Ἰσπανίαν.

Οἱ νεώτεροι ἐσπέριοι ἱστορικοὶ ἀπορρίπτοντες τὴν ὡς ἄνω ἀφήγησιν, ὁμοθυμαδὸν βεβαιοῦσιν ὅτι αὐτοὶ οὗτοι οἱ κάτοικοι τῆς Ἰσπανίας προσεκάλεσαν τοὺς Ἀραβας, ἀλλ' εὐρίσκονται ἐν ἀσυμφωνίᾳ προκειμένου περὶ τοῦ τίνες ἐκ τούτων ἐποιήσαντο τὴν πρόσκλησιν, τῶν μὲν ἐνοχοποιούντων τοὺς χριστιανοὺς ἐπισκόπους τῶν δὲ τοὺς Ἑβραίους, οἵτινες ἦσαν πολυάριθμοι ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ μάλιστα εἰς τὰς πόλεις.

Κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην πάντα ταῦτα εἶναι μᾶλλον συνέπειαι· πρέπει δὲ ν' ἀναζητήσωμεν τὸ πραγματικὸν αἶτιον ἐν τῇ ἐσωτερικῇ καταστάσει τοῦ βισιγότθικου βασιλείου, τὸ ὅποιον εἶχε περιέλθῃ τότε εἰς κυριολεκτικὴν ἐξάσθρωσιν· πλήρης δὲ ἀναρχία ἐπεκράτει ἐν αὐτῷ. Συναμοσίαι καὶ στάσεις ἀκαταπαύστως διεδέχοντο ἀλλήλας· κατὰ τινὰ δὲ τούτων ὁ δουξ τῆς Βετικῆς Ροδέριχος κατώρθωσε νὰ σφετερισθῇ τὸν θρόνον (3), χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν κατεύνασιν τοῦ σάλου. Οὐδόλως λοιπὸν ἀπίθανον καὶ Χριστιανοὶ καὶ Ἰουδαῖοι νὰ ἐκάλεσαν τοὺς Μουσουλμάνους. Τὰ τοιαῦτα παραδείγματα δὲν εἶναι ἄγνωστα καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἱστορίᾳ τῶν χρόνων ἐκείνων (4), καὶ

1) Ἡ Σέπτεμ γνωστὴ σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ceuta ἀνήκει εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἔχει πληθυσμὸν 10.000 κατοίκων.

(2) Diehl, σ. 246.

(3) Marçais, σ. 337.

(4) Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ οἱ ἐπίσκοποι δὲν προέβαινον αὐτοβούλως, ἀλλ' ἀπεστέλλοντο πρὸς τοὺς Ἀραβας ὑπὸ τοῦ πληθυσμοῦ πολιορκουμένων πόλεων πρὸς ἐπιτυχίαν εὐνοϊκωτέρων ὄρων παραδόσεως. Προκειμένου περὶ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ Βισιγότθοι βασιλεῖς ἦσαν αἰρετικοί· τοῦτο δὲ θὰ παρείχε λαβὴν καὶ πρὸς ἐντονωτέρας προστριβὰς. Θὰ ἐπεθυμοῦμεν ἐπὶ

τούτο διότι οἱ Ἄραβες εὐρισκόμενοι ἀκόμη ἐν πλήρει ἀκμῇ τῆς κατακτητικῆς αὐτῶν περιόδου καὶ καρπούμενοι ἐκεῖθεν σπουδαιότατα κέρδη, ἐκτός τοῦ ὅτι ἐπέτρεπαν εἰς τοὺς ὑποδουλομένους λαοὺς πλήρη θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, δὲν τοὺς ἐπέιζον καὶ δι' ὑπερβολικῶς καταθλιπτικῶν φορολογιῶν ἢ ἄλλης φύσεως μέτρων ὅπως τὸ ἔπραττον αἱ οἰκείαι κυβερνήσεις των. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχουσι τὰ πράγματα φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι μικρὰ μόνον δύναμις ἐξ ἐπτά χιλιάδων ἀνδρῶν ἀποτελουμένη ἀποσταλεῖσα ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Βερβερίας Μουσσά Ἰβν-Μουσαῖρ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ταρήκ ἤρκεσεν ὅπως ἐπιτύχῃ ἀμέσως σπουδαιότατα ἀποτελέσματα. Πράγματι οἱ Μουσουλμᾶνοι διαπεραιωθέντες ἐκ τῆς Σέπτεμ κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 711 κατέλαβον κατ' ἀρχὰς τὸ Γιβραλτάρ (1) καὶ τὴν Ἀλγεσίαν καὶ ἐκεῖθεν προήλασαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ὁ Βισιγότθος βασιλεὺς Ροδέρικος ἔσπευσεν ὅπως τοὺς ἀναχαιτίσῃ, οὗτοι ὅμως ζητήσαντες καὶ λαβόντες ἐν τῷ μεταξὺ ἐπικουρίας συνῆψαν παρὰ τὸ Ρίο-Μπορμπάτε (2) μετὰ τοῦ Ροδερίχου ἀποφασιστικὴν μάχην, καθ' ἣν οὗτος ἐνίκηθη καὶ ἐφρονεύθη· ὁ δὲ Ταρήκ ἐξηκολούθησε τὴν προέλασίν του.

Τὸ ἐπιὸν θέρος (712) αὐτὸς οὗτος ὁ διοικητὴς Βερβερίας Μουσσά-Ἰβν-Μουσαῖρ ἄγων μικρὰν δύναμιν ἐκ χιλίων ἀνδρῶν ἀποτελουμένην, ἀλλ' ἀπάντων γνησιῶν Ἀράβων, διεπεραιώθη καὶ οὗτος εἰς Ἰσπανίαν πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ὑποδουλώσεως ἧτις καὶ ἐπετεύχθη μετ' οὐ πολὺ, καταληφθέντος καὶ τοῦ Τολέδο, τῆς πρωτεύουσας τοῦ Βισιγοθικοῦ βασιλείου.

Βεβαίως αἱ δυνάμεις τοῦ Ταρήκ ἦσαν πρὸς τοῦτο πλεον ἢ ἀρκεταί. Ἐπειδὴ ὅμως αὐταὶ ἀπαρτίζοντο ἐκ Βερβέρων (3), ὁ Ἰβν-Μουσαῖρ δὲν θὰ ἤθελε, κατὰ τὴν γνώμην μου, νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς ἀποκλειστικῶς τοὺς καρποὺς μιᾶς τοιαύτης περιφανοῦς νίκης, τοὺς τε ἠθικοὺς καὶ τοὺς ὑλικοὺς. Ἄλλωστε ἡ πρώτη πρᾶξις του δεικνύει τοῦτο καθαρά· μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Τολέδο ἔσπευσε νὰ παραλάβῃ ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Ταρήκ τοὺς ἀμυθῆτους θησαυροὺς οἱ ὅποιοι ἀνευρέθησαν ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν Βισιγότθων βασιλείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε καὶ ἡ θρυλικὴ τράπεζα τοῦ βασιλέως Σολομῶντος.

Ὡς βλέπομεν, οἱ Βέρβεροι πρωτηγωνίσθησαν διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς

τοῦ σπουδαιότατου τούτου ζητήματος νὰ ἐξετίθεντο τὰ πράγματα περὶ τοὺς νεωτέρους ἔσπεροις ἱστορικοῖς κατὰ τρόπον ἰκανοποιητικώτερον.

(1) Δζέπ-ελ-Ταρήκ ἦτοι ὄρος τοῦ Ταρήκ. Ἐν τοῖς ἱστορικοῖς διδακτικοῖς ἐγχειριδίοις τῆς μέσης ἐν Γαλλίᾳ παιδείσεως φέρεται ὅτι ὁ Ἄραβ πολεμιστὴς Ταρήκ αὐτοβούλως προσέβη εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰσπανίας προελάσας μέχρι τῆς θαλάσσης. Ἐκεῖ τότε ἀνεφώνησε ὑψῶν τὸ ξίφος του πρὸς τὸν οὐρανόν. «Ὡ προφήτα, ἡ γῆ ἐξέλιπεν ὑπὸ τοὺς πόδας μου οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ θάρρος μου πρὸς ἐξυπηρέτησίν σου!» Εἶδομεν ὅμως ἀνωτέρω ὅτι ὁ Ταρήκ ἀνῆκεν εἰς τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἰβν-Μουσαῖρ. Σημειωτέον δὲ ὅτι δὲν ἦτο Ἄραβ ἀλλὰ Βέρβερος.

(2) Marçais, 337.

(3) Κατὰ τὸν Marçais πιθανῶς καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ταρήκ ἦτο Βέρβερος.

Ἰσπανίας. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ λοιποῦ μία συνεχὴς μετανάστευσις Βερβέρων θὰ καταπλημμυρίσῃ τὴν χώραν εἰς βαθμὸν ὥστε πᾶσα κίνησις ἐκδηλουμένη ἐν Βερβερία καὶ πᾶν γεγονός συνταράσσον αὐτὴν ἀμέσως ἀπηχοῦσι καὶ προάγονται καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ, εἶναι ἀνάγκη πρὶν ἢ ἐπιληφθῶμεν τῆς ἔξιστορήσεως τῶν ἀφορόντων εἰς τὰ τῆς Ἰσπανίας ἐκ τῆς ὁποίας ὠρμήθησαν οἱ κατακτήσαντες τὴν Εὐρώσῃν Σαρακηνοὶ νὰ ἐκθέσωμεν ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων σχετικὰ τινὰ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Βερβερίας.

ΟΙ ΒΕΡΒΕΡΟΙ

Ἐκ τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας καθυπέταξαν καὶ ἐξισλάμισαν οἱ Ἄραβες, ἡ Βερβερία εἶναι ἐκείνη ἣτις τοῖς προέβαλε τὴν μεγαλειτέραν ἀντίστασιν. Αἱ κατὰ τῆς Βερβερίας ἐπιχειρήσεις τῶν Ἀράβων ἤρξαντο σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου (1), μόλις ὅμως τῷ 698 συνεπληρώθη ἡ πλήρης κατάκτησις τῆς χώρας, τοῦ Σέπτεμ μόνον παραμείναντος εἰς χεῖρας τῶν ἀρχικῶν αὐτοῦ κυρίων ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, μέχρι τοῦ 709.

Ὀλόκληρον τὴν Βερβερίαν κατεῖχον προηγουμένως οἱ Ἕλληνες. Αὕτη ἀπετέλει τὸ Ἐξαρχᾶτον Ἀφρικῆς μὲ πρωτεύουσαν τὴν Καρχηδόνα καὶ περιελάμβανε τῆς ὑποδιαίρέσεις, Προκονσουλάριν, Βυζακίαν, Νουμιδίαν, Μαυριτανίαν πρώτην, Μαυριτανίαν δευτέραν (Septem), Σαρδηνίαν.

Τὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Βερβερίας παρεδόθησαν ἡμῖν ὑπὸ κατὰ πολὺ μεταγενεστέρων Ἀράβων ἱστορικῶν εἶναι δὲ ἐντελῶς ἀσαφῆ καὶ ἀκαθόριστα.

Ἀφορμὴν πρὸς ἔναρξιν ἐπιχειρήσεων κατὰ τῆς Βερβερίας παρέσχον αἱ θρησκευτικαὶ διενέξεις, ὧν ἦτο ἀπὸ πολλοῦ ἔρμαιον ἡ χώρα. Ὁ Δονατισμὸς π. χ. ἀφοῦ συνεκλόνησεν αὐτὴν βαθύτατα, ἐξηκολούθει ἀκόμη νὰ ἔχῃ πολλοὺς καὶ ἐνθέρμους ὄπαδους μολοντί ἀλλεπάλληλοι σύνοδοι κατεδίκασαν αὐτήν. Νῦν ὅμως συνέβαινε κατὰ χειρότερον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰς ἐπιτυχεῖς προσπαθείας τοῦ Ἡρακλείου πρὸς συμβιβασμὸν πρὸς τοὺς Μονοφυσίτας καὶ λοιποὺς ἀπεσχισμένους αἰφνιδίως ἐκεραυνοβόλησεν ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος. Ὁ Ἡράκλειος προσεπάθησεν ἐκ νέου νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα καὶ ἐξέδωκε τῷ 638 τὴν «Ἐκθεσιν» συνταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Σεργίου, ἣτις ἐπραγματεύετο περὶ τῆς μιᾶς ἐν τῷ Χριστῷ θελήσεως. Ἄλλ' ἡ Ἐκθεσις ἀντὶ νὰ ἐνεργήσῃ κατευναστικῶς ἀνῆψε νέαν πυρκαϊάν. Τότε ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς ἀνεδείχθη ὡς εἰς τῶν κυριωτάτων ἀντιπάλων τοῦ μονοθελητισμοῦ καὶ ἐνθερμος συνήγορος τῶν ἐν Χαλκηδόνι θεσπισθέντων, βλέπων ὅμως ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς γνώμας του ἐν Κωνστα-

(2) Ἡ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου συνεπληρώθη τῷ 642, αἱ δὲ κατὰ τῆς Βερβερίας ἐπιχειρήσεις ἤρξαντο ἐπὶ Χαλίφου Ὁθμάν, ὅστις ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ 644.

ντινυπόλει, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν πρεσβυτέραν Ρώμην. Σταθμεύσας ἐν Ἀφρικῇ, εὗρεν ἐκεῖ ἕδωφος προσφορώτατον, διότι καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς σύμπας ὑπὸ τῶν ἰδίων αἰσθημάτων διεπνέετο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πατριάρχιος Γρηγόριος, ὁ Ἐξάρχος Ἀφρικῆς ἐνθουσιώδης ὀρθόδοξος ὢν παρέσχε τὴν χώραν τοῦ ἄσυλον εἰς πάντας ὅσους ἢ φωνὴ τοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου ἐκάλεσεν εἰς τὸ καθῆκον, τιθέμενος οὕτω ἀντιμέτωπος πρὸς τὴν ἀνωτέραν αὐτοῦ ἀρχήν, τὴν Μοναρχίαν Κωνσταντινουπόλεως. Ταῦτα πάντα ἦσαν ἐν γνώσει τῶν Ἀράβων, οἵτινες ἤλπισαν καὶ ἐνταῦθα ὅπως καὶ ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ χάρις εἰς τὰς διενέξεις ταύτας διὰ μικρῶν μέσων, ὅπως πάντοτε, νὰ ἐπιτύχωσι τὰ πάντα καὶ δὴ ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος. (1) Παραδόξως ὅμως, τίποτε ἐξ ὧν ἤλπισαν δὲν ἐπραγματοποιήθη, ἢ δὲ πλήρης κατάκτησις τῆς Βερβερίας ἀπῆτησε πενήκοντα πέντε περίου ἔτη.

Οἱ νεότεροι ἐσπέριοι ἱστοριογράφοι ἐξηγοῦσι τὴν ἐξαιρετικὴν ταύτην βραδύτητα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Χαλιφεία εἶχε περιπέση κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα εἰς ἐπικινδύνους ἐσωτερικοὺς περισπασμούς (2). Ἐκτὸς ὅμως τοῦ λόγου τούτου ὅστις εἶναι ὁμολογουμένως ἀποχρῶν, πρέπει ἴσως νὰ ζητηθῶσι καὶ ἕτερα αἷτια. Οἱ ὡς ἄνω ἱστορικοὶ (3) βεβαιοῦσιν ἡμᾶς ὅτι οἱ Ἀραβες μαχηταὶ δὲν εἶχαν ἀπέναντί των πάντοτε Ἕλληνας, ἀλλὰ Βερβέρους. Ἐκτὸς δὲ τῶν Βερβέρων καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι μετ' Ἰσου ζήλου καταπολεμοῦσι τοὺς Ἀραβας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἐν Συρίᾳ συμβάντα. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Αἰγύπτου νὰ ἐπεκράτησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνετώτεροι σκέψεις καὶ νὰ ἐπεδείχθη ἔναντι τῶν ἐν τῇ ἀποκέντρῳ ταύτῃ ἐπαρχίᾳ βιούντων λαῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν φρονημάτων περισσοτέρα ἀνεκτικότης καὶ εὐμένεια ὡς καὶ μεγαλειτέρα προσήνεια πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς ἄρχοντας. Ἴσως νομισθῆ ὅτι πάντα ταῦτα προήρχοντο ἐκ τῆς αὐτοβούλου διαθέσεως τοῦ Ἐξάρχου Γρηγορίου, ὅστις πιθανῶς νὰ ἐνήργει οὕτω λόγῳ τῶν φιλάρχων σκοπῶν, τοὺς ὁποίους ἐπεδίωκεν. Ἄλλ' ὅτε οὗτος ἐπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος κατὰ τὴν μάχην τῆς Σοφετούλας (647), ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τοιούτου τινός, θὰ παρετηρῆτο ἀμέσως μεταβολὴ τῆς καταστάσεως. Ἀπ' ἐναντίας ὅμως ὁ ἀγὼν ἐξακολουθεῖ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως, ἢ δὲ Μοναρχία οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἔπαυσε νὰ ἐπιδεικνύει τὸ ἐνδιαφέρον της. Χάρις εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο ἀπεσοβήθη καὶ ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ 666. Ταύτης ἠγγεῖτο ὁ Ὀκμπα-ἴβν-Ἀν-Ναφί. Περὶ μιᾶς διαδρομῆς τούτου μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ οἱ Ἀραβες ἱστορικοὶ ἀφηγοῦνται τέρατα καὶ σημεῖα.

(1) Ἡ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου συνεπληρώθη ἐντὸς τεσσάρων περίου ἐτῶν (639—642).

(2) Marçais, σ. 206—207.

(3) Αὐτόθι, σ. 206, 25—28.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ὁκμπα εἶχε ἐξαίρετον διοργανωτικὸν πνεῦμα· ἡ δὲ ἀποστολὴ του εἰς Ἀφρικὴν δεικνύει ὅτι οἱ Ἀραβες ἀηλίπισθησαν νὰ ἀναμένωσιν ἐκ μέρους καὶ Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν ἐκδουλεύσεις (leurs bons offices) ὡς ἐκεῖναι, ἃς παρέσχον οὗτοι καὶ ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ (1) καὶ ἀπεφάσισαν τὸν μεθοδικὸν προσηλυτισμὸν καὶ τὴν συστηματικὴν κατάκτησιν. Πρὸς τοῦτο ὁ Ὁκμπα ἴδρυσεν τὴν πόλιν Καιρουὰν ἐπὶ κατακτηθέντος ἤδη βερβερικοῦ ἐδάφους κατὰ τὸ πρότυπον τῆς πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐν Περσία ἰδρυθείσης Βασσόρας καὶ ἐκεῖθεν ἐνήργει τὰς ἐπιχειρήσεις του. Ἐναντίον τούτου ὁ ἐν Συρακούσαις διαμένων τότε αὐτοκράτωρ Κώνστας ὁ Β' (642—648), ἀπέστειλεν ἰσχυρὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι, ἐκ παραλλήλου μετὰ τῶν Βερβέρων ἐνεργοῦσαι, ἐπέφεραν ἀξιόλογα ἀποτελέσματα (2). Τότε ἀνεδείχθη καὶ ὁ ἰθαγενὴς ἄρχων Κοζάυλας, τὸν ὁποῖον ὁ Marçais ὀνομάζει Γιουγούρθαν τοῦ Ζ' αἰῶνος (3). Οὗτος στήσας ἐνέδραν καὶ φονεύσας τὸν Ὁκμπα καὶ κυριεύσας τὴν παρ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσαν προσηλυτιστικὴν πόλιν Καιρουὰν, ὑπεβοήθησε τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐπεκτείνωσι καὶ πάλιν τὴν κυριαρχίαν των ἐπὶ ἀξιολόγου τμήματος τῆς ἐπαρχίας των (4) κατὰ τὴν διαρρέυσασαν ἐν τῷ μεταξὺ τριακονταετίαν, τοῦθ' ὅπερ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε πλήρης σύμπνοια ἀπάντων τῶν ἐν αὐτῇ διαβιούντων στοιχείων. Ὅτε δὲ ὁ Χαλίφης Ἀβδ-Ἐλ-Μαλικ ἐξαπέστειλε κατὰ τῆς Ἀφρικῆς τὸν Χασὰν ἱμπν-Νομὰν ἐπὶ κεφαλῆς 40.000 μαχητῶν, τῆς μεγαλειτέρας στρατιᾶς ἑξ ὄσων μέχρι τοῦδε εἶχον κινητοποιηθῆ ἔναντίον τῆς Δύσεως, οὗτος κατώρθωσε μὲν κατόπιν μανιώδους ἐφόδου νὰ καταλάβῃ τὴν Καρχηδόνα, ἀλλ' ἡ πτώσις τῆς γηραιᾶς Μητροπόλεως προὐκάλεσε τόσην βαθεῖαν συγκίνησιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ Λεόντιος ἀπέστειλεν ἀμέσως δύνάμιν ἰσχυρὰν μετὰ στόλου ἀξιολόγου, ὅστις ἐφθασε τῷ 697 πρὸς τὴν Καρχηδόνα. Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς δυνάμεως ταύτης Πατρικὸς Ἰωάννης διενεργήσας τάχιστα τὴν ἀπόβασιν τῶν στρατευμάτων του κατώρθωσε ἀνευ πολλῆς δυσκολίας νὰ ἀνακαταλάβῃ τὴν Καρχηδόνα (5). Σημειωτέον ὅτι ἐπὶ κεφαλῆς τῶν συμπραιτουσῶν μετὰ τῶν Βυζαντινῶν Βερβερικῶν δυνάμεων ὑπῆρχε μία γυνὴ Ἑβραία, ἣτις λόγῳ τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος, δι' οὗ ἦτο πεπροικισμένη ἀπεκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀράβων Καχίνα. Αὕτη συναντηθεῖσα ἐν τῇ ὑπαίθρῳ μετὰ τῶν Ἀράβων ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς ἐπονείδιστον φυγὴν, καταδιώξασα καὶ ἀναγμάσασα αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσι μέχρι Κυρηναϊκῆς. Διὰ νὰ μὴ εὗρωσιν δὲ οἱ Ἀραβες ἐπανερχόμενοι ἀνεφοδιασμόν, καταφύγια καὶ

(1) Marçais σ. 192, 16—18.

(2) Μολονότι ἐκ τῶν δύο παρ' αὐτῷ ἀποσταλέντων στόλων ὁ μὲν ἐνίκηθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων ὁ δὲ κατεστράφη ὑπὸ τρικυμίας. Γκέλτσερ, σ. 323.

(3) Marçais, σ. 207, 3—4.

(4) Αὐτόθι, σ. 207.

(5) Marçais αὐτόθι.

δρμητήρια, προέβη μετὰ τὴν νίκην τῆς εἰς πλήρη καὶ συστηματικὴν τῶν πάντων καταστροφὴν, κόπτουσα τὴν γῆν καὶ πορθοῦσα, ἅπαντα τὰ φρούρια ἐν πρὸς ἐν (1). Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Χασὰν λαβὼν νέας ἐνισχύσεις ἐνήργησεν ἀντεπίθεσιν, καὶ τρέψας πρῶτον τοὺς ἐν τῇ ὑπαίθρῳ Βερβέρους καὶ φρονεύσας τὴν Καχίνα, κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Καρχηδόνα τῷ 698 θέτων οὕτω τέρμα ὀριστικὰ εἰς τὴν ἐν Ἀφρικῇ Βυζαντινὴν κυριαρχίαν.

Ἡ Βερβερία ὅμως ὑποταγεῖσα καὶ κατὰ τὰ πλεῖστον ἐξιλαμισθεῖσα (2) δὲν ἤσυχασε τὸ παράπαν· ταραχαὶ σφοδρόταται τὴν συνεκλόνησαν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὰς ὁποίας οὔτε οἱ Ὀμεϋάδαι, οὔτε οἱ τούτοις διαδεχθέντες Ἀβ-βασίδαι κατώρθωσαν νὰ καταστείλωσι, μολοντί πᾶν μέσον μετῆλθον.

ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΩΝ ΕΝ ΒΕΡΒΕΡΙΑ ΤΑΡΑΧΩΝ

Εἰς τοὺς βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐν Βερβερία ἐπιχειρήσεων ἐξιλαμιζομένους Βερβέρους—πρὸς τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἴδρυσις τῆς Καιροῦν δὲν θὰ ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος—ὄφειλον οὐκ ὀλίγοι οἱ Ἀραβες. Οἱ ἐξιλαμιζόμενοι Βέρβεροι μὲ τὸν ζῆλον τοῦ νεοφωτίστου τὸν ὁποῖον ὑπεδαύλιζον τὰ ἀπὸ τῶν κατακτήσεων προσδοκώμενα κέρδη κατὰ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Ἰσλαμισμού, ὄχι μόνον εἰς τὴν ὀλοκληρωτικὴν τῆς Βερβερίας κατάκτησιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων συνετέλεσαν, ἀλλὰ καὶ πρωταγωνίσθησαν, ὡς εἶδομεν, καὶ εἰς τὴν τῆς Ἰσπανίας.

Ἡ ἀπόσπασις ὅμως τῶν θησαυρῶν τῶν Βισιγόθων βασιλέων ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Ταρῆκ, ἰδίᾳ δὲ τῆς ἀνισοῦς διανομῆς τῆς λείας ὑπῆρξε δι' αὐτοὺς ἡ πρώτη ἀπογοήτευσις. Ταύτην ἐπηρεαζομένη καὶ ἄλλαι πολὺ σκληρότεροι.

Εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐσταμάτησαν αἱ μεγάλαι ἀραβικαὶ κατακτήσεις, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν ἐφεξῆς γενομένων ἐπιδρομῶν καὶ μικροκατακτήσεων ἀποκομιζόμενα κέρδη μόλις καὶ μετὰ βίας ἐπήρουν νῦν διὰ τὴν κεκα-νονισμένην ἀπονομὴν ἐπιχορηγήσεων πρὸς διατροφὴν τοῦ περιουσίου λαοῦ τοῦ Ἀλλάχ, τῶν γνησίως τουτέστι ἀραβικῆς καταγωγῆς Μουσουλμάνων. Κάποια βεβαίως πρόνοια ἐλαμβάνετο καὶ ὑπὲρ τῶν μὴ ἀραβικῆς καταγωγῆς παλαιόθεν Μουσουλμάνων, τῶν Σύρων φέρ' εἰπεῖν, καὶ δὴ ἐκείνων, οἵτινες καταταχθέντας εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν Ἀράβων φυλάρχων ἀναδείχθησαν πελάται (Μαβλά), ἀλλ' ἀπέναντι τῶν νεοφωτίστων, τῶν προσφάτως ἐξιλαμισθέντων, ἤρχισε νὰ τηρῆται στάσις προκλητικὴ καὶ τὸ χεῖριστον ὑπεχρεώθησαν οὗτοι νὰ καταβάλωσι τοὺς αὐτοὺς φόρους, τοὺς ὁποίους ἐτέ-λουν καὶ πρὸ τοῦ ἐξιλαμισμού αὐτῶν. Τὰ τοιαῦτα μέτρα προῦκάλεσαν τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν καὶ γενικὸς ἀναβρασμὸς ἐσημειώθη ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον

(1) Αὐτόθι.

(2) Παρέμεινον καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις οὐκ ὀλίγοι Χριστιανοί. Marçais σ. 414 καὶ σ. 422.

τῆς Ἀραβικῆς ἐπικρατείας. Πρέπει δὲ νὰ λεχθῆ ὅτι ἐν πολλοῖς τὸν ἀναβρασμὸν τοῦτον ὑπέθαλπον καὶ Ἀραβες φύλαρχοι εἴτε διὰ νὰ παρασχωσι πράγματα εἰς τοὺς Ὀμαϋάδας χαλίφας, εἴτε πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἀτομικῶν τῶν συμφερόντων. Εἶναι λοιπὸν πολὺ φυσικὸν ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀναβρασμὸς νὰ ἐσημειώθῃ μετὰ μεγαλειτέρας ἐντάσεως παρὰ λαῶν θερμοαίμω ὡς ὁ Ἀφρικανικός. Ἡ Βερβερία κατέστη οὕτω ὄχι μόνον θέατρον στάσεων δεινῶν, κατὰ τὰς ὁποίας, ὡς μυθολογοῦσιν οἱ Ἀραβες ἱστορικοί, τὸ αἷμα ἔρρευσε ποταμηδόν, ἀλλὰ καὶ καταφύγιον καὶ στάδιον, ἐν ᾧ ἠσκοῦντο ἐν ταῖς ἐνεργείαις τῶν οἱ διάφοροι μνηστῆρες τοῦ θρόνου μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τῶν Ἀβασσιδῶν.

Νομίζω ὅμως ὅτι ἡ κακὴ κατάστασις τῶν οἰκονομικῶν ἢ προκαλέσασα τοιαύτας καὶ τοσαύτας ταραχὰς καθ' ἅπασαν τὴν ἀραβικὴν ἐπικράτειαν δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῆ μόνον εἰς τὸ σταμάτημα τῶν μεγάλων κατακτήσεων, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὰς ὑπερόγκους δαπάνας, τὰς ὁποίας ἀπήτησεν ἡ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως προπαρασκευὴ τῆς δευτέρας μεγάλης προσβολῆς. Ὁ Χαλίφης Σουλεϋμὰν ἐπίστευεν ἀκραδάντως, βασιζόμενος ἐπὶ προφητείας, ἀποδιδομένης εἰς αὐτὸν τὸν προφήτην Μωάμεθ, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ προωρισμένος νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Πρὸς πραγματοποιήσιν ταύτης ἤρξατο παρασκευάζων πάσῃ θυσίᾳ ἰσχυροτάτην στρατιάν ἐφοδιασμένην μὲ παντὸς εἶδους πολεμικὰς μηχανὰς ἐν τῷ παρὰ τὸ Χαλέπιον στρατοπέδῳ, ἐπιστατῶν αὐτοπροσώπως. Ἀλλὰ καὶ στόλον παρεσκευάσε, καὶ πᾶς τις ἀντιλαμβάνεται τὸ μέγεθος τῶν δαπανῶν, τὰς ὁποίας θὰ ἀπήτησεν ἡ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος(!) παρασκευὴ στόλου ἱκανοῦ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς ναυτικὰς δυνάμεις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἧτις ἦτο ἡ θαλασσοκράτειρα τῆς ἐποχῆς. Καὶ οὕτως οἱ οἱ Ἀραβες ὄρμησαν πανστρατιᾷ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 717, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς μὲν τῶν κατὰ ξηρὰν δυνάμεων τὸν ἀδελφὸν τοῦ Χαλίφου Μασλαμὰν ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τοῦ στόλου αὐτὸν τοῦτον τὸν Χαλίφην Σουλεϋμὰν. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀξιοθρήνητος διὰ τοὺς Ἀραβας ἔκβασις τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Προκειμένου ὅμως περὶ τῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων εἶναι καλὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τοὺς λόγους τοῦ Γκέλτσερ :

«Τὴν κοσμοϊστορικὴν τοῦ γεγονότος τούτου σημασίαν δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξάρωμεν ὅσον προσήκει. Τῶν Ἀράβων ἡ ὄρμη εἶχε φθάσῃ εἰς τὸ ὑψιστον ἐαυτῆς σημεῖον, οἱ ἀποτρέψαντες τὸν κίνδυνον Βυζαντινοὶ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ αὐτῶν ἔσωσαν τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὸν δυτικὸν πολιτισμὸν» (2). Προκειμένου δὲ περὶ τῆς περιλαλήτου νίκης τῶν Χριστιανῶν τῆς Δύσεως κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας, οἵτινες διαβάντες τὰ Πυρηναῖα καὶ εἰσχω-

(1) Ἡ ὑπερήφανος ἀρμάδα τὴν ὁποίαν εἶχε παρασκευάσει ὁ Μωαυῖα ἐν μέρει μὲν κατεστράφη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 673, ἐξεμηδενίσθη δὲ ὅλοσχερῶν τῷ 677 πρὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Παμφυλίας.

(2) Γκέλτσερ σ. 355, ἐπ.

ρήσαντες εις την Γαλλίαν κατά την ιδίαν περίπου εποχήν, συνετρίβησαν υπό Καρόλου Μαρτέλλου παρὰ τὸ Πουατιὲ τῷ 732, ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς ἐκφράζεται ὡς ἑξῆς: «Αἱ κατὰ τὰ ἔκπαλαι ἐθιζόμενα συγγραφόμενα γενικαὶ ἱστορίαι θαυμάζουσι δικαίως τὸν Κάρολον Μάρτελλον, ὅστις ἐνίκησε παρὰ τὸ Πουατιὲ τὸν Ἀβδεραχαμάν. Ἀλλ' οὐδόλως ἀνευρίσκομεν εἰς αὐτὰς τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν τοῦ πολὺ γιγαντωδεστέρου κατορθώματος τῆς ἀνατολικῆς Ρώμης. Αὕτη ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη ἀγωνιζομένη δὲν ἀπώθησεν ἓνα τῶν ἐσχάτων ἐκγόνων τῶν κατακτητῶν τῆς οἰκουμένης, ἀλλ' ἀνέκοψε τὴν ἐφοδὸν τῆς κυρίας αὐτῶν δυνάμεως» (*).

Νὰ μᾶς ἐπιτραπῇ μόνον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ σοφὸς ἱστορικὸς πλανώμενος προφανῶς ἐκ τῆς συνωνυμίας νομίζει ὅτι ὁ Ἀβδεραχαμάν, ὃν κατενίκησε Κάρολος ὁ Μάρτελλος, εἶναι ὁ Χαλίφης Κορδοῦας (Ἰσπανίας) Ἀβδεραχαμάν ὅστις μόλις τῷ 755 ἀπεβιβάσθη εἰς Ἰσπανίαν καὶ εἶναι ὁ ἐσχάτος ἀπόγονος τῶν «κατακτητῶν τῆς Οἰκουμένης» Ὁμεαῦδων. Ὁ κατανικηθεὶς καὶ φονευθεὶς ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Πουατιὲ Ἀβδεραχαμάν εἶναι ἀπλῶς ὁ υἱὸς τοῦ διοικητοῦ τῆς Ἰσπανίας Ἀβδαλλάχ ἄλ-Γκαφικί. Δέον νὰ σημειωθῇ προσέτι ὅτι αἱ δυνάμεις αἱ διαβάσαι τὰ Πυρηναιῖα καὶ δρᾶσαι ἐπὶ τι διάστημα εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Γαλλίας δὲν ἦσαν πολὺ σπουδαῖαι, μία δρᾶξ γησίων Ἀράβων συμπραττόντων μετ' αὐτῶν καὶ ὀλίγων Σύρων καὶ ἀκολουθουμένων ὑπὸ τινων Βερβέρων ἀμφιβόλων αἰσθημάτων. Τὸ ὅτι δὲ αἱ δυνάμεις αὗται διέβησαν τὰ Πυρηναιῖα δύο ἔτη ἑνωρίτερον (715) τῆς κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιθέσεως δεικνύει ὅτι ἡ κατὰ τῆς Γαλλίας ἐκστρατεία δὲν ἐγένετο κατ' ἐντολὴν τῆς Δαμασκοῦ, ἀλλ' ἦτο ἀπλῶς αὐτόβουλος ἐνέργεια ἐνὸς ἐπιτοπίου διοικητοῦ (τοῦ τῆς Ἰσπανίας) ἐμπνεομένη μὲν ἐκ τῆς ἰδέας τῆς ἀδυναμίας, εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ Γαλλία λόγῳ τῶν Νορμανδικῶν ἐπιδρομῶν, ὑπαγορευομένη δὲ ἐκ τῆς ἀνάγκης ὅπως δοθῆ διεξοδος πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν τῆς ἐκρύθμου καταστάσεως, ἣτις ἐπικράτει ἐν Ἰσπανίᾳ ὅπως καὶ ἐν Βερβερίᾳ λόγῳ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐπαναστάσεων (*).

Ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν ἐπαναστάσεων τούτων τρεῖς περιόδους διακρίνομεν, ὧν ἡ μὲν πρώτη διήκει μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς καθαιρέσεως τῶν Ὁμεαῦδων, ὁπότε ἐφάνη πρὸς στιγμὴν ὅτι πᾶς σάλος ἐκόπασε τῆς ἐπαναστάσεως πνιγείσης ἐν τῷ αἵματι, ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ τῆς καθαιρέσεως τῶν Ὁμεαῦδων καὶ τῆς ἀναρρήσεως τῶν Ἀββασιδῶν μέχρις οὗ οἱ Φατιμῖδαι, περὶ ὧν κατωτέρω, καθυποτάξαντες ὀλόκληρον τὴν ἀνατολικὴν Βερβερίαν καὶ κυριεύσαντες καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐγκαθιδρύθησαν ἐν Καίρῳ (973). Ἡ τρίτη τέλος περιόδος ἐξελισσεται μετὰ τὴν ἐν Αἴγύπτῳ ἐγκατάστασιν τῶν Φατιμιδῶν.

(1) Αὐτόθι, σ. 333 ἐπ.

(2) Συγκεκριμένως γνωρίζομεν ὅτι εἰς τοιοῦτον λόγον ὀφείλεται ἡ κατὰ τὸ 827 ἐκστρατεία τῶν κατὰ τῆς Σικελίας. Marçais, σ. 415.

Αἱ κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ταραχαὶ παρ' ὄλην τὴν σφοδρότητα αὐτῶν χαρακτηρίζονται καὶ ὑπὸ πνεύματος ποιᾶς τινος νομιμοφροσύνης, τῶν ἐπαναστατῶν ζητούντων βελτίωσιν τῆς θέσεώς των' πρὸς τοῦτο δὲ τίθενται πάντες ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Χαριτζιτισμοῦ.

Ὁ Χαριτζιτισμὸς ἀνεφύη τὸ πρῶτον μεταξὺ γνησίων Ἀράβων κατὰ τὴν μεταξὺ τοῦ χαλίφου Ἀλῆ, γαμβροῦ τοῦ Προφήτου, καὶ τοῦ Μωαυιᾶ διαμάχην. Οἱ πρῶτοι τέσσαρες διάδοχοι τοῦ Προφήτου ἀνεδείχθησαν τοιοῦτοι κατόπιν δημοψηφίσματος, ὁ τελευταῖος τούτων ὁ Ἀλῆ, ὅστις φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο ἀμέτοχος εἰς τὸν φόνον τοῦ προκατόχου του Ὁθμάν, εἶχε νὰ παλαίσῃ ἐναντίον ἀνταπαιτητῶν, οὓς ὑπεστήριξε μάλιστα καὶ ἡ εὐνοουμένη σύζυγος τοῦ Προφήτου, ἡ Ἀἰσσά. Κατὰ τὴν περιφημον ὅμως «μάχην τῆς καμήλου» (1) ἐνίκησε μὲν ὁ Ἀλῆς τοὺς ἀντιπάλους του, ἀλλ' ὁ εἰς ὄλην τὴν ἔκτασιν τοῦ κράτους ἐναντίον του ἀναβρασμὸς ἐκορυφώθη, εἰς ἐπίμετρον δὲ παρουσιάσθη ἀπέναντί του ὁ πανίσχυρος διοικητὴς τῆς Συρίας Μωαυιᾶ καὶ ὡς ἐκδικητὴς τοῦ φόνου τοῦ Ὁθμάν καὶ ὡς ἀνταπαιτητὴς τῆς ἀρχῆς, ἐπὶ κεφαλῆς 100.000 μαχητῶν ἠσκημένων καὶ ὀπλισμένων κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον. Μετὰ τινὰς μικροσυγκρούσεις ὁ Ἀλῆς ἐδέχθη νὰ λυθῆ ἢ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Μωαυιᾶ διαφορὰ διὰ διαιτησίας. Ἡ ἐτυμηγορία τῶν ἐκατέρωθεν ὑποδειχθέντων διαιτητῶν ὑπῆρξεν ὁμόφωνος, ὁ μὲν Ἀλῆς κατεδικάζετο εἰς καθάρσεις, ὁ δὲ Μωαυιᾶ ἀνηγορεύθη Χαλίφης.

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐπιλύσεως διαφορῶν τόσον καὶ ἀναγορεύσεως Χαλίφου ἐσκανδάλισεν ἅπαντας τοὺς εὐσεβόφρονας Μουσουλμάνους, οἱ ὅποιοι διεμαρτυρήθησαν ἐντόνως διὰ τὴν μὴ προσφυγὴν «εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ», εἰς τὴν ὀλομέλειαν τουτέστι τῆς Μουσουλμανικῆς Κοινότητος. Οἱ διαμαρτυρηθέντες ὠνομάσθησαν Χαριτζῖται, ἦτοι ἐξερχόμενοι, καὶ οὕτως ἔλαβε τὴν γένεσιν ὁ Χαριτζιτισμὸς.

Ἡ πρᾶξις αὕτη δι' ἧς ἐτίθετο τέρμα ὀριστικὸν εἰς τὴν διὰ δημοψηφίσματος ἀνάδειξιν Χαλίφου δὲν ἐθεωρήθη μόνον ὡς πλῆγμα κατὰ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, ἀλλὰ καὶ ὡς ἱεροσυλία καθότι ἀπόφασις λαμβανομένη ἐν τῇ ὀλομελείᾳ τῆς κοινότητος τῶν πιστῶν εἶναι ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ.

Βαθμηδὸν ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ Χαριτζιτισμοῦ εἰσεχώρησε καὶ πᾶσα μὲν ἄλλη διαμαρτυρία κατὰ παρεκκλίσεων ἐκ τῶν ἱερῶν συνηθειῶν ἀλλὰ προπάντων κατεδικάζετο ὁ φυλετισμὸς προκειμένου περὶ καταβολῆς φόρων ἰδίᾳ.

Κατὰ ταῦτα ὁ χαριτζιτισμὸς δὲν εἶναι αἴρεσις, ὡς κοινῶς νομίζεται, οὐδὲ κἄν σχίσμα. Εἶναι ἀπλῶς ἀρχὴ ἀνάλογος πρὸς τὴν ἡμετέραν «τὰ ἀρχαῖα κρατεῖτω», ἣν βλέπομεν συχνὰ ἐπαναλαμβανομένην ἐν τῇ συντάξει τῶν ἱερῶν κανόνων κατὰ τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους, ὡς τοιαύτη δὲ ἀρχὴ ζηλώτρια

(1) Ἡ μάχη αὕτη ὠνομάσθη οὕτω λόγῳ τοῦ ὅτι διεξήχθη περίξ τῆς καμήλου ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐφέρετο ἡ Ἀἰσσά.

τῆς τηρήσεως τῶν παλαιῶν ἱερῶν συνηθειῶν ἐγένετο εὐμενῶς ἀποδεκτὴ καὶ παρὰ τῶν πλέον διστακτικῶν καὶ τῶν πλέον εὐσεβοφρόνων Βερβέρων καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ ἐπανάστασις ἔλαβε τοιαύτην κολοσσιαίαν ἐπέκτασιν καὶ ἐν Βερβερία καὶ ἐν Ἰσπανία.

Αἱ τῆς δευτέρας περιόδου ταραχαὶ φέρουσι καθαρῶς ἐπαναστατικὸν χωριστικὸν χαρακτῆρα, συντελούσης εἰς τοῦτο τῇ ἐμφανίσεως ἐν Βερβερία τῶν μνηστήρων, ὧν ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω ἐν παρόδῳ, καὶ περὶ ὧν θέλει γίνῃ εὐρύτερος λόγος ἐν τοῖς κατωτέρω· κατὰ τὴν περίοδον ταύτην λαμβάνει χώραν ἡ σύμπραξις διαφόρων κρατῶν ἐν Βερβερία, ὡς καὶ ἡ ἕδρυσις τοῦ Χαλιφάτου τῆς Κορδοῦης ἐν Ἰσπανία.

Ἡ τρίτη περίοδος ἀρχεῖται ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Φατιμιδῶν ἐν Αἰγύπτῳ. Εἶναι δὲ κυρίως αἱ ταραχαὶ τῆς περιόδου ταύτης ἐμφύλιοι, ἀγῶνες ἐπικρατήσεως μεταξὺ ἀνατολικῶν Βερβέρων καὶ δυτικῶν, ὑποκινουμένων καὶ ὑποδαυλιζομένων ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Καΐρου καὶ τῆς Κορδοῦης, ὧν ἡ μὲν πρώτη ἔχει ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς τὴν ἀνατολικὴν Βερβερίαν ἡ δὲ ὑπὸ τὴν ἐπιρροήν τῆς τὴν δυτικὴν.

Τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Βερβερία ταραχῶν θὰ πειραθῶμεν νὰ ἐκθέσωμεν ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΝ ΒΕΡΒΕΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΠΑΝΙΑ ΤΑΡΑΧΩΝ

Τὰς ταραχὰς ταύτας ἡ Δαμασκός, μολονότι ἦτο ἀψηχολημένη εἰς τοὺς ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολέμους προσεπάθησε νὰ καταστείλῃ ἀμέσως ἅμα τῇ ἐκδηλώσει αὐτῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ πᾶσα προσπάθεια πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐναυάγει, ἀπεφάσισε νὰ καταφύγῃ εἰς βίαια μέτρα ἀποστέλλουσα ἐκεῖ τὸ Ὑαζίτ ἱμπν-ἄμποῦ Μοσλίμ συνεργάτην καὶ μαθητὴν εἰς τὰ διοικητικὰ τοῦ δεινοῦ σφαγῆως Ἀλ-Χαδζάδζ τοῦ καταστείλαντος τὸ ἀντιχαλιφικὸν κίνημα ἐν Ἀραβία καὶ καταπνίξαντος ἐν τῷ αἵματι τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Κορασάν. Τέρομα εἰς τὴν τυραννικὴν δρᾶσιν τοῦ Ὑαζίτ ἔθεσεν ἡ ἐν ἔτει 721 δολοφονία του.

Ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν γεγονότων τούτων ὑπάρχει μία ἐνδιαφέρουσα λεπτομέρεια. Ἐκ ταύτης πληροφοροῦμεθα ὅτι οἱ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Χαλίφου ἀνήκοντες ἐξισλαμισθέντες ἰθαγενεῖς ἐστίζοντο ὑποχρεωτικῶς (1), καὶ ἐπὶ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς αὐτῶν ἐσημειοῦτο διὰ στίξεως τὸ ὄνομα ἐνὸς ἐκάστου ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἡ λέξις «ἄτζιπ» τουτέστι φρουρός. Θὰ συναντήσωμεν καὶ βραδύτερον τὴν λέξιν ταύτην.

Ἡ δολοφονία τοῦ Ὑαζίτ ὑπῆρξεν ἡ ἀφρηγία νέων πιεστικῶν μέτρων κατὰ τῶν Βερβέρων καὶ νέας σειρᾶς ἐπαναστάσεων τούτων. Ἡ Βερβερία

(1) Marçais, σ. 342. Οἱ ἀραβολόγοι οἱ ἀναφέροντες τὸ πρᾶγμα ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Ἀραβες παρέλαβον τὴν συνήθειαν ταύτην παρὰ τῶν Βυζαντινῶν.

δλόκληρος καθὼς καὶ ἡ Ἰσπανία ἀνεφλέγησαν ὑπὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ πυρὸς ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον. Ἡ νέα ὁμως ἐπανάστασις παρουσιάζεται ὡργανωμένη δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀγρία ἔκρηξις τυφλοῦ μίσους καὶ σφοδρᾶς ἀγανακτικῆς ἐναντίον τῶν βουλομένων τὰ πάντα νὰ νέμονται γνησίῳ Ἀράβων, ἀλλὰ λαμβάνει χαρακτηριστὰ διαμαρτυρίας, σφοδρᾶς μὲν καὶ ἐνόπλου, νομιμόφρονος ὁμως.

Ἐποικινήτης τῆς νέας ταύτης ἐπανάστασεως, ὅστις δρᾷ κυρίως μεταξὺ τῶν ἐτῶν 729—735, εἶναι ὁ Μαῖσαράς, πρόσωπον δραστήριον μὲ πνεῦμα διοργανωτικόν. Οὗτος εἶναι ὁ ἀναπετάσας τὴν σημαίαν τοῦ χαριτζιτισμοῦ. Ἐπραξε δὲ τοῦτο εἴτε αὐτοβούλως, εἴτε ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τῶν ἐν Κορασάν καὶ Ἰράν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀραβίᾳ ἐπαναστατῶν, εἴτε ὑπέικων εἰς εἰσηγήσεις Ἀράβων ἀντιδραστικῶν, χωρὶς ὁμως καὶ νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τῆς νομιμοφροσύνης.

Προσέλαβεν ὁμως ἡ ἐπανάστασις χαρακτηριστὰ ἀγριώτερον, ἀφότου οἱ Βέρβεροι ἐπαναστάται ἐτέθησαν ἐκτὸς νόμου, κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: οἱ συλλαμβανόμενοι ἐξ αὐτῶν ἐθεωροῦντο αἰχμάλωτοι ἱεροῦ πολέμου (πολέμου δηλαδή κατὰ τῶν ἀπίστων). Ἐπομένως τὸ πέμπτον αὐτῶν ἐπωλοῦντο ὡς δοῦλοι.

Δὲν προτίθεται, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, νὰ ἐκθέσω ἐν λεπτομερείᾳ πάσας τὰς φάσεις τῶν διαφόρων ἐπανάστασεων, διὸ σπεύδω νὰ εἶπω ὅτι μετὰ πολὺς ἐπιθέσεις πάντοτε νικηφόρους τῶν Βερβέρων καὶ ἐν Βερβερίᾳ καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ, ὁ Χαλίφης Χισάμ ἔστειλε περὶ τὸ 740 εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ φονεθέντος νέου διοικητῆν, ὅστις εἰς δύο ἀλλεπαλλήλους μάχας κατεσυνέτριψε τοὺς ἐπαναστάτας. Κατὰ τὴν δευτέραν μάχην οἱ Ἀραβες ἱστορικοὶ μυθολογοῦσιν ὅτι ἐφονεύθησαν 180.000 Βερβέρων.

Ἐν Ἰσπανίᾳ τὰ πράγματα ἔλαβον χειροτέραν λύσιν, τῶν κτημάτων τῶν ἐν αὐτῇ ἐγκατασταθέντων Βερβέρων κατασχεθέντων καὶ διανεμηθέντων μεταξὺ τῶν ἐκ Συρίας ἀφικθέντων μαχητῶν.

Ἡ καθαιρέσεις ὁμως τῶν Ὀμεαῦδων καὶ ἡ ἀνάρρησις τῶν Ἀββασιδῶν (750) ἔδωσαν λαβὴν εἰς νέαν ἔκρηξιν ἐπανάστασεων. Ἐν τέλει δὲ οἱ Βέρβεροι Χαριτζίται κατώρθωσαν τῷ 758 νὰ καταλάβωσι τὴν Καιροῦν γενόμενοι οὕτω κύριοι τῆς ἀνατολικῆς Βερβερίας ἐνεπιστεύθησαν δὲ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας εἰς ξένον παρεπίδημον τὸν Ἄμπτ-Ἀρραχμάν Ἰμπν-Ρουστὲμ, Περσικῆς καταγωγῆς.

Ἐναντίον τούτου ὁ Ἀββασίδης Χαλίφης Ἄλ-Μανσοῦρ ἀπέστειλε μίαν μεγάλην στρατιάν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἰμπν ἄλ-Ἀχάτ ὅστις ἀνέκτησε τὴν χώραν μόλις δὲ κατώρθωσεν ὁ Ρουστὲμ μὲ τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ διαφύγῃ, θὰ τὸν συναντήσωμεν δὲ ἐκ νέου κατωτέρω. Ἐν Καιροῦν ἐν τούτοις ἡ κατάστασις δὲν ἐξωμαλύνετο καὶ οὐδέποτε ἐγένετο κατορθωτὸν νὰ ἐξομαλυνθῇ. Ὅθεν ὁ Ἀββασίδης Χαλίφης Χαροῦν ἄρ-Ρασήδ ἀπεφάσισε νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ὑψηλὴν μόνον ἐπικυριαρχίαν τῆς χώρας, ἀναθέτων περὶ τὸ ἔτος 800 τὴν ἡγεμονίαν ταύτης μετὰ κληρονομικοῦ δικαιώματος εἰς τὸν Ἰμπραήμ Ἰμπν

Ἄλ-Ἀγλάμπ γενόμενος οὕτως ἀρχηγὸς τῆς δυναστείας τῶν Ἀγλαμιδῶν, ἔξ ἧς ἔβασίλευσαν 13 ἡγεμόνες (Ἐμίραι) μέχρι τοῦ 909, ὅτε κατελύθη τὸ κράτος των. Καθ' ὅλην τὴν περίοδον ταύτην αἱ στάσεις διεδέχοντο ἀλλήλας ἀκαταπαύτως. Καὶ ἡ κατάκτησις τῆς Σικελίας ὀφείλεται εἰς ταύτας. Διότι ἀκριβῶς διὰ τὰ δοθῆναι κάποια ἐνασχόλησις εἰς τὰ ταραχοποιὰ στοιχεῖα καὶ τὰ διοχετευθῶσι ταῦτα πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ἀπεφασίσθη τῷ 827 ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς νήσου.

Ὁ Ροστὲμ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κατορθώσαντες, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, τὰ διαφύγωισιν κατηνυθύνθησαν πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, ἐν μέσῳ ἀκραιφνῶς χαριτζιτικῶν Βερβερικῶν πληθυσμῶν καὶ ἔκτισαν τῷ 761 τὴν πόλιν Ταχέρτ, τὴν σημερινὴν Τιαρέτην. Οἱ Βέρβεροι εἶχον δίκαιον νὰ στηρίζωσι τὰς ἐλπίδας των ἐπὶ τοῦ Ροστέμ, διότι οὗτος πράγματι ἀνεδείχθη ἀντάξιός των προσδοκιῶν των. Ἐκυβέρνησε τὸ περὶ τὴν Ταχέρτ ἰδρυθὲν κράτος σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ Χαριτζιτισμοῦ καὶ μὲ ἀπόλυτον δηλαδὴ ἰσότητα ἀνευ φυλετικῶν διακρίσεων καὶ ἀπέκτησαν οὕτω τὴν ἀγάπην καὶ ἐμπιστοσύνην ὅχι μόνον τῶν Βερβέρων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων στοιχείων καὶ δὴ καὶ αὐτῶν τῶν Ἀράβων οἵτινες ἀθρόοι προσήρχοντο εἰς Ταχέρτ διὰ νὰ ἀπολαύσωσι τὰς εὐνομίας τοῦ Θεοκρατικοῦ πολιτεύματος, τοῦ ὁποίου προΐστατο ὁ Ροστὲμ καὶ οἱ διάδοχοί του, οἵτινες μολοντοὶ ἦσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι δὲν προσέλαβαν τὸν τίτλον τοῦ ἡγεμόνος, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκείνον τὸν τοῦ Ἰμὰμ τοῦ θρησκευτικοῦ δηλονότι ἀρχηγοῦ. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν διαδοχὴν κληρονομικῶ δικαίωματι, ἣτις ἀπεκρούετο ὑπὸ τοῦ Χαριτζιτισμοῦ, ὁ Ροστὲμ καὶ οἱ διάδοχοί του ἐτήρησαν τὸ ἤδη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μωαυιά ἐγκαινισθὲν σύστημα, τῆς διὰ δημοψηφίσματος δηλονότι ἐπιδοκιμασίας τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰμὰμ ὑποδεικνυομένου διαδόχου. Καὶ οὕτως ἔβησαν τὰ πράγματα μέχρι τοῦ 906 ὅποτε οἱ Φατιμίδαι κατέλυσαν καὶ τὸ κράτος τοῦτο.

Προσέτι μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τῶν Ἀββασιδῶν ἤρξαντο προσερχόμενοι ἐν Βερβερία ὁ εἷς μετὰ τὸν δὲ καὶ οἱ διάφοροι μνηστήρες. Πρῶτος κατὰ χρονολογικὴν τάξιν ἀμέσως μετὰ τὴν παντελῆ ἐξολόθρευσιν τῶν οἰκείων του (750) παρουσιάζεται ὁ Ἀβδεραχαμὰν ὁ ἔσχατος τῶν ἐκγόνων τῶν Ὀμευαδῶν, περὶ τούτου δὲ ἀμέσως κατωτέρω.

Ὅπως διόλου διάφορον μορφήν, εὐθὺς ἔξ ἀρχῆς, ἔλαβεν ὁ Χαριτζισμὸς εἰς τοὺς ἐγγύτερον πρὸς τὴν ἔδραν τῆς Χαλιφείας ἐπαρχίας. Οἱ ἐν Κορασὰν ἐπαναστάται ἐκάλεσαν εἰς βοήθειάν των τοὺς Τούρκους, τοὺς ἀσπόνδους ἐχθροὺς των τῆς χθῆς. Ἀμέσως δὲ μετὰ τοῦτο πειθόμενοι εἰς τὰς ἀπατηλὰς ὑποσχέσεις τῶν ἐν Ἀραβίᾳ προσεχώρησαν εἰς τὸ ἀντιδυναστικὸν κίνημα ὑπὲρ τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀββάς, θείου τοῦ Προφήτου. Οἱ Ἀββασίδαι ἐλθόντες κατόπιν τίς οἶδε ποίων ὑποσχέσεων εἰς συνεννόησιν καὶ πρὸς τοὺς Ἀλήδας κατώρθωσαν νὰ κερδίσωσι μίαν πρὸς μίαν ἀπάσας τὰς ἐπαρχίας. Ὁ τελευταῖος Ὀμευάδης Χαλίφης Μερβὰν ὁ Β' ἐφονεύθη κατ' Αὐγουστον

τοῦ 750 ἐν Αἰγύπτῳ ὅπου κατέφυγε ἀφοῦ μάτην ἐξήτησεν ἄσυλον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Συρίαν ἣτις τόσον πιστὴ ἐφάνη ἄλλοτε εἰς τοὺς Ὁμεϋάδας⁽¹⁾ καὶ οὕτως ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Προφήτου ἀνῆλθεν ὁ Ἀμπούλ-Ἀμπάς ὁ αἰμοχαρῆς, γενόμενος ἀρχηγὸς τῆς νέας δυναστείας, τῆς τῶν Ἀββασιδῶν.

Οἱ Ὁμεϋάδαι κατεδιώχθησαν ἀμειλίκτως ἀπανταχοῦ. Ὁγδοήκοντα δὲ ἐξ αὐτῶν κληθέντες εἰς συμπόσιον ἐν Ἀμποῦ Φοτρὸς⁽²⁾ τῆς Παλαιστίνης εὗρον οἰκτρὸν θάνατον. Τὰ πτώματά των ἐκαλύφθησαν διὰ ταπήτων καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐξηκολούθησε τὸ συμπόσιον.

Ἐν τούτοις εἰς νεαρὸς Ὁμεϋάδης ὁ Ἀβδερραχμὰν ἐγγονὸς τοῦ Χαλίφου Χισσάμ κατώρθωσε νὰ διασωθῆ. Ἐκ τῶν ὄχθῶν τοῦ Εὐφράτου ἔνθα ἐκρύπτετο διεπεραιώθη εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βερβερίαν καὶ διότι ἡ χώρα ἐκείνη λόγῳ τῶν ταραχῶν τῆς παρεῖχε ἔδαφος πρόσφορον εἰς δροσίν, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἡ μήτηρ του ἐπειδὴ ἦτο Βερβερίς ἤλπιζε νὰ εὕρη πλησίον εἰς τοὺς συγγενεῖς τῆς καὶ καταφύγιον καὶ συναντίληψιν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν παρὰ τὸ Σέπτεμ, ἔνθα ἦσαν ἐγκατεστημένοι οἱ πρὸς μητρὸς συγγενεῖς του, διεπεραιώθη τῷ 755 εἰς Ἰσπανίαν ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλης στρατιωτικῆς δυνάμεως ἐκ Βερβέρων ἀποτελουμένης καὶ τῷ 756 κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν Κορδοῦν.

Λέγεται ὅτι ὁ Ἀβδερραχμὰν παραγενόμενος εἰς Ἰσπανίαν εὗρε σπουδαῖον ἔρεισμα παρὰ τοῖς ἐκεῖσε ἐγκατεστημένοις Σύροις⁽³⁾, οἵτινες μνήμονες τῶν παλαιῶν ἐνδόξων ἡμερῶν, τῶν ὁποίων ἀπῆλυσεν ἡ ἀπομειμακρυσμένη πατρις των ὑπὸ τοὺς Ὁμεϋάδας συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν του. Τῇ ἀληθείᾳ δὲν κατώρθωσα νὰ ἀντιληφθῆ τὸ πῶς συνέβησαν ὅλα αὐτά. Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ Συρία ἐτήρησεν ἐχθρικὴν στάσιν ἔναντι τοῦ τελευταίου Ὁμεϋάδου Χαλίφου μὴδὲ ἄσυλον παρασχοῦσα εἰς αὐτόν. Ἀφ' ἐτέρου τὰ οὐ πρὸ πολλοῦ διαδραματισθέντα γεγονότα ἐν Ἰσπανίᾳ ἦσαν ἡκιστα πρόσφορα ὅπως γένηται ἀσπασίως δεκτὸς παρὰ τοῖς Σύροις ἡγεμονίδης ἡγούμενος μεγάλης ἐκ Βερβέρων στρατιᾶς, οἱ ὁποῖοι βεβαίως θὰ ἐξήτουν ἐκδίκησιν καὶ ἱκανοποίησιν διὰ τὰς διώξεις τὰς ὁποίας ὑπέστησαν, διὰ τὴν ἀγρίαν σφαγὴν τῶν οἰκείων των καὶ διὰ τὸν νοσφισμὸν τῶν κτημάτων των καὶ τῶν περιουσιῶν των⁽⁴⁾. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ἀβδερραχμὰν συνήνησε εἰς τὰ πρῶτα του βήματα δυσυπερβλήτους δυσκολίας· ἐν Τολέδῳ παρέμενε πάντοτε ὁ ὑπὸ τῶν Ἀββασιδῶν διοριζόμενος διοικητής, μόνον δὲ τὴν ἐξουσίαν τούτου θεώρουν ὡς νόμιμον αἱ πλεῖστοι τῶν ἐπαρχιῶν. Καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου κατώρθωσεν ὁ Ἀβδερραχμὰν νὰ ἐκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν του, καὶ ἐκεῖ στά-

(1) Marçais, 347.

(2) Δὲν κατορθώθη ἀκόμη ἡ ταύτισις τῆς τοποθεσίας ταύτης.

(3) Marçais, σ. 397.

(4) Βλέπε ἀνωτέρω

σεις ἀλλεπάλληλοι ἐκλόνιζον τὴν ἀρχὴν τοῦ καθ' ἑκάστην στιγμὴν. Δέκα ἔτη ἐχρειάσθη διὰ νὰ κατασιγάσῃ τὰς ἐπαναστάσεις τοῦ κέντρου, ἀλλὰ μόλις ἠσύχασε τὸ ἐν μέρος ἐξανίστατο τὸ ἄλλο. Πολλάκις δ' οἱ ἐπαναστάται ἐζήτησαν καὶ τὴν ἐπέμβασιν τῶν γειτονικῶν Χριστιανικῶν κρατῶν. Μάλιστα τρεῖς Ἀραβες ἀρχηγοὶ μετέβησαν τῷ 777 εἰς Πατερμπόρην διὰ νὰ πείσωσι Κάρολον τὸν Μέγαν νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ Ἀβδερραχμάν. Ὁ Φράγκος ἡγεμὼν ἐδέχθη καὶ ὡς τόπος συναντήσεως αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν ὠρίσθη ἡ περιοχὴ τῆς Μουρκίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐκκινήσαντος τοῦ Καρόλου συνέβησαν πράγματα ἀπρόοπτα καὶ περίεργα, λίαν ἐνδεικτικά ὅμως τῆς ἐν τῇ ἀραβοκρατουμένῃ Ἰσπανίᾳ πρυτανευούσης καταστάσεως. Ἡ Σαραγόσσα ἐπαναστατήσασα ἀπεινάξεν τὸν ζυγὸν τοῦ Ἀβδερραχμάν καὶ ἀνεκλήρουσεν ἑαυτὴν ἀνεξάρτητον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχε συμμετάσχη εἰς τὸ πρὸς τὸν Κάρολον τὸν Μέγαν γενόμενον διάβημα, ἐθεώρησε πρέπον νὰ τηρήσῃ καὶ ἀπέναντι τούτου, πλησιάζοντος ἤδη στάσιν ἐχθρικήν, διὸ καὶ οὗτος ἐπεχείρησε νὰ πολιορκήσῃ αὐτήν. Τὰ λοιπὰ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουσι ἐν προκειμένῳ, εἶναι ἄλλως τε γνωστὰ ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ ἐκ τοῦ ἔπους τὸ ὅποιον περιέβαλε μὲ ποιητικὴν χροιάν τὸ ἐπεισόδιον τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ Καρόλου, ὅστις μαθὼν ὅτι οἱ Σάξωνες ἐπανεστίασαν ἐκ νέου, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ ὤδευσε κατ' αὐτῶν, ἡ ὀπισθοφυλακὴ τοῦ ὅμως διοικουμένη ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ρολάνδου ὑπέστη σφοδρὰν ἐπίθεσιν ἐν τῇ φάραγγι τοῦ Ροσενβὼ καὶ κατεστράφη ὄλοσχερῶς.

Στάσεις λοιπὸν ἐπὶ στάσεων, ἐπεμβάσεις ξένων, αἱματηραὶ ταραχαὶ καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον ἐδημιουργοῦν ἐν Ἰσπανίᾳ μίαν κατάστασιν χαώδη, ἣτις διὰ νὰ μετριασθῇ ὅπως οὖν ἀπήτησε πλείονα τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ἔτων. Ὁ σχετικὸς δὲ κατευνασμὸς δὲν προῆλθεν ἐξ αὐθορμητοῦ ἢ αὐτοπροαιρέτου διαθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν διοικητικὴν ἱκανότητα καὶ τὰ δραστικά μέτρα τῶν ὁποίων τὰς βάσεις ἔθεσε μὲν Ἀβδερραχμάν ὁ Α' ἐξηκολούθησαν δὲ ἐρρωμένως καὶ οἱ διάδοχοί του. Ἀλλ' ἡ Ἀνδαλουσία ἐγνώρισεν ἡμέρας εὐτυχεῖς καὶ ἀληθοῦς μεγαλείου μόνον ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀβδερραχμάν τοῦ Γ' (912—961) καὶ τοῦ σοφοῦ αὐτοῦ υἱοῦ Ἀλ-Χακάμ τοῦ Β' (961—976). Κατόπιν μετὰ τινα μικρὰν ἀναλαμπὴν τὴν ὁποίαν ἔρριψεν ὁ περίφημος παραδυναστής Ἀλ-Μανσοῦρ ἀρχίζει καὶ πάλιν ἡ περίοδος τῶν ταραχῶν ἣτις μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς δυναστείας τῶν Ὀμεϋαδῶν (1031) ἤγαγεν εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ κράτους, ἐν τέλει δὲ τῷ 1492 εἰς τὴν κατὰλυσιν τοῦ Κράτους τῆς Γρενάδας⁽¹⁾, ἃν καὶ ἡ ὄλοσχερὴς ἔξωσις τῶν Ἀράβων ἐξ Ἰσπανίας συνετελέσθη τῷ 1609⁽²⁾. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ μετὰ

(1) Ἡ Γρενάδα ἀπὸ τοῦ 1236 εἶχεν ἀποβῆ τὸ μᾶλλον λόγου ἄξιον τμήμα τοῦ ἀποσυντεθέντος ἀραβικοῦ κράτους.

(2) *Encycl. de l'Islam*, βλ. τὸ περὶ Κορδοῦνης ἄρθρον τοῦ C. F. Seybold.

τοὺς Ὁμεΐάδας παρεδόθησαν ἡμῖν κατὰ τρόπον ὅλως ἀτελῆ καὶ πλήρη ἀφαντάτου συγγύσεως.

ΕΚΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΔΑΛΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΑΥΤΗΣ

Τοιαύτης οὔσης τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως, οὐδόλως ἄπορον τὸ πῶς δὲν κατώρθωσε τὸ ἐν Ἰσπανίᾳ ἀραβικὸν κράτος νὰ ἐπεκταθῆ τοῦλάχιστον ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου. Πάντως κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ὁπότε ἐξικνεῖται εἰς τὸ ὑπατον σημεῖον τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἐκτείνεται ἐπὶ πλέον τῶν τριῶν τετάρτων αὐτῆς (1). Πρὸς βορρᾶν τὰ χριστιανικὰ κράτη τῆς Λεὸν καὶ τῆς Καστίλλης ἀπωθήθησαν πέραν τῶν ποταμῶν Δούρου καὶ Δουέρου, οἵτινες τῷ χρησιμεύουσιν ὡς ὄρια πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἀνατολικώτερον ἐγγίξει ἐν τινι σημείῳ τὸν κόλπον τῆς Γασκῶνης καὶ εἰσδύει εἰς μέρος τῶν ἐδαφῶν τοῦ βασιλείου τῆς Ναβάρρας. Κατόπιν ἡ ὀρθοεικὴ γραμμὴ ἀκολουθεῖ ἐκ τοῦ ἀρκτεοῦ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἐβρου μεθ' ὃ στρέφεται ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς περισφύγγουσα μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν Πυρηναίων τὸ βασιλεῖον τῆς Ἀραγωνίας καὶ τὸ ὑπολειφθὲν ἥμισυ τῆς Καταλωνίας.

Αἱ προστριβαὶ καὶ αἱ ἐπιδρομαί, ὡς φαντάζεται πᾶς τις, οὐδέποτε ἔλειψαν μεταξὺ τῆς Ἀνδαλουσίας καὶ τῶν περιβαλλόντων αὐτὴν σχεδὸν πανταχόθεν χριστιανικῶν κρατιδίων. Κατὰ δὲ τὰς ἀτελευτήτους ταραχὰς αἰτινες ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω συνεκλόνιζον αὐτὴν οἱ στασιασταὶ εὗρισκον εἰς ταῦτα καὶ συναντίληψιν καὶ καταφύγιον.

Σφοδρότεραι ὅμως ἦσαν αἱ συρράξεις, λόγῳ τῆς ἀντιζηλίας, μετὰ τοῦ ἐν Τύνιδι ἐγκατεστημένου κράτους τῶν Φετιμιδῶν. Ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἡ Ἀνδαλουσία κατεῖχε πάντοτε τὴν Σέπτεμ μετὰ μέρος τῆς ἐνδοχώρας, σπουδαῖον δὲ τμῆμα τῆς δυτικῆς Βερβερίας εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς, τὴν ὁποίαν ὁ περίφημος παραδυναστής Ἀλ-Μανσοῦρ ἐπεχείρησε νὰ καταστήσῃ ἐνεργεστέραν. Αἱ συρράξεις αὗται οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν παύουν τοῦ νὰ ἀπασχολοῦν ἀμφοτέρας ταύτας τὰς μουσουλμανικὰς δυνάμεις, αἱ δὲ ἐκατέρωθεν ληστοπειρατεῖαι ἦσαν πρᾶγμα συνηθέστατον. Ἄβδ-ἄρ-Ραχμὰν ὁ Γ' φροντίζει πρὸς τοῦτο ἰδιαιτέρως διὰ τὴν καλὴν συγκρότησιν τοῦ ἐν Ἀλμερία ναυστάθμου του, ἐν τῷ ὁποίῳ διατηρεῖ διακόσια περίπου πλοῖα (2).

Προκειμένου περὶ τῆς ἐθνολογικῆς συστάσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀνδαλουσίας μία μόνη λέξις εἶναι ἱκανὴ νὰ χαρακτηρίσῃ αὐτὴν: πανσπερμία!

(1) Marçais σ. 402.

(2) Marçais σ. 403.

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν λόγον ἔρχονται οἱ γνήσιοι Ἄραβες. Οὗτοι εἶναι οἱ ὀλιγώτεροι, ἀλλ' ἀποτελοῦσι τὴν ἀνωτάτην καὶ προνομιοῦχον τάξιν. Αἱ πλεῖστοι τῶν ταραχῶν προκαλοῦνται ὑπ' αὐτῶν λόγῳ τῶν πατροπαραδότων φυλετικῶν διχονοιῶν τῶν αἰτίνες τοὺς συνοδεύουσιν ἀπανταχοῦ καὶ πάντοτε. Τὰ ἄλλα στοιχεῖα τίθενται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν διαμαχομένων καὶ οὕτω γενικεύεται τὸ κακόν. Προνομιοῦχον ἐπίσης θέσιν κατέχουσι καὶ οἱ Σῦροι. Ἄλλα τὸ στοιχεῖον τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ σπουδαιότερον ὑπὸ ἔποψιν ἀριθμικὴν εἶναι τὸ βερβερικόν, δὲν παύουσιν δὲ νὰ καταφθάνουν καὶ νέοι ἄποικοι ἐκ Βερβερίας. Οὗτοι κυρίως διαδραματίζουσι τὸ μεγαλύτερον ρόλον κατὰ τοὺς μεταξὺ Ἀράβων ἀντεγκλήσεις καὶ διαμάχας προκαλοῦντες πολλακίς αὐτάς. Οἱ χαλίφαι ἠνθόουν τὴν ἀθρόαν αὐτῶν ἐκ Βερβερίας προσέλευσιν καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι οἱ Βέρβεροι ὄντες καλοὶ καλλιεργηταὶ καὶ κτηνοτρόφοι πρὸς δὲ καὶ ἄριστοι μαχηταὶ ὑπῆρχε πάντοτε τόπος καὶ τρόπος ὅπως χρησιμοποιοῦνται καταλλήλως. Ἐφερὲν ὁμως ἐκάστοτε μεθ' ἑαυτῶν ἀπάσας ἐκείνας τὰς στασιαστικὰς διαθέσεις αἱ ὁποῖαι ὡς εἶδομεν τόσον βαθέως συνεκλόμισαν τὴν πατρίδα τῶν καὶ αἱ ὁποῖαι οὐχ' ἦττον συνετέλεσαν καὶ εἰς τὴν ἐξάρθρωσιν τοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ ἀραβικοῦ κράτους.

Πολυαριθμώτατον στοιχεῖον καὶ δὴ εἰς τὰς πόλεις εἶναι οἱ παλαιόθεν ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι Ἰουδαῖοι. Ἐκ τῶν ἰθαγενῶν οἱ πλεῖστοι ἐξισλαμίσθησαν ἐνωρίτατα, οὗτοι εἶναι οἱ καλούμενοι Μοζάραβες, ὑφίσταντο ὁμως ἀκόμη καὶ ἀρκετοὶ χριστιανοί. Ἔτεροι τῶν ἰθαγενῶν φεύγοντες τὰς βιαιοπραγίας (1) ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὰς περιοικίους χριστιανικὰς χώρας, καὶ μέχρις αὐτῆς μάλιστα τῆς Ἑλλάδος βλέπομεν καταφεύγοντας τοιοῦτους. Πράγματι σώζεται ἐν ἀραβικῇ μεταφράσει κείμενόν τι Παύλου τοῦ Μονεμβασιώτου ἐξ οὗ μανθάνομεν ὅτι Ἰσπανοὶ χριστιανοὶ ἔφθασαν εἰς Μονεμβασίαν κομίζοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἅγια λείψανα ἐν οἷς καὶ τὸ τῆς Ἀγίας Εὐλαλίας. Τὸ κείμενον τοῦτο ἐξεδόθη μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως ἐν τῷ τόμῳ XXX τῶν *Analecta Bollandiana* ὑπὸ τοῦ Peters, ὅστις ὁμως τείνει νὰ μὴ πιστεύσῃ εἰς τὴν γνησιότητα αὐτοῦ, προφανῶς διὰ νὰ μὴ περιπλέξῃ ἔτι μᾶλλον τὸ περὶ ὑπάρξεως λειψάνων τῆς Ἀγίας Εὐλαλίας ὑφιστάμενον ζήτημα. Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν διστάζομεν νὰ δεχθῶμεν τὴν γνησιότητα τοῦ κειμένου τούτου λόγῳ τοῦ περιεχομένου του, τὸ ὁποῖον εἶναι τοιαύτης φύσεως ὥστε νὰ ἀποκλείεται ἡ ἰδέα νοθείας. Δυστυχῶς ὁ ἐκδότης δὲν δίδει τὴν χρονολογίαν τοῦ χειρογράφου οὔτε τὴν παλαιογραφικὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀποφανθῶμεν ἄνευ ἐπιφυλάξεων. Ὁ ἐκδότης οὐδὲν λέγει προ-

(1) Οἱ νεώτεροι ἐσπέριοι ἱστορικοὶ οἱ πραγματευθέντες τὰ ζητήματα ταῦτα ἀνήκοντες εἰς κράτη ἔχοντα συμφέροντα ἐν ταῖς ἀραβικαῖς χώραις προσέχωσι πάντοτε ὅπως μὴ θίξωσι τοὺς Ἄραβας. Λέγουσι δὲ ἐν προκειμένῳ ὅτι βιαιοπραγαὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν δὲν ἐγένοντο ἐπισήμως. Αἱ γενόμεναι τοιαῦτα εἶναι μᾶλλον ἔργον τοπικῶν φυλάρχων καὶ ἐμιρῶν. Ὅχι Γιάννης δηλαδή, ἀλλὰ Γιαννάκης.

σέτι περί τοῦ συγγραφέως τοῦ εἰς τὴν ἀραβικὴν μεταφρασθέντος κειμένου. Οὗτος προφανῶς εἶναι ὁ ἐπίσκοπος Μονεμβασίας Παῦλος ἀκμάσας κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισί τοῦ ι' αἰ., καὶ γνωστὸς καὶ ἐξ ἐτέρων ἔργων του καὶ δὴ ἐκ τῆς ἐν τοῖς Acta Sactorum (5 Μαΐου 432) δημοσιευθείσης βιογραφίας τῆς Μάρθας ἡγουμένης τῆς ἐν Ἀργεῖ μονῆς τῆς Θεοτόκου. Τὸ κυριώτερον ἐπιχείρημα τὸ ὁποῖον φέρει ὁ ἐκδότης κατὰ τῆς γνησιότητος τοῦ περι οὗ ὁ λόγος κειμένου εἶναι ὅτι τῷ φαίνεται ἀπίθανος ἢ εἰς Ἑλλάδα προσκόμισις λειψάνων ἐξωτικῶν καὶ ἀγνώστων ἁγίων. Ἀπ' ἐναντίας ἡμεῖς γνωρίζομεν ὅτι μὴ ὑπάρχοντος ἀκόμη τοῦ σχίσματος (τοῦτο ὡς γνωστὸν συνετέλεσθη βραδύτερον) ἢ ἐκατέρωθεν εὐλάβεια πρὸς λείψανα ἁγίων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἦτο μεγίστη. Ἀρκοῦμαι ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρω ὅτι ὁ Πάπας Γρηγόριος Α' ὁ Μέγας (590—604) παρεπονεῖτο σφοδρῶς διότι Ἕλληνες μοναχοὶ μεταβαίνοντες νύκτωρ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ ἐκτὸς τῶν τειχῶν ἁγίου Παύλου παρεβίαζον τοὺς τάφους τῶν ἁγίων διὰ νὰ λάβωσι τὰ λείψανα αὐτῶν καὶ τὰ μεταφέρουσι εἰς τὴν πατρίδα των (1). Ἐντεῦθεν πᾶς τις ἐννοεῖ μετὰ πόσης τιμῆς ἀλλὰ καὶ ἀγαλλιάσεως οἱ ἐν Μονεμβασίᾳ ὑπεδέχθησαν τὰ λείψανα τῆς Ἁγίας Εὐλαλίας ἢ δὲ περιγραφή τῆς ὑποδοχῆς αὐτῶν φαίνεται ἡμῖν φυσικωτάτη.

Σοβαρωτέραν δυσχέριαν παρουσιάζει τὸ ὄνομα τῆς ἰσπανικῆς πόλεως ἐξ ἧς μετεκομίσθησαν εἰς Ἑλλάδα τὰ περι ὧν ὁ λόγος ἄγια λείψανα. Ἐν τῇ ἀραβικῇ μεταφράσει ὁ Ρ. δὲν κατώρθωσε νὰ ἀναγνώσῃ εὐκρινῶς, ὀρθῶς ὅμως φρονεῖ ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Βαρκελώνης. Ἡ πόλις αὕτη καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἄλ-Μανσούρ, κατεστράφη ὀλοσχερῶς παραδοθεῖσα εἰς τὸ πῦρ μόλις περὶ τὸ 990 ἐνῶ τὰ ἐν τῷ κειμένῳ ἐκτιθέμενα φαίνεται ὅτι ἐξελιχθησαν κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ ι' αἰῶνος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς Παῦλος ὁ Μονεμβασίας δὲν ὑπῆρχεν ἀπὸ πολλοῦ ἐν τοῖς ζῶσι. Ἡ δυσχέρις ὅμως αὕτη εἶναι δυνατόν νὰ ἀρθῇ ἀνληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ προστριβαὶ τῆς Ἀνδαλουσίας μετὰ τῶν ὁμόρων Χριστιανικῶν κρατῶν οὐδέποτε ἀπέλειψαν (2) αἱ δὲ ἐκατέρωθεν ἐπιδρομαὶ ἦσαν πρᾶγμα συνηθέστατον. Πολλῶν δὲ μᾶλλον ἢ Βαρκελώνῃ ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὰ δεινὰ τῶν τοιοῦτων ἐπιδρομῶν ὡς κειμένη εἰς τὸ μεταίχμιον τῶν χριστιανικῶν χωρῶν (3). Φαίνεται λοιπὸν ὅτι κατὰ τινὰ τοιαύτην ἐπιδρομὴν οἱ ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερόμενοι Ἴσπανοὶ κατώρθωσαν νὰ διασωθῶσι καὶ συναποκομίζοντες τὰ περι ὧν ὁ λόγος ἄγια λείψανα νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ κείμενον τοῦ Παύλου τῆς Μονεμβασίας ἐνέχει καὶ ἐτέραν σπουδαιότητα διότι γίνεται ἐν αὐτῷ μνεῖα τῆς κατακτιήσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἐν τῷ καταλλήλῳ δὲ

(1) Ἐπιστολὴ IV, 30, ἐν. PL, τ. LXXVII, σ. 702.

(2) Marçais, σ. 402.

(3) Αὐτόθι.

τόπω θὰ ἐπανέλθωμεν ἐπ' αὐτοῦ διεξοδικώτερον. Ἐὰν ἐνταῦθα ἡσυχολήθην ἴσως πέραν τοῦ δέοντος ἐπ' αὐτοῦ, τὸ ἔπραξα διὰ τὸ νὰ δείξω, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἐν τῇ ἰβηρικῇ χειρσνήσῳ δὲν ἀνεπαύοντο ἐπὶ ρόδων. Θὰ προσθέσω ὅμως καὶ μίαν λεπτομέρειαν λίαν χαρακτηριστικὴν ἐν προκειμένῳ. Ὁ αὐτὸς Ἄλ-Μανσοῦρ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Βαρκελώνης κατέλαβε τῷ 997 τὸν Ἅγιον Ἰάκωβον τῆς Κομποστέλλας. Τὸ σεβασμιώτερον καὶ ἀγιώτερον τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ ἱερῶν κατεστράφη ἐκ θεμελίων, οἱ δὲ χριστιανοὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ φορτωθῶσι τοὺς κώδωνας καὶ τὰς πύλας αὐτοῦ καὶ νὰ διακομίσωσι ταῦτα μέχρι τῆς Κορδούης (1).

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ θέμα ἡμῶν περὶ τῆς ἐθνολογικῆς συστάσεως τῆς Ἀνδαλουσίας σημειοῦμεν τὴν ὑπαρξιν ἐν αὐτῇ καὶ ἐτέρου στοιχείου οὐχὶ τόσοσ σημαντικοῦ ὑπὸ ἀριθμητικὴν ἔποισιν, ἀξιολογωτάτου ὅμως διὰ τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον διεδραμάτισε καὶ διὰ τὴν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἐπὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἀνδαλουσίας καὶ διὴ ἐκπολιτιστικῶς. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶναι τὸ τῶν Σακαλιμπα. Σακαλιμπα εἰς τὴν Ἀραβικὴν σημαίνει σκλαῦος· παρέλαβον δὲ τὴν λέξιν ταύτην οἱ Ἀραβες ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, οὗτοι δὲ παρέλαβον αὐτὴν ἐκ τῆς κατωτέρας λατινικῆς.

Οἱ νεώτεροι ἐσπέριοι ἱστορικοὶ πραγματευόμενοι τὸ θέμα τοῦτο προφανῶς διὰ τὸ ἀποφύγωσι τὸ κακέμφατον τῆς λέξεως ταύτης προκειμένου περὶ δούλων οἵτινες ἀντιθέτως πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν ρῆσιν «ἀνεδείχθησαν μείζονες τῶν κυρίων αὐτῶν» ποιοῦνται ἀντ' αὐτῆς χρῆσιν τῆς λέξεως Σλαῦος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παραβλάπτει τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἂν καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν προσθέτουσιν ἐπεξηγηματικῶς ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ περιλαμβάνονται διάφορα στοιχεῖα (2) ἀφαρπαζόμενα ἀπὸ τὰς ἐστίας τῶν ὑπὸ Ἀνδαλουσιῶν καὶ Ἀφρων πειρατῶν (3). Ἡμεῖς δὲν θέτομεν βεβαίως ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ὑπαρξιν μεταξὺ τῶν Σακαλιμπα καὶ ἐτέρων στοιχείων, γνωρίζομεν ὅμως ὅτι τὸ πλεῖστον καὶ ἐκλεκτότερον τῶν Σακαλιμπα ἦσαν Ἕλληνες. Δακρύβρεκτοι σελίδες τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας διεκτραγωδοῦσι τοῦτο, θρῦλοι δὲ καὶ δημοτικὰ τραγούδια καὶ παραδόσεις καὶ παραμύθια φέρουσι μέχρις ἡμῶν διάτορον τὴν σπαρακτικὴν κραυγὴν τῶν μητέρων καὶ τοὺς ὄλοφρυμούς τῶν ἐφαρπαζομένων ἀπὸ τῶν ἀγκαλῶν τῶν τέκνων τῶν, ἀγομένων εἰς τὴν σκλαβίαν.

«Ἡ ρᾶ μένει τὸ θεῖον καὶ ἐν δουλείᾳ»

λέγει ὁ Αἰσχύλος καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἀπαθέντων ἑλληνοπαίδων ἐπικυροῖ τὴν ἀλήθειαν τῆς μεγάλης Αἰσχυλείου ρήσεως (4).

(1) Marçais, σ. 401.

(2) Marçais, σ. 403.

(3) Ε. Lévi Provensal, ἐν τῇ λέξει Çaqâlîba, ὁ συγγραφεὺς λέγων ὅτι ἀξιόλογος μοῖρα αὐτῶν προήρχετο ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου, τοὺς Ἕλληνας ἐννοεῖ.

(4) Αἰσχύλου Ἀγαμέμνων.

Κατὰ τὸν Ε. Λένι-Προβενçal ὁ ἀριθμὸς τῶν Σακαλιμπὰ ἠῤῥησε κυρίως ἐπὶ ᾿Αβδ-ἔρ-Ραχμὰν τοῦ Γ' (912—961). Κατ' ἀρχὰς ἦσαν μόνον 3750, βραδύτερον ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἠῤῥήθη εἰς 6087, ἔφθασαν δὲ μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 13750.

Εἶδομεν ἀνωτέρω τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας συνήνησαν οἱ ᾿Ομεῦάδαι τῆς ᾿Ανδαλουσίας καὶ εἰς τὰ πρῶτα βήματά των καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα. Καὶ κατώρθωσαν μὲν ἐν τέλει χάρις εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτῶν δεξιότητα νὰ γένωνται κύριοι τῆς καταστάσεως ἐπιφέροντες κάποιαν ἰσορροπίαν μεταξὺ τῶν ἀκαταπαύστως διαμαχομένων ἑτερογενῶν στοιχείων καταφεύγοντες πολλάκις εἰς τὰ ἔσχατα τῶν μέτρων, ἀλλὰ τὸ κράτος των παρ' ὅλα ταῦτα ἦτο ἀδύνατον νὰ ὀρθοποδήσῃ. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ δὲ τοῦτο δὲν ἤρκει μόνον ἡ ἀτομικὴ αὐτῶν προσπάθεια καὶ ἡ προσωπικὴ των ἰκανότης, ἀπαιτοῦντο καὶ πρόσωπα κατὰλληλα' τὰ δὲ ἐγγώρια στοιχεῖα ἐξ ὧν ἐστρατολογοῦντο οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ ἀνώτατοι κρατικοὶ λειτουργοὶ δὲν ἦσαν ἱκανὰ οὔτε τὴν ὑπὸ τοῦ μονάρχου χαραχθεῖσαν γραμμὴν νὰ τηρήσωσιν οὔτε νὰ λάβωσι πρωτοβουλίαν τινὰ πρὸς καλὴν λειτουργίαν τῆς κρατικῆς μηχανῆς. Κατὰ μείζονα δὲ λόγον πολὺ ὀλιγώτερον ἀρμόδια ἦσαν ὅπως ἐξυπηρετήσωσι τὴν φιλοδοξίαν τῶν κυρίων των τοῦ νὰ καταστήσωσι τῶν Κορδούην κέντρον πολιτισμοῦ ἐφάμιλλον τῆς Βαγδάτης πρὸς τὴν ὁποίαν πάντοτε οἱ ᾿Ομεῦάδαι μετὰ ζηλοτυπίας προσητένιζον. Καὶ ἡ κακὴ κατάστασις διαιωνίζετο.

Τὰ ἔμφυτα ὅμως καὶ ἐπίκτητα προτερήματα τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ὑπηρετούντων Σακαλιμπὰ δὲν ἤρρησαν νὰ γένωνται ἀντιληπτά καὶ νὰ ἐκτιμηθῶσι δεόντως παρὰ τῶν κυρίων των, οἵτινες ἤρρησαν βαθμηδὸν νὰ ἀναθέτωσιν εἰς αὐτοὺς διαφόρους δημοσίας ὑπηρεσίας, ἡ δὲ ἐν παντὶ εὐδοκίμησις αὐτῶν τοὺς ἀνεβίβασε τάχιστα εἰς τὰ ὕψιστα τῶν ἀξιομάτων καὶ τῶν δημοσίων ὑπουργημάτων ἐκ τῶν ὁποίων ἐξετοπίσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον πάντα τὰ ἐγγώρια στοιχεῖα.

Πολλοὶ τῶν Σακαλιμπὰ πλουτίσαντες καὶ γενόμενοι ἀπελεύθεροι ἀπέκτησαν τεραστίας κτηματικὰς περιουσίας, ἄλλοι δὲ διέπρῃσαν εἰς τὰ γράμματα εἰς τὰς τέχνας καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας. Ἄτεροι ἀνεδείχθησαν ὡς συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ πρὸ πάντων δὲ ὡς βιβλιόφιλοι.

Ἡ Κορδούη ἀρχίζει νὰ ἀναδεικνύεται ἀφ' οἴτου οἱ ᾿Ομεῦάδαι ἐνεπιστεύθησαν τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας των εἰς τοὺς Σακαλιμπὰ. Χίλιοι ἐξ αὐτῶν διητῶντο ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐπὶ τῆς βασιλείας ᾿Αλ-Χακὰμ τοῦ Β' (961—976), εἶναι δὲ ἐξηκριβωμένον ὅτι ὁ φιλομουσότητος οὗτος ἡγεμὼν διαπρέψας ἰδίᾳ ὡς βιβλιόφιλος διεπαιδαγωγήθη καὶ ἐμορφώθη ὑπὸ τῶν Σακαλιμπὰ παιδαγωγῶν του. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Χισσὰμ τοῦ Β' (976—1015) εἰς Σακαλιμπὰ ὁ Χαμπίμπ-ἄλ-Ἰσκλαμπὶ συνέγραψε βιβλίον ἐν ᾧ ἐξαίρονται αἱ ὑψηλαὶ ἀρεταὶ τῶν Σακαλιμπὰ.

Ἄν οἱ ᾿Ομεῦάδαι ἐπέτνχον ἐν τέλει νὰ καταστήσωσι τὴν Κορδούην των

κέντρον πολιτισμοῦ ἐφάμιλλον τῆς Βαγδάτης, κατόρθωσαν τοῦτο διὰ τῶν Σκλαύων των. Πάντως ἡ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα σημειουμένη ὑψίστη ἀκμὴ τῆς πρωτεύουσας τῆς Ἀνδαλουσίας συμπίπτει μὲ τὴν ἐποχὴν τῆς παντοδυναμίας καὶ τῆς δράσεως τῶν Σακαλιμπά.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΑΣΤΕΙΟΥ

Εἰς μίαν ἐκ τῆς ἀτελευτήτου σειρᾶς τῶν στάσεων περὶ ὧν ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω ἀνάγονται τὰ ἀπώτατα αἰτία τῆς καθόδου τῶν Σαρακηνῶν ἐν Κρήτῃ. Τὰ κατὰ τὴν στάσιν ταύτην ἔχουσιν ὡς ἑξῆς :

Περὶ τὴν πόλιν τῆς Κορδοῦης ἡ κάλλιον εἰπεῖν περὶ τὸ ἀρχικὸν ὄγκωμένον ἄστν (Μεδίνα) προσετέθησαν σὺν τῷ χρόνῳ διάφορα προάστεια συμποσούμενα εἰς εἴκοσι καὶ ἐν τὸν ἀριθμόν. Ἐκ τούτων τὸ ἐπισημώτατον ἦτο τὸ πρὸς νότον τῆς πόλεως κείμενον λόγῳ τῆς γειτνιασεως αὐτοῦ καὶ πρὸς τὰ ἀνάκτορα καὶ πρὸς τὸ μέγα τέμενος, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ὡς διδαστήριον. Κατὰ φυσικὸν λόγον καθηγηταὶ καὶ φοιτηταὶ καὶ ἐν γένει πάντες οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων κατόκουν ἐν τῷ προαστείῳ τούτῳ.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι ἡ Κορδοῦη κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἀνεδείχθη φωτοβόλος ἐστία φιλοσοφικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν σπουδῶν. Οὐχ ἦττον ὅμως ἀπ' αὐτῆς τῆς ιδρύσεώς της ἀπέβη κέντρον μελετῶν θεολογικῶν καὶ νομικῶν καὶ δὴ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Χισσάμ υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἀβδ-ἄρ-Ραχμάν τοῦ Α'. Ὁ Χισσάμ ἠνθόει ἰδίᾳ τὴν πρόοδον καὶ ἐξάπλωσιν τῆς μαλεκιτικῆς διδασκαλίας, ἣτις ἦτο μία τῶν τεσσάρων ὀρθοδόξων μουσουλμανικῶν διδασκαλιῶν, χαρακτηριζομένη κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι παρεδέχετο τὴν ἐρμηνείαν τῶν διδασκάλων τῆς Μεδίνας ἐπιδεκτικῶν ὅμως ἐκάστοτε τροποποιήσεων ὑπὸ τῶν οὐλεμάδων ἀναλόγως τῶν παρουσιαζομένων ζητημάτων.

Ἡ μαλεκιτικὴ διδασκαλία ὠνομάσθη οὕτω ἐκ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς Μαλικ ἀποθανόντος τῷ 795. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἐξαπλωθεῖσα κατ' ἀρχὰς ἐν Βερβερία ἐξετάθη κατόπιν καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ μολογίτι δὲ ἦτο ὀρθόδοξος ἔδωσεν ἐντούτοις εἰς τὸν μουσουλμανισμὸν τῶν δύο τούτων χωρῶν ἰδιαιτέρον χαρακτηριστήρα (1). Τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως ἐν Κορδοῦῃ προΐσταντο οἱ «Φουκαγιά». Οὗτοι ἦσαν διδάσκαλοι ἐξειδικευμένοι ἐν τῇ θεολογίᾳ καὶ τῇ νομολογίᾳ, αἵτινες ἀπέρρεον ἐκ τοῦ Κορανίου καὶ τῆς Σούνας (τῆς παραδόσεως). Χάρις δὲ εἰς τὴν ἡγεμονικὴν προστασίαν ἀνήχθησαν εἰς ἀξιόλογον περιοπήν.

(1) Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὰς χώρας ἐν αἷς ἐπεκράτησαν αἱ τρεῖς ἕτεραι ὀρθόδοξοι διδασκαλῖαι: Ὁ Χανιφιτισμὸς, ὃν ἠπάσθησαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ὁ ὁποῖος ἐπεβλήθη ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ, ὁ Σαφίισμὸς ὅστις ἐπεκράτησεν εἰς τὰ παράλια τοῦ Περσικοῦ κόλπου τὴν νότιον Ἀραβίαν καὶ τὰς Ἰνδίας ὁ Χαμβαλιτισμὸς ὅστις εἶχε πολὺ περιορισμένην διάδοσιν. Marçais, σ. 371.

Ὁ υἱὸς ὅμως καὶ διάδοχος τοῦ Χισάμ, ἄλ Χακὰμ ὁ Α΄ χαλαρωτέρων θρησκευτικῶν αἰσθημάτων καὶ κρίνων ὡς υπερβολικὴν τὴν ἐπιβολὴν τὴν ὁποῖαν ἀπέκτησαν οἱ Φουκαγιά ἐπεχείρησε νὰ περιορίσῃ ταύτην, περιέκοψε δὲ καὶ τὰς ἀπολαβὰς των (1). Ὡς ἐκ τούτου οἱ Φουκαγιά ἐξεμάνησαν καὶ ἐκ σοφῶν μετεβλήθησαν εἰς δημαγωγούς (2) καὶ ἐξήγειραν τὸν πληθυσμὸν τῆς Κορδούης ἐναντίον τοῦ Καλίφου. Πράγματι δὲ τῷ 805 ἐξεργράγη στάσις ἐν ταῖς ὁδοῖς τῆς Κορδούης, ἣτις κατεστάλη σχεδὸν ἀμέσως, ἀλλ' οἱ κορυφαῖοι τῆς Σχολῆς ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος προσέφερον τὸν θρόνον εἰς τὸν Ἰμπν - Σαμμάν, συγγενῆ τοῦ ἄλ - Χακὰμ. Ὁ Ἰμπν Σαμμάν προσεποιήθη ὅτι δέχεται, ἀλλὰ κατήγγειλε τὴν συνωμοσίαν εἰς τὸν Χαλίφην. Ἐξήκοντα δύο συνωμόται, μετὰ τῶν ὁποίων ὑπῆρχαν πρόσωπα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἀνωτάτην Κοινωνίαν τῆς Κορδούης ἐθανατώθησαν (3). Μετὰ ἐν ἔτος ἐξεργράγη νέα στάσις, καὶ αὕτη ὅμως ἀπέτυχε, οἱ δὲ μᾶλλον ἐπικίνδυνοι συνωμόται συλληφθέντες ἀπεκεφαλίσθησαν ἢ ἐστραγγαλίσθησαν (4).

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ στασιαστικὸν κίνημα ἐλάμβανε διαστάσεις, ἐπεξετάθη δὲ καὶ μέχρι τοῦ Τολέδο, τῆς παλαιᾶς πρωτευούσης τῶν Βισιγότθων βασιλείων, ὁ ἄλ Χακὰμ ἐσοφίσθη σχέδιον σατανικὸν πρὸς ὀριστικὴν αὐτοῦ καταστολήν. Τῷ 807 ἀπέστειλε πρὸς τοῦτο τὸν μόλις δεκατετραετῆ υἱὸν του πρὸς τὸν φίλον του διοικητὴν τοῦ Τολέδου. Ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ ἡγεμονόπαιδος διωργανώθη μεγάλη ἐορτὴ ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς πόλεως καὶ ἐκλήθησαν εἰς αὐτὴν ἅπαντες οἱ σημαίνοντες· μόλις ὅμως διέβαινον τὸν οὐδόν, δῆμιοι τοποθετημένοι παρὰ τὴν πύλιν ἀπέκοπταν τὰς κεφαλὰς των καὶ ἔρριπτον τὰ πτώματα εἰς τὴν παρακειμένην τάφρον. Ἡ ἡμέρα αὕτη ἔμεινε περιώνυμος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ καλεῖται «ἡμέρα τῆς τάφρου» (5). Τὸ Τολέδον ἀπολέσαν οὕτω τὰ πλέον ἐπιλεκτὰ μέλη τῆς κοινωνίας του περιέπεσαν εἰς τελείαν νέκρωσιν. Ἐν δὲ τῇ Κορδούῃ ἡ εἶδησις τοῦ φρικτοῦ δράματος ἐνεποίησε μὲν βαθυτάτην ἐντύπωσιν πλὴν ὁ λαὸς δὲν ἔπαυσεν ἀναζητῶν εὐκαιρίαν διὰ νὰ κορέσῃ τὸ ἐναντίον τῶν στρατιωτῶν τοῦ Χαλίφου μῖσος του. Πράγματι δὲ μετὰ ἐπταετίαν ὅλην ἐν σχετικῶς ἀσήμαντον ἐπεισόδιον ἔδωσε λαβὴν εἰς νέαν ἔκρηξιν στάσεως. Τῷ 814 εἰς στρατιώτης Μαμελοῦκος ἐφόρευσε ἕνα ἐργάτην· ἀμέσως τότε ὁ πληθυσμὸς ἐξηγέρθη καὶ ἐπολιορκῆσε τὰ ἀνάκτορα. Ὁ ἄλ - Χακὰμ τὴν φορὰν ταύτην δὲν θὰ διέφευγε τὸν κίνδυνον· πλὴν κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν διέταξε τὸν ἐμπρησμὸν τοῦ προαστείου, οἱ δὲ ἐπαναστάται ἐγκατέλειψαν τὴν πολιορκίαν διὰ νὰ μεταβῶσι πρὸς διάσωσιν τῶν οἰκογενειῶν των. Ὁ ἄλ - Χακὰμ ἐπωφελήθεις τῆς ἐπελθούσης συγχύσεως ἐγέ-

(1) Marçais, σ. 399.

(2) Vasiliev, σ. 50.

(3) 16 id.

(4) 16 id.

(5) Vasiliev σ. 50.

νετο κύριος τῆς καταστάσεως. Φοβερά σφαγή τῶν ἐπαναστατῶν ἐπικολούθησε· οἱ δὲ ἐπιζήσαντες ἔλαβον τὴν ἐντολὴν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Ἰσπανίαν ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἐπὶ ποινῇ τοῦ νὰ ὑποστῶσι τὸν σταυρικὸν θάνατον⁽¹⁾. Συγκεντρωθέντες δὲ ἀνὰ τὰ παράλια τῆς Μεσογείου ἀπέπλευσαν οἱ μὲν εἰς Ἄφρικὴν οἱ δὲ εἰς Αἴγυπτον. Οἱ μεταβάντες εἰς Ἄφρικὴν ἐγκατεστάθησαν εἰς τι προάστειον παρὰ τὸ Φῆξ ὅπερ μέχρι τῆς σήμερον καλεῖται προάστειον τῶν Ἀνδαλού⁽²⁾. Ἡ καταστροφὴ τοῦ προαστείου τῶν Φουκαγια ἐγένετο κατὰ μὲν τὸν Marçais κατὰ τὸ ἔτος 813 ἢ κατὰ τὸ ἔτος 817, κατὰ δὲ τὸν Vasiliev κατὰ τὸ ἔτος 814.

Οἱ καταφυγόντες εἰς Αἴγυπτον ἐγκατεστάθησαν ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τὸ ἔτος ἐγίρας 199 (814—815). Ἡ ἐν Αἰγύπτῳ διοικήσις εὐρισκομένη εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν μετὰ τῶν ἐπικυριάρχων αὐτῆς Ἀββασιδῶν εὐρέθη ἐν ἀδυναμίᾳ τοῦ νὰ μὴ τοὺς δεχθῆ. Οὗτοι δὲ μετ' οὐ πολὺ βλέποντες ὅτι εἶχον ἀρκετὰς δυνάμεις πρὸς τοῦτο ἐπετέθησαν ἐναντίον τῆς Ἀλεξανδρείας, ἣν καὶ ἐκυρίευσαν (816), ἐκλέξαντες καὶ ὡς ἀρχηγόν των τὸν Ἀμποῦ-Χάφς-Ἰμπν-Σουαίμπ⁽³⁾.

Ὁ Χαλίφης Ἀλ-Μαμουὺν μόλις μετὰ δεκαετίαν περίπου ἠδύκαιρισε νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὰς ὑποθέσεις τῆς Αἰγύπτου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπέστειλεν ἐκεῖ ἓνα τῶν ἱκανωτέρων στρατηγῶν τοῦ Ἰμπν-Ταχίρ, δοὺς αὐτῷ τὴν ἐντολὴν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ὑποτάξῃ τὸν στασιάσαντα δυνάστην τῆς Αἰγύπτου Οὐμπάιτ-Ἀλλάχ-Ἰμπν-ἄλ-Σαρί, ὅστις ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀποδιώξῃ τοὺς Ἀνδαλουσίους ἐξ Ἀλεξανδρείας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ ἄλ-Μαμουὺν ἠστόχησαν. ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ λαβὼν οὗτος νέας ἐνισχύσεις κατεδίωξε τὸν Οὐμπάιτ-Ἀλλάχ, ὅστις κατέφυγεν εἰς Φουσιᾶτον· ἐκεῖ δὲ πολιορκηθεὶς στενωῶς καὶ μὴ βλέπων νὰ ἔχῃ ἐλπίδας ἐπιτυχίας παρεδόθη ἐπὶ τῷ ὄρω ὅπως τῷ παραχωρηθῆ πλήρης συγγνώμη.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἰμπν-Ταχίρ ἐστράφη κατὰ τῶν Ἀνδαλουσίων. Οὗτοι ὁμως ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσι χάριν δηλοῦντες ὅτι θ' ἀναχωρήσωσιν ὀριστι-

(1) Vasiliev, σ. 51.

(1) Vasiliev, σ. 52.—Ὁ Vasiliev προσθέτει ἐπὶ πλέον ὅτι κατ' ἄλλους Ἀραβας ἱστορικοὺς ἐδέησε νὰ ἐκπολιορκηθῶσιν οἱ Ἀνδαλούσιοι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὅπως ἔξα. ναγκασθῶσιν εἰς ὑποταγὴν. Σημειωτέον ὅτι ὁ Marçais οὐδὲν ἀπολύτως λέγει περὶ τῶν περιτετιῶν τῶν Ἀνδαλουσίων ἐν Αἰγύπτῳ.

(2) Marçais, σ. 423. Οἱ μεταβάντες εἰς Ἄφρικὴν συνεποσοῦντο εἰς ὀκτὼ χιλιάδας οἰκογενεῖας. Ὁ Marçais (σ. 399) δίδει τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἐντὸς παρενθέσεως προσθέτων καὶ τὴν φράσιν «dit on» «ὡς λέγεται». Περὶ δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰς Αἴγυπτον καταφυγόντων οὐδὲν λέγει μὴ ἔχω προφανῶς νὰ ἀναφέρῃ ἐξηκριβωμένον τι. Ὁ Vasiliev ἐν τούτοις ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν τούτων εἰς 15.000 ἄνευ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων (σ. 51).

(3) Vasiliev σ. 51.

κῶς ἐξ Ἀλεξανδρείας μόλις κατορθώσωσι νὰ καταστήσωσιν ἑλληνικὴν τινὰ χώραν μὴ ὑποταγμένην εἰς τοὺς Μωαμεθανούς (1). Ἐπιτυχόντες δὲ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ ἀλ-Μαμούν, μετέβησαν πρὸς ἐξεύρεσιν τοιαύτης καταλλήλου χώρας διὰ τὴν νῆσον Κρήτην «τὴν ρέουσαν μέλι καὶ γάλα».

Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τοὺς Ἀραβας ἱστορικούς. Οἱ Βυζαντινοὶ ὁμοῦς ἱστορικοὶ παρουσιάζουσι τοὺς Ἀραβας ὡς ἀπ' εὐθείας ἔλθοντας ἐξ Ἰσπανίας οὐδένα λόγον ποιούμενοι περὶ τῆς μεταβάσεως αὐτῶν εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τῶν ἐκεῖσε περιπετειῶν τῶν.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ ἐκθέτουσι τὰ πράγματα ὡς ἑξῆς :

Πολλοὶ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ Ἀράβων λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ χώρα τῶν ἤτο πτωχὴ ἀδυνατοῦσα νὰ τοὺς θρέψῃ ἐζήτησαν νὰ μεταναστεύσωσιν· ὁ δὲ ἄρχων αὐτῶν Ἀποχᾶν Ἀμερμουνη μετὰ χαρᾶς δεχθεὶς τὸν λόγον ἀμέσως παρεσκευάσατο νῆας μακρὰς καὶ ἐπιβιβάσας αὐτῶν ἰκανὴν δύναμιν ἐξέπλευσεν πρὸς τὸ Αἰγαῖον «καὶ πολλὰ ἐποίουν ταῖς νήσοις οὐδένα εὐρίσκοντες ἀντιπαρατασσόμενον πᾶσαι γὰρ ἤτον βοηθείας καὶ οὐκ ἐλάμβανον διὰ τὸ τὸν βασιλεῖα Ρωμαίων Μιχαὴλ (Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς 820—829) περισπώμενον εὐρίσκεσθαι ἐν ἐμφυλίοις πολέμοις. Διὰ τοῦτο πολλὰ κέρδη ἐκ πασῶν τῶν νήσων ἐκαρποῦντο. Ἐφθάσε δὲ ποτε καὶ ἕως τῆς Κρήτης καὶ ταύτην καταδραμὼν καὶ ἀνδραποδισάμενος ὡς ἐνῆν καὶ τὴν τῆς νήσου καταμαθὼν ἀρετὴν καὶ χάριν ἔφη πρὸς τοὺς ὑπηκόους· «ἶδου γῆ ρέουσα γάλα καὶ μέλι». . . καὶ οὕτω τὸν στόλον ἐμπλήσας παντὸς ἀγαθοῦ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν ἐπανέστρεψε. Ὡς δὲ ὁ χειμὼν παρήλθε καὶ τὸ ἔαρ ἐπέλαμψε τεσσαράκοντα νῆας πληρώσας ἀνδρῶν μαχίμων καὶ ἄνεμον ἐπιτήδειον τηρήσας πρὸς Κρήτην τὸν πλοῦν ἐποίησε» (1). Ἐπεταὶ ἡ ἐξιστόρησις τῆς ὀριστικῆς καταλήψεως τῆς Κρήτης.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ δὲν σφάλλονται ἀποδίδοντες τὴν ἐξ Ἰσπανίας ἔξοδον τῶν κατὰ τῆς Κρήτης ἐπιδρομῶν εἰς οἰκονομικῆς φύσεως αἰτίαν. Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἀφορμὴ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Φουκαγιά ἤτο ἡ περικοπὴ τῶν ἀπολαβῶν αὐτῶν. Ἄν δὲ ἀγνοοῦντες τὰς λεπτομερείας τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης ἀπέδωκαν τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν πτωχείαν τῆς Ἰσπανικῆς γῆς δὲν ἀπεμακρύνθησαν καὶ πάλιν πολὺ τῆς ἀληθείας, ἐπειδὴ διὰ τοὺς Ἀραβας οἵτινες ὡς κυριώτατον πόρον εἶχον τὴν λεηλασίαν χριστιανικῶν χωρῶν καὶ ἐν περιπτώσει ὀριστικῆς αὐτῶν κατοχῆς τὴν βαρεῖαν φορολογίαν, καὶ περὶ τούτων καὶ μόνον μεριμνῶντες, πᾶσα γῆ καὶ ἡ ἐφορωτάτη καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας θὰ ἦτο πρὸ τῶν ἀπλήστων ὀμμάτων τῶν καὶ τῶν ἀγρίων διαθέσεών τῶν πτωχῶν καὶ ἀσήμαντος. Τὴν τοιαύτην ἐκμετάλλευσιν τῶν κατακτωμένων χωρῶν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ ἐν τῇ ἠθικῇ αὐτῶν ἀνωτερότητι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιληφθῶσι. Σπουδαιότερον εἶναι τὸ

(1) Γ. Φραντζῆς, ἔκδοσις Ι. Παπαδοπούλου σ. 102.

ζήτημα τοῦ ἁπ' εὐθείας ἐξ Ἰσπανίας κατάπλου τῶν ἐπιδρομέων, ὡς παρουσιάζουσι τοῦτο οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί, οἵτινες βεβαιοῦσι ὅτι ἐγένοντο δύο ἐπιδρομαὶ ἁπ' εὐθείας ἐξ Ἰσπανίας, ἐξ ὧν ἡ μία εἶχε σκοπὸν ἐκτὸς τῆς λεηλασίας τὴν ὁποίαν ἐπροξένησε, καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ τόπου· ἡ δὲ δευτέρα μετὰ ἓν ἔτος ἐπισυμβᾶσα, τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου. Οἱ Ἄραβες ὁμως ἱστορικοὶ ὁμιλοῦσι περὶ μιᾶς καὶ μόνης ἐπιδρομῆς ἐξορησάσης ἐξ Ἀλεξανδρείας. Δὲν ἀποκλείεται ὁμως νὰ εἶναι ὀρθὴ καὶ ἡ ἄποψις τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι αἱ δύο ἐπιδρομαί, τὰς ὁποίας ἀναφέρουσιν ἦσαν ἐντελῶς ἄσχετοι πρὸς ἀλλήλας. Τῆς μὲν μιᾶς προελθούσης πράγματι ἐξ Ἰσπανίας, ἀλλὰ μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς λεηλασίας, τῆς δὲ δευτέρας ἐξ Ἀλεξανδρείας πρὸς κατάκτησιν τῆς νήσου. Πράγματι δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μέγας βερβερικὸς πειρατικὸς στόλος ἐκ τριακοσίων πλοίων ἀπαρτιζόμενος καὶ προερχόμενος ἐξ Ἰσπανίας ἐληλάτει τὰ παράλια τῆς Μεσογείου. Βραδύτερον περὶ τὸ 830 ὁ στόλος οὗτος λεηλατῶν τὰ παράλια τῆς Σικελίας, παρέσχε τὴν συνδρομὴν του εἰς τὸν Καδῆν τοῦ Καιροῦν ὅπως καταλάβῃ τὴν Πάνορμον (1) (Παλέρμο).

Πρὶν ἢ κλείσωμεν τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνήσωμεν εἰς ποίαν ἐθνικότητα ἐκ τῆς ἐν Ἀνδαλουσίᾳ πανσπερμίας, ἀνῆκον οἱ τῆς Κρήτης κατακτηταί.

Ἄραβες γνήσιοι μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ἀμφίβολον ἂν ὑπῆρχον. Οἱ Ἄραβες ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἔμενον εἰς τὰ κτήματά των, ἀραιότατα συγχάζοντες εἰς τὴν πρωτεύουσιν. Ἡ τάξις τῶν Φουκαγιὰ τῶν διδασκάλων δηλαδὴ τῆς θεολογίας καὶ νομολογίας τῶν προκαλεσάντων τὴν ἐπανάστασιν ἀπετελεῖτο μᾶλλον ἐκ Σύρων, διότι ἀπανταχοῦ τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου μόνον τὰ ἐξισλαμισθέντα ξένα στοιχεῖα ἠσχολοῦντο μὲ τὰ πράγματα τῆς διανοήσεως. Ὁ Paul de Lagarde λέγει ὅτι μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων, οἵτινες κατὰ ἔκαστον εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας κανεῖς δὲν ἦτο Ἄραβ. Ἄλλοι διαπρεπεῖς ἀραβολόγοι ἐξεφράσθησαν ὡς ἑξῆς: «Τὸ ἄγονον ἀραβικὸν πνεῦμα ἦτο ἀνίκανον νὰ παρουσιάσῃ τί ἄφ' ἑαυτοῦ. Τὰ πάντα ὀφείλονται εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν Περσίαν καὶ τὰς Ἰνδίας. Εἶναι ὁμως ἀμφίβολον ἂν καὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν Φουκαγιὰ ἠκολούθησαν τινὲς τὸ εἰς Αἴγυπτον καταφυγὸν καραβάνιον. Ἡ μᾶζα οἱ πολλοὶ κατὰ τὴν γνώμην μου ἦσαν Μοζάραβες, ἰθαγενεῖς δηλαδὴ Ἰσπανοὶ προσφάτως ἐξισλαμισθέντες. Πράγματι δὲ εὐρίσκομεν παρὰ τῷ Marçais μίαν πληροφορίαν, ἡ ὁποία ἐνισχύει ἡμᾶς ἐν τῇ ὑποθέσει ἡμῶν ταύτῃ. Οὗτος ἐν σελ. 399 ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Προαστείου ἀναφέρει ὅτι οἱ Φουκαγιὰ θελήσαντες νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν Ἄλ-Χακὰμ κατώρθωσαν νὰ προσελκύσωσι πάντας τοὺς νεωστὶ ἐξισλαμισθέντας, πολυα-

(1) Marçais, σ. 416.

ρίθιμος ὄντας ἐν Κορδούῃ, οἷτινες (1) προσχωρήσαντες εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν οὐδὲν κέρδος ἀπεκόμισαν ἐκ τῆς ἀλλαξοπιστίας των.

Οὐδόλως ὅμως ἀπίθανον νὰ πρόκειται περὶ δύο διαφορετικῶν ἐπιδρομῶν ὅλως ἀσχέτως πρὸς ἀλλήλας. Τῆς μὲν μιᾶς, τῆς πρώτης δηλαδὴ ἐλθούσης ἐξ Ἰσπανίας πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν τῆς λεηλασίας· τῆς δὲ δευτέρας ἐξορησάσης ἐξ Ἀλεξανδρείας πρὸς κατάκτησιν τῆς νήσου. Πράγματι δὲ οἱ μὲν Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ παρουσιάζουσι δύο ἐπιδρομάς, ἐνῶ οἱ Ἄραβες μίαν καὶ μόνην.

Περὶ Βερβέρων ἢ ἄλλων οὐδεὶς λόγος γίνεται ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Προαστείου. Ἄλλ' ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρχον καὶ Βέρβεροι οὗτοι βεβαίως θὰ προϋτίμησαν νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ζητησάντων καταφύγιον εἰς τὸ Φῆξ τῆς Βερβερίας. Ὅτι δὲ πράγματι οἱ καταφυγόντες εἰς Αἴγυπτον ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἢ καὶ ἐν τῇ ὁλότῃ αὐτῶν Μοζάραβες φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι μόλις μετέβησαν ἐκεῖ ἐζήτησαν νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν μιᾶς τῶν ἰσχυροτάτων πατριῶν τῶν Βεδουϊνῶν τῆς βορείου Ἀφρικῆς (2). Ἐγένοντο δηλαδὴ πελάται αὐτῆς (Μαυλά), ὡς ἔδει νὰ πράττωσι κατὰ τὰ κεκανονισμένα πάντες οἱ νεωστὶ ἔξισλαμιζόμενοι (3).

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν σημαντικῶν ἐνδείξεων τούτων καὶ ἡ αἰσχρὰ διαγωγὴ τὴν ὁποίαν ἐπέδειξαν γενόμενοι κύριοι τῆς Κρήτης, τὸ μῖσος αὐτῶν τὸ ἄγερτον κατὰ παντὸς χριστιανοῦ, ὁ ἀπηνῆς διωγμὸς τῶν κληρικῶν καὶ μοναχῶν, ἢ ἐν γένει συμπεριφορὰ των προδίδει αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐλέγχει ὡς μὴ ἔχοντας οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὴν ἀραβικὴν παράδοσιν. Παρ' αὐτῶν κατεστράφη ἢ μοναχικὴ κοινωνία τοῦ ὄρους Λάτρου, παρ' αὐτῶν ἐπίσης φέρονται ὡς ἀφανισθεῖσαι αἱ πρὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ὑφιστάμεναι μοναχικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐν τῷ Ἀθῶνι· περὶ τούτων ὅμως θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐν λεπτομερείᾳ ἐν τῷ καταλλήλῳ τόπῳ.

(1) Ils associèrent à leur rancune les nouveaux convertis nombreux à Cordoue, et qui n'avaient pas tiré le parti escompté de leur adhésion à l'Islam.

(2) Vassilief, σ. 51.

(3) Ὁ Μαρçaῖς λέγει ἐν προκειμένῳ (σελ. (196). Entre les Arabes Musulmans et le peuple des tributaires sont les nom Arabes devenus musulmans. En se convertissant ils doivent se déclarer clients (Mawla) d'une tribu arabe, et sont loin de jouir des avantages réservés aux gens de l'Arabie,

ΜΕΡΟΣ Β΄.

Η ΚΡΗΤΗ ΠΡΟ ΤΗΣ ΥΠΟΔΟΥΛΩΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ

Η ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Σπανιώτατα γίνεται μνεία τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ σταχυολογήσωμεν ἔστω καὶ πενιχράς τινας εἰδήσεις περὶ τῆς καταστάσεως, ἐν ἣ εὑρίσκειτο αὕτη πρὸ τῆς ὑποδουλώσεως αὐτῆς.

Περὶ τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς καταστάσεως μίαν μόνην συγκεκριμένην εἴδησιν ἔχομεν, ἣτις μᾶς πληροφορεῖ ὅτι Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος προσπαθὼν νὰ ἰσοσκελίσῃ τὸν προϋπολογισμόν του ἐπεφόρτισε τὴν Κρήτην καθὼς καὶ τὴν Σικελίαν καὶ τὴν νότιον Ἰταλίαν μὲ νέαν καταθλιπτικὴν φορολογίαν κατὰ τὸ ἔτος 732⁽¹⁾

Ἄλλ' ἐν γένει περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς αὐτοκρατορίας ἡ αὕτη ἔλλειψις εἰδήσεων ἐπικρατεῖ. Ὁ προῶρος ἐκλιπὼν Ἄ. Ἀνδρεάδης, τοῦ ὁποίου τὴν ἀπώλειαν δὲν παύει νὰ θρηνηῖ ἡ Ἑλλὰς μετὰ τῆς διεθνοῦς ἐπιστήμης ἐκφράζει τὴν ἀπορίαν του πῶς ἐνῶ τόσα καὶ τόσα συγγράμματα ἦλθον εἰς φῶς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὑπολήψεως τοῦ Βυζαντίου, οὐδεμία εἰδικὴ πραγματεία συνεγράφη σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Ὁ Ἀνδρεάδης ἀποδίδει τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν πενιχρότητα καὶ ἀνεπάρκειαν τῶν εἰδήσεων, τὰς ὁποίας παρέχουσιν αἱ ὑφιστάμεναι πηγαί. Ἐκ τούτων αἱ μὲν νομοθετικαὶ καὶ νομολογικαὶ ἐλαχίστην δύνανται νὰ παράσχωσι συμβολὴν· αἱ δὲ στατιστικαὶ πληροφορίαι τὰς ὁποίας κατέχομεν εἶναι σχεδὸν ἀνάξιαι λόγου. Ἐπὶ πλέον δὲ ἡ σχετικὴ ὀρολογία ἀκαθόριστος οὔσα συντελεῖ μᾶλλον εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῆς συγχύσεως. Ἄφ' ἑτέρου οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ χρονογράφοι ἢ οὐδὲν ἐνδιαφέρον ἔχουσιν ὡς πρὸς τὰ οἰκονομολογικὰ ζητήματα, ἢ τὰ ἀγνοοῦσιν ἐντελῶς. Πολλάκις μάλιστα τὰ θίγουσιν ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ νὰ ψέξωσι κάποιον αὐτοκράτορα.

Παρ' ὅλα ταῦτα, ὁ κ. Σβαρούνης ἐν τῇ ἀξιολόγῳ μονογραφίᾳ του, ⁽²⁾ ἐξ ἧς παρέλαβον τὰ ἀνωτέρω σχετικὰ πρὸς τὸν Ἀνδρεάδην, βεβαιοῖ ὅτι ὁ

(1) Θεοφάνης, σ. 636. 1.

(2) Athanase Sbarounis, André M. Andréadès, *Fondateur de la Science des Finances en Grèce*, Paris, 1936, p. 141.

πολυθρήνητος σοφός μας προϋτίθετο νὰ πραγματευθῆ ἰδιαιτέρως τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν τῇ Ἱστορίᾳ του, συνιστῶν ὅπως ἐν τῷ μεταξὺ συγγραφῶσιν ἰδιαίτεροι πραγματεῖται διὰ μίαν ἐκάστην ἐπαρχίαν ὡς καὶ δι' ἐκάστην περίοδον, καθότι πολλὰ κεφάλαια δαπανῶν ἐτροποποιοῦντο ἐκάστοτε μεταβαλλομένης τῆς μορφῆς τῆς τε πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐξ ὧσων ὅμως ὁ Ἀνδρεάδης λέγει περὶ τῶν δαπανῶν, εἰς ἃς ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ ὑποβάληται ἡ αὐτοκρατορία δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αἱ ἐπαρχίαι ἐν γένει ὑπέφερον οἰκονομικῶς λόγῳ ἐπαχθοῦς φορολογίας. Ἦσαν δ' αἱ δαπάναι αὗται κατὰ τὸν Ἀνδρεάδην ποικίλης φύσεως, ἀλλ' ἐκεῖναι αἵτινες ἀπερρόφουν τὸ μέγιστον μέρος τοῦ προϋπολογισμοῦ ἦσαν αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν ἀνοικοδόμησιν καὶ συντήρησιν τειχῶν καὶ φρουριῶν, αἱ διπλωματικαί, καὶ δὴ ἐκ τούτων αἱ ἀφορῶσαι εἰς ἐπιχορηγήσεις εἰς βαρβάρους γείτονας (πάκτα), ὅπως ἡρεμῶσι, καὶ ὡς πρὸς συντήρησιν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων. Τὸ σῶμα δὲ τούτων ἦτο ἄριστα διοργανωμένον καὶ κατηρητισμένον, ἀποτελούμενον ἀπὸ πρόσωπα εὐπαίδευτα, εὖ ἠγμένα καὶ λαμπρῶς πειθαρχημένα, ἀποτελοῦντα τιμὴν διὰ τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν ἐπὶ τοῦ σημείου δὲ τούτου ὁμόφωνος εἶναι ἡ γνώμη ἀπάντων τῶν νεωτέρων βυζαντιολόγων. Σχετικῶς ὁ Ἀνδρεάδης ἀναφέρει τὴν γνώμην τοῦ Bussel (1) ὅστις βλέπει ἐν τῷ δημοσιουπάλληλικῷ σώματι τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους τὴν διαφορὰν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἕτερα μεσαιωνικὰ κράτη, κυβερνώμενα ὑπὸ εὐνοουμένων, δούλων ἢ καὶ ξένων, ἀποδίδει δὲ εἰς τὴν πειθαρχίαν του καὶ εἰς τὰς παραδόσεις του τὴν μακρὰν ζωὴν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὰς ἀλληλοδιαδόχους αὐτοῦ ἀναγεννήσεις. Ἐπιλέγει δὲ ὁ Ἀνδρεάδης ὅτι ἦτο πολὺ φυσικὴ μία τοιαύτη διοικήσις νὰ ἀπῆται ὑπερόγκους δαπάνας.

Ἐκτὸς τῆς μοναδικῆς εἰδήσεως περὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Κρήτης, ἣν ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, γίνεται προσέτι μνεία τῆς μεγαλονήσου ἐπ' εὐκαρίᾳ βαρβαρινῶν τινῶν ἐπιδρομῶν. Οὕτω τῷ 623 Σλαῦοι πειραταὶ φέρονται ὡς ἐπιδρομόντες χάριν λεηλασίας κατὰ τῆς Κρήτης, ὡς καὶ κατὰ τῶν ἄλλων νήσων (2).

Τῷ δὲ 651 περιοχαὶ τινες αὐτῆς ἐληλατήθησαν ὑπὸ τοῦ Μουαυιά.

Τῷ 674 παρεχίμασαν ἐν αὐτῇ δύο Ἀραβες ναύαρχοι ὁ Ἀβδελαῦς υἱὸς Καῖς, καθὼς λέγει ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Φαιδαλῆς.

Προφανῶς οὗτος ὁ Ἀβδελαῦς υἱὸς Καῖς εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀβδ-

(1) Sbarounis, ἐνθ. ἀν., σ. 100, σημ. 1.

(2) Τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην ἀναφέρει κατὰ τὸν Gutschmid (Kleine Schriften, V, 433) ὁ πρεσβύτερος Θωμᾶς Ἐμέσης «anecdota Syriaca» I s. 103 (von Land) ff (Fol. 50°).

Βλέπε τὰ ὅσα γράφει περὶ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης καὶ τοῦ τόπου τῆς ἐξορμήσεώς της καὶ ὁ Diehl, σ. 216.

Ἄλλὰχ - ἴμπν - Καῖς περὶ τοῦ ὁποίου αἱ ἀραβικαὶ πηγαὶ λέγωσιν ὅτι τῷ 668, δηλαδὴ ἀμέσως μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ αὐτοκράτορος Κώνσταντος ἐξέπλευσεν ἐξ Ἀλεξανδρείας ἐπὶ κεφαλῆς στόλου ἀπαρτιζομένου ἐκ διακοσίων πλοίων καὶ κατηνύθη εἰς Σικελίαν. Μὴ ἐπιτυχούσης τῆς ἀποστολῆς του ἐκεῖνης ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια, μεθ' ὃ τῷ 674 ἐπετέθη κατὰ τῆς Κρήτης ἔνθα καὶ παρεχέμασε μεθ' ἑτέρου Ἀραβος ναύαρχου τοῦ Φαιδαλά. Δυστυχῶς ὁ Θεοφάνης οὐδεμίαν συμπληρωματικὴν πληροφορίαν δίδει περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ δράσεώς των, ἢ ὁποία πάντως ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, ἀνευ συνεπειῶν.

Ἐτέρα τέλος ἐπιδρομὴ τῶν Ἀράβων κατὰ τῆς Κρήτης τῷ 726 μνημονεύεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, περὶ ἧς θὰ ὀμιλήσωμεν ἐν τοῖς κατωτέρω. Ἴσως νὰ ἐγένοντο καὶ ἄλλαι ἐπιδρομαί, (1) πᾶσαι ὅμως ἀπεκρούοντο ἐπιτυχῶς ὑπὸ τῶν ἐντοπίων. Ἡ Κρήτη ὑπὸ ἀμιγροῦς ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατοικουμένη στερωῶς ἔχοντας τῆς πατρίου παραδόσεως, ἔλαβε μέρος μετὰ τῶν λοιπῶν νήσων εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλαδικῶν, ἥτις ἐξερχομένη τῷ 727, μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρώτου θεσπίσματος Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου ἐναντίον τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Οἱ ἐπανάσταται ὡς γνωστόν, ἀναγορεύσαντες αὐτοκράτορα κάποιον Κοσμᾶν καὶ ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ τουρμαρχοῦ τῶν Ἑλλαδικῶν Ἀγαλλιανοῦ, κατήρτισαν στόλον καὶ ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατενανμαχίθησαν ὅμως ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου, καὶ ὁ μὲν Κοσμᾶς παραδοθεὶς ἐθανατώθη, ὁ δὲ Ἀγαλλιανός, ἐπροτίμησε νὰ αὐτοκτονήσῃ ριφθεὶς μετὰ τῆς πανοπλίας του εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἐκ τῶν ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων οἵτινες ἀφηγοῦνται τὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων πληροφορούμεθα ὅτι αὕτη εἶχε εἴκοσι ἑννέα πόλεις, ὧν ἀξιολογώτεραι ἦσαν ἡ Γόρτυνα καὶ αἱ Κυδωνίαι. Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ ὅμως τῆς νήσου δὲν ἔχομεν καμμίαν πληροφορίαν. Πάντως ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπισκοπῶν εἰς ἃς ἦτο ὑποδιηρημένη ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιφέρεια Κρήτης δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ὑπερέβαινε τὰς 250.000 κατ' ἀναλογίαν κατωτάτου ὁρίου 12.000 κατοικῶν δι' ἑκάστην τῶν εἴκοσι καὶ μιᾶς ἐπισκοπῶν αὐτῆς.

Εἰδήσεις σχετικὰς πρὸς τὸ ἐμπόριον αὐτῆς, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν γεωργίαν δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω, ἄλλως τε καὶ τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διαθέτω εἶναι πενιχρότατα, διὸ πιστεύω ὅτι μία ἐπιμελεστέρα ἔρευνα θὰ φέρῃ πολλὰ πράγματα εἰς φῶς. Πάντως ἡ νῆσος ἦτο ὀνομαστὴ καὶ εἰς παλαιότη-

(1) Ὁ Vassilief ἐν τῷ Corpus σ. 53 ἐκφράζει τὴν ὑπόνοιαν ὅτι οἱ Ἀραβες πειραταὶ οἱ συμπράξαντες μετὰ τῶν Σλαβῶν εἰς τὴν κατὰ τῶν Πατρῶν ἐπίθεσιν τῷ 805 ὁπότε ἔσωσε τὴν πόλιν ταύτην ὁ ἅγιος Ἀνδρέας, θὰ διήλθον προηγουμένως ἐκ Κρήτης. Περὶ τῆς ἐπιθέσεως ταύτης κατὰ τῶν Πατρῶν βλ. Πορφυρογεν. πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν σ. 217—220.

ρους χρόνους διὰ τὰ λαμπρὰ αὐτῆς προϊόντα περὶ τῶν ὁποίων ὡς λέγει ὁ Ἰ. Καλιτσουνάκης ἐκφράζει ὁ Πλίνιος μέγαν ἔπαινον (1).

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ἐν Κρήτῃ θὰ ἤκμαζεν ἡ βομβυκοτροφία καὶ ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης ἢ τόσον προσοδοφόρος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δυνάμεθα δὲ νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τούτου ὅτι θὰ ὑπῆρχον καὶ Ἰουδαῖοι ἐν τῇ νήσῳ, ἢ μᾶλλον θὰ ὑφίσταντο καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Ἰουδαῖοι ἀπόγονοι τῶν ἀνέκαθεν ἐν τῇ μεγαλονήσῳ μνημονευομένων. Φαίνεται δὲ ὅτι ὑπῆρχεν ἔκπαλαι ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἡ βιομηχανία βαφῆς κοκκίνων ὑφασμάτων περὶ ἧς λέγει ὁ Καλιτσουνάκης ὅτι ἤκμαζε κατὰ τὸν 15' αἰῶνα. (2). Ἡ ἔλαιοπαραγωγή θὰ ἦτο προσέτι σπουδαιότατον ἄρθρον πλουτισμοῦ τῆς νήσου. Ὅτι δὲ ἡ νήσος ἠυπόρει φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐξαιρετικῆς φορολογίας, εἰς ἣν ὑπεβλήθη ὑπὸ Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου ὡς καὶ ἐκ τῶν ἄλλεπαλλήλων ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν αἵτινες κατέληξαν εἰς τὴν ὑποδούλωσιν αὐτῆς.

Καθ' οἷον τρόπον ὅμως διφκεῖτο ἡ νήσος πολιτικῶς, στρατιωτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ὑποδουλώσεως αὐτῆς, ἔτι ὀλιγωτέρας εἰδήσεις παρέχωσιν αἱ ὑφιστάμεναι πηγαί. Ταύτας διερευνήσας θὰ ἐκθέσω τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν μου εἰς τὰ δύο ἀμέσως ἀκολουθοῦντα κεφάλαια.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΠΡΟ ΤΗΣ ΥΠΟΔΟΥΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ VI αἰῶνος ἐπεκράτει ἀκόμη τὸ διοκλητιάνειον σύστημα καθ' ὃ ἐχωρίζετο ἡ στρατιωτικὴ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς διοικήσεως. Ἀπὸ τῆς βασιλείας ὅμως τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀρχίζουσι νὰ σημειοῦνται τὰ πρῶτα βήματα πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ συστήματος τούτου διὰ νέου ἄλλου συγκεντρώοντος πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ στρατιωτικοῦ ἡγεμόνος (3). Ἐκ τοῦ νεωτερισμοῦ τούτου διεμορφώθη ὁ θεσμὸς τῶν θεμάτων.

Λόγοι λοιπὸν καθαρῶς στρατιωτικοὶ ὑπηγόρευσαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἰδρύσεως τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος μεγάλων στρατιωτικῶν διοικήσεων· ἐκ παραλλήλου ὅμως πρὸς ταύτας συνιφίσταντο αἱ παλαιαὶ πολιτικαὶ ἐπαρχίαι. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον συνέβη εἰς τὰ ἐξαρχάτα τῆς Ραυένης καὶ τῆς Καρχηδόνας ἐπανελήφθη καὶ ἐδῶ· βαθμηδὸν πρὸ τοῦ πανισχύρου στρατηγοῦ, ὁ ἐπαρχος ὑπεσκελίσθη καὶ ἐξέλιπε, περιελθούσης τῆς ἐξουσίας του εἰς χεῖρας

(1) Ἰ. Καλιτσουνάκη, «Αἱ περὶ τῆς Κρήτης ἐν τῇ Δ. Εὐρώπῃ εἰδήσεις», Ε.Ε.Κ.Σ., Τ. Α' σ. 256, σημ. 5. Βλέπε καὶ τὴν ἐν τῇ αὐτῇ σελ. σημ. 4 περὶ τοῦ Πραμνείου οἴνου ὅστις θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐν τοῖς κατωτέρω.

(2) ἐνθ'. ἀν., σελ. 356.

(3) Γκέλτσερ, σ. 320.

ἐκείνου, εἴτε λόγῳ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων, εἴτε νεύσει, εἴτε ἀνοχῇ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν δὲ τοῖς κειμένοις τοῦ λοιποῦ ἀντὶ τῆς λέξεως ἐπαρχία γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως θέμα, ἣτις ἐνῶ προηγουμένως ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν δηλώσιν σώμα στρατοῦ προσλαμβάνει νῦν γεωγραφικὴν ἔννοιαν (1).

Ἐνεκα τῶν λόγων, οἵτινες ὑπηγόρευσαν τὴν σύστασιν τοῦ θεσμοῦ τῶν θεμάτων, τῶν ὁποίων κύριον γνώρισμα, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, εἶναι ἢ εἰς χεῖρας τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ, τοῦ στρατηγοῦ δηλονότι, συγκέντρωσις τῆς τε στρατιωτικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας θὰ ἔτεινέ τις νὰ δεχθῆ ὅτι ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος εἶχε κηρυχθῆ ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ ὁ στρατιωτικὸς νόμος. Καὶ ναὶ μὲν ἔξακολουθοῦσι λειτουργοῦσαι κανονικῶς ἅπασαι αἱ πολιτικῆς φύσεως ὑπηρεσίαι, δικαστικῆ, οἰκονομικῆ κλπ. ὡς καὶ πρότερον, εἰς μάλιστα τῶν πολιτικῶν λειτουργῶν ὁ πρωτονοτάριος εἶχε καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἀποτείνεται καὶ νὰ ἀλληλογραφῆ ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, πλὴν ὅμως ἅπασαι αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ καὶ ὑπηρεσίαι τελοῦσι ὑπὸ τὰ νεύματα τοῦ στρατηγοῦ.

Ἡ Κρήτη ὡς ἀποτελοῦσα μέρος τοῦ Ἰλλυρικοῦ κατ' ἀρχὰς ὑπήγετο ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπάρχου τῆς μεγάλης ἐκείνης διοικητικῆς περιφερείας (2). Ἐν τῷ «Συνεκδήμῳ» Ἱεροκλέους τοῦ Γραμματικοῦ, (3) δημοσιευθέντι πρὸ τοῦ 535 ἡ Κρήτη ἐμφανίζεται ὡς ἐπαρχία αὐτοτελὴς ἔχουσα τὴν ἑνδεκάτην θέσιν μεταξὺ τῶν ἐξήκοντα τεσσάρων ἐπαρχιῶν εἰς ἃς διαιρεῖται τὸ ἀνατολικὸν ρωμαϊκὸν κράτος κατὰ τὸ γεωγραφικὸν τοῦτο σύγγραμμα· ὁ δὲ διοικητῆς αὐτῆς φέρει τὸν τίτλον τοῦ Κονσουλάρχου (4). Κατὰ τὸν Συνέκδημον ἡ Κρήτη εἶχε τότε πόλεις εἴκοσι καὶ δύο τὰς ἐξῆς :

Μητρόπολις Γορτύνη—Ἰνατος—Βιέννα, — Ἱεράπυδνα — Καμάρα — Ἀλυγκος — Χερσόνησος—Λύκτος—Ἀρκαδία—Κνωσσός—Σούβριτος—Ἰθάξιος — Ἐλεύθερα — Λάμπους — Ἀπτέρα — Κυδωνία — Κίσαμος — Κανταύσια — Ἐλυρος — Λίσσος — Φοινίκη ἢ Ἀραδένη—Νῆσος Κλαῦδος (5).

Ὁ στρατηγὸς Ν. Θ. Καλομενόπουλος ὡς ἐξῆς ταυτίζει τὰς πόλεις ταύτας ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «Ἡ Κρήτη κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους», Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κρατικῶν Σπουδῶν, Τ. Α', (1938) σ. 144—145.

Ἡ Ἰνατος εἰς τὰ ἀνατολικά παραλία τῆς Κρήτης παρὰ τὸ χωρίον Ζάκρο τῆς Σητείας.—Ἡ Βιέννα, ἡ σημερινὴ Βιάννος. Ἡ Ἱεράπυδνα ἡ νῦν Ἱεράπετρα. Ἡ Καμάρα εἰς τὸν κόλπον τοῦ Μεραμπέλλου. Ἡ Χερσόνησος εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πεδιάδος. Ἡ Λύκτος, (Ξειδᾶ Πεδιάδος). Ἡ Ἀρκαδία παρὰ τὸ χωρίον

(1) Diehl, σ. 224—Dvornik ἐνθ' ἄνωτέρω, σ. 4—6.

(2) Diehl, σ. 225.

(3) Κρουμβάχερ, Τ. Β, σ. 22.

(4) Ἱεροκλέους Γραμματικοῦ, Συνέκδημος, ἔκδ. Gust. Parthey, Βερολίνον, 1866, σ. 13.

(5) Ἐνθ. ἀν. σ. 14.

Ἄρκαδι Μονοφαστίου. Ἡ Κνωσσὸς 5 χιλμ. Ν.Α. τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ Σόβριτσα ἔνθα σήμερον τὸ χωρίον Θρόνος τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου. Ἡ Ἀξός, ἔνθα τὸ νῦν χωρίον Ἀξὸς τῆς ἐπαρχίας Μυλοποτάμου. Ἡ Ἐλεύθερα παρὰ τὸ χωρίον Πρινὲς τῆς ἐπαρχίας Μυλοποτάμου. Ἡ Λάμπη παρὰ τὸ χωρίον Λαμπινὴ τῆς ἐπαρχίας Ἀγ. Βασιλείου. Τὰ Ἄπτερα παρὰ τὸ χωρίον Καλὰ Χωράφια τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου. Ἡ Κυδωνία τὰ νῦν Χανία. Ἡ Κίσσαμος ἔνθα νῦν ἡ κομόπολις Καστέλλι τῆς Κισσάμου. Ἡ Καντανία ἔνθα νῦν τὸ χωρίον Κάντανος τῆς ἐπαρχίας Σελίνου. Ἡ Ἐλυρος παρὰ τὸ χωρίον Ροδοβάνι τῆς ἐπαρχίας Σελίνου. Ἡ Ἀραδὼν ἔνθα νῦν τὸ χωρίον Ἀράδαινα τῆς ἐπαρχίας Σφακιῶν.

Βραδύτερον συναντῶμεν τὴν Κρήτην καὶ πάλιν ὡς διοικητικὴν περιφέρειαν ἀνεξάρτητον, ἧς ὁ διοικητὴς φέρει τὸν τίτλον τοῦ Ἀρχοντος καὶ εἶναι τετιμημένος εἴτε διὰ τοῦ ὄφρικίου τοῦ σπαθαρίου, εἴτε διὰ τοῦ ὄφρικίου τοῦ πρωτοσπαθαρίου, ὡς τοιαύτη δὲ παρέμεινε μέχρι τοῦ 824 ὁπότε ἤρξαντο οἱ Σαρακηνοὶ νὰ κατακτῶσι τὴν μεγαλόνησον.

Τὴν πληροφορίαν περὶ τοῦ ὅτι ἡ Κρήτη ἀπέτελει τῷ 824 ἰδίαν διοικητικὴν περιφέρειαν ὑπὸ ἄρχοντα ἀντιλοῦμεν ἐκ τοῦ τακτικοῦ τοῦ Οὐσπένσκη⁽¹⁾ συνταχθέντος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 842—848 ὁπότε ἡ Θεοδώρα συνεβασίλευε μετὰ τοῦ υἱοῦ της Μιχαὴλ τοῦ Γ', ὡς γίνεται τοῦτο δῆλον ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τὴν ὁποίαν φέρει: «Τακτικὸν ἐν ἐπιτόμῳ γενόμενον ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Φιλοχρίστου δεσπότη καὶ Θεοδώρας τῆς ὀρθοδοξοτάτης ἁγίας αὐτοῦ μητρὸς»⁽²⁾. Τοιαῦτα τακτικὰ περιῆλθον μέχρις ἡμῶν ἱκανὰ εἶναι δὲ ταῦτα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κλητορολόγια κανονίζοντα τὴν ἐν τοῖς ἐπισήμοις ἐστιάσει τῶν ἀνακτόρων θέσιν τῶν βαθμύχων τῆς Κρήτης. Τὸ γνωστότερον τῶν κλητορολογίων τούτων εἶναι τὸ τοῦ Φιλοθέου τὸ ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τῆς Βασιλείου Τάξεως τοῦ Πορφυρογεννήτου περιεχόμενον.

Μεταξὺ των, ὡς εἰκός, παρουσιάζονται διαφοραὶ τινες δυνάμεναι νὰ ἐξηγηθῶσι ἐκ τῆς καταργήσεως ἀξιωμάτων τινῶν καὶ τῆς δημιουργίας νέων ἢ ἐκ νέας τινὸς τυχὸν διαβαθμίσεως ἀξιωμάτων τινῶν. Συμβαίνει ὅμως καὶ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τακτικῷ νὰ παρουσιάζονται αἱ αὐταὶ δημόσιαι ὑπηρεσίαι εἰς τιμητικὰς θέσεις διαφόρων βαθμῶν καὶ τάξεων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἰδιαιτέραν ὀνομασίαν, ἐπαναλαμβάνόμεναι οὕτω δις καὶ ἐνίοτε τρίς. Προκειμένον περὶ τῆς πρώτης περιπτώσεως, τῆς τιμητικῆς θέσεως δηλονότι, τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται ἀπλούστατα ὡς ἑξῆς: Τὸ δικαίωμα τοῦ προβαδίσματος καὶ προκαθέδρας ἐν ταῖς ἀνακτορικαῖς ἐστιάσει καὶ προελεύσει τὸ δίδει ὄχι τὸσον

(1) Θεοδώρου Ι. Οὐσπένσκη, Βυζαντινὴ διοικητικὴ ἱεραρχία, ἐν τῷ περιοδικῷ Ἰσθῆστια, τοῦ Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως, Τόμ. Ι' 1898, σ. 98—137.

(2) Ἐνθ' ἀνωτέρω σ. 109.

τὸ ὑπόουρημα τὸ ὁποῖον ἀσκει ὁ κρατικὸς λειτουργὸς ὅσον τὸ ὄφρικιον δι' οὗ εἶναι περιβεβλημένος. Ἐὰν π.χ. ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀνατολικῶν ὅστις ἔχει τὰ πρεσβεῖα μεταξὺ τῶν θεματικῶν στρατηγῶν τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἦτο τετιμημένος διὰ τοῦ ὄφρικίου τοῦ ἀνθυπάτου καὶ πατρικίου τότε βεβαίως θὰ ἐτοποιεθεῖτο ἐν τῇ πρώτῃ κατηγορίᾳ τῆς πρώτης τάξεως ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁμοτίμων αὐτῷ στρατηγῶν διοικητῶν τῶν θεμάτων, ἐὰν ὅμως ἀντὶ τοῦ ὡς ἄνω ὄφρικίου ἔφερε τὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου τότε θὰ ἐτοποιεθεῖτο ἐπὶ κεφαλῆς μὲν πάντοτε τῶν θεματικῶν στρατηγῶν ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ κατηγορίᾳ τῆς πρώτης τάξεως, φερόντων καὶ τούτων τὸ ὄφρικιον τοῦ πρωτοσπαθαρίου.

Πόσον δ' αὐστηρὸν εἶναι ἐν προκειμένῳ τὸ πρωτόκολλον, φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ πραιπόσιτος (prepositus) ὁ πάντων ἀνώτατος αὐλικὸς λειτουργός, ἐὰν δὲν εἶναι τετιμημένος διὰ τοῦ ὄφρικίου τοῦ Πατρικίου ἀντι νὰ καταλάβῃ τὴν πρωτίστην θέσιν μεταξὺ τῶν βαθμούχων θὰ τοποθετηθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν βαθμούχων τῆς δευτέρας κατηγορίας τῆς πρώτης τάξεως οἵτινες φέρουσι τὸ ὄφρικιον τοῦ πρωτοσπαθαρίου, περὶ δὲ τούτου γίνεται ἰδιαιτέρα μνεῖα ἐν τοῖς τακτικοῖς «ὁ πραιπόσιτος μὴ ὢν πατρίκιος», ἢ «ὁ πραιπόσιτος καὶ πρωτοσπαθάριος». Δυσχερεστέρα εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῆς δευτέρας περιπτώσεως, καθ' ἣν δηλαδή ἡ αὐτὴ κρατικὴ ὑπηρεσία παρουσιάζεται ἐν διαφόροις τάξεσι τοῦ αὐτοῦ τακτικοῦ δις ἐνίοτε καὶ τρις, ἀλλ' ὑπὸ διάφορον τίτλον. Οὕτω ὁ διοικητὴς Χαλδίας ἐμφανίζεται τρις ἐν τῷ τακτικῷ Οὐσπένσκη, πρῶτον ὡς πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Χαλδίας (σ. 113), δεύτερον ὡς δοῦξ Χαλδίας μετὰ τῶν πρωτοσπαθαρίων (σ. 119) καὶ τρίτον ὡς ἄρχων Χαλδίας μετὰ τῶν σπαθαρίων (σ. 123).

Ὁ διοικητὴς κλιμάτων⁽¹⁾ ἦτοι Χερσῶνος ἐμφανίζεται ὡς πατρίκιος καὶ στρατηγὸς κλιμάτων (σ. 115) καὶ περαιτέρω ἐν τῇ τρίτῃ τάξει ὡς ἄρχων Χερσῶνος μετὰ τῶν σπαθαρίων (σ. 124). Ἐπίσης καὶ ὁ διοικητὴς Κρήτης ἐμφανίζεται ὡς πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Κρήτης ἐν τῇ πρώτῃ κατηγορίᾳ τῆς πρώτης τάξεως (σ. 115), ὡς ἄρχων Κρήτης ἐν τῇ δευτέρᾳ κατηγορίᾳ τῆς πρώτης τάξεως ὡς πρωτοσπαθάριος σ. 119) καὶ ὡς ἄρχων Κρήτης ἐν τῇ τρίτῃ κατηγορίᾳ ὡς σπαθάριος (123). Ἡ μόνη ἐρμηνεία ἣτις δύναται νὰ δοθῆ ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι τὸ τακτικὸν Οὐσπένσκη ὅπως καὶ ἄλλα τακτικά, συνετάχθη ἐπὶ τῇ βάσει παλαιότερου τακτικοῦ, οὔτινος οἱ συντάκται εἶχον ὑπ' ὄψιν τῶν ἕτερον παλαιότερον τακτικόν, εἰς ὃ προσέθηκαν μὲν τὰς νέας διαβαθμίσεις δὲν διέγραψαν ὅμως καὶ τὰς προτέρας καταστάσεις, εἴτε

(1) Ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς Χερσῶνος δὲν δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ ἀμφιβολία διότι ἐν τῇ ἀντιστοιχῇ θέσει τῶν τακτικῶν τῆς Βασιλείου Τάξεως, τὰ ὁποῖα ἐκ παραλλήλου παραθέτει ὁ Οὐσπένσκη μετὰ τὸ ἰδικόν του, ρητῶς ἀναγράφεται ἡ Χερσῶν (Οὐσπένσκη σ. 114 ἐν τε τῇ πρώτῃ στήλῃ καὶ τῇ δευτέρᾳ.

μη θεωροῦντες τὸ πρᾶγμα ἐπάναγκες, εἴτε διὰ λόγους ἀγνώστους ἡμῖν.

Εἰς τина τακτικὰ φαίνεται ἐπαρκῶς ὁ τρόπος τῆς τοιαύτης συντάξεώς των. Οὕτω π.χ. προκειμένου περὶ τοῦ Οἰκονόμου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, αὐτος ἐν ἄλλοις μὲν τακτικοῖς φέρεται μετὰ τῶν πρωτοσπαθαρίων, ἀλλαχοῦ ἀνευρίσκομεν αὐτὸν ἐν τῇ αὐτῇ μὲν διαβαθμίσει, ἀλλὰ μετὰ τῆς μνείας «καθὰ νῦν ἐτιμήθη».

Ἐν τέλει ἐν τῷ τακτικῷ ἐμφανίζεται ὡς ἀνθύπατος (1). Ὅπως δὴποτε χάρις εἰς τὴν μὴ διαγραφὴν τῶν προτέρων καταστάσεων τῶν διοικητῶν Κρήτης, μᾶς παρέχεται ἡ πολύτιμος πληροφορία ὅτι ἡ Κρήτη παλαιότερον μὲν ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἀρχοντας φέροντος τὸ ὄφρικιον τοῦ σπαθαρίου, μετὰ ταῦτα δὲ μέχρι τῆς ὑποδουλώσεώς της ὑπὸ ἀρχοντος φέροντος τὸ ὄφρικιον τοῦ πρωτοσπαθαρίου.

Ἐξ ἑτέρων πηγῶν πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ ἀρχων Χερσῶνος δὲν ἀπεστέλλετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἐξελέγετο ἐπιτοπίως ὑπὸ τῶν προκρίτων. Δὲν γνωρίζομεν ἂν τοιοῦτον τι συνέβαινε καὶ ἐν Κρήτῃ. Πάντως τὸ γεγονός ὅτι μόνον τινῶν ὡς π.χ. τῶν ἀρχόντων Κρήτης, Χαλδίας καὶ Χερσῶνος καὶ τινῶν ἄλλων γίνεται ρητὴ μνεία ἐν τῷ τακτικῷ, δηλοῖ ἴσως ὅτι ἡ Κρήτη πρὸ τῆς ὑποδουλώσεώς της ὡς καὶ ἡ Χαλδία καὶ ἡ Χερσῶν ἀπήλαυνε προνομιοῦχου διοικήσεως.

Τὸ τακτικὸν ὅμως τοῦ Οὐσπένσκη ὁμιλεῖ καὶ περὶ στρατηγοῦ Κρήτης· τοῦτο δέ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω συνετάχθη περὶ τὰ μέσα τῆς 9ης ἑκατονταετηρίδος, καθ' ἣν ἐποχὴν δηλαδὴ ἡ Κρήτη κατεῖχτο ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Γεννᾶται ἐπομένως τὸ ζήτημα περὶ τοῦ πότε μετετρέπη ἡ διοίκησις Κρήτης εἰς θέμα ὑπὸ στρατηγόν. Οὐδόλως ἀπίθανον νὰ ἐγένετο τοῦτο κατὰ τὸ ἔτος 824 ὅποτε ἤρξατο ἡ κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν καὶ πράγματι ὁ Συνεχιστῆς καὶ ὁ Φραντζῆς λόγον ποιούμενοι περὶ τοῦ τελευταίου τούτου γεγονότος ρητῶς ἀναφέρουσι στρατηγὸν Κρήτης. Καὶ ὁ μὲν Συνεχιστῆς λέγει «χρόνος δὲ ἐρρῦη πολὺς οὐδαμῶς καὶ πάντα τὸν βασιλέα (Μιχαὴλ Β' τὸν τραυλὸν) ἐδίδαξε· καὶ δὴ τὸν πρωτοσπαθᾶριον Φωτεινόν, πρόπαππον μὲν Ζωῆς τῆς ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει θεοστέπτου Αὐγούστης τυγχάνοντα στρατηγοῦντα δὲ τῆνικαῦτα τῶν Ἀνατολικῶν, τὰ τῆς Κρήτης ἅπαντα διοικεῖν προεβίλετο· ὃς ἐκεῖσε παραγενόμενος καὶ τῶν μὲν γενόμενος θεατῆς, τῶν δὲ ἀκροατῆς, τρανότερον ἀνεδίδασκε τὸν Μιχαὴλ τὰ πραττόμενα καὶ δυνάμιν τινὰ ἡξίου ἐκπέμπειν τὴν ἐκεῖθεν ἀποσοβήσουσαν τοὺς ἐχθρούς· καὶ περαιτέρω «τὴν τῆς Σικελίας στρατηγίδα αὐθις τῆς Κρήτης ἀλλάσσεται» (2) ὁ δὲ Φραντζῆς, ὅστις εἶναι μὲν μεταγενέστερος—ἔγραψε τῷ 1478—ἔχη ὅμως ὑπ'

(1) Οὐσπένσκη, σ. 108 καὶ 105.

(2) Συνεχ., σ. 76, 7 ἐπ. καὶ σ. 77. Ἀμφότερα τὰ χωρία μετεχειρίσθη ἤδη πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὁ Δ. Ζακυθηνὸς (σ. 57).

ὄψιν του ἀξιόλογον πηγὴν λέγει «μαθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ τὰ ἐν Κρήτῃ πραττόμενα ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν παρὰ Φωτεινοῦ πρωτοσπαθαρίου καὶ στρατηγοῦ τῆς Κρήτης» (1).

Τὸ ὅτι δὲ στρατηγὸς Κρήτης ἀναγράφεται ἐν τακτικῷ μεταγενεστέρῳ τῆς συμπληρώσεως τῆς κατακτήσεως τῆς Μεγαλονήσου ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν δὲν ἔχει καὶ πολλὴν σημασίαν, διότι ἀναγραφαὶ ἀποφάσεων εἰλημμένων καὶ σχολαζουσῶν καὶ δὴ καὶ νόμων ἀργούντων εἶναι συνηθέστατα. Ὁ περίφημος π.χ. νόμος «δεῖ τοὺς ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ» ὁ ἐκδοθεὶς ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἀνεγρᾶφη πολλάκις μεταγενεστέρως μολονότι οὐδέποτε ἐτίθετο εἰς ἐφαρμογὴν. Ἐν προκειμένῳ μάλιστα πρέπει νὰ ληφθῇ ἰδιαιτέρως ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις οὐδέποτε ἀπέβαλε τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κρήτης, ὡς τὸ μαρτυροῦσι τρανῶς αἱ ἀλλεπάλληλοι πρὸς τοῦτο ἀπόπειραι αὐτῆς, θὰ ἀσχοληθῶμεν δὲ περὶ τούτων λεπτομερῶς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Ἐπομένως ἡ ἀναγραφὴ στρατηγοῦ Κρήτης ἐν τακτικῷ καθ' ἣν ἐποχὴν αὕτη δὲν ἀπετέλει πλέον μέρος τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίσῃ.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐν τοῖς χωρίοις τοῦ Συνεχιστοῦ καὶ τοῦ Φραντζῆ, τὰ ὁποῖα παρεθέσαμεν ἀνωτέρω δὲν φαίνεται ἂν ἡ Κρήτῃ ἀπετέλεσε ἴδιον θέμα ὑπὸ στρατηγόν· διότι δὲν ἀποκλείεται ὁ ἀποσταλεὶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρωτοσπαθᾶριος Φωτεινὸς νὰ μετέβῃ ἐκεῖ μὲ παροδικὴν ἐντολὴν λόγῳ τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως, ἡ δὲ συνέχεια τῶν γεγονότων δεικνύει ὅτι μᾶλλον τοιοῦτόν τι συμβαίνει. Τὸ δὲ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι τὸ τακτικὸν Οὐσπένσκη δὲν μᾶς ἐπιτρέπει τὸ παράπαν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Φωτεινὸς διωρίσθη μόνιμος στρατηγὸς Κρήτης, κατόπιν μετατροπῆς δηλαδὴ τῆς διοικήσεως αὐτῆς εἰς θέμα, διότι κατὰ τὴν ἄποψιν ταύτην, ἐὰν ἦτο βᾶσιμος ὁ πρωτοσπαθᾶριος Φωτεινὸς θὰ ἦτο ὁ πρῶτος στρατηγὸς Κρήτης μετὰ τὴν μετατροπὴν τῆς διοικήσεως αὐτῆς εἰς θέμα. Ἐν τῷ τακτικῷ ὅμως τοῦ Οὐσπένσκη ὁ κατόπιν τῆς ἐπισήμου πράξεως τοῦ διορισμοῦ του καταχωρισθεὶς στρατηγὸς Κρήτης δὲν φέρει τὸ ὄφικιον τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἀλλὰ τὸ τοῦ πατρικίου, ἐπομένως δὲν πρόκειται περὶ τοῦ Φωτεινοῦ περὶ τοῦ ὁποίου ὁμοφώνως αἱ πηγαὶ μᾶς πληροφοροῦσιν ὅτι ἦτο πρωτοσπαθᾶριος. Ἄλλαχού λοιπὸν πρέπει νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν μας, πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος.

Μὴ ὑπαρχούσης ἄλλης περιστάσεως σχετικῶς, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὑπεδουλώθη ἡ Κρήτῃ, κατὰ φυσικὸν λόγον πρέπει νὰ σταματήσωμεν εἰς τὸ γεγονός τῆς προσωρινῆς ἀνακτήσεως αὐτῆς.

Ἡ ἀνάκτησις αὕτη περὶ ἧς θὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον ἐν τοῖς κατω-

(1) Φραντζῆς, ἐκδ. Βόννας σ. 100, 3 ἔπ.

τέρω συνετελέσθη τῷ 843 ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων (1). Οὐδὼς δὲ ἀπίθανον ἂν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἔληφθη μέριμνα καὶ περὶ διορισμοῦ μονίμου στρατηγοῦ Κρήτης, τοιαύτην δὲ ὑπόνοιαν ἐξέφρασε καὶ ὁ Bury.

Ἄλλὰ ποῖον ὑπῆρξε τὸ πρόσωπον εἰς ὃ ἀνετέθη τὸ ὑπόργημα τοῦτο; Βεβαίως δὲν θὰ ἦτο ὁ ἐπίτροπος Θεόκτιστος. Οὗτος μεταβαίνει εἰς Κρήτην με ὑψηλότερα καθήκοντα, ὡς ἡγεμῶν τῆς ἐκστρατείας ἀναπληρῶν τὸν ἀνήλικον αὐτοκράτορα Μιχαὴλ τὸν Γ'. Τῆς ἐκστρατείας ὁμως μετέχει καὶ ἕτερος ἐπίτροπος, ὁ ἅγιος Σέργιος ὁ Νικητιάτης ὁ μάγιστρος, περὶ οὗ τὸ συναξάριόν του (18 Ἰουνίου) λέγει ὅτι ἀνέλαβε κατόπιν ἐπιμόνου προτροπῆς τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος (ὡς θά ἔλεγε εἰς τὴν αὐτοκρατείαν) τὴν διοίκησιν τῶν ἐν Κρῆτῃ στρατευμάτων. Εἰς τοῦτο ἴσως τὸ πρόσωπον πρέπει νὰ ἀποβλέψωμεν. Καὶ ἀναφέρεται μὲν ἐν ταῖς πηγαῖς μόνον μετὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ μαγίστρου, ἀλλ' εἶναι τετιμημένος καὶ διὰ τοῦ ὑψιφικίου τοῦ πατρικίου, τοῦτο δὲ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐν προκειμένῳ. Περὶ τοῦ ὅτι Σέργιος ὁ Νικητιάτης εἶναι καὶ πατρικίος τὸ γνωρίζομεν ἐκ τοῦ ὅτι ἀνθύπατοι καὶ μάγιστροι προεβάλλοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων (2). Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν ἄλλο πρόσωπον τὸ ὁποῖον θὰ ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς ἰδιαίτερος ἐν τοῖς κατωτέρω, ὁ πρεσβευτὴς τὸν ὁποῖον Λέον ὁ σοφὸς ἀπέστειλε περὶ τὸ 902 παρὰ τῷ ἐμίρη Κρήτης φέρει καὶ τὸν τίτλον τοῦ πατρικίου ἔχει δὲ καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ μαγίστρου· τὸ πρόσωπον τοῦτο εἶναι ὁ πατρικίος Νικήτας ὁ μάγιστρος (3) ὁ συγγραφεὺς τοῦ βίου τῆς ἁγίας Θεοκτίστης.

Πρὸς ἐπίρρῳσιν τῆς θέσεως, καθ' ἣν ἡ διοίκησις Κρήτης προήχθη εἰς στρατηγίδα κατὰ τὸ ἔτος 843 συντρέχει καὶ ἕτερον γεγονός, τὸ ὁποῖον διέλαθε τὴν προσοχὴν τῶν ἀσχοληθέντων εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Περὶ τὸ ἔτος 864 παρουσιάζεται μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ὀνομαζόμενος Βασίλειος «γενόμενος» προηγουμένως μητροπολίτης Κρήτης. Παρουσιάζεται δὲ ὑπὸ τὰς ἀκολουθίους συνθήκας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι Μιχαὴλ ὁ Γ' καταρτίσας διονυσιακὸν θέατρον διεκωμῶδει τὰ ἱερὰ μυστήρια. Κανεῖς δὲν ἐτόλμα νὰ τὸν ἐλέγξῃ οὐδ' αὐτὸς «ὁ τῆς βασιλίδος προκαθεζόμενος» ὁ μέγας Φώτιος, δηλο-

(1) Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ προφανῶς ἐγένετο ἐν τοῖς ἀνακτόροις μέγα συμπόσιον καὶ συνετάχθη τὸ τακτικὸν τοῦ Οὐσπένσκη καταχωρηθέντος ἐν αὐτῷ καὶ τοῦ Πατρικίου στρατηγοῦ Κρήτης. Καὶ περὶ μὲν τοῦ συμποσίου τούτου ρητὴ μαρτυρία δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' αἱ πηγαὶ μνημονεύουσιν ἕτερου συμποσίου γενομένου ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Καριανοῦ εἰς τὸ ὁποῖον ἡ Θεοδώρα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναστήλωσεως τῶν εἰκόνων προσεκάλεσε τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει κληρικούς. (Κεδρηνός Π σ. 149, 19 ἐπ.). Ἐὰν πηγαὶ ἀναφέρωσι τὴν ἐστίασιν ταύτην τοῦτο προέρχεται λόγῳ τοῦ ἀναφύεντος ἐν αὐτῷ ἐπεισοδίου μεταξὺ τῆς Θεοδώρας καὶ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου.

(2) Βασίλειος τάξις, σ. 235, 6 ἐπ.

(3) Θεοφίλου Ἰωάννου, Μνημεῖα ἀγιολογικά.

νότι, ανέλαβε δὲ νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Βασίλειος «γενόμενος» προηγουμένως μητροπολίτης Κρήτης. Ἀντλούμεν ταῦτα ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου συγγραφέντος ὑπὸ Νικήτα τοῦ Παφλαγόνος, ἔχουσι δ' ἐπὶ λέξει ὡς ἑξῆς: «Τότε καὶ Βασίλειος ἐκεῖνος ὁ πρότερον μὲν ἐπίσκοπος Κρήτης «γενόμενος», διὰ δὲ τὴν τῶν Ἀγαρηῶν ἔφοδον εἰς Θεσσαλονίκην μετατεθεὶς (εἰς αἰσχύνην καὶ τοῦτο τοῦ τῆς βασιλίδος προκαθεζομένου) (1) τολμήσας αὐτὸς πρόσεισι τῷ Μιχαὴλ παραινεντικῶς ἅμα καὶ διδασκαλικῶς ἀποσχέσθαι» (2). Προφανῶς ὁ Βασίλειος οὗτος θὰ «ἐγένετο» μητροπολίτης Κρήτης κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ Θεοκτίστου τῷ 843 καὶ μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης μετετέθη εἰς Θεσσαλονίκην, διαδεχθεὶς ἐν τῇ ἔδρᾳ ταύτῃ τὸν μητροπολίτην Ἀντώνιον θανόντα τῇ 2 Ὀκτωβρίου 843 (3).

Κατὰ τὰ Louis Petit ὁμοίως ὁ Βασίλειος οὗτος ἦτο ὁ τελευταῖος ἐπίσκοπος Κρήτης κατὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν (824).

Ὁ προῶρος ἐκλιπὼν διαπρεπὴς Γαλάτης ἱεράρχης ὡς ἑξῆς ἐκφράζεται (4) ἐν προκειμένῳ «ὄτε ἡ νῆσος αὕτη περιήλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς... πολλοὶ κάτοικοι ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἐπίσκοπον Βασίλειον ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὰ ἐδάφη τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν μετατεθέντος εἰς Θεσσαλονίκην». Παραπέμπει δὲ εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον τοῦ Νικήτα τοῦ Παφλαγόνος, τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω παρέθεσα ἐπὶ λέξει. Ἀναμφιβόλως ἐὰν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὑπῆρχον αἱ τοιαῦται εἰδήσεις, δὲν θὰ ὑπῆρχε ζήτημα καὶ ἀδιστακτικῶς θὰ συνετασσόμεθα πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι οὐδὲν τοιοῦτον λέγεται ἐν τῷ χωρίῳ, αἱ μετοχαὶ γενόμενος καὶ μετατεθεὶς δεικνύουσι γεγονότα σχεδὸν ταυτόχρονα, εἶναι δὲ δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ μητροπολίτης Κρήτης ἐπὶ εἰκοσαετιᾶν δλόκληρον παρέμεινε σχολάζων. Ἴσως τοῦτο νὰ ἦτο ἐν μέρει πιθανὸν ἐὰν ὁ Βασίλειος ἦτο ἐκ τῶν μαχητικῶν εἰκονολατρῶν, ἀλλὰ τοῦτο ἀποκλείεται διότι δὲν φαίνεται ὡς διωχθεὶς ὑπὸ εἰκονομάχων βασιλέων, ἐκτὸς δὲ τούτου Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλὸς ἦτο ἀρκετὰ ἀνεξίθρησκος. Ἀφ' ἑτέρου ἔχομεν καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἡλικίας.

Ὁ θρόνος Κρήτης, δέκατη τῇ τάξει καὶ ἔχων ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του εἴκοσι καὶ μίαν ἐπισκοπὰς (βλ. τὸ ἀμέσως ἐπόμενον κεφάλαιον) θὰ κατείχετο ὑπ' ἀνδρὸς τόσον διαπρεποῦς ὅσον καὶ πυλίου. Ἐπομένως ἐὰν δεχθῶ-

(1) Εἶναι γνωστὸν τὸ πόσον δριμύτως Νικήτας ὁ Παφλαγὼν καταφέρειται ἐναντίον τοῦ Φωτίου, τὸν ὁποῖον ὑπαινίσσεται ἐνταῦθα.

(2) M. P. G. τ. 105, στήλη 529, Δ. ἐπ.

(3) Louis Petit, «Les Evêques de Thessalonique» Echos d'Orient, T. V., 1902, σελ. 217.

(4) ἐνθ' ἀγ., σελ. 218.

μεν ὅτι ὁ Βασίλειος ἦτο ὁ τελευταῖος ἐπίσκοπος Κρήτης θὰ ἔπρεπε νὰ τῷ ὑπολογίσωμεν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς φυγῆς του (824) ἡλικίαν περίπου 60 ἐτῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ κατέλαβε τὸν θρόνον Θεσσαλονίκης εἰς ἡλικίαν 80 ἐτῶν (843)· τὸ δὲ ἐπεισόδιόν του μετὰ Μιχαὴλ τοῦ Γ' λαβὼν χώραν τῷ 864 θὰ τὸν εὔρεν εἰς ἡλικίαν 100 ἐτῶν. Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ἕτερον σημεῖον πολὺ σπουδαιότερον.

Ἐδρα τοῦ μητροπολίτου Κρήτης ἦτο ἡ Γόρτυνα, ὡς θὰ ἴδωμεν δὲ ἐν τοῖς κατωτέρω, ἡ πόλις αὕτη ὅπως καὶ ἡ Κυδωνία παρέμεινον εἰς χεῖρας τῶν χριστιανῶν μὴ διωχθέντων τῶν κατοίκων, ἐπομένως περὶ φυγῆς τοῦ μητροπολίτου Κρήτης οὔτε λόγος δύναται νὰ γίνῃ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς διοικήσεως Κρήτης κατεδείχθη ἐπαρκῶς ὅτι ἡ μεγαλόνησος αὕτη κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ὑποδουλώσεως ἀπετέλει αὐτοτελῆ ἐπαρχίαν διοικουμένην ὑπὸ Ἀρχοντος, ὅτι ὁ Φωτεινὸς πρωτοσπαθάριος ὢν, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὸν ἐν τῷ τακτικῷ Uspensky ἀναφερόμενον στρατηγὸν Κρήτης, ὅστις φέρει τὸ ὄμφικιον τοῦ πατρικίου καὶ ὅστις διωρίσθη κατὰ τὴν προσωρινὴν ἀνάκτησιν τῆς μεγαλονήσου, ἦτοι κατὰ τὸ ἔτος 843.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΡΟ ΤΟΥ 824

Εἰς πολιτείαν ὡς ἡ Βυζαντινὴ, ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῆς ὁποίας δεσπόζει ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ ὄψις, δὲν εἶναι ἄπορον τὸ ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀπήλασε τῶν εἰλικρινεστέρων ἐκδηλώσεων σεβασμοῦ καὶ ἀφοσιώσεως οὐχὶ δὲ μόνον τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπὶ μέρους ἐκκλησιαί ἀναλόγως τῶν ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποίας προσήνεγκον αὐταὶ πρὸς θεμελίωσιν καὶ ἐδραΐωσιν τοῦ θεσμοῦ, εἴτε ἐκ μέρους τῶν ποιμένων διὰ τῆς παρησίας καὶ τοῦ ἐνθουσιώδους αὐτῶν λόγου, εἴτε ἐκ μέρους τοῦ ποιμνίου διὰ τοῦ αἵματός τον ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς οικονομικῆς αὐτοῦ εὐρωστίας, ἐπελθόντος καὶ δυναμένου νὰ ἐπέλθῃ ἀρωγὸς εἰς τὰς ἐκάστοτε παρουσιαζομένας ἀνάγκας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Κρήτῃ ἅπαντες οὗτοι οἱ συντελεσταὶ δαιμιλῶς συνητήθησαν ἢ Ἐκκλησία αὐτῆς ἀνέκαθεν ἠξιώθη τῶν μεγίστων τιμῶν.

Τὸ πρῶγμα φαίνεται κάλλιστα ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς προσαρτήσεως εἰς τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον τῶν ἐπαρχιῶν τῆς κάτω Ἰταλίας, τῆς Σικελίας καὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἐπὶ Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου, ὁπότε βλέπομεν ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης λαμβάνει θέσιν ἀμέσως μετὰ τὸν μητροπολίτην Χαλκηδόνης προηγούμενος τῶν ἀρχιερέων τῶν πρεσβυγενῶν καὶ παλαιμάχων ἐκκλησιῶν Κορίνθου, Θεσσαλονίκης κλπ. Οἱ δὲ Μητροπολίται Ἀθηνῶν, Πατρῶν, Φιλίππων τάσσονται μετὰ τοῦ Ἱεραπόλεως. Τὸ πρῶγμα ἐνέχει ἕξαι-

ρετικὴν σημασίαν διότι ὁ Θεσσαλονίκης ἐθεωρεῖτο τρόπον τινὰ ὡς ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἀρχιερέων τοῦ ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ.

Ταῦτα γράφων ἔχω ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 8 notitiam τοῦ Parthey (σ. 162), ἣτις συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου (806—815). Ἐν τῇ αὐτῇ notitia (σ. 170) βλέπομεν καὶ τοὺς ἐπισκόπους, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων εὐρίσκειτο τότε ἡ μητρόπολις Κρήτης. Αὗται εἶναι εἴκοσι καὶ μία τὸν ἀριθμὸν, αἱ ἑξῆς :

- 1 ὁ Γοργύνης
- 2 ὁ Βιέννης
- 3 ὁ Κάναρος
- 4 ὁ Χερσονήσου
- 5 ὁ Ἀρκαδίας
- 6 ὁ Συβρίτου
- 7 ὁ Ἐλευθέρης
- 8 ὁ Ἀπτέρης
- 9 ὁ Κισάμου
- 10 ὁ Ἐλύρου
- 11 ὁ Φοινίκης ἤτοι Ἀραδένης
- 12 ὁ Ἱεραλύδνης
- 13 ὁ Ἀλύγγου
- 14 ὁ Λύκτος
- 15 ὁ Κονοσσοῦ (Κνωσοῦ)
- 16 ὁ Ἀξίου
- 17 ὁ Λάμπων
- 18 ὁ Κυδωνίας
- 19 ὁ Καντανίας
- 20 ὁ Λίσσου
- 21 ὁ νήσου Καύδου

Σημειωτέον προσέτ, ὅτι ὁ μητροπολίτης Κρήτης ἔφερε καὶ τὸν τίτλον τοῦ ἐξάρχου πάσης Εὐρώπης.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρχιεπίσκοπος τῆς μεγαλονήσου, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐγένετο ἡ προσάρτησις ἦτο ὁ περίφημος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης.

Οὗτος ἐγεννήθη περὶ τὸ 650, ὡς λέγεται, ἐν Δαμασκῷ τῷ 680 παρέκάθησεν εἰς τὴν 5' οἰκουμένην σύνοδον ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριάρχου Ἱερουσαλὴμ Θεοδώρου. Δὲν εἶναι γνωστὸν τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του. Ὁ Ehrhard βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ ὅτι ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἀνδρέαν Κρήτης ἐν τεμάχιον σωζόμενον ἐν τῷ παρισινῷ Κώδικι 1630 ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, ὑποθέτει ὅτι ἐπέζησεν εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς εἰκονομαχικῆς ἔριδος ἐπὶ Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου· προσθέτει δὲ ὅτι ἂν τοῦτο

ὑποθετῆ ἀληθὲς τότε Ἄνδρέας ὁ Κρήτης ἀπέθανεν ἐν ἔτει 726. Καὶ τὸ μὲν τεμάχιον, τὸ ὁποῖον ἀνέγνωσα δύναται νὰ ἀποδοθῆ εἰς οἰονδήποτε. Ἐν αὐτῷ γίνεται λόγος περὶ τῶν ἀχειροποιήτων εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ περὶ τῶν εἰκόνων τῆς θεομήτορος, τὰς ὁποίας ἱστόρησεν ὁ ἀπόστολος Λουκᾶς, καταλήγει δὲ ὁ γράψας εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἐτιμῶντο αἱ εἰκόνες. Ἐν τοῖς αὐθεντικοῖς ὁμοῦς λόγοις τοῦ Ἄνδρέου Κρήτης, δυνάμεθα νὰ ἀνιλήσωμεν βασίμους ἀποδείξεις περὶ τοῦ ὅτι πράγματι οὗτος ἐπέζησε τῆς ἐκρήξεως τῆς εἰκονομαχικῆς ἔριδος.

Παραθέτω ἐνταῦθα περικοπὴν ἐκ τοῦ λόγου του «Εἰς τὴν περιτομὴν τοῦ Κυρίου καὶ τὸν ἅγιον Βασίλειον». «Ὁ τύποις καὶ εἰκονίσμασιν ἡμῖν προγραφόμενος καὶ ἐν αὐτοῖς ὡς διὰ μέσου σαρκὸς καὶ πνεύματος προσκυνούμενος. . . καὶ γὰρ τῇ ἐντεῦθεν προσκυνήσει τῷ ἀρχετύπῳ ἢ δόξα προσάγεται. ὡς παρὰ σοί, θειότατε Βασίλειε, ἐδιδάχθημεν γράφοντι «ἢ γὰρ τιμὴ τῆς εἰκόνος ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει» (1).

Μολοντί δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ Λέοντος ὡς εἰκονόφιλος, δυνάμεθα ὁμοῦς νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι συνέβη τοιοῦτον τι, διότι ὁ πολὺς ἱεράρχης δὲν ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ θρόνου του, ὅπως τῷ ἔπρεπε. Ἐν γήρατι βαθεῖ μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μυτιλήνην. Αἱ μετακινήσεις του ὁμοῦς αὐταὶ δεικνύουσι μᾶλλον διωγμόν, ἂν καὶ τίποτε τὸ σχετικὸν δὲν ἀναφέρει συγκεκριμένως ὁ βιογράφος του, ὁ πολὺς Πατρικίος Νικήτας, ὅστις ἀπλῶς ἐπιλέγει ὁ Ἄνδρέας μεταβὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Μυτιλήνην ἀπέθανεν ἐν Ἐρεσῶ καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ἐκείσε ναῶ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας. Ἐκ πάντων τούτων καταφαίνεται ὅτι ὁ Ἄνδρέας ὁ Κρήτης ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 730.

Τὸ κατὰ τὴν μνήμην του ψαλλόμενον κοντάκιον ποιεῖται μνεῖαν τῆς δράσεως αὐτοῦ ὡς εἰκονοφίλου «. . . ὡς θεῖος ἱεράρχης τοὺς θῆρας ἀπῆλασε καὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἐτράνωσε τὴν προσκύνησιν».

Τὸ ἕτερον στοιχεῖον τὸ ἐνυπάρχον ἐν τῇ περικοπῇ, τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κοντακίου, ὑπαινίσσεται τὴν δράσιν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀράβων. «. . . τοὺς θῆρας ἀπῆλασε» τοῦτο εἶναι πλέον ἢ ἀρκετόν. Σημειοῦμεν ὁμοῦς ἀπλῶς ὅτι ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη τῶν Ἀράβων δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν.

Ἄνδρέας ὁ Κρήτης εἶναι μία φυσιογνωμία ἐκλεκτὴ καὶ ὑπέροχος, πολυμερῶς δὲν ἐξεδηλώθη ἢ ὄντως θαυμαστὴ δραστηριότης αὐτοῦ. Εἶναι εὐτύχημα μέγιστον τὸ ὅτι ἠξιώθη ἡ Κρήτη τοιοῦτου ποιμένου, καθ' ἣν ἐποχὴν ἢ αὐτοκρατορία ἠναγκασμένη οὔσα νὰ ἀγωνίζεται τὸν περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα, ἐγκατέλειπε τὰς ἐπαρχίας εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Ὑψίστου καὶ εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεις. Ὅτι δὲ ἡ κατάστασις ἐν Κρήτῃ δὲν ἦτο διόλου ἀνθηρὰ φαίνεται

(1) P G, τ. 97, στήλη 931 Α.

ἐκ τῆς δράσεως τοῦ ἀξίου ἀρχιερέως ὅπως οἰκοδομῇ νέας ἐκκλησίας καὶ νὰ ἐπισκευάξῃ τὰς ὑφισταμένας, αἱ ὁποῖαι εὕρισκοντο εἰς κακὴν κατάστασιν. Τὰς πληροφορίας ταύτας μεταδίδει ὁ αὐτὸς βιογράφος του Νικήτας ὁ μάλιστα.

Ἰδία ὁμως Ἀνδρέας ὁ Κρήτης διέπρεψεν ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ. Ὁ Ehrhard λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι ὑπῆρξεν ὁ ἄριστος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ρητόρων τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Πεντήκοντα περίπου ἐκ τῶν λόγων του περιῆλθον μέχρις ἡμῶν. Οἱ λόγοι οὗτοι ἐξεφωνήθησαν ἐπ' εὐκαιρίᾳ δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν, ἐπὶ τῇ μνήμῃ ἁγίων Κρητῶν ἢ ἐτέρων, ὡς καὶ ἐρμηνεῖαν τῶν κατὰ τὰς Κυριακὰς ἀναγιγνωσκομένων εὐαγγελικῶν περικοπῶν. Ἡ πληθὺς ὁμως τῶν λόγων του δὲν δεικνύει μόνον τὸ ὑπέροχον τάλαντόν του, ἀλλὰ καὶ τὸν βαθμὸν τῆς μορφώσεως τοῦ κρητικοῦ λαοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προθυμοποιουμένου νὰ ἀκούῃ τὸν ὑπέροχον ἐκκλησιαστικὸν ρήτορα, τοῦτο δὲ εἶναι κατὰ δι' ἐποχὴν, διὰ τὴν ὁποίαν οὐδεμίαν πληροφορίαν εὐγλωττον ἔχομεν περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ πνευματικῆς κινήσεως.

Ἀλλὰ καὶ ὡς ποιητὴς διέπρεψεν ὁ Ἀνδρέας. Θεωρεῖται μάλιστα ὡς ἐφευρέτης τῶν λεγομένων κανόνων, ἃν καὶ προηγουμένως, ὡς φαίνεται, κανόνες ἐψάλλοντο ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Παλαιστίνῃ. Πάντως ὁ περιώνυμος διὰ τὴν ἔκτασίν του μέγας κανὼν ἐκ διακοσίων πενήκοντα στροφῶν ἀπαρτιζόμενος καὶ ψαλλόμενος τῇ Τετάρτῃ τῆς Ε' ἐβδομάδος τῶν νηστειῶν εἶναι ἔργον τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης. Ἐκτὸς τοῦ μεγάλου κανόνος συνέγραψε καὶ ἑτέρους κανόνες, ὡς τὸν περιφημον εἰς τὴν ἄλλοισιν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου κλπ. Συνέγραψε δὲ προσέτι καὶ κοσμικὰ ποιήματα, ὡς τὸ ἐξ 128 τριμέτρων πρὸς τὸν ἀρχιδιάκονον καὶ χαρτοφύλακα Ἀγάθωνα σωζόμενον ἐν κώδικι Βατικανῶ Reginae Suec.

Ἀνδρέας ὁ Κρήτης κατευηρογέτησε τὴν Κρήτην καὶ ἐδόξασε τὸ ὄνομα τῆς φέρων αὐτό. Ἀλλὰ τὸ φωτεινὸν τοῦτο μετέωρον δὲν κατηύγασε μόνον τὸν ὀρίζοντα τῆς Κρήτης· ἡ συγγραφικὴ του δράσις ἔχει πανελλήνιον σημασίαν, διότι ἐκδηλοῦται, καθ' ἣν ἐποχὴν λόγῳ τῆς σπάνιως τῆς φιλολογικῆς παραγωγῆς ἐθεωρήθη περίοδος ἀπονεκρώσεως καὶ ἐπωνομάσθη περίοδος τῆς Μεγάλης Σιγῆς (650—850) (1).

Ἡ φωτοβόλος ὁμως παρουσία τῆς ἐξόχου ταύτης φυσιογνωμίας κατὰ τὸ κρισιμώτερον σημεῖον τῆς περιόδου ταύτης, ὡς καὶ ἡ ὑπαρξίς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν καὶ ἄλλων τινῶν ἀξιολόγων συγγραφέων δεικνύουν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ διερευνηθῇ πληρέστερον ἡ περίοδος αὕτη.

Δὲν φαίνεται σαφῶς ποῖος ἦτο ὁ τελευταῖος ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, καθ' ἣν ἐποχὴν ὑπεδουλώθη ἡ νῆσος εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς. Κατὰ πᾶσαν πι-

(1) Κατὰ τινες, λόγῳ τοῦ ὅτι ἐξαφανίζεται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ θύραθεν τεχνοτροπία.

θανότητα, ὡς τοιοῦτος πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὁ Ἡλίας ὁ Κρήτης, ὁ περιώνυμος καταστὰς διὰ τὰ σχόλια, τὰ ὁποῖα ἔγραψεν εἰς τὴν κλίμακα τοῦ Ἰωάννου. Ὁ Ehrhard (παρὰ Κρουμβάχερ) διὰ τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἔζησε καὶ ἤκμασεν ὁ Ἡλίας, δίδει μέγα περιθώριον (825—960). Ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τὸ 825 δὲν ἐμφανίζεται διόλου (1) ἀγόμεθα εἰς τὸ νὰ υποθέσωμεν ὅτι οὗτος ἴσως νὰ ἐκόσμη τὸν θρόνον τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν κατακτήσεως αὐτῆς. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ I. Sajdak τὸν τοποθετεῖ μετὰ Βασίλειον τὸν νέον (μέσα τοῦ ι' αἰ.) καὶ πρὸ τοῦ Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ (τέλη ια' αἰ.) (2).

Η ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑ

ΠΑΡΕΣΚΕΥΑΣΕ ΤΗΝ ΠΤΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ὁ Bury λέγει ὅτι ἡ Κρήτη ἔζη ἐν μακαριστῇ ἀφανείᾳ μέχρι τῆς υποδουλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, ὁπότε αἰφνιδίως κατέστη θλιβερῶς περιώνυμος. Πράγματι θλιβερῶς περιώνυμος εἶχε καταστῆ ἡ Κρήτη ἅμα τῇ υποδουλώσει τῆς· δὲν ἔζη ὅμως καὶ ἐν μακαριστῇ ἀφανείᾳ προηγουμένως, ὅπως τὸ νομίζει ὁ διαπρεπὴς Ἄγγλος ἱστορικός. Δὲν ἦτο ἄλλως τε δυνατόν ἢ Κρήτη νὰ ἔμενεν ἔξω τοῦ σάλου, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησεν ἡ εἰκονομαχία καὶ τῆς δίνης τῆς ἀποστασίας τοῦ Θωμᾶ.

Ἦδη ἐννεήκοντα ἔτη πρὶν ἢ ἐνσκήψῃ ἡ συμφορὰ, Ἀνδρέας ὁ Κρήτης ἔκρουσε τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου βροντοφωνήσας «... οὕτω δὲ ὀρθοδοξοῦντες ἐθνῶν φόβον ἀποδράσοιμεν». Ἄλλ' οἱ Ἰσαυροὶ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἤθελαν νὰ ἀκούσουν καὶ ἡ συμφορὰ ἐξέσπασε.

Ἡ ἐν Νικαίᾳ Ζ' οἰκουμένη συνόδος, ἡ συγκληθεῖσα ὑπὸ τῆς Εἰρήνης τῷ 787 ψέξασα ἀφ' ἑνὸς τὴν εἰκονομαχικὴν πολιτικὴν Λέοντος τοῦ Γ' καὶ Κωσταντίνου τοῦ Ε', ἐξῆρεν ἀφ' ἑτέρου τὰ πολεμικὰ αὐτῶν ἀνδραγαθήματα καὶ ἐπήνεσεν ἐν γένει τὸ κυβερνητικὸν αὐτῶν ἔργον, προφανῶς χάριν φιλοφροσύνης πρὸς τὸν ἀνάσσοντα οἶκον. Πάντως ὅμως πρέπει νὰ ἀνομολογηθῆ ὅτι ἐν τῷ ἐπαίμφῳ τῆς συνόδου, ἔστω καὶ ἂν δὲν λάβωμεν τοῦτον κατὰ γράμμα, ὑπάρχει πολλὴ ἀλήθεια. Τὸ νὰ θελήσῃ ὅμως τις νὰ ἐξάρῃ ὑπερμέτρως ἀπάσας τὰς πράξεις των, ὅπως τὸ πράττουσιν ἰδίᾳ οἱ ἡμέτεροι νεώτεροι ἱστορικοί, βλέποντες ἐν τοῖς Ἰσαύροις σωτῆρας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀδικεῖ τὸν Ἑλληνισμόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀκόμη πολλὰς ζωτικὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι τὸν καθίστων ἱκανὸν νὰ ἀντιμετωπίσῃ οἰονδήποτε κίνδυνον.

(1) Κρουμβάχερ, Α. 271.

(2) I. Sajdak, *Historia Critica Scholiastorum...* pars 1, Cracoviae 1914. σ. 97—98.

Ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης θὰ ἀρυσθῶ ἐν παράδειγμα, τὸ ὁποῖον συνηγορεῖ εὐγλωττότατα ὑπὲρ τῶν λεγομένων μου.

Περὶ τὸ ἔτος 725 οἱ Ἄραβες ὡς πληροφοροῦμεθα ἐκ τοῦ βίου τοῦ γνωστοῦ μας ἤδη Ἀνδρέου Κρήτης εἶχον ἐπιδράμει ἐξ ἀπροόπτου κατὰ τῆς Κρήτης. Τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην δὲν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὁ στόλος τοῦ Αἰγαίου δὲν εἶχε λάβει εἰδήσιν τοῦ πράγματος, ἀλλ' οἱ Κρήτες ἄνευ οὐδεμιᾶς βοήθειας κατώρθωσαν μόνοι, χειραγωγούμενοι ὑπὸ τοῦ θαυμασίου ἱεράρχου τῶν νᾶ ἐπιβάλωσιν εἰς τοὺς ἐχθροὺς πλήρη πανωλεθρίαν⁽¹⁾.

«Οἱ γὰρ ἀλιτήριοι Ἀγαρηνοὶ ἐν θαλάσῃ τὸ ὄρημα αὐτῶν θέμενοι, διὰ πλήθους σκαφῶν ἐν τῇ φιλοχρίστῳ Κρητῶν νήσῳ ἐκμανῶς ἐπέστησαν, ὅπως αὐτοὺς ὡς κατακρίτους ἢ τοῦ Θεοῦ κρίσις διὰ τὰς ἀδίκους αὐτῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν ἐπιβάσεις καὶ ἐν Κρήτῃ καταδικάσῃ· τῷ γὰρ ὀχυρώματι τῷ προσαγορευομένῳ τοῦ Δρυμέως, ἐν ᾧ πρὸς τὸ σύνηθες ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος μετὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ποιμενομένου χριστιανικωτάτου λαοῦ διὰ τὰς ἐχθρικές ἀποβάσεις εἰσῆρχετο, οἱ βάρβαροι πρὸς πολιορκίαν παρακαθίσαντες καὶ πολλὰς μηχανὰς πρὸς παράταξιν πολέμων ἐν αὐτῷ ἐπιδειξάμενοι, τὸ ἄπρακτον ἑαυτοῖς περιποιήσαντο, ζημίαν, τὴν ἰδίαν κατάλυσιν, ἀντὶ κέρδους τῆς αἰχμαλωσίας οἰκειωσάμενοι, ἐκ βελῶν τῶν εὐχῶν τοῦ πρὸς Θεὸν ὡς τόξον τείνοντος ἱερέως πολεμηθέντες»⁽²⁾.

Ὁ ἐξαίρετος ἱεράρχης ποιεῖται μνεῖαν τῆς κατὰ τῶν Ἀράβων νίκης ταύτης τῶν Κρητῶν ἐν λόγῳ ἐκφωνηθέντι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν περιτομὴν τοῦ Κυρίου καὶ τὸν Ἅγιον Βασίλειον καὶ ἐκθέτει συνοπτικῶς ἀλλ' εὐγλώττως, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἤθελεν νὰ ἀποδείξῃ ἐν τοῖς ἀνωτέρω «οὕτω δὲ ὀρθοδοξοῦντες ἐθνῶν φόβον ἀποδράσοιμεν καὶ νῆσοι λύτρωσιν εἰσδέξονται αἱ τῆς Ἐκκλησίας διὰ λοιμῶν ἀνδρῶν ἀκοσμίαν ἀφαιρέσεις εἰκόνων παθοῦσαι, ὑπὸ Ἀγαρηνῶν συνκινδυνεύσασαι»⁽³⁾. Μήπως καὶ ἐν Πάτραις καὶ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ δὲν ἔχομεν τοιαῦτα εὐγενεῖ παραδείγματα, καθ' ἃ ὁ λαὸς ἄνευ τῆς κρατικῆς βοήθειας νικηφόρως ἀπέκρουσε τοὺς ἐχθροὺς; Ὅταν ὁμως ἐθίγησαν αἱ πεποιθήσεις του ἤρχισε νὰ δυσφορῇ.

Ἦδη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος καὶ πρὶν ἀκόμη φθάσωμεν εἰς τὰς ἀκρότητας Κωνσταντίνου τοῦ Ε', ὁ λαὸς ἐμακάριζε, καθὼς λέγει ὁ Γκέλτσερ,

(1) Ἡ ὀργάνωσις τῆς ἀμύνης τῶν πόλεων ἐν περιπτώσει ἐπιδρομῆς διὰ τῶν ἰδιωτῶν, ἀστῶν τε καὶ ἀγροτῶν, δὲν μᾶς εἶναι γνωστή. Ὅτι ὅμως ἦτο ἀρίστη καταφαίνεται ἐκ διαφόρων περιπτώσεων. Κλασικὸν παράδειγμα εἶναι ἡ ἄμυνα τῆς εἰς τὰ βόρεια τῆς Βουλγαρίας Ἀργυροῦντος, ἣτις εἶχε κατατρομάξῃ τὸν Ἀτίλαν καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἄρῃ τὴν πολιορκίαν.

(2) Ἐν Ἀναλέκτοις τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως, τ. Ε', 1898, σ' 177.

(3) Migne, PG, τ. 97, στήλη 932.

τοὺς ὑπὸ ἀραβικὴν κυριαρχίαν Χριστιανοὺς (1). Βαθμηδὸν ὁμως αἱ πεποιθήσεις του ἤρχισαν νὰ κλονίζονται καὶ ἔχασε τὸ ἠθικόν του (2). Καὶ τὸ χεῖριστον ἔκτοτε ἤρχισαν νὰ ἐμφανίζονται οἱ Ἑλλίδιοι, οἱ Εὐφήμιοι, οἱ Βοῦδίτσης, οἱ Βασίληδες καὶ ὄλος ἐκεῖνος ὁ δυσώνυμος ἔσμος τῶν προδοτῶν καὶ ἀρνησιθρήσκων. Πάντως ἡ χαλάρωσις τῶν αἰσθημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὴν ὁποίαν προὐκάλεσαν αἱ εἰκονομαχικαὶ ἐριδες ὑπῆρξε γενικὴ. Συγκεκριμένως δὲ περὶ τῆς Κρήτης τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία μᾶς ἀπασχολεῖ, ἱστορικοὶ ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων ὡς ὁ Bury (3) καὶ ὁ Vasiliev (4) ἀποδίδουσι τὴν κατάκτησίν της ὑπὸ τῶν Ἀράβων εἰς τὸ ὅτι οἱ Κρήτες δὲν προέβαλαν τὴν δέουσαν ἀντίστασιν.

Ἦτο δὲ ἡ χαλάρωσις τοιαύτη, ὥστε ἐπέφερε τὴν πλήρη κατάρπτωσιν καὶ ἐξαθλίωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τότε δὲ μόνον θὰ ἀνανήψη, θὰ ἀνακτήσῃ αὐτὸς ἑαυτὸν καὶ θὰ μεγαλοουργήσῃ καὶ πάλιν, ὅταν — θὰ τὸ ἴδωμεν κατωτέρω — θὰ προσενεχθῆ ὡς ἐξιλαστήριον θῦμα ἢ φρουρὰ τοῦ Ἀμορίου, καὶ θὰ ἀποκατασταθῆ ἡ πατροπαράδοτός του προσκίνησις τῶν ἱερῶν εἰκόνων.

Η ΑΠΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΘΩΜΑ

Ἡ ἀποστασία τοῦ Θωμᾶ, ἣτις ἔλαβε διαστάσεις ἐμφυλίου πολέμου ἐγένετο πρόξενος πλείστον ὄσων κακῶν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, εἰς αὐτὴν δὲ ὁμοφώνως ἀποδίδουσι καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης, ἅπαντα τὰ μέχρις ἡμῶν περισσθέντα ἱστορικὰ καὶ ἀγιογραφικὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἡ νέα αὐτῆ πυρκαϊά, ἀπότοκος καὶ αὐτῆ τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων, ἐξεργάγη οὐ πολὺ μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησιν Μιχαὴλ Γ' τοῦ Τραυλοῦ (820—829) καὶ διήρκεσε ἐπὶ τρία περίπου ἔτη (821—823).

Τὰ σχετικὰ πρὸς τὰ αἷτια τὰ προκαλέσαντα ταύτην ὡς καὶ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Θωμᾶ παρεδόθησαν ἡμῖν λίαν συγκεχυμένως. Καὶ ἐγένετο μὲν παρὰ νεωτέρων ἱστορικῶν ἀξιεπαινος προσπάθεια πρὸς ἀποκατάστασιν ποιᾶς τινος τάξεως μέσα εἰς τὸν κυκεῶνα τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων εἰδήσεων, τὰς ὁποίας παρουσιάζουσι οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς πλὴν τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν δὲν εἶναι φύσεως τοιαύτης ὥστε νὰ γίνωνται ἀνεπιφυλάκτως ἀσπαστά.

Φυσικὰ καὶ περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Θωμᾶ αἱ πληροφορίαι εἶναι συγ-

(1) Γκέλτσερ, παρὰ Κρουμβάχερ, σ. 357.

(2) Ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν προσπαθειῶν τῆς αὐτοκρατορίας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης θὰ μᾶς δοθῆ πλειστάκις ἡ ἀφορμὴ νὰ διαπιστώσωμεν τοῦτο.

(3) Bury. p 288, «It would appear that no serious resistance was offered by the islanders, who perhaps had little love for the Imperial government, which, besides being oppressive, had in recent years been heretical».

(4) Vasiliev, σ. 48. Καὶ ἐν τῷ Corpus ὁ Vasiliev.

κεχυμένοι, ἐκ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων τινὲς τὸν ὀνομάζουσι σκυθίζοντα τῷ γένος, ἕτεροι Σλαυογενῆ· νεώτεροι δὲ ἔρευναι τὸ παρουσιάζουν ὡς Ἀρμένιον (1). Ἐν τούτοις ὅμως Μιχαὴλ ὁ Σῦρος τὸν ὀνομάζει Ἑλληνα. Πολὺ φοβοῦμαι ὅτι καὶ ἐδῶ εὐρισκόμεθα πρὸ τῆς κακῆς ἕξεως τῶν Βυζαντινῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ νὰ προσδίδωσιν εἰς τὰς ἐθνικὰς ὀνομασίας τῶν γειτονικῶν αὐτοῖς λαῶν ὑβριστικὴν ἔννοιαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ προσάπτωσι ταύτας εἰς τὰ ἀντιπαθῆ αὐτοῖς πρόσωπα. Δυστυχῶς δὲ ἡ τάσις αὕτη ὑφίσταται καὶ παρ' ἡμῖν μέχρι τῆς σήμερον.

Ἐπιγραμματικῶς ἀναγγελλόμεθα ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ Σῦρος τὸν ὀνομάζει Ἑλληνα. Πολὺ φοβοῦμαι ὅτι καὶ ἐδῶ εὐρισκόμεθα πρὸ τῆς κακῆς ἕξεως τῶν Βυζαντινῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ νὰ προσδίδωσιν εἰς τὰς ἐθνικὰς ὀνομασίας τῶν γειτονικῶν αὐτοῖς λαῶν ὑβριστικὴν ἔννοιαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ προσάπτωσι ταύτας εἰς τὰ ἀντιπαθῆ αὐτοῖς πρόσωπα. Δυστυχῶς δὲ ἡ τάσις αὕτη ὑφίσταται καὶ παρ' ἡμῖν μέχρι τῆς σήμερον.

Ἐπιγραμματικῶς ἀναγγελλόμεθα ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ Σῦρος τὸν ὀνομάζει Ἑλληνα. Πολὺ φοβοῦμαι ὅτι καὶ ἐδῶ εὐρισκόμεθα πρὸ τῆς κακῆς ἕξεως τῶν Βυζαντινῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ νὰ προσδίδωσιν εἰς τὰς ἐθνικὰς ὀνομασίας τῶν γειτονικῶν αὐτοῖς λαῶν ὑβριστικὴν ἔννοιαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ προσάπτωσι ταύτας εἰς τὰ ἀντιπαθῆ αὐτοῖς πρόσωπα. Δυστυχῶς δὲ ἡ τάσις αὕτη ὑφίσταται καὶ παρ' ἡμῖν μέχρι τῆς σήμερον.

Ἐπιγραμματικῶς ἀναγγελλόμεθα ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ Σῦρος τὸν ὀνομάζει Ἑλληνα. Πολὺ φοβοῦμαι ὅτι καὶ ἐδῶ εὐρισκόμεθα πρὸ τῆς κακῆς ἕξεως τῶν Βυζαντινῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ νὰ προσδίδωσιν εἰς τὰς ἐθνικὰς ὀνομασίας τῶν γειτονικῶν αὐτοῖς λαῶν ὑβριστικὴν ἔννοιαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ προσάπτωσι ταύτας εἰς τὰ ἀντιπαθῆ αὐτοῖς πρόσωπα. Δυστυχῶς δὲ ἡ τάσις αὕτη ὑφίσταται καὶ παρ' ἡμῖν μέχρι τῆς σήμερον.

Ἐπιγραμματικῶς ἀναγγελλόμεθα ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ Σῦρος τὸν ὀνομάζει Ἑλληνα. Πολὺ φοβοῦμαι ὅτι καὶ ἐδῶ εὐρισκόμεθα πρὸ τῆς κακῆς ἕξεως τῶν Βυζαντινῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ νὰ προσδίδωσιν εἰς τὰς ἐθνικὰς ὀνομασίας τῶν γειτονικῶν αὐτοῖς λαῶν ὑβριστικὴν ἔννοιαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ προσάπτωσι ταύτας εἰς τὰ ἀντιπαθῆ αὐτοῖς πρόσωπα. Δυστυχῶς δὲ ἡ τάσις αὕτη ὑφίσταται καὶ παρ' ἡμῖν μέχρι τῆς σήμερον.

Ἐπιγραμματικῶς ἀναγγελλόμεθα ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ Σῦρος τὸν ὀνομάζει Ἑλληνα. Πολὺ φοβοῦμαι ὅτι καὶ ἐδῶ εὐρισκόμεθα πρὸ τῆς κακῆς ἕξεως τῶν Βυζαντινῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ νὰ προσδίδωσιν εἰς τὰς ἐθνικὰς ὀνομασίας τῶν γειτονικῶν αὐτοῖς λαῶν ὑβριστικὴν ἔννοιαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ προσάπτωσι ταύτας εἰς τὰ ἀντιπαθῆ αὐτοῖς πρόσωπα. Δυστυχῶς δὲ ἡ τάσις αὕτη ὑφίσταται καὶ παρ' ἡμῖν μέχρι τῆς σήμερον.

(1) Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι κατήγετο ἐκ τῆς ἐν τῷ Ἀρμενιακῷ θεματι Γκαζιούρας, Bury, σ. 85 καὶ 86. Παρ' ὄλον τοῦτο ὁ Bury τὸν θεωρεῖ ὡς Σλαῦον.

(2) Οὕτω τὸν ὀνομάζει ὁ Bury, σ. 84.

(3) Diehl, σ. 301.

(4) Bury, ἐνθ' ἀνωτέρω.

«Ἀνάκαθεν ἀλλήλοις ἀντιπεπονθότες δίσταντο» λέγει ὁ Γενέσιος (1).

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Μιχαὴλ ὅστις ἦτο σκαιοῦ χαρακτήρος ὁ Θωμᾶς ἦτο προσηγής, χάρις δὲ εἰς τὴν εὐπροσηγορίαν του ἐκέρδισε μὲ τὸ μέρος του ἅπαντας τοὺς στρατηγοὺς τῶν θεμάτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐκτὸς δύο· τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀρμενιακῶν Ὀλβιανοῦ καὶ τοῦ Ὀψικίου Κατακύλα οἵτινες παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Μιχαήλ. Προσέτι δὲ κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν καὶ ὀλόκληρον τὸν θεματικὸν στόλον τὸν τῶν Κιβυρραιωτῶν δηλονότι καὶ τὸν τοῦ Αἰγαίου. Τὸ ὅτι κατέχει τὰ χρήματα τῶν δημοσίων ταμείων εἶναι αὐτονόητον· ἀφοῦ οἱ Διοικηταί. οἱ οἰκονομικοὶ δηλαδὴ ἔφοροι τῶν θεμάτων ἐτέλουν ὑπὸ τὰ νεύματα τῶν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Θωμᾶ ταχθέντων στρατηγῶν. Ἡ οὕτως συγκεντρωθεῖσα δύναμις ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τοῦ Θωμᾶ ἀνήρχετο εἰς 80.000 ἄνδρας.

Ἐκτὸς τούτου ὅμως εἶχεν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος του τὸ πλενέκτημα τοῦ ὅτι ἐθεωρεῖτο φίλος τῶν εἰκονολατρῶν καὶ δὴ καὶ τοῦ μοναχικοῦ κόσμου· ἐπέτυχε δὲ ἐπὶ πλέον τῇ συγκαταθέσει τοῦ Ἀραβῶν Χαλίφου νὰ στεφθῇ αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωβ. Ἐπιπροσθέτως δὲ λέγεται ὅτι παρουσίαζεν ἑαυτὸν ὡς τὸν υἱὸν τῆς Εἰρήνης τὸν τυφλωθέντα αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον τὸν ς' (2).

Ἐπωφελούμενος ὁ Ἀλ-Μαμούν τῶν προπαρασκευῶν τοῦ στασιαστικοῦ κινήματος τοῦ Θωμᾶ ἤρχισε νὰ κάμνῃ ἐπιδρομὰς κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ὡς ἐκ τούτου τὰ στρατεύματα τοῦ Θωμᾶ ἐγόγγυζον φοβούμενα μήπως ἐνῶ θὰ ὤδευαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφήναντα ἀπροστατεῦτους τὰς χώρας των· ὁ Ἀλ-Μαμούν θὰ ἐπροχώρει ἐνδότερον λεηλατῶν τὰς ἐστίας των καὶ αἰχμαλωτίζων τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των. Τότε ὁ Θωμᾶς διὰ νὰ ἰκανοποιήσῃ τοὺς ἄνδρας του ἐπεχείρησε μίαν ἐπιτυχημένην στρατιωτικὴν ἐπίδειξιν. ἤτις ἐσυνέτισε τὸν Ἀλ-Μαμούν. Συνεπεία τούτου, ὡς φαίνεται, ὁ Ἀραβὺ Χαλίφης ἔστειρε τὴν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας στέψιν τοῦ Θωμᾶ καὶ ἐπροθυμοποιήθη νὰ δώσῃ χεῖρα βοήθειας εἰς αὐτόν, ἀπαιτήσαντα,

(1) Γενέσιος, σ. 32, Bury, σ. 84.

(2) Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἠσχολήθη ἰδιαιτέρως ὁ Bury, μὴ εὐρισκόμενος ὅμως ἐνταῦθα εἰς τὸ ὕψος του. Πάντως τὸ σχετικὸν κεφάλαιον (Bury, σ. 86 ἐπ.) δὲν εἶναι τὸ καλλίτερον ἐν τῷ ἱστορικῷ συγγράμμασι τοῦ διαπρεπεστάτου Ἀγγλοῦ ἱστορικοῦ, ὅστις ἀναλύεται ἐνταῦθα εἰς λεπτολόγον ἐξέτασιν τῆς εἰδήσεως ταύτης· τὴν δέχεται ἐν τέλει ὡς ἀληθῆ, πλὴν διερωτᾶται διὰ ποῖον λόγον ὁ Θωμᾶς ἐνῶ ἰσχυρίζετο ὅτι εἶναι ὁ ἐκθρονισθεὶς Κωνσταντῖνος ὁ ς', ἐπέζητήσε νὰ στεφθῇ ἐκ νέου. Ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου ὁ Θωμᾶς παρουσιάζετο ὡς Κωνσταντῖνος ὁ ς' καὶ ὁ υἱὸς του ὠνομάζετο Κωνσταντῖνος, ὁ Bury διαβλέπει ἐν τούτῳ κάποιαν τάσιν τοῦ ἐπαναστάτου τοῦ νὰ διαδραματίσῃ τὸ πρόσωπον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντῖνου οὕτινος ὁ υἱὸς ὠνομάζετο ἐπίσης Κωνσταντῖνος, ἀποδίδει δὲ καὶ σημασίαν, εἰς τὸ ὅτι ὁ Θωμᾶς φονευθέντος τοῦ υἱοῦ του, υἰοθέτησε τὸν μοναχὸν Ἀναστάσιον, ὡς φέροντος ὄνομα αὐτοκρατορικόν.

ὡς φαίνεται, τοῦτο. «Καὶ χεῖρα συλλέγει πολλήν, μᾶλλον δὲ λαμβάνει πρὸς τὴν αὐτοῦ κραταίωσιν, οὐ γὰρ Ἀγαρηῶν μόνον δὴ τῶν ἡμῖν γειτονούντων καὶ ὁμορούντων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τῶν ἐνδότερον οἰκούντων Αἰγυπτίων, Ἰνδῶν, Περσῶν, Ἀσσυρίων, Ἀρμενίων, Ἰβήρων, Ζηχῶν, Καβήρων» (1). Οὐδόλως ἀπίθανον νὰ προσέβη ὁ Θωμᾶς ἔναντι τούτων, εἰς παραχωρήσεις τινὰς καὶ εἰς ὑποσχέσεις πρὸς τὸν Ἀλ-Μαμούν, δὲν πρέπει ὅμως νὰ δεχθῶμεν ὅτι κεκτημένος ὢν τὴν στρατιωτικὴν ὑπεροχὴν ἐδέχθη νὰ καταστήσῃ τὴν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν ὑποτελῆ εἰς τοὺς Ἀραβας ἀναγνωρίζων τὸν Ἀλ-Μαμούν ὡς ἐπικυρίαρχον «ὑπισχνόμενος τὰ Ρωμαίων τε προδοῦναι ὅρια καὶ τὴν αὐτῶν αὐτοῖς ὑπὸ χεῖρας ποιῆσαι ἀρχήν», (2) λέγει ὁ Συνεχιστής· ὁ Γενέσιος ὅμως δὲν ἀναφέρει τοιοῦτόν τι. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι οἱ Συνεχισταὶ εἶναι ἀδελφοὶ ἱστορικοὶ, καθῆκον των θεωροῦντες νὰ ἀμαυρῶσσι πᾶν στασιαστικὸν κίνημα. Τοῦτ' αὐτὸ πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ἀναγινώσκοντες καὶ τὸ ἐπόμενον χωρίον τὸ ὁποῖον ἔδωσε λαβὴν εἰς παρανοήσεις «. . . τοὺς δὲ βία καὶ γνώμη ἀβουλήτω, ὅσοις δὴ τὰ τῶν ἐμφυλίων στάσεων κακὰ ἐν πείρᾳ ἤδη γεγένητο. Ἐντεῦθεν οὖν οἱ ἐμφύλιοι ἀναρρηγνώμενοι πόλεμοι καὶ οἷόν τινας Νειλῶοι καταρράκται ἀνοιγόμενοι, οὐχ ὕδατι ἀλλ' αἵματι τὴν γῆν κατεπότιζον. Ἐντεῦθεν καὶ δούλοι κατὰ δεσποτῶν καὶ στρατιώτης κατὰ ταξέωτου καὶ λοχαγὸς κατὰ στρατηγέτου τὴν χεῖρα φονῶσαν καθώπλιζεν» (3). Κατὰ τὴν γνώμην μου ὁ νοῦς τοῦ χωρίου εἶναι ὁ ἐξῆς. Εἰς τὸ κίνημα τοῦ Θωμᾶ ἄλλοι μὲν προσεχώρησαν μετὰ χαρᾶς ἐλαυνόμενοι ὑπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ κέρδους, ἄλλοι δὲ ἐξηναγκάζοντο νὰ προσχωρήσωσιν ἄκοντες, πικρὰν πείραν ἔχοντες τῶν κακῶν τῶν ἐμφυλίων πολέμων.

Ἐνομίσθη ἐν τούτοις ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ὡς ἂν χωρίου ὅτι τὸ κίνημα τοῦ Θωμᾶ ἔφερε μορφὴν κοινωνικῆς στάσεως. Ἄλλως τε αὐτὰ τὰ πράγματα δεικνύουσι ὅτι δὲν συνέβαινε τοιοῦτον τι. Τὸ στράτευμα τοῦ Θωμᾶ δὲν ἀποτελεῖται ἐξ ἀγαλινώτου συρφετοῦ, ἀπ' ἐναντίας εἶναι πειθαρχημένον καὶ φαίνεται κινούμενον μετὰ πάσης τάξεως ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν «ταξεω-

(1) Συνεχ., σ. 55, 3 ἔπ. ὡς γίνεται κατάδηλον ἐνταῦθα τὰ ποικιλώνυμα ταῦτα στοιχεῖα δὲν ἐστρατολογήθησαν ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἀλλ' ἐδόθησαν ὡς «χεῖρα», ὡς βοηθία δηλαδὴ εἰς τὸν Θωμᾶν ὑπὸ τοῦ ἄλ-Μαμούν. Οἱ Ἀββασίδαι Χαλίφαι τῆς Βαγδάτης οἱ Ὀμειάδαι τῆς Ἀνδαλουσίας ὡς καὶ οἱ Ἀγλαβίδαι τῆς Ἀφρικῆς μὴ ἔχοντες ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἐξ Ἰθαγενῶν στρατόν των, ἐφρόντιζον νὰ προμηθεύωνται πάσῃ θυσίᾳ ἐκτὸς τῶν ἐπικρατειῶν των στοιχεῖα ὡς τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα ἐπὶ τῶν ὁποίων κυρίως ἐβασίζοντο (βλέπε Marçais, σ. 415). Φαίνεται ὅτι ἀπεμνήθησαν ἐν τούτῳ τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, οἵτινες χάριν τῆς ἀσφαλείας καὶ τοῦ ἰδίου προσώπου των καὶ τῆς δυναστείας κατήρτιζον ἐκ βαρβάρων στοιχείων μισθοφορικὰ στρατεύματα. Ὡς βλέπει πᾶς τις τοῦτο δὲν προήρχετο ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Ἕλληνες προτιμῶντες νὰ γίνωσι μοναχοὶ ἀπέφευγον τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν.

(2) Συνεχ., σ. 54.

(3) Συνεχιστής, σ. 53. 11 ἔπ.

τῶν καὶ τῶν «στρατηγετῶν» του(¹) θὰ κατελάμβανε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν τέλει(²) παρὰ τὰς κατὰ θάλασσαν ἀποτυχίας ἐὰν δὲν ἐπενέβαιναν ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Μορτάγων (Ὁμουρτάγ).

Ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤρξατο κατὰ μῆνα Δεκέμβριον 821. Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 822 ἔφερον ὁ Θωμᾶς ἐκ Λέσβου τὴν ἐκεῖ ναυλοχοῦσαν μοῖραν τοῦ στόλου του, καὶ ἐπελήφθη τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν(³). Ἡ μοῖρα ὅμως αὕτη τοῦ Θωμᾶ ὑπέστη πανωλεθρίαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος τοῦ ἔτους 822, ὁπότε δηλαδὴ ὁ Θωμᾶς εἶχεν ἀποφασίσει νὰ προσβάλη τὴν πρωτεύουσαν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν(⁴). Ἐν τῷ μεταξὺ βλέπων ὅτι ἡ ἐπιχείρησις του δὲν εὐοδοῦται διανοήθη νὰ πολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐντονώτερον καὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης καὶ μετεκαλέσατο τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ στόλου του, ἣτις ἐναυλόχει εἰς τὰ ἑλλαδικὰ παραλία. Κατὰ τὸν Bury ὁ στόλος οὗτος προήρχετο ἐκ τῶν θεμάτων Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου(⁵), τὰ ἔστειλαν δέ, καθὼς λέγει, ἀσμένως οἱ Ἑλλαδικοὶ λόγῳ τοῦ ὅτι ἦσαν ὑπεράγαυοι εἰκονόφιλοι καὶ εἶχον πεισθεῖ ἐκ τῶν ψευδῶν εἰδήσεων, τὰς ὁποίας ὁ Θωμᾶς εἶχε διαδόσῃ δι' ἐπιστολῶν του παντοῦ ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς πρωτεύουσης ἐπέκειτο καὶ θὰ ἐτίθετο ἐπομένως τέρας εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ εἰκονομάχου Μιχαήλ. Αἱ εἰδήσεις ὅμως αὗται δὲν ἀφίσταντο πολὺ τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ μόνον ἐμεγαλοποιοῦν μίαν ἐπιτυχίαν του καθ' ἑνὸς ἀποστατήσαντος ὑπαρχηγοῦ του, τοῦ Γρηγορίου Πτερωτοῦ ἀνεψιοῦ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου. Ἐντούτοις ὅμως οὐδαμῶθεν ἐπιβεβαιοῦται ἡ πληροφορία καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Πελοπόννησος εἶχεν ἴδιον θεματικὸν στόλον, ἡ δὲ φράσις τῶν Συνεχιστῶν(⁶) «τὸ προσχωριάζον κατὰ τὴν Ἑλλάδα ναυτικὸν» δὲν σημαίνει ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπῆρχε θεματικὸς στόλος ἐν Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ. Ἡ ἐκ τῶν Ἑλλαδικῶν ὑδάτων καταπλεύσασα εἰς Κωνσταντινούπολιν κυρία δύναμις τοῦ στόλου τοῦ Θωμᾶ ἀνήρχετο εἰς τὸν σεβαστὸν ἀριθμὸν τῶν 350 πλοίων πολεμικῶν καὶ μεταγωγικῶν. Κατὰ τὴν γνώμην μου ὁ Θωμᾶς ἀφῆκε τὴν κυρίαν μοῖραν τοῦ στόλου του εἰς τὰ ἑλλαδικὰ ὕδατα διὰ νὰ ἀποκρούσῃ ἐνδεχομένως κατὰ τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων ἐπιθέσεις

(1) Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἠκολούθουν καὶ οἱ δοῦλοι διότι ὡς γνωστὸν εἰς κάθε στράτευμα καλῶς ὀργανωμένον ἀκολουθοῦν καὶ οἱ δοῦλοι τοὺς βαθμοῦχος αὐθέντας των, ἀφοῦ καὶ οἱ ἀπλοὶ στρατιῶται ἀκολουθοῦνται ἀπὸ τοὺς νεαροὺς «πάλληλας» τοὺς ὁποίους ἰδίᾳ δαπάνῃ συντηροῦν πρὸς προσωπικὴν ἐξυπηρέτησίν των.

(2) «... la chute de Michel II ne semblaît plus qu'une affaire de jours» Diehl, σ. 301, Bury, σ. 94, Vasiliev, σ. 37.

(3) Bury, σ. 94—96.

(4) Συνεχ., σ. 61, 11, ἐπ. «Ἦδη δὲ τοῦ ἔαρος ἡμερον ἐπιλάμποντος... ἀμφοτέρωθεν αὐθις κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἔκρινε προσβάλλειν τὴν Κωνσταντίνου».

(5) Bury, σ. 98.

(6) Συνεχ. σ. 63.

τοῦ Ἄλ-Μαμουῦν, ὅπως εἶχε καὶ προηγουμένως μεριμνήσῃ, ὡς εἶδομεν ἄνω-
τέρω, ὅτε ὁ Ἄραφ Καλίφης ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν
κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Δὲν ἀποκλείεται προσέτι νὰ παρέμενον αὕτη
ἐκεῖ ἐκτὸς τοῦ ὡς ἄνω ἐκτεθέντος λόγου καὶ πρὸς ἀρτιωτέραν ἐξάρτυσιν, πρὸς
ἐφοδιασμόν καὶ δὴ πρὸς ἐπ'ἀνδρωσιν τῶν πλοίων. Ὅχι δὲ μόνον τὰ θέματα
Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ τὰ θέματα Θεσσαλονίκης καὶ Στρυ-
μόνος δὲν φαίνεται νὰ ἔχωσι θεματικὸν στόλον, τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ 961
ὁπότε ἐγένετο ἡ ἀνάκτησις τῆς Κρήτης (1).

Καταπλεύσας ἐκ τῶν ἐλλαδικῶν ὑδάτων ὁ στόλος οὗτος ἐχρησιμοποιήθη
ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ «ὡς αὐθις τοῖς κατὰ θάλασσαν προσβάλλοι μετὰ
στερροτέρας δυνάμεως μέρεσιν», (2) κατεναυμαχίηθη ὁμως ὑπὸ τοῦ αὐτοκρα-
τορικοῦ πυρπολικοῦ ναυτικοῦ παρὰ τὴν ἀκτὴν τῶν Βυριδῶν (3) δυτικῶς τῆς
Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄλλὰ καὶ ἡ νέα αὕτη κατὰ θάλασσαν ἀποτυχία, ἣτις προφανῶς ἐγένετο
κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 822, δὲν θὰ ἐπηρέαζε τὴν ὑπὲρ τοῦ Θωμᾶ ἔκβασιν
τοῦ πολέμου ἐὰν δὲν ἐπήρχετο ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ ὁ Μορτάγων. Ὁ Θωμᾶς
ἠναγκάσθη νὰ ἄρῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ δράμῃ
κατὰ τοῦ νέου ἐχθροῦ ἀλλ' ὑπέστη πλήρη ἥτταν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ Κηδοῦ-
κτου μεταξὺ Ἡρακλείας καὶ Σηλυμβρίας. Καὶ οἱ μὲν Βούλγαροι μετὰ τὸ
ἀνθραγάθημά των ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια κατάφορτοι ἐκ λείας, ὁ δὲ Θωμᾶς
καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Μιχαῆλ ὅστις μαθὼν τὰ διατρέξαντα κατέφθασεν
ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, κατέφυγεν εἰς Ἀρκαδιούπολιν μετὰ τῶν συν-
τριμμάτων τῆς στρατιᾶς του. Ἐν τέλει κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους
823 ἐγκατελειφθεὶς παρὰ πάντων συνελήφθη καὶ παρεδόθη εἰς χεῖρας τοῦ
Μιχαῆλ ὅστις τὸν ἐθανάτωσε μὲ τὸν σκληρότερον τρόπον.

Ἡ ἀποστασία τοῦ Θωμᾶ ἀποτελεῖ τὴν φρικαλαιότεραν τῶν ἀθλιότητων
ἐξ ὧν ἐπεσώρευσαν κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας αἱ εἰκονομαχικαὶ ἔριδες· ἐπὶ
τρία περίπου ἔτη ἐξ αἰτίας αὐτῆς τὸ κράτος αἵματοκυλίσθη μέσα εἰς δεινὸν ἐμ-
φύλιον σπαραγμὸν, ἀπέβαλε τὸ ἄριστον τῶν ζωτικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἐξηυτε-
λίσθη πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Βουλγάρων τῶν ὁποίων ἐζητήθη
ἐκατέρωθεν ἡ ἐπέμβασις καὶ ἐν γένει ἐκλονίσθη τὸ κύρος του ὅσον οὐδέποτε.
Λόγω μάλιστα ὅτι ὁ θεματικὸς στόλος ἐτάχθη παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Θωμᾶ,
αἱ ἐλληνικώταται νῆσοι ἐμείνασιν ἀπροστάτευτοι ἔπαθον τὰ πάνδεινα, ἀπό-
λεσε δὲ τὸ Κράτος τὴν Κρήτην καὶ τὴν Σικελίαν.

(1) Μόνον μέχρι τῆς χρονολογίας ταύτης περιώρισα τὰς σχετικὰς πρὸς τοῦτο
ἐρεῦνας μου.

(2) Συνεχ., σ. 63, 22 ἔπ.

(3) Αὐτόθι, σ. 64. 1 ἔπ. Ὁ λιμενίσκος τῶν Βυριδῶν ἔκειτο κατὰ τὸν Bury (σ.
98, σημ. 3) πλησίον τοῦ Ἐβδόμου τοῦ σημερινοῦ δηλαδὴ Μακροχωρίου.

ΜΕΡΟΣ Γ'.

Η ΚΡΗΤΗ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΣΑΡΑΚΗΝΟΥΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΦΙΞΕΩΣ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΗΝΩΝ

Ὁμοφώνως αἱ ἑλληνικαὶ πηγαι (1) συσχετίζουσι τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης πρὸς τὴν ἀποστασίαν τοῦ Θωμᾶ (821—823). Ἐκ πρώτης ὄψεως μάλιστα ἀφήνουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι, ἀμέσως ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Θωμᾶ ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἤρξαντο καὶ αἱ κατὰ τῶν νήσων καὶ αἱ κατὰ τῆς Κρήτης ἐπιχειρήσεις τῶν Σαρακηνῶν.

Πρέπει ὅμως νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ μόνη σύγχρονος τῶν γεγονότων πηγή, ὁ παρὰ de Boor Γεώργιος Μοναχὸς ἀνάγει τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου καὶ δὴ μετὰ τὸ ἔτος 838. Ὁ διαπρεπὴς Ἄγγλος ἀραβολόγος E. W. Brooks ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ του, ἡ ὁποία φέρει τὸν τίτλον «The arab occupation of Crete» καὶ ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ English Historical Review XXVIII, τῷ 1913, πειράται νὰ συμβιβάσῃ τὴν ὑπὸ Μοναχοῦ Γεωργίου διδομένην χρονολογίαν πρὸς τὴν τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν, πρὸς τοῦτο δὲ χρησιμοποιεῖ ἀραβικὰς πηγὰς καὶ δὴ τὴν τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Σύρου, τὸ ἔτος δηλαδὴ 828.

Κατὰ τὴν γνώμην μου δὲν ἔπρεπε διόλου νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ παρὰ Γεωργίου τοῦ Μοναχοῦ διδομένη χρονολογία. Ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς εἶναι καθαρῶς μοναστηριακός, γράφει χάριν τῶν μοναχῶν καὶ μόνον διὰ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος γεγονότα ἐνδιαφέρεται καὶ ἀσχολεῖται. Εἶναι ἐνθερμος εἰκονόφιλος καὶ ἀσπονδὸς ἐχθρὸς τῶν εἰκονομάχων. Τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης δὲν πραγματεύεται ἀπὸ ἱστορικῆς πλευρᾶς, ἀλλὰ ἀπλῶς τὴν συμπεριλαμβάνει μετ' ἄλλων πολλῶν συμφορῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνέσκηψαν ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου, τὸν ὁποῖον μισεῖ θανασίμως· ἔκρινε δὲ καλὸν λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς ἦτο ἀνεκτικώτερος, νὰ ἄρῃ ἀπὸ τῆς βασιλείας του τὸ βᾶρος τῆς ἀπώλειας τοῦ Κράτους καὶ νὰ τὸ

(1) Σχετικῶς πρὸς τὰς Βυζαντινὰς πηγὰς ὁ H. Grégoire παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: Ἡ πλήρης ἀφήγησις τῆς κατακτίσεως τῆς Κρήτης παρὰ Γενεσίῳ (σ. 46—48), ὅστις ἀντλεῖ ἐξ ἧς πηγῆς καὶ ὁ Συνεχιστὴς (σ. 73—76). Ἐκ τοῦ Συνεχιστοῦ ἐξαρτᾶται ὁ Κεδρηνὸς (II, σ. 91—93), ἐκ τούτων δὲ ὁ Ζωναρᾶς (III σ. 397—8), οἱ λοιποὶ ἀπλῶς ἀναφέρουσι τὸ γεγονός.

ἤδη ἔτους ἠναγκάσθη νὰ ἄρῃ τὴν πολιορκίαν διὰ νὰ σπεύσῃ ἐναντίον τοῦ ἐπιδρομῆτος Μορτάγωνος. Ὡς ἐκ τούτου, ὑποθέτω ὅτι ὁ μὲν Θωμᾶς ἔλυσε τὴν πολιορκίαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 822, ὁ δὲ στόλος του εἶχεν ἐγκαταλείψει τὰ ἑλλαδικὰ ὕδατα κάπως ἐνωρίτερον. Μόλις οἱ Σαρακηνοὶ ἐπληροφορήθησαν τὴν ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου ἀπομάκρυνσιν τοῦ στόλου, ἀμέσως ἔσπευσαν νὰ ἐπωφεληθῶσι. Πάντως αἱ ἐπιχειρήσεις των ἐξετελέσθησαν κατὰ μέγα μέρος ἐκτὸς τοῦ ἔτους 823· ὁπότε ἔλαβε χώραν καὶ ἡ πρώτη ἀπόβασις τῶν Σαρακηνῶν εἰς Κρήτην. Προφανῶς δὲ κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 824 ἐγένετο ἡ μεγάλη ἀπόβασις τῶν Ἀνδαλουσιῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς νήσου καὶ μόνιμον ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασιν. Τὴν χρονολογίαν ταύτην δίδει καὶ ὁ Muralt, αὕτη δὲ εἶναι καὶ ἡ πιθανωτέρα, διότι αἱ μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἔμφυλιου πολέμου γενόμεναι πρῶται ἀπόπειραι πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης δεικνύουσιν ἐμφανέστατα ὅτι ἡ αὐτοκρατορία δὲν εὔρεν ἀκόμη τὸν καιρὸν — θὰ τὸ ἴδωμεν κατωτέρω — νὰ ἀνασυνταχθῆ καὶ νὰ ἀναδιοργανωθῆ. Καὶ τὸ οὐσιωδέστερον αἱ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης γενόμεναι τέσσαρες ἀπόπειραι ἐπὶ Μιχαὴλ εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ ἔλαβον χώραν ἐντὸς ἑνὸς μόνον ἔτους· ἀπὸ τοῦ 828 τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ὁ Brooks μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 829 ὁπότε ἐτελεύτησεν ὁ Μιχαὴλ. Νὰ μᾶς ἐπιραπῆ προσέτι νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι δὲν εἶναι δὰ καὶ τόσον θέσφατα τὰ λεγόμενα τῶν Ἀράβων ἱστορικῶν, ὥστε νὰ μᾶς ἐπιβάλωσι τοῦ νὰ ἀπόσχωμεν πάσης ἄλλης ἐρεύνης ἐξ ἐτέρας πλευρᾶς. Ἄλλωστε περὶ τῆς ἀσφαλείας των ὁμιλοῦσι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἱστορικοὶ, οἵτινες ἐν παντὶ δίδουσι τὴν προτίμησιν των εἰς τὰ λεγόμενα τῶν Ἀράβων ἱστορικῶν. Ἐν τῇ ὡς ἄνω μελέτῃ του αὐτοῦ οὔτος ὁ Brooks ἐπανειλημμένως ἐκφράζεται περὶ τούτου. Σημειωτέον ὅτι οἱ Ἀραβες ἱστορικοὶ δὲν εἶναι σύγχρονοι τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἀφηγοῦνται παρουσιάζωσι δὲ καὶ αὐτοὶ ἀσυμφωνίαν. Οὔτω ὁ Ταμπαρί, ὅστις ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 923 δίδει ὡς χρονολογίαν τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης τὸ ἔτος 825—826, ὁ τῷ 961 ἀποθανὼν Κινδὶ τὸ ἔτος 827 καὶ ὁ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1166—1199 διατελέσας Πατριάρχης τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἰακωβειτῶν Μιχαὴλ ὁ Σῦρος τὸ ἔτος 828. Ὁ τελευταῖος οὔτος μάλιστα νομίζει ὅτι ἡ ἀποστασία τοῦ Θωμᾶ διήρκεσε μόνον ἐπὶ ἕξ μῆνας.

Ἡ ἀσυμφωνία ἀφ' ἐτέρου, τὴν ὁποίαν παρουσιάζουσιν οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ ἔχει ὡς ἐξῆς: ὁ μὲν Κάρολος Hopf ἐν Gr. Geschichte, Λειψία, 1867, σ. 121 ἀναφέρει ὅτι αὕτη συνετελέσθη τῷ 823. Τοῦτον ἠκολούθησεν ὁ Amari ἐν τῇ Storia dei Musulmani, 1, σ. 163, καὶ ὁ Hertzberg. Ὁ Muralt, ὡς εἶδομεν ἤδη, τὸ ἔτος 824. Ὁ Vasiliev ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει του τὸ ἔτος 825. Ὁ Diehl καὶ ὁ Marçais τὸ ἔτος 826. Ἐν τῇ β' αὐτοῦ ἐκδόσει ὁ Vasiliev δίδει τὸ ἔτος 827 καὶ τέλος ὁ Brooks τὸ ἔτος 828. Ἡ πλήρης βιβλιογραφία ἐν προκειμένῳ εὔρηται παρὰ Vasiliev σημείωσις 1 τῆς σελίδος 56.

Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Κατὰ τὸ ἔαρ λοιπὸν τοῦ 824 ἐφθασεν ὁ Ἄμποῦ Χάφς εἰς Κρήτην ἡγούμενος στόλου ἐκ τεσσαράκοντα πλοίων, τὰ ὁποῖα ἦσαν πλήρη ἀνδρῶν μαχίμων καὶ προσωρμίσθη εἰς τὸν Χάρακα (1). Ὁ Bury (σ. 288) καὶ ὁ Vasiliev προτιμῶσι καὶ ἐνταῦθα ὅπως καὶ εἰς ἄλλας τινὰς περιστάσεις τὴν πληροφορίαν τῶν Ἀράβων ἱστορικῶν, καθ' ἣν ἡ ἀπόβασις τῶν Σαρακηνῶν ἐγένετο εἰς τὸν λιμένα τῆς Σούδας. Ὁ Bury μάλιστα ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 3 σημειώσει τῆς αὐτῆς σελίδος λέγει ὅτι ἐρευνήσας οὐδὲν εὔρεσεν περὶ Χάρακος. Ἐν τούτοις ὅμως ἂν ἠρεῦνα προχείρως εἰς τὸν Θησαυρὸν τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου θὰ ἔβλεπεν εἰς τὴν λέξιν «Χάραξ» ὅτι αὕτη ἐρμηνεύεται ἀμέσως εἰς τὰς πρώτας σειρὰς ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ διὰ τῶν λέξεων τάφρος καὶ fossa. Γνωστὸν δὲ ὅτι ἡ λέξις Σούδα σημαίνει τάφρον' ὥστε τὸ ἴδιον πρᾶγμα λέγουν καὶ οἱ Βυζαντινοί.

Ὁ Ἄμποῦ Χάφς, ἐπειδὴ, ὡς λέγει ὁ Φραντζῆς, «οὐδὲν οὔτε κατὰ τὴν ἀπόβασιν, οὔτε κατὰ τὴν ἀγωγήν ἐφάνη πολέμιον» ἐπεχείρησεν ἀνενοχλήτως τὴν ἀπόβασιν τῶν ἀγνημάτων του. Μεθ' ὃ κατέκαυσεν ἅπαντα τὰ πλοῖα (2), μὴ φεισθεὶς οὐδενός, διὰ νὰ ἐξαναγκάσῃ οὕτω τοὺς ὑπηκόους του ὅπως μὴ ζητήσωσι νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν.

Ἐκεῖνοι διεμαρτυρήθησαν ἐντόνως, ἀλλ' ὁ Ἄμποῦ-Χάφς οὐδεμίαν εἰς τὰ λεγόμενά των ἔδωκε προσοχήν. Ὅταν δέ οὗτοι ἐμνήσθησαν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων των τοὺς ἀπήνησε «ὧδε ὥραϊαι γυναῖκες εἰσὶ καὶ παῖδας ποιήσετε». Ἐπειδὴ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο δὲν ἀναφάιρεται ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἱστορικῶν, ἐθεωρήθη ὡς ἀποκύημα τῆς φαντασίας τῶν Βυζαντινῶν. Οὐχ ἦττον ὅμως διαπρεπῆς ἀραβολόγος ὁ Μάριος Canard εἶναι τῆς γνώμης ὅτι τὸ ἐπεισόδιον πιθανὸν νὰ ἀναφέρεται καὶ παρὰ τινι Ἀραβῶν ἱστορικῶν (3). Τὸ ἐφ' ἡμῖν δεχόμεθα τὴν ὁμόφωνον ἐπιμαρτυρίαν τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν (4) παρατηροῦντες συνάμα ὅτι καῦσις στόλων διὰ παρεμφερῆ ζητήματα δὲν εἶναι ἀγνώστου τι παρὰ τοῖς Ἀραβῶν. Ἀναφέρομεν ἐπὶ παραδείγματι ὅτι κατὰ τὸν ἐπελθόντα δεινὸν λιμὸν ἐν τῷ ἀραβικῷ στρατεύματι τῷ πολιορκοῦντι τὰς Συρακούσας ἐν ἔτει 827, ἐξεργράγη στάσις, τὴν ὁποίαν ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ Ἀσὰδ κατάρθρωσε νὰ καταστείλῃ χάρις εἰς τὴν ἀποφασιστικότητά αὐτοῦ, ἀπειλήσας ὅτι θὰ κατακαύσῃ τὸν στόλον, ἐὰν οἱ ἄνδρες του ἐπέμεναν νὰ λυθῇ ἡ πολιορκία καὶ νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκ Σικελίας (5).

(1) Γ. Φραντζῆς, ἔκδοσις Παλαδοπούλου, σ. 102, 19.

(2) Φραντζῆς, σ. 103, 1 ἔπ.

(3) Βλέπε τὰ σχετικὰ παρὰ Vasiliev, σελ. 55, σημ. 3.

(4) Ἐκτὸς τοῦ Φραντζῆ (σ. 102, 21 ἔπ.), τὸ ἐπεισόδιον ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Γενεσίου (σ. 46—47), ὑπὸ τοῦ Συνεχιστοῦ (σ. 75—76), ὑπὸ τοῦ Κεδρῖνου (II σ. 93).

(5) Vasilev, σ. 49.

Κατὰ τὰ φαινόμενα δὲν προεβλήθη ὑπὸ τῶν ἐντοπίων ἡ δέουσα ἀντί-
στασις κατὰ τῆς σαρακηνῆς ἐπιδρομῆς, ὅπως κατὰ τοὺς παρελθόντας καιρούς.
Ἱστορικοὶ ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων ἀποδίδουσι τοῦτο εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν
δυσφορίαν κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦτο βεβαίως δὲν
ἀποκλείεται, πρέπει ὅμως νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἅφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ἡ Κρήτη
ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ νῆσοι ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἀποστασίαν τοῦ Θωμᾶ καὶ
ἐπομένως δὲν διέθετε τὰς ἀπαιτουμένας δυνάμεις, ἅφ' ἑτέρου δὲ ὀλόκληρος
ὁ θεματικὸς στόλος ὃ τε τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν συνεξεστρά-
τευσε μετὰ τοῦ Θωμᾶ καὶ ἄνευ τῆς βοήθειας τούτου δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ
ἀποκρουσθῆ ἢ προσβολή, ἣτις ἦτο πολὺ μεγαλειτέρας ὀγκῆς ἢ αἱ προγενέ-
στεραι. Σημειωτέον προσέτι ὅτι ἂν οἱ Κρήτες ἀπέβλεψαν πρὸς τοὺς Σαρα-
κηνοὺς ὡς πρὸς σωτήρας θὰ ἐδιδάχθησαν ἀρκούντως κατὰ τὴν πρώτην δο-
κιμαστικὴν αὐτῶν ἀπόβασιν τοῦ 823, ὁπότε δεινῶς ἐλεηλατήθη ἡ νῆσος, καὶ
θὰ ἐλάμβανον τὰ δέοντα μέτρα κατὰ τὴν δευτέραν τὴν τοῦ 824, εἰάν εἶχον
τὰς πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένας δυνάμεις. Πάντως δὲν πρέπει νὰ νομισθῆ ὅτι
ἀμέσως ἅμα τῇ ἀποβάσει του κατέκτησεν ὁ Ἄμμου-Χάφς ὀλόκληρον τὴν
νῆσον. Τὰ πράγματα δεικνύουν ὅτι οὐδ' ὄχυρόν τι ἀξιόλογον εἶχεν ἐπιτύχει
εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ καταλάβῃ, διότι βλέπομεν αὐτὸν ἀναγκασόμενον νὰ περι-
φρουρηθῆ ἐν ὄχυρώματι προσωρινῷ, πρὸς κατασκευὴν τοῦ ὁποίου θὰ ἐξηρη-
σιμοποιήθησαν προφανῶς καὶ ὅσοι τῶν ἰθαγενῶν ἠχμαλωτίσθησαν. Ἄλλὰ
Μοναχὸς τις ἐκ τῶν ὁρέων τῆς νήσου ἐπικαταβάς κάμαρτάνειν, ἔφησεν, ὅ
ἀσφάλειαν οἶονται ἔξιν ἰδρυθέντες ἐν τῷδε τῷ τόπῳ· καὶ ἅμα λέγων τόπον
δεξιὸν καὶ εὐφυῆ πρὸς πᾶσαν εὐκτηρίαν ὑπέδειξε»⁽¹⁾. Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Μονα-
χοῦ ὑποδειχθεῖσαν τοποθεσίαν, ἣτις εἶναι ἡ τοῦ σημερινοῦ Ἡρακλείου ἴδρυ-
σαν τὸ ὄρητηρίον των περιβαλόντες αὐτὸ διὰ τάφρου βαθυτάτης, ἐξ ἧς καὶ
ὠνομάσθη Χάνδαξ τῆς ἀραβικῆς ταύτης λέξεως σημαίνουσης τὴν τάφρον. Καὶ
ἡ νῆσος δὲ ὀλόκληρος προσέλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ
Candie τῶν Εὐρωπαίων.

Ἐν τῷ μεταξὺ Μιχαὴλ ὁ Β' λαβὼν γνῶσιν τῶν ἐν Κρήτῃ διαδραματι-
ζομένων, ὅτι δὲν πρόκειται δηλαδὴ περὶ μιᾶς ἐκ τῶν συνήθων πειρατικῶν
ἐπιδρομῶν, ἀλλ' ὅτι ἀποσκοπεῖται ἡ ὀριστικὴ κατάκτησις τῆς νήσου ὑπὸ τῶν
Ἀράβων καὶ ἡ ἐν ταύτῃ ἐγκατάστασις αὐτῶν, ἀπέστειλε τὸν πρωτοσπαθάρ-
ιον Φωτεινὸν δοῦς⁽²⁾ αὐτῷ τὴν ἐντολὴν νὰ τὸν διαφωτίσῃ μετὰ πάσης λεπτο-
μερείας περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ πραττομένων. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἀρχίζει
νὰ διαφαίνεται ἐμφανέστατα ὅτι ἡ αὐτοκρατορία μόλις ἐξῆλθε τῆς περιόδου

(1) Φραντζῆς, σ. 104, 9—12.

(2) Συνεχιστῆς σ. 76, ἐπ. Ὁ Συνεχιστῆς ζῆ εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν δύναται νὰ μᾶς
παράσχῃ τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ Φωτεινὸς ἦτο προπάππος τῆς αὐτοκρατορίας Ζωῆς,
μητρὸς Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου.

τοῦ ἔμφυλιου παραγαμοῦ. Διότι ἦτο πολὺ φυσικώτερον αἱ ἐπιτόπιοι τῆς Κρήτης ἀρχαὶ νὰ εἰδοποιούν τὸν δρουγγάριον τοῦ Αἰγαίου ἢ τὸν στρατηγὸν ζητοῦντες βοήθειαν. Ἐπὶ ὡς γνωρίζομεν ἤδη, ὁ θεματικὸς στόλος ἐξ ὀλοκλήρου καταστραφεῖς, δὲν ὑπῆρχε, οἱ δὲ στρατηγοὶ τῶν θεμάτων μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς δυνάμεων εἶχον προσχωρήσει εἰς τὸ κίνημα τοῦ Θωμᾶ ἐκτὸς δύο καὶ αὐτοὶ ὅμως δὲν εὐρίσκοντο εἰς τὰς θέσεις των, ἀλλ' ἐμάχοντο παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ αὐτοκράτορος. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι δὲν εἶχε δοθῆ ἀκόμη ἀρκετὸς χρόνος πρὸς ἀναδιοργάνωσιν, ἄλλως θὰ διετάσσοντο ἀμέσως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὰ ἀρμόδια θέματα καὶ οἱ θεματικοὶ στόλοι ὅπως σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης Κρήτης. Ἀντὶ τούτου δὲ βλέπομεν νὰ ἀποστέλλεται ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Κρήτην Φωτεινὸς ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀνατολικῶν, τοῦ σπουδαιότερου μὲν τῶν θεμάτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οὐχὶ ὅμως καὶ τοῦ πλησιεστέρου πρὸς τὴν Κρήτην. Ἀποστολαὶ στρατηγῶν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς δυνάμεων καὶ ἐκ τῶν μᾶλλον ἐξ ἀπομεμακρυσμένων θεμάτων εἰς κινδυνεῦον τι σημεῖον δὲν εἶναι ἀηθὲς τι ἐγένετο δὲ τοῦτο προφανῶς διὰ δύο λόγους, εἴτε διότι τὸ θέμα ἐξ οὗ ἀπεσπῶντο αἱ δυνάμεις αὐτοῦ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν ὑπὸ οὐδενὸς κινδύνου ἠπειλεῖτο, ἢ διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν μαχητικότητα τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ. Ὁ στρατὸς π. χ. τοῦ ἀπομεμακρυσμένου θέματος τῶν Χαρσιανιτῶν ἀπεστάλη τῷ 846 ὑπὸ τῆς Θεοδώρας εἰς Σικελίαν. Ἐν προκειμένῳ ὅμως βλέπομεν ὅτι ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀνατολικῶν εὐρίσκειται ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐκ ταύτης ἀποστέλλεται εἰς Κρήτην. Τὸ πρᾶγμα ἐμβάλλει εἰς ἀπορίαν, ἣτις μόνον ὡς ἐξῆς δύναται νὰ λυθῆ. Αἱ περὶ Κρήτης κακαὶ εἰδήσεις ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰς χρόνον καθ' ὃν ὁ Μιχαὴλ μόλις ἀπαλλαγεῖς τοῦ περισπασμοῦ τῆς ἀναταραχῆς τοῦ Θωμᾶ, ἤρρισε νὰ ἐπιλαμβάνεται τῆς ἀνασυντάξεως τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν καὶ δὴ τοῦ διορισμοῦ νέων ἐμπίστων του στρατηγῶν τῶν θεμάτων εἰς ἀντικατάστασιν ἐκείνων, τοὺς ὁποίους παρέσυρεν μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Θωμᾶς, ἐκρίθη δέ, φαίνεται, καλὸν νὰ ἀποσταλῆ εἰς Κρήτην ὁ νεοδιορισθεὶς στρατηγὸς τῶν Ἀνατολικῶν, ἐνῶ εὐρίσκετο ἀκόμη ἐν Κωνσταντινουπόλει, πρὶν ἢ δηλαδὴ μεταβῆ εἰς τὴν θέσιν του, ὡς θὰ ἴδωμεν δὲ κατωτέρω, ὁ Φωτεινὸς ἦτο πρόσωπον τὸ ὁποῖον ἐτίμα ἰδιαιτέρως ὁ Μιχαὴλ.

Ὁ πρωτοσπαθάριος Φωτεινὸς μεταβὰς εἰς Κρήτην καὶ μελετήσας τὰ ἐκεῖσε συμβαίνοντα ἐπληροφόρησε τὸν βασιλέα περὶ τῆς κρατούσης καταστάσεως καὶ ἐξήτησε ὅπως τῷ ἀποσταλῶσιν αἱ δέουσαι δυνάμεις «ἵνα τοὺς ἐχθροὺς ἀποσοβῆσιν» (1). Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως δὲν εἶχε συντελεσθῆ ἀκόμη ἢ ἀνασύνταξις τοῦ Κράτους, διότι βλέπομεν ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἀντὶ νὰ διατάξῃ τὴν μετάβασιν εἰς Κρήτην μοῖρας τοῦ στόλου τοῦ Αἰγαίου ἢ τὰς δυνάμεις γεινιάζοντος τινὸς θέματος, στέλλει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μοῖραν τοῦ

(1) Φραντζῆς, σ. 103, 16.

αυτοκρατορικοῦ στόλου «μετὰ πολλῆς δυνάμεως καὶ παρασκευῆς», ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ κοντοσταύλου Δαμιανοῦ, τοῦ κόμητος δηλαδὴ τῶν βασιλικῶν ἱπποστασιῶν, ὥστε τὰ γεγονότα διεξάγονται εἰς χρόνον μὴ ἀφιστάμενον πολὺ τῆς καταστολῆς τῆς ἀνταρσίας τοῦ Θωμᾶ, προφανῶς ἐντὸς τοῦ ἔτους 824.

Ἄξιοπαρατήρητος εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ συνεχὴς καὶ ἀπερίσπαστος ἐπικοινωνία Κρήτης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ὅπερ δεικνύει πρῶτον ὅτι οἱ Σαρακηνοὶ δὲν εἶχον κατορθῶσει ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ολοκληρώσωσι τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης καὶ δεύτερον ὅτι παντελῶς στεροῦνται ναυτικῶν δυνάμεων, μῦθος ἐπομένως δὲν ἦτο ἡ καῦσις τῶν πλοίων των.

Ὁ Δαμιανὸς καταπλεύσας εἰς Κρήτην καὶ ἀποβιβασθεὶς ἄνευ τοῦ παραμικροῦ ἐμποδίου συνητήθη μετὰ τοῦ Φωτεινοῦ καὶ ἀπεφασίσθη ὅπως ἀπὸ κοινοῦ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Σαρακηνῶν. Κατὰ τὴν γενομένην ὅμως συμπλοκὴν ἐφρονεύθη ὁ Δαμιανὸς καιρῶς πληγεὶς, τοῦτο δὲ ἐγένετο αἰτία ὅπως δλόκληρος ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς τραπῆ εἰς φυγὴν (1)· μόλις δὲ κατώρθωσε νὰ διασωθῆ ὁ Φωτεινὸς ἐπιβιβασθεὶς δρόμωνος, καὶ φθάσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα τὰ διαδραματισθέντα.

Ἡ ἐκτίμησις ὅμως τοῦ Μιχαῆλ πρὸς τὸν Φωτεινὸν δὲν ἐμειώθη ἕνεκα τούτου, διὸ βλέπομεν αὐτὸν προχειριζόμενον ὡς στρατηγὸν τῆς Σικελίας. Ἡμφισβητήθη πολὺ (2) ἡ ἀποστολὴ τοῦ Φωτεινοῦ εἰς Σικελίαν λόγῳ τοῦ ὅτι ἐν σχέσει πρὸς τὰ γεγονότα αἱ ἀραβικαὶ πηγαὶ ἀναφέρουσι Κωνσταντῖνον καὶ οὐχὶ Φωτεινὸν καὶ λόγῳ τοῦ κωλύματος, τὸ ὁποῖον ἀντιτάσσει εἰς τὸν διορισμὸν τούτου ὡς στρατηγοῦ τῆς Σικελίας ἡ κατάκτησις τῆς Κρήτης, ἐὰν χρονολογηθῆ αὕτη ἀπὸ τοῦ ἔτους 827 ἢ 828 ἀντὶ τοῦ ἔτους 824, προσέτι δὲ λόγῳ καὶ τοῦ ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ ἑλληνικαὶ πηγαὶ (αἱ ὑφιστάμεναι δηλονότι) δὲν ποιοῦνται μνεσίαν τῆς περαιτέρω ἐν Σικελίᾳ δράσεως τοῦ Φωτεινοῦ. Δὲν θὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου λόγῳ τοῦ ὅτι ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς ἡμετέρας μελέτης, οὐχ' ἦττον ὅμως παρατηροῦμεν ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν σημαίνοντες ἀραβολόγοι διεπίστωσαν ὅτι παρὰ τῷ Ἀραβῶν ἱστορικῷ Νοβαΐρι δὲν ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος, ἀλλ' αἱ παραλλαγαὶ Κασαντίν, Φασαντίν καὶ Φαστίν, ἐν αἷς διαβλέπουσι μᾶλλον τὸ ὄνομα τοῦ Φωτεινοῦ. ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Burg (σ. 479) παρατηρεῖ σχετικῶς πρὸς τὴν περαιτέρω δρᾶσιν τοῦ Φωτεινοῦ ἐν Σικελίᾳ, ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀναμφιβόλως θὰ ὑπῆρχε παρὰ τῷ ἀπωλεσθέντι ἱστορικῷ Θεογονώστῳ, ἔξ οὗ ἠντίλησε τὰ σχετικὰ ὁ Συνεχιστὴς· ἡμεῖς δὲ ἕνεκα τῶν χρονολογικῶν ὁρίων τὰ ὁποῖα ἐθέσαμεν δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὰς ἀπόψεις τοῦ Vasiliev ποιουμένου τὸν

(1) Φραντζῆς, 104, 1 ἔπ.

(2) Βλ. πάντα τὰ σχετικὰ λεπτομερέστατα παρὰ Vasiliev ἐν σ. 59, σημ. 2 καὶ τὴν σημ. 1 τῆς σελίδος 67. Ἐν σελ. 69 ὁ V. λέγει ὅτι ὁ Φωτεινὸς ἐφρονεύθη παρὰ τὴν Κατάνην διωκόμενος ὑπὸ τοῦ στασιαστοῦ Εὐφημίου.

ἐξῆς συλλογισμόν «ὁ Φωτεινὸς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μετατεθῆ εἰς Σικελίαν εἰμὴ τῷ 828 ἢ μᾶλλον περὶ τὰ τέλη τοῦ 827, ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος θὰ διορίσθῃ στρατηγὸς Σικελίας πρὸ τῆς πρώτης Ἀπριλίου τοῦ 827, ἄρα ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Φωτεινὸς δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον» (¹).

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἐπανορθωτικὸν ἔργον καὶ ἡ ἀνασύνταξις ἐπροχώρησαν σημαντικῶς : καὶ οἱ νεοδιορισθέντες στρατηγοὶ τῶν μικρασιατικῶν θεμάτων μετέβησαν εἰς τὰς θέσεις των καὶ ὁ θεματικὸς στόλος ἐμφανίζεται ἐκ νέου. Πράγματι δὲ ὅτε μετὰ ἐν ἔτος ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐκστρατείας ὁ Μιχαὴλ ἐπεχείρησεν ἐκ νέου νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κρήτην, οὔτε τὸν αὐτοκρατορικὸν στόλον χρησιμοποιεῖ πρὸς τοῦτο, οὔτε στέλλει στρατηγὸν ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' ἐπιφορτίζει πρὸς τοῦτο τὸν στρατηγὸν τοῦ θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν (²) Κρατερὸν τιθέμενον ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ θεματικοῦ στόλου ἀπαρτιζομένου ἐξ ἑβδομήκοντα πλοίων τοῦ θέματός του καὶ πάντων τῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους (³).

Τοῦτο δεικνύει σαφῶς ὅτι ἡ τάξις ἀπεκατέστη πλήρως ἐν Βυζαντίῳ. Σημειοῦμεν ὅτι καὶ ἡ ἀπόβασις τῶν ὑπὸ τὸν Κρατερὸν δυνάμεων ἐγένετο ἀνεμποδίστως, κατὰ δὲ τὴν ἐπιχειροῦσαν ἐν Κρήτῃ παράδοσιν αὕτη ἔλαβε χώραν εἰς τὸν πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ Ἡρακλείου ὄρμον κείμενον ἀπέναντι τῆς νησιδὸς Δίας μέχρι τῆς σήμερον καλούμενον Καρτερόν. Προφανῶς ἡ παράδοσις εἶναι μεταγενεστέρα δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ προσωρμίσθῃ ὁ Κρατερὸς ἐκεῖ. Ἡ ἀπόστασις τὴν ὁποίαν δίδει τὸ σταδιοδρομικὸν τοῦ Πορφυρογεννήτου μεταξὺ Δίας καὶ Κρήτης μᾶλλον τοῦτον τὸν ὄρμον δεικνύει, ὡς χρησιμοποιούμενον ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἢ τὸν τοῦ Ἡρακλείου. Ἦτο δ' οὗτος εἰς ἐκ τῶν παρὰ Β. Ψιλάκη (⁴) τριῶν λιμένων, οἵτινες ὡς ἐπίνεια ἐξυπηρετοῦν τὴν ἀρχαίαν Κνωσόν, ὠνομάζετο δὲ Ἀμνισὸς καὶ ἀναφέρεται καὶ παρ' Ὀμήρῳ καὶ Καλλιμάχῳ. Ἡ ἀρχαία πόλις ἔκειτο παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ὁμωνύμου ὀρητικοῦ χειμάρρου, ὅστις καὶ κατὰ τὸ θέρος πατάγει ἀρκετὰ ὕδατα, καὶ ὅστις κατόπιν ὠνομάσθη Καρτερός.

Αἱ ὑπὸ τὸν Κρατερὸν δυνάμεις ἀποβιβασθεῖσαι ἠγωνίζοντο ἠρωί-

(1) Vasiliev, ἐν τέλει τῆς ὑπ' ἀριθ. 1 σημ. τῆς σελ. 67.

(2) Γενέσιος, σ. 48—49 Συνεχιστής, σ. 79—81. Τὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν, ὡς λέγει ὁ Πορφυρογεννήτος (σ. 38 de *Thematibus*) ἔσχε τὴν ὀνομασίαν ἐκ τῆς πόλεως Κίβυρρα, περιελάμβανε δὲ τὴν Ἀττάλειαν, τὰ Μῦρα τῆς Λυκίας, τὴν μικρὰν Ἀντιόχειαν καὶ τὴν νῆσον Ρόδον—Vasiliev, σ. 60, σημ. 2.

(3) Κεδρηγός, σ. 95. 20.

(4) Β. Ψιλάκη : Ἱστορία τῆς Κρήτης Ἀθήναι, 1899, σσ. 195-8. Οἱ ἕτεροι δύο λιμένες εἶναι ὁ τοῦ Ἡρακλείου καὶ ὁ τοῦ Ματίου. Τὸν τελευταῖον τοῦτον ὅμως ὁ Διευθυντὴς τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Νικ. Πλάτων θεωρεῖ ἀνύπαρκτον, τοῦ ὀνόματός του προελθόντος ἐκ παραγωγώσεως. Ἡ ταῦτις τῆς Ἀμνισοῦ μετὰ τοῦ κατόπιν Καρτεροῦ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ Spratt.

κῶς ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου καὶ κατώρθωσαν ἐν τέλει νὰ τρέψωσι τοὺς Σαρακηνοὺς εἰς φυγὴν ἀφήσαντας εἰς χεῖρας των τὰ ὄπλα των καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους. Δυστυχῶς ὅμως ἀντὶ νὰ καταδιώξωσι τοὺς φεύγοντας καὶ νὰ ἄρῃσι πλήρη νίκην, ἐσταμάτησαν ἀναβάλλοντες τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου των διὰ τὴν αὔριον. Καὶ βέβαιοι περὶ τῆς νίκης των παρεδόθησαν εἰς τὴν κραιπάλην καὶ τὸν ὕπνον «ὡς ἐν οἰκείῳ, ἀλλ' οὐκ ἐν ἄλλοτρίῳ διάγοντες πρὸς πότοις καὶ τρυφᾷ ἐξεβάκχευον, μήτε τινὸς φυλακῆς μηδ' ἄλλου τινὸς φροντίσαντες; ὕπνον δὲ μόνον καὶ τῆς πάντα ραδίως ἀνατρεπούσης ἀναπαύλας καὶ ραστώνης» (1). Φαίνεται ὅτι οἱ Σαρακηνοὶ τοὺς παρηκολούθουν καὶ μόλις ἀντελήφθησαν τὰ γενόμενα, ἐπέπεσαν κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐφόνευσαν. Μόλις κατώρθωσεν ὁ Κρατερός νὰ σωθῆ ἐπιβάς πλοιαρίου. Ὁ Ἀμποῦ-Χάφς καταμαθὼν τοῦτο διέταξε νὰ τὸν καταδιώξωσι· πράγματι δὲ συνελήφθη ἐν τῇ νήσῳ Κῶ καὶ ἀπηγχονίσθη ἐπὶ δένδρου.

ΕΚΔΙΩΞΙΣ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΗΝΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΝΗΣΩΝ ΤΟΥ ΑἴΓΑΙΟΥ ΟΙ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑΡΙΟΙ

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν νέαν ταύτην ἀποτυχίαν δὲν ἀπεκαρδιώθη ὁ Μιχαὴλ καὶ περὶ τὰς ἀρχάς, ὡς φαίνεται, τοῦ ἔτους 829 διωργάνωσε νέαν κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν ὑπὸ τὸν Ὁροῦφαν, ὅστις προφανῶς θὰ ἀνήκεν εἰς τὸν οἶκον ὅστις βραδύτερον ἀνέδειξε τὸν περικλεῆ ναύαρχον Νικήτιαν Ὁροῦφαν, ὃν θὰ συναντήσωμεν παρακατιόντες ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Ὁ Μιχαὴλ διὰ νὰ ἐμψυχώσῃ τοὺς ἄνδρας οἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τὴν νέαν ταύτην ἐκστρατείαν ὥρισεν ἐνὶ ἐκάστῳ ἀνὰ τεσσαράκοντα χρυσᾶ νομίσματα. Δυστυχῶς καὶ ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἠστούχησε, οἱ δὲ μετασχόντες εἰς αὐτὴν χλευαστικῶς ἀπεκλήθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει «τεσσαρακοντάριοι». Οὐχ' ἦττον ὅμως, καίτοι ὁ Ὁροῦφας δὲν κατώρθωσε τίποτε ἐν Κρήτῃ, ἐπέτυχεν ἐν τούτοις νὰ ἀποδιώξῃ ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἴγαιου ἅπαντας τοὺς Ἀραβας, οἵτινες εἶχον καταλάβει αὐτάς. Ὁ Brooks κατάγει εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοφίλου τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ὁροῦφα· πράττει δὲ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης μὴ δυνάμενος νὰ περιλάβῃ ἐντὸς ἐνὸς μόνον ἔτους ἀπάσας τὰς ἀπολείρας τοῦ Μιχαὴλ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως καὶ οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης δὲν ἔμειναν ἄπρακτοι ἀλλ' ἐμερίμνησαν νὰ κατασκευάσωσι στόλον ἀξιόμαχον, τὸ μὲν πρὸς περιφρούρησιν αὐτῶν λόγῳ τῶν ἄλλεπαλλήλων ἀποπειρῶν τοῦ Μιχαὴλ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς νήσου, τὸ δὲ διὰ νὰ λεηλατῶσι κατὰ τὸ δοκοῦν τὰς νήσους

(1) Κεδρηνός, II, σ. 96, 11.

καὶ τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου. «Κύριοι δὲ γεγονότες, λέγει ὁ Φραντζῆς, τῆς τοιαύτης μεγάλης νήσου, τρόπον ὃν ἔφημεν, οἱ Ἄγαρῆνοί, καὶ νῆας μακρὰς ποιήσαντες, καὶ θαλασσοκρατοῦντες νεωστὶ τῷ Μίνῳ μιμούμενοι, ληστεύοντες ἦσαν καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους ἐλήϊζον καὶ πολλὴν φθορὰν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς καθ' ἡμέραν ἐποίουν» (1). Τοιαύτην δὲ ἐπέδειξαν δραστηριότητα οἱ τῆς Κρήτης Σαρακηνοὶ ἐν τῇ πειρατικῇ αὐτῶν σταδιοδρομίᾳ, ὥστε λιάν προσφυῶς ὁ Γκέλτσερ ὠνόμασε τὸ κράτος τῶν «αἰσχρὰν πειρατικὴν πολιτείαν» (2).

Ἐπιτάτην προσπάθειαν καταβάλλον, ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἀπέστειλεν ἐναντίον τῶν κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 829 τὰς ναυτικὰς του δυνάμεις, αἵτινες ὁμως κατεναυμαγήθησαν ὑπ' αὐτῶν παρὰ τὴν νῆσον Θάσον «καὶ κατὰ τὸν τῆς αὐτοκρατορίας δὲ χρόνον αὐτοῦ καὶ τὸν Ὀκτώβριον μῆνα εἰς Ἰνδικτιῶνα ὀγδόην ὁ τῶν Ρωμαίων στόλος ἐν τῇ νήσῳ Θάσῳ καταναυμαγηθεὶς ἄρδην ἅπας ἀπόλετο» λέγει ὁ Συνεχιστὴς (3), ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον, ὡς φαίνεται· τότε δὲ ἐδήωσαν καὶ τὰς κοσμικὰς καὶ τὰς μοναχικὰς ἐγκαταστάσεις τοῦ Ἁθῶνος μέχρι τοσοῦτου, ὥστε ἐπὶ πολὺ τὸ ἀγιώνυμον ὄρος ἔμεινε ἐντελῶς ἀκατοίκητον (4), τοιαύτη ἄλλωστε ὑπῆρξεν ἡ τύχη καὶ τινῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου ἀπόπειραι πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης δὲν ἀναφέρονται, λόγῳ τῶν φρικτῶν περισπασμῶν τοὺς ὁποίους ἐδημιούργουν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπιθέσεις τοῦ Ἁλ-Μαμουὺν καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἁλ-Μοτασίμ, ὡς καὶ ἡ ἐν Σικελίᾳ κατάστασις. Ἄνεόχλητοι τοῦ λοιποῦ οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης ἠδύνατο νὰ ἐπιδίδονται εἰς τὰς πειρατικὰς αὐτῶν ἐπιχειρήσεις. Ἐκ τούτων μίαν μόνην, ὡς τὴν μᾶλλον ἀξιομνημόνευτον, ἀναφέρουσιν αἱ πηγαὶ καὶ λόγῳ τῶν φρικταλιότητων, αἵτινες ἐσημειώθησαν κατ' αὐτὴν καὶ λόγῳ τῆς δεινῆς τιμωρίας, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἀπαισίου ἔργου τῶν.

Ἡ ἐπίδρομὴ αὕτη ἐγένετο μόλις ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Θεόφιλος, στόχος δὲ αὐτῆς ὑπῆρξαν τὰ παράλια τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων. Ὁ Παπαρρηγόπουλος καὶ ὁ Καρολίδης ὅπως καὶ ὁ Lebeau, ἐξ οὗ ἀμφοτέρω ἦν-τλησαν ἐνόμισαν ὅτι ἡ προσβολὴ ἐγένετο κατὰ τῆς Θράκης (5). Τὸ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ θέμα τῶν Θρακησίων ἐκτείνεται πρὸς Νότον τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ ἔχον πρὸς μὲν Ἀνατολὰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν πρὸς δὲ Δυσμὰς

(1) Φραντζῆς, σ. 106, 15 39.

(2) Γκέλτσερ, σ. 347.

(3) Συνεχιστὴς, σ. 137.

(4) Vasiliev, σ. 90 ὅστις παραπέμπει εἰς τὸν διαβόητον Πορφύριον Uspensky. «Ἡ Χριστιανικὴ Ἀνατολή» ρωσιστί. Ὁ Μοναχικὸς Ἁθῶς, Κίεβον, 1877, σ. 24.

(5) βλ. ἐμὴν πραγματείαν «Ἡ ἱστορία τοῦ Lebeau ὡς πηγὴ», Ἐπετηρὶς τῆς Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, τ. ΙΖ', σ. 195—197.

τμήμα θαλάσσης περὶ τὴν Μίλητον. Οἱ Σαρακηνοὶ ἀφοῦ ἐληλάτησαν τὴν χώραν καὶ ἐδουλαγώγησαν τοὺς κατοίκους ἐπροχώρησαν καὶ πρὸς τὸ ὄρος Λάτρος τὸ παρὰ Βυζαντινοῖς Λάτρος καλούμενον, περιώνυμον διὰ τὰς ἐν αὐτῷ μονὰς διωργανωμένας εἰς Κοινότητα καὶ ἀποτελούσας ἀρχιμανδριᾶτον, καὶ ἐνταῦθα οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης ἐπέδειξαν τὰ κατὰ τῶν μοναχῶν θηριώδη αἰσθήματά των. Τοῦτο εἶναι ἀξιοσημείωτον, διότι οἱ γνήσιοι Ἄραβες ὡς καὶ ἄλλοι ἐξισλαμισθέντες δὲν ἐπέδειξαν τοιαύτην λύσσαν κατὰ τοῦ μοναχικοῦ κόσμου. Διὰ τὰ μεταβῶσιν ὅμως εἰς Λάτρον ἐδέησε νὰ ἀπομακρυνθῶσι τῆς παραλίας καὶ τῶν πλοίων των, καταφθάσας δὲ ὁ στρατηγὸς τοῦ θέματος Κωνσταντῖνος ὁ Κοντομούτης τοὺς κατέσφαξεν ὡς δελφίνας. Ἴδου πῶς ἐκθέτει τὰ πράγματα ὁ Συνεχιστὴς «κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν καιρὸν Κρήτες παντὶ στόλῳ ἀράμενοι τὴν παραλίον ἐδήρουν τῶν Θρακησίων καὶ ἠχμαλώτιζον. Παρὰ τοσοῦτον δὲ ἐχώρουν αὐτῶν τὰ νεανιεύματα καὶ τὰ στρατηγήματα παρ' ὅσον οὐ τὴν αἰγιαλίτιν μόνον ἐπειρῶντο καταδρομεῖν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἐν τῷ ὄρει, ὅπερ οὕτω καλεῖται Λάτρος ἐνσηνοῦντων καὶ τὸν μοναῦλιον βίον ἀσπαζομένων γυμνῷ τῷ ξίφει χωρεῖν καὶ Μυσῶν λείαν τὰ ἐκεῖσε ποιεῖν. Ἀλλὰ Κωνσταντῖνος ὁ κατὰ τὸν Κοντομούτην τηνικαῦτα τὴν πρόνοιαν τοῦ θέματος τούτου ποιῶν, ἐπέπερ ἔξω πρὸς τὴν χέρσον ἐγένοντο, ὡς δελφίνας τούτους ἀπέσφαξε καὶ τῇ ἀφανείᾳ πάντας παρέδωκεν» (1).

Καὶ ἐνταῦθα ὁ Brooks ἐπεμβαίνειν ἄνευ ἐπαρκῶς ἀποχρῶντος λόγου μεταθέτει τὸν χρόνον τῆς διεξαγωγῆς τοῦ γεγονότος τούτου εἰς τὸ ἔτος 841 (2).

ΑΝΑΠΤΕΡΩΣΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ

ΕΦΗΜΕΡΟΣ ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐὰν Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἀποδνήσκων τῷ 959 ἠδύνατο χάρις εἰς τὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας του συντελεσθέντα νὰ ἐναβρυνθῆ, ὡς λέγει ὁ Rambaud, (3) ὅτι ἐνεκαινίασε εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν τὴν περίοδον τῶν Σταυροφοριῶν, ἐὰν ὡς λέγει ὁ Diehl, τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν βυζαντινῶν πολέμων τοῦ δεκάτου αἰῶνος εἶναι ἡ θρησκευτικὴ φλόξ, ὑπὸ τῆς ὁποίας διαπνέονται ἅπαντες οἱ μαχόμενοι, εἴτε στρατηγοὶ εἶναι οὗτοι, εἴτε ἄλλοι στρατιῶται, μέχρι τοσοῦτου, ὥστε οἱ σύγχρονοὶ των νὰ τοὺς ἀποκαλοῦν «ὑπερασπιστὰς καὶ σωτῆρας τῆς χριστιανωσύνης» (4) τοῦτο ὀφείλεται εἰς δύο ἀξιομνημόγευτα γεγονότα λαβόντα χώραν κατὰ τὸν ροῦν

(1) Συνεχιστής, σ. 137, 1—11.

(2) Brooks, σ. 437.

(3) Rambaud, σ. 436—Diehl, σ. 461.

(4) Diehl, αὐτόθι, παραπέμπων εἰς τὸ Τακτικὸν τοῦ Νικηφόρου Φωκά (ἐν τῷ τόμῳ Λέοντος τοῦ Διακόνου ἐκδ Βόννης, σ. 240).

τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος: Ταῦτα εἶναι ἡ πῶσις τοῦ Ἄμοριου (838) καὶ ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων (843). Ἡ τραγικὴ ἄλωσις τοῦ Ἄμοριου τόσον βαθεῖαν ἐντύπωσιν προῦκάλεσε παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, ὥστε ἐπὶ πολὺ οὗτοι διετήρησαν τὴν θλιβερὰν τοῦ γεγονότος τούτου ἀνάμνησιν. Ἡ ἦττα δὲν ἦτο ἐκ τῶν βαρυτάτων (1) πολὺ βαρυτέρας ταύτης εἶχεν ἤδη ὑποστῆ ἡ αὐτοκρατορία, οὐδ' ἡ ἀπολεσθεῖσα πόλις τοῦ Ἄμοριου ἦτο ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων. Τὴν ἦτταν ὅμως ταύτην κατέστησαν θλιβερῶς περιώνυμον τὰ βασανιστήρια, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπεβλήθησαν ἐπὶ ἑπταετίαν ὅλην οἱ αἰχμαλωτισθέντες καὶ ἐγκαθειροχθέντες ἐν Σαμάρρα ἀνώτατοι στρατιωτικοί, ὅπως ἀπαρνηθῶσι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἀλλὰ «οὔτε ἀπὸ δειλίαν ἐνικήθησαν οἱ μακάριοι, οὔτε ἀπὸ φιλοψυχίαν, οὔτε ἀπὸ ἀσθένειαν τῆς φύσεως, ἀλλὰ ἀνδρείως ὁμολογήσαντες τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, ἐναντιώθησαν εἰς τοὺς ἀσεβεῖς μὲ φρόνημα γενναῖον καὶ μὲ ἀνδρείαν ψυχῆς» (2)· θανατωθέντες ἐν τέλει κατὰ τὸ ἔτος 845. Ἀρκετὰ ἐνωρίτερον τῷ 839 ὁ ἠρωϊκὸς ὑπερασπιστὴς τοῦ Ἄμοριου, Ἀέτιος στρατηγὸς τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν ὑπέστη ἐπίσης ἐν Σαμάρρα, κατὰ τὸν Ἀραβὰ ἱστορικὸν Ταμπαρὶ τὸν σταυρικὸν θάνατον μετὰ τοῦ Μπαμπέκ. Ὁ Diehl λέγει ὅτι ἡ χριστιανικὴ εὐστάθεια τῶν ἐξ Ἄμοριου μαρτύρων ἐνέπλησε τοὺς ὁμοεθνεῖς τῶν θαυμασμοῦ καὶ ὑπερηφανείας, καὶ ὅτι τὸ μαρτύριόν των καὶ ὁ πόθος τοῦ νὰ τοὺς ἐκδικήσωσιν ἀνε-

(1) Οἱ περὶ τὸν Μουτασίμ ἐμεγαλοποίησαν ὑπερβαλλόντας τὰ πράγματα, ἀποπειρώμενοι προφανῶς νὰ ἀποκαταστήσωσι τὸ καταπεσὸν γόητρόν του. Ἡ Χαλιφεία ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἄλ-Μαμουὺν εἶχεν ἐκπέσει πολὺ πολιτικῶς· αὐτὸς δὲ ὁ Μουτασίμ εἶχε καταστῆ εἰς τόσον βαθμὸν δυσάρεστος καὶ μισητὸς ἐν Βαγδάτῃ, ὥστε ἐδέησε νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ τῷ 836 καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Σαμάρρα, Δραπετεῖων ὅμως ἐκ Βαγδάτης ὁ Μουτασίμ μετὰ τῶν αὐλικῶν του καὶ τῆς ἐκ ξένων ἀποτελουμένης φρουρᾶς του, λέγει ὁ Marçais, σελ. 378, παρεδόθη οὕτως εἰπεῖν αἰχμάλωτος εἰς αὐτήν, ζῶν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ του μέσα εἰς τὴν φρικτὴν τῶν ἀλλεπαλλήλων προδοσιῶν. Τοιαύτης οὔσης τῆς καταστάσεως ἀντιλαμβανόμεθα πλήρως τὸ κακὸν τὸ ὁποῖον προῦξήνησεν ἡ προδοσία τοῦ Βοῦδῖτση, ἐπισπεύσασα τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἄμοριου. Ἄλλωστε καθ' ὃν χρόνον ὁ Μουτασίμ ἦτο ἀπασχολημένος εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἄμοριου καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ στρατοπέδῳ του ἐξυφαίνετο συνωμοσία ἐναντίον του καὶ ὑπὲρ τοῦ συγγενοῦς του Ἄλ-Ἀββάς, λαβοῦσα τοιαύτας διαστάσεις ὥστε ὁ Μουτασίμ μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ λεηλασίαν τοῦ Ἄμοριου ἀνεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια μετὰ πάσης σπουδῆς διὰ μέσου δυσχωρειῶν, (Vasiliev, σ. 175).

Σημειωτέον ὅτι οἱ Ἀραβες ἱστορικοὶ μεγαλοποιούντες, τὰ πράγματα, ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ Ἄμοριον ἦτο ἡ μεγαλειτέρα τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας πόλις μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν (Corpus, σ. 337), ἐπίσης δὲ ὅτι ἦτο «ὁ ὀφθαλμὸς καὶ τὸ θεμέλιον τῆς χριστιανωσύνης (Diehl, σ. 31), ἐνῶ ἐν τῇ πραγματικότητι οὐδὲ κἂν ἔδρα ἀρχιεπισκόπου ἦτο ἡ πόλις αὕτη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

(2) Συναξαριστής, ἐν Βενετίᾳ, 1819, τ. Β', σ. 187. (Μαρτίου 6, Μνήμη τῶν Ἁγίων μεγάλων Μαρτύρων τεσσαράκοντα δύο τῶν ἐν Ἄμοριῳ».

πτέρωσε τὸ φρόνημα τῶν Βυζαντινῶν (1). Τὴν αὐτὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν πνευμάτων ἔσχε καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Θεοδώρας τῷ 843 συντελεσθεῖσα ἀναστήλωσις τῶν ἁγίων εἰκόνων, ἀπὸ καθαρῶς θρησκευτικῆς πλευρᾶς.

Ἐπὶ τῆς ἀναπτέρωσης ταύτης τῶν ἐθνικοθρησκευτικῶν φρονημάτων βασιζόμενοι οἱ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου (842) ἀσχοῦντες τὴν ἀντιβασιλείαν ἀπεφάσισαν νὰ διοργανώσουν νέαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν τοσοῦτο μᾶλλον βέβαιοι ὄντες περὶ τῆς ἐπιτυχίας, καθ' ὅσον ὁ μέγας στόλος ἐκ τετρακοσίων πλοίων τὸν ὁποῖον οἱ Ἄραβες μετὰ πάσης ἐπιμελείας παρεσκεύασαν καὶ κατήρτισαν, μόλις ἐκπεύσας ὅπως κατευθυνθῆι εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπέστη πλήρη πανωλεθρίαν λόγῳ σφοδρᾶς τρικυμίας παρὰ τὴν Χελιδονιαίαν ἄκραν «ἐν τῷ ἀκρωτηρίῳ τῶν Κιβυρραιωτῶν τῷ λεγομένῳ Χελιδονία» (2) ἐπτά μόνον κατορθωσάντων νὰ ἐπαναπλεύσωσιν πρὸς τὸν λιμένα τῆς ἀφειτηρίας των.

Τὸ ἐναντίον τῆς Κρήτης ἐκστρατευτικὸν σῶμα ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως «τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῶν Ἁγίων Νηστειῶν μετὰ τὸ γενέσθαι τὴν ὀρθοδοξίαν» (3) τοῦτέστι τῇ 18ῃ Μαρτίου τοῦ ἔτους 843 (4). Ἦγειτο δὲ τοῦτου ὁ πρῶτος τῶν ἐπιτρόπων Θεόκτιστος (5) ἠκολούθει δὲ καὶ ὁ συνεπίτροπος Σέργιος ὁ Μάγιστρος ὁ Νικητιάτης.

Τὴν φορὰν ταύτην ἡ ἐκστρατεία ἐπέτυχε πλήρως καὶ οἱ Σαρακενοὶ κατετροπώθησαν ἀπανταχοῦ τῆς νήσου· θὰ ἐξωλοθρευόντο δὲ ἐντελῶς ἀνακτωμένης τῆς νήσου ὀριστικῶς, ἐὰν δὲν κατέφευγον οὗτοι εἰς δόλον, ὅστις κατέστρεψε τὰ πάντα. Κατώρθωσαν πράγματι νὰ διαδοθῆ μεταξύ τῶν Βυζαντινῶν στρατευμάτων ἡ εἶδησις ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγένετο στάσις καὶ ἀνεκηρύχθη νέος βασιλεὺς. Ἡ ψευδὴς αὕτη εἶδησις φθάσασα εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ πρώτου ἐπιτρόπου κατετάραξεν αὐτὸν, ὡς εἰκός, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ πάσης σπουδῆς. Πρέπει ὅμως νὰ δεχθῶμεν ὅτι δὲν ἀνεχώρησε μόνος, ἀλλὰ μετὰ τοῦ στόλου του καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν δυνάμεων, διότι ἂν πράγματι ἡ εἶδησις ἦτο ἀληθὴς, τί θὰ ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μόνος μεταβαίνων εἰς Κωνσταντινούπολιν; Πάντως ἐν τῇ σπουδῇ τῆς ἀναχωρήσεως θὰ ἐγκατέλειπε προφανῶς ἐν Κρήτῃ μέρος τι τῶν δυνά-

(1) Vasiliev, σ. 310.

(2) Συνεχιστής, σ. 818.

(3) Αὐτόθι, σ. 814.

(4) 843 κατὰ τὸν Vasiliev καὶ οὐχὶ 842. Βλ. παρὰ Vasiliev τὴν σημ. 2 τῆς σελ. 194 καὶ τὴν μακρὰν σημείωσιν τῆς σελ. 418 ἔπ.

(5) Συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν θέλησιν τοῦ Θεοφίλου ἐπειδὴ ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου Μιχαὴλ ἦτο τότε ἀνήλικος, ἄγων ἡλικίαν μόλις 6 ἐτῶν, ἡ ἀντιβασίλειά ἀνετέθη εἰς τὴν Θεοδώραν συμπαραστατουμένην ὑπὸ τοῦ Θεοκτίστου, τοῦ Σεργίου, τοῦ Νικητιάτου καὶ κατόπιν καὶ τοῦ Βάρδα. Πάντως τὰ σχετικὰ πρὸς τοὺς συνεπιτρόπους εἶναι λιαν σκοτεινά. Βλέπε ἐν σ. 191, σημ. 2 τὸν Vasiliev.

νάμεών του τὸ ὁποῖον κατὰ Γεώργιον τὸν Μοναχὸν ἔγεινε «μαχαίρας ἔργον» (1). Δὲν ἀποκλείεται ὁμως καὶ νὰ ἀφῆκεν εἰς Κρήτην ὁ Θεοκτίστος τὸ μέρος τοῦτο τῶν δυνάμεών του πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ διατηρηθῆ ἡ Κρήτη ὑπὸ τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν.

Ἡ προσωρινὴ ἀνάκτησις τῆς Κρήτης φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο καὶ πολὺ βραχύβιος, διότι θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε διαρρέυσῃ ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Θεοκτίστου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὥστε νὰ δεχθῆ οὗτος ἄνευ ἐνδοιασμοῦ τὴν ψευδῆ τῆς ἀλλαξοβασιλείας εἶδησιν. Ἀφ' ἑτέρου διαπιστοῦται πλήρως τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἶχεν ἔξαφανισθῆ ἐντελῶς ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, διότι βλέπομεν ὅτι ὁ συνεπίτροπος Σέργιος Μάγιστρος ὁ Νικητιάτης θανάτῳ ἐν αὐτῇ ἐτάφη ἐν Μονῇ ἧτις μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ γράφαντος τὸ Συναξάριον αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Μονὴ τοῦ Μαγίστρου. Ἔχει δὲ τὸ Συναξάριον ὡς ἐξῆς: «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ (Ἰουνίου κη') μνήμη τοῦ δικαίου καὶ μακαρίου Σεργίου Μαγίστρου, τοῦ συστησαμένου τὴν Μονὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, τὴν οὕτως ἐπονομαζομένην τοῦ Νικητιάτου τὴν ἐν τῷ κόλῳ Νικομηδείας μεταξὺ τῶν δύο ἔμποριῶν Καλοῦ Ἀγοροῦ καὶ Δόρκωνος κειμένην. Οὗτος ἦν ἐκ τῆς Παφλαγόνων χώρας ἀπὸ χωρίου λεγομένου Νικήτια, ἔγγιστα πόλεως Ἀμάστριδος· διὸ καὶ τὴν ἐπωνυμίαν αὐτοῦ ἡ μονὴ ἔλαχεν. Ὁ δὲ τοιοῦτος ἀνὴρ ἀγαθὸς ὢν καὶ ἀγαθῶν γεννητόρων υἱὸς ἔσχε καὶ συγγενεῖς Θεοδώραν τὴν αἰδιμὸν βασίλισσαν καὶ τὸν ταύτης υἱὸν Μιχαὴλ τὸν βασιλέα, ὃς καὶ ζηλωτῆς διάσημος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως γέγονε καὶ πολλὰ ἠγωνίσαστο εἰς τὸ τὴν ὀρθοδόξιν γενέσθαι καὶ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων. Τοῦ δὲ ρωμαϊκοῦ στόλου κατελθόντος τῷ τότε χρόνῳ τῇ Κρήτῃ, αὐτὸς ἀπεστάλη παρὰ Μιχαὴλ τοῦ βασιλέως καὶ πάσης τῆς συγκλήτου, μόλις εἰς τοῦτο αὐτὸν πεισάντων, ἐξάρχειν καὶ κυριεῦειν παντὸς τοῦ στρατοπέδου δι' εὐφυίαν καὶ τὸ ἱκανὸν εἶναι τῶν ρωμαϊκῶν πραγμάτων προϊστασθαι. Ἐκεῖ δὲ αὐτοῦ ἀπελθόντος καὶ κοιμηθέντος, τότε μὲν κατατέθη τὸ ἱερὸν αὐτοῦ λείψανον ἐν τῇ κατὰ τὴν Κρήτην μονῇ τῇ μέχρι τοῦ νῦν ἐπονομαζομένη τοῦ Μαγίστρου· ὕστερον δὲ ἀνεκομίσθη καὶ ἐτέθη ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ οἰκοδομηθῆσιν μονῇ κατὰ τὸν κόλπον τῆς Νικομηδείας» (2).

Περὶ τῆς ἐξεχούσης φυσιογνωμίας Σεργίου τοῦ Νικητιάτου ἔγραψεν ὁ Η. Grégoire ἰδιαίτερον ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον *Un grand homme inconnu: Le Magistre et logothète Serge le Nicétiante* (3).

(1) Συνεχ. Γεώργιος Μοναχός, σ. 815. 5.

(2) Ἐκ τοῦ *Synaxarion Constantinopolitanum*, ὡς ἔχει παρὰ Η. Grégoire, *Etudes sur le neuvième siècle, Byzantion*, t. VIII, (1933), σ. 519, σημ. 1. Αἱ προσθήκαι (Ἰουνίου κη') (καὶ τὴν ἀναστήλωσιν) κατὰ τὸν *Συναξαριστήν*, τ. II, σ. 139.

(3) Τὸ ἄρθρον τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον ἐκ τῶν τριῶν ἀποτελούντων τὸ σύνολον τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης πραγματείας τοῦ Η. Grégoire, *Etudes sur le neuvième siècle*, ἐνθ. ἀνωτέρω, σ. 515—550.

Περὶ τοῦ Σεργίου τούτου δὲν ὁμιλοῦσι διόλου οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονολογικοὶ. Ὁ Γρέγοιρε ἠντλησε τὰς περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις ἐκ δύο ἀγιολογικῶν κειμένων, ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος καὶ ἐκ τοῦ βίου τῶν ἁγίων Δαυίδ, Συμεῶν καὶ Γεωργίου, περιεχομένου ἐν τῷ XVIII τόμῳ τῶν Α. Β. σ. 211—259. Ἐν τῇ αὐτῇ πραγματείᾳ⁽¹⁾ ἀναιρεῖ ὁ Γρέγοιρε τὰ λεγόμενα τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου ἰσχυριζομένου ὅτι ἡ ἐν Κρήτῃ ἐκκλησία τοῦ Μαγίστρου ὠνομάσθη οὕτω ἐκ τοῦ Νικηφόρου Φωκά⁽²⁾ ὁρθῶς παρατηρῶν ὅτι ἐν τῷ Συναξαρίῳ Κωνσταντινουπόλεως οὐδενὸς γεγονότος λαβόντες χώραν μετὰ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου αἰῶνος μεία γίνεται· ἐκφράζει δὲ τὴν γνώμην ὅτι τὸ ἱερὸν σκῆνος Σεργίου τοῦ Νικητιάτου ἀνεκομίσθη ἐκ Κρήτης κατὰ τινα τῶν λαμβανουσῶν χώραν ἐκάστοτε πρεσβειῶν, πιθανώτατα δὲ ὑπὸ τοῦ Πατρικίου Νικήτα.

Ἐν τῇ ὡς ἄνω περισπουδάστῳ πραγματίᾳ τοῦ Ὁ. Γρέγοιρε τείνει μᾶλλον νὰ δεχθῆ ὡς χρόνον τῆς προσωρινῆς ἀνακτήσεως τῆς Κρήτης, τὸ ἔτος 866 ὅποτε γενομένης ἐκστρατείας κατὰ τῆς Κρήτης ἐδολοφονήθη ὁ Βάρδας, ἐν τῷ τόμῳ ὅμως τοῦ Vasiliev (σ. 195. σημ. 1) ἐπανερχόμενος ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ὁρίζει ὡς χρόνον τῆς ἀνακτήσεως τὸ ἔτος 843, λόγῳ τοῦ ὅτι ἐν τῷ Συναξαρίῳ συσχετίζεται ὁ θάνατος τοῦ Σεργίου πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὀρθοδοξίας.

ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΔΑΜΙΕΤΤΗΣ

Ἡ ἐν Αἰγύπτῳ Δαμιέτιη ἦτο τὸ κέντρον τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης εἰς πολεμικὸν ὕλικόν· τὸ ἀξιωμανημένον δὲ γεγονός τῆς ἐπιθέσεως τῶν Βυβαντινῶν ναυτικῶν δυνάμεων ἐναντίον ταύτης ἀναφέρουσι μόνον οἱ Ἀραβες ἱστορικοί, ἐκ τούτων δὲ διεξοδικώτερον ὁ Ταμπαρί, ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσι στοιχεῖα ἐπιτρέποντα ἡμῖν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ ἐπίθεσις κυρίως ἀπεσκοπεῖ τὴν ἀποκοπὴν τῆς Κρήτης ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῆς.

Ὁ Βυζαντινὸς στόλος ὁ ὁποῖος ἐνεφανίσθη πρὸς τῆς Δαμιέτιης τῇ 22 Μαΐου τοῦ ἔτους 853, ἦτο διηρημένος εἰς τρεῖς μοίρας ἐκάστης τῶν ὁποίων ἡγεῖτο ἰδιαίτερος ναύαρχος. Τὰ ὀνόματα ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν παρεδόθησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον παρὰ τῶν ἀράβων ἱστορικῶν ὥστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνωσθῶσιν ἐπακριβῶς. Πάντως οἱ εἰδικοί ἀραβολόγοι νομίζουν ὅτι

(1) Ἐνθ' ἀν., σ. 528 ἑπ.

(2) Ὁ Μιχ. Ἀτταλειάτης ἰσχυρίζεται ὅτι μεταβὰς εἰς Κρήτην εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ἣτις ἐκόσμηε τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐκκλησίαν. Ἀμφιβάλλω ὅμως περὶ τοῦ εἰς Κρήτην ταξειδίου του, διότι μεταξὺ ἄλλων λέγει ἐν σελ. 225. 2 «μὴ ὄντος λυμένος ἐν Κρήτῃ ἀλιμένετος γὰρ πᾶσα ἐστὶ»...

ἀνέγνωσαν τὰ ἐξῆς ὀνόματα: Ὀρούφας, Ἰμπν-Κατούνα, Βάρδας, Φωτεινός, Μαρτινάκιος, Κοντομύτης (1).

Ἡ Δαμιέττη προσεβλήθη ὑπὸ τῆς δευτέρας μοίρας ἣτις διετέλει ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ «Ἰμπν-Κατούνα». Ἄγνωστον ποῦ κατηνθύνθησαν αἱ ἕτεραι δύο μοῖραι κατὰ τὸν Bury αὐταὶ ἔδρων ἐν Ἀνατολῇ (2) καὶ δὲν προωρίζωντο πρὸς μετάβασιν εἰς Σικελίαν.

Εἶναι ἄξιον περιεργείας τὸ πῶς ἐν τόσῳ λαμπρῷ πολεμικῷ κατόρθωμα οὐδόλως ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων. Ὁ Bury λέγει σχετικῶς: «It is significant for the character of the greek chronicers that they utterly ignore the episode of Damietta», ὁ δὲ H. Grégoire ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 3 σημειώσει τῆς σ. 214 παρὰ Vasiliev ἐπάγεται, «Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Δαμιέττης εἶναι ἐν λαμπρῷ πολεμικῷ κατόρθωμα καὶ οὕτως εἰπεῖν, ἐν ἔνδοξον ἀντιστάθμισμα τῆς ἥττης τοῦ Ἀμορίου. Ἐὰν κανεῖς Βυζαντινὸς δὲν ὁμιλεῖ περὶ αὐτῆς, τοῦτο προφανῶς ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὰ χρονικά τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Γ' συστηματικῶς κατεστράφησαν καὶ ἀντικατεστάθησαν διὰ μυθευμάτων ἐχθρικών πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον ἡγεμόνα καὶ πρὸς τοὺς συνεργάτας του».

Σημειωτέον προσέτι ὅτι τοιαύτης φύσεως ἐπιδρομαὶ βυζαντινοῦ στόλου ὡς ἡ ἐναντίον τῆς Δαμιέττης, ἀπλῶς χάριν λεηλασίας καὶ δουλαγωγίας δὲν εἶναι οὔτε ἡ πρώτη οὔτε ἡ μόνη. Μιχαὴλ ὁ Σῦρος μνημονεύει τοιαύτην ἐπιδρομὴν κατὰ τὴν Ἀντιοχείας γενομένην κατὰ τὸν Vasiliev ἐν ἔτει 838 πρὸς ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀμορίου. Ἐν προκειμένῳ Μιχαὴλ ὁ Σῦρος λέγει «Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Ῥωμαῖοι ἦλθον εἰς Ἀντιόχειαν διὰ θαλάσσης μέχρι τοῦ λιμένος (Σελεύκεια): ἐληλάτησαν τοὺς ἐμπόρους, συνέλαβον αἰχμαλώτους καὶ ἀνεχώρησαν μετὰ τῶν πλοίων των. Ταῦτα μαθὼν ὁ Ἀμποῦ-Ἰσχάκ διέταξε νὰ κτίσουν ἐν φρούριον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ λιμένος» (3).

Μέχρι δὲ καὶ τῆς Σικελίας ἐξετείνεται ἡ τοιαύτη δρᾶσις τοῦ Βυζαντινοῦ στόλου ὁ Συνεχιστὴς ἀναφέρει ἐπὶ παραδείγματι ὅτι ὁ ναύαρχος Νάσαρ μετὰ τὸ ἀνθραγάθημά του ἐν Πελοποννήσῳ βλέπων ὅτι ὁ στρατός του ἦτο καλῶς διατεθειμένος ἐπέδραμε κατὰ τῆς Σικελίας: «Ἐπεὶ οὖν τοῖς προκατειρησμένοις πρόθυμος ἦν ὁ στρατός, διαπεραιούται εἰς Σικελίαν καὶ Πάνορμον καὶ τὰς ἐνταῦθα πόλεις, ὅσαι τοῖς ἐκ Καρχηδόνος Ἀγαρηνοῖς ἐτέλουν ὑπόφοροι, ἐπιῶν ἐλητίζετο καὶ φορητῶν νηῶν καὶ σκαφῶν παμπολλῶν ἐκράτησεν, ὧν ὁ φόρτος ἔλαιόν τε δαψιλὲς ἦν καὶ ἄλλα τῶν τιμιωτέρων πολλά,

(1) Βλέπε τὴν σημ. 3 τῆς σελ. 214 παρὰ Vasiliev. Αἱ ὀλίγαι γνώσεις μου εἰς τὴν ἀραβικὴν δὲν μοὶ ἐπιτρέπουν νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν συζήτησιν.

(2) Bury σ. 292, σημ. 3.

(3) Μιχαὴλ ὁ Σῦρος, III, σ. 101 παρὰ Vasiliev, σ. 176.

τοσοῦτον δὲ ἐπευωνηθῆναι τότε τὸ ἔλαιον ἐκ τῆς τοιαύτης προσαγωγῆς ὥστε ὀβολοῦ τὴν λίτραν πιπράσκεισθαι» (1).

Ἄλλὰ καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Δαμιέττης ἐπανῆλθον καὶ πάλιν οἱ Βυζαντινοὶ ἐν ἔτος μετὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν ἐπιχείρησιν, κατὰ τὸν Ἄραβα ἱστορικὸν Μακιρζί, καὶ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 859 κατὰ τὸν Κινδί. Οὗτος λέγει ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐνεφανίσθησαν τότε ἔμπροσθεν τῆς Πελούσης (Ἄλ-Φαραμὰ) καὶ τῆς Ἀμπουλ-Μαχασίμ τῆς λεγομένης Δαμιέττης (2).

Περὶ τῆς ἐκστρατείας τῶν Βυζαντινῶν ἐναντίον τῆς Δαμιέττης βλέπε: Bury, σ. 292.—Henri grégoire, ἐν Byzantion, t. VIII, σ. 515—517 καὶ 524—525, ὡς καὶ παρὰ Vasiliev, τὴν σημείωσιν 3 τῆς σ. 214.—Vasiliev, σσ. 512—518, παρ' ᾧ καὶ πᾶσαι αἱ σχετικαὶ ἀραβικαὶ πηγαί.—E. Brooks, Byz. Zeitschrift, t. XXII, 1913, σ. 390.—Diehl, σ. 321.

ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΗΝΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ ΑΘΩΝΟΣ

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ὀλεθρία ἔκβασις τῆς προσωρινῆς ἀνακτίσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίας κατέστησεν αὐτοὺς ἰταμοτέρους καὶ ἐξηκολούθησαν τὸ καταστρεπτικὸν ἔργον των πορθοῦντες δηοῦντες καὶ λεηλατοῦντες τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ στόλος αὐτῶν ἀφοῦ ἐπέδραμε κατὰ τῆς Μιτυλήνης προσέβαλε τῇ 10ῃ Αὐγούστου τοῦ ἔτους 862 ἐκ νέου τὸν Ἄθω, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπανῆλθον τῷ 866 καὶ συνεπλήρωσαν τὸ καταστρεπτικὸν των ἔργον.

Περὶ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων ὁμιλεῖ ὁ Vasiliev, ἐξ οὗ παραλαμβάνων τὰς σχετικὰς εἰδήσεις μεταδίδω ταύτας ἐνταῦθα, οὐχὶ βεβαίως ἄνευ τῶν δεουσῶν ἐπιφυλάξεων.

Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐπιδρομὴν οἱ Σαρακηνοὶ μεταβάντες εἰς Ἄθω ἀπεβιβάσθησαν παρὰ τὴν παλαιὰν Μονὴν Βατοπεδίου, ἐν τῇ ὁποία καὶ εἰσήλασαν δουλαγωγήσαντες τοὺς ἐν αὐτῇ μοναχοὺς καὶ πυρπολήσαντες τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν. Μετ' ὃ ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια ἀνενόχλητοι. Μετ' οὗ πολὺ ὅμως ἐπανῆλθον καὶ πάλιν καὶ ἠχμαλώτισαν μοναχοὺς, ἀλλ' αἱ ἀλλεπάλληλοι αὐταὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Σαρακηνῶν ἐνέσπειραν τὸν πανικὸν εἰς τοὺς ὑπολειφθέντας οἰκιστὰς τοῦ Ἄθωνος καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ μεταναστεύσωσι.

Τῷ δὲ 866 ἐπανελθόντες οἱ Σαρακηνοὶ καὶ αὐθις, προσέβαλον τὴν παρὰ

(1) Συνεχιστής, σ. 304, 20—305, 1.

(2) Vasiliev, σ' 217, καὶ τὴν σημ. 5 τῆς αὐτῆς σελίδος.

τὸν Ἄθωνα νησίδα τῶν Νέων (1), ἔνθα ἐκρύπτετο μετὰ τῶν συνοδῶν τοῦ ὁδίασημος ἀναχωρητῆς Εὐθύμιος ὁ Ἄθωνίτης. Οἱ Σαρακηνοὶ εὐρόντες αὐτοὺς τοὺς ἠκμαλώτισαν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπανακάμψαντες τοὺς ἀπεβίβασαν εἰς τὴν αὐτὴν νησίδα. Ὁ Εὐθύμιος ὅμως καὶ οἱ περὶ αὐτὸν καταπονηθέντες ἐγκατέλειψαν αὐτὴν καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὸν Ἄθωνα (2).

Τὸ ἀρχαιότερον ἐγκυρον τεκμήριον περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἄθωνος εἶναι τὸ ἐν ἔτει 872 ἐκδοθὲν πρόσταγμα Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνοιο ὑπὲρ τοῦ Ἰωάννου Κολοβοῦ (3).

Κατὰ ταῦτα πᾶν κείμενον καὶ δὴ ἀγιογραφικὸν τείνον νὰ ἀναβιβάσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ μοναχισμοῦ ἐν τῷ Ἄθωνι εἰς προγενεστέραν χρονολογίαν πρὶν ἢ χρησιμοποιοθῆναι δέον νὰ ἐξελέγχῃται μετὰ πάσης ἐπιμελείας (4). Πρῶτος ὁ Μανουὴλ Γεδεὼν ἐχρησιμοποίησε τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Γενεσίου, ἐν ᾧ ἀναβιβάζεται ἡ Ἱστορία τοῦ Ἄθωνος καὶ μέχρι τοῦ 843, ὁπότε ἡ βασίλισσα Θεοδώρα ἐν τῇ συγκληθείσῃ τοπικῇ συνόδῳ ὑπὲρ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων προσεκάλεσε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἀγιορεῖταις μοναχοὺς (5).

«Κατὰ τὴν διωρισμένην ἡμέραν τῆς αὐτῶν συνελεύσεως, καθ' ἣν ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία τὴν ἑαυτῆς εὐπρέπειαν ἀμπεβάλλετο κατίαςιν ἐκ τοῦ περιωνύμου ὄρους Ὀλύμπου, Ἄθω τε καὶ τῆς Ἰδης, ἀλλὰ καὶ τοῦ κατὰ Κυμινᾶν συμπληρώματος Θεοφόροι ἄνδρες περιφανῶς τὴν ὀρθοδοξίαν κηρύττοντες, βασιλικαῖς τε διαμοιβαῖς καὶ σεβασμίαις αἰσίως ἱκανωθέντες πρὸς τὰς ἰδίας σκηνὰς ὑπεχώρησαν» (6).

Τὸν Γεδεὼν ἠκολούθησαν πολλοὶ χωρὶς νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ

(1) Ἡ νησίς αὕτη εἶναι τοῦ Ἁγίου Εὐστρατίου ὀνομάζετο δὲ οὕτω διότι εἰς αὐτὴν ἐπέμποντο ὅσοι τῶν νεαρῶν δοκίμων δὲν εἶχον ἀκόμη τὴν δέουσαν ἡλικίαν. Βλέπε πάντα τὰ σχετικὰ περὶ τούτου Ηιέρομοινο Πιερε, «Vie de saint Athanase l'Athonite», Irénicon, σ. 546, σημ. 1, καὶ σ. 563, σ. 1.

(2) Αἱ ὡς ἄνω εἰδήσεις παρὰ Vasiliev, σ. 258· ἐν δὲ τῇ σημ. 1 τῆς αὐτῆς σελίδος ὑποδεικνύει τὰς πηγὰς ἐξ ὧν ταύτας παρέλαβε : Σωφρόνιος Καλλιγᾶς, Ἄθωνιάς, ἐν Ἄθωσι, 1863, σ. 24 καὶ Porphyre Uspenskiy, Vostok Hristianskiy, III partie, Afon monasesky, Kiev, 1877, σ. 28, 31, 34, ἐπιπροσθέτει δὲ ὅτι ἡ κυρία πηγή εἶναι ὁ βίος τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου τοῦ Ἄθωνίτου, Louis Petit Revue de l'Orient Chrétien, VIII, 1903, σ. 189.

(3) Βλέπε τούτου περίληψιν καὶ βιβλιογραφίαν παρὰ Franz Dölger Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches C. Corpus der griech. Urkunden... Reihe A, Abt. I). E. I. München-Berlin, 1924, ἀρ. 490.

(4) Περὶ τῶν τηρητέων ἐν τούτῳ μεθόδῳ βλέπε τὴν ἀρίστην ἀνακοίνωσιν ἐν τῷ V διεθνῇ Βυζαντιολογικῷ Συνεδρίῳ τῷ ἐν Ρώμῃ συγκληθέντι, τοῦ ἀειμνήστου προώρου ἀποθανόντος Βέλγου βυζαντιολόγου Stéphane Binon : La vie de St Pierre l'Athonite, Studi Bizantini et Neollenici, τ. V, σ. 41—53.

(5) Μανουὴλ Γεδεὼν, ὁ Ἄθωσι, σ. 77.

(6) Γενέσιος, ἐκδ. Βόννης, σ. 82 καὶ ἐν P G Migne, τ. 109, στήλη 1096.

μαρτυρία δὲν προέρχεται εἴτε ἐκ διπλώματος, εἴτε ἐκ συγχρόνου τινὸς ἱστορικοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Γενεσίου ὅστις συνέγραψε τὴν ἱστορίαν του μεταξύ τῶν ἐτῶν 945—959 καὶ ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ προσέθηκεν ὁ ἴδιος τὸ ὄνομα τοῦ Ἄθωνος παρὰ τὰ ὀνόματα τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Ἰδης καὶ τοῦ Κυμινοῦ, τὰ ὁποῖα τῷ παρουσίαζον αἱ πηγαὶ τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποιοῖ, λόγῳ τῆς ἐπιδόσεως, ἣν ἤρξατο νὰ λαμβάνῃ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ὁ μοναχισμὸς ἐν τῷ ἀγιωνύμῳ ὄρει.

Ποιούμενος ὁμως τὴν παρατήρησιν ταύτην σπεύδω νὰ δηλώσω ὅτι δὲν εἶμαι ἐκ τῶν ἀρνούμενων τὴν ὑπαρξιν καὶ πρὸ τοῦ Θ' αἰῶνος μοναχικῶν ἐγκαταστάσεων ἐν Ἄθωνι τοῦλάχιστον σποραδικῶς καὶ ἄνευ κοινοπραγίας (ποῦ δὲ τῆς ἀγανοῦς αὐτοκρατορίας δὲν ὑπῆρχον τοιαῦτα;) εἶναι δὲ παράτολμον νὰ βεβαιώη τις τὸ ἐναντίον, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξηντλήθησαν ἀκόμη ἅπασαι αἱ πηγαὶ καὶ παραμένουσιν ἀνέκδοτα καὶ ἀχρησιμοποίητα πλεῖστα ὄσα ἀγιολογικὰ κείμενα, χωρὶς νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς ἀπωλείας πολλῶν τοιούτων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν εἰκονομαχικῶν καὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ λεηλασιῶν.

Ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ βίου τοῦ ἀγίου Εὐθυμίου ἐν στοιχεῖον προσλαμβάνομεν ἀνευδοκίμως, τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς, καθ' ὅσον τοῦτο προσμαρτυρεῖται καὶ ἐξ ἐτέρων πηγῶν· μᾶς ἐδόθη δὲ ἤδη ἡ εὐκαιρία νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ τῆς ὀλοσχεροῦς καταστροφῆς τοῦ Λάτρου, περὶ τῶν ἀγίων Δαυίδ, Συμεῶν καὶ Γεωργίου. Μεταγενέστερον κείμενον μᾶς διδάσκει καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῶν μοναχῶν. Ἐπειδὴ οὗτοι, καθὼς φαίνεται μόλις ἐλάμβανον γνῶσιν τῆς ἀφίξεως τῶν Σαρακηνῶν ἐσπευδον νὰ κρυβῶσιν εἰς τὰ πλέον δυσπρόσιτα καὶ βραχώδη μέρη τοῦ Ἄθωνος, ἐκεῖ καὶ οἱ Σαρακηνοὶ ἔστηγον τὰς ἐνέδρας τῶν κρυπτόμενοι ἐντὸς τῶν κοιλωμάτων τῶν πετρῶν ὀπότεν ἐπιτιθέμενοι τοὺς ἠχμαλώτιζον. Ἡ ἐσκεμμένη ὁμως αὕτη καὶ συστηματικὴ καταφορὰ κατὰ τῶν μοναχῶν δεικνύει ὅτι δὲν εἶχεν ὡς μόνον κίνητρον τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν ἀλλ' οὔτε τὸ κέρδος ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν αἰχμαλώτων κατὰ τοὺς καιροὺς τῆς καταλλαγῆς, διότι τοῦτο οὔτε ἄμεσον ἦτο οὔτε καὶ πολὺ προσοδοφόρον, ἐφ' ὅσον αὕτη διεξήγετο ἀπὸ μέρους ἐπισήμου ἰσλαμικῆς ἀρχῆς. Καὶ ναὶ μὲν ἡ σωματεμπορία, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω διεξήγετο ὑπὸ ἐξαιρετικῶς ἐπικερδεῖς συνθήκας, πλὴν ποία οἰκογένεια θὰ παρουσιάζετο νὰ ἐξαγοράσῃ αἰχμαλωτισθέντα μοναχόν, ἀφοῦ οὔτος ἐγκαταλείπων τοὺς κόλπους αὐτῆς ἐφρόντιζε νὰ μὴ ἀφήσῃ τὸ παραμικρὸν ἴχνος ὀπισθέν του.

Κατὰ τὴν γνώμην μου λοιπόν, τὴν ὁποίαν ἐκφέρω ἐνταῦθα ἀνεπιφυλάκτως, πρέπει νὰ συσχετίσωμεν τὸ ἀκατάπαυστον, καί, συστηματικὸν τοῦτο κυνήγι τῶν μοναχῶν πρὸς τὴν ἐξαιρετικὴν αὔξησιν τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, κατὰ τὸν Θ' δηλονότι αἰῶνα, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Σακαλιμπὰ τὴν ὁποίαν παρατηροῦμεν ἐν Κορδοῦῃ. Οἱ μοναχοὶ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ζωγράφοι, ξυλογλύπται, ποικιλταί, βι-

βλιοδέεται⁽¹⁾ και προπάντων καλλιγράφοι και αντιγραφείς κωδίκων. Τοιούτων είχε ανάγκην ή αὐλή τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ Ὁμεΐαδῶν, τοιούτους βλέπομεν ἐκεῖ κατά χιλιάδας, και ἐντεῦθεν, ὑποθέτω, ή ἔξαιρετική μοναχῶν ζήτησις.

Ὁπωσδήποτε ὁμως και ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα ή ἀπηνής αὐτὴ δουλαγωγῆσις τῶν μοναχῶν, τὴν ὁποίαν ἤσκουν μετὰ τῶσαύτης ἐντάσεως οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης ἐπέπρωτο μίαν ἡμέραν νὰ τοὺς κατασυντριψῆ και νὰ τοὺς ἐκμηδενίσῃ ὀλοσχερῶς. Ὁ Νικηφόρος Φωκάς ὅστις κατάρθωσε τοῦτο τῷ 961 εἶχε βεβαίως τὰς ἀρετὰς και τὴν ἐμπειρίαν μεγάλου στρατηγοῦ, διέθετε στόλον ἀκαταμάχητον και πολεμικὰς μηχανὰς ἀπειροπληθεῖς και ποικίλης φύσεως, ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ εἶχον, ὡς μέχρι τοῦδε εἶδομεν, και ὡς θὰ ἴδωμεν και ἐν τοῖς ἐφεξῆς, ἅπαντες ἐκεῖνοι, εἰς οὓς ἀνέθετεν ή αὐτοκρατορία τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης.

Ἄν ὁ Νικηφόρος Φωκάς κατάρθωσε νὰ πλήξῃ κατακέφαλα τὸν νέον Μινώταυρον εἰς τοῦτο συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον τὸ ὅτι μετὰ τοῦ ἐμφύχου ὕλικου, τὸ ὁποῖον διέθετεν, ὑπῆρχε μία ὁμάς εἰς ἄκρον ἐθνουσιώδους κατορθώουσα νὰ ὑποδαυλίξῃ τὰ ἀναζωπυρωθέντα ἤδη ἐθνικοθρησκευτικὰ αἰσθήματα τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καὶ ή ὁμάς αὐτὴ ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν ἐκείνων μοναχῶν τοὺς ὁποίους ὁ μεγαλοφυῆς ἐκεῖνος στρατηλάτης μετεκαλέσατο παρ' ἑαυτῷ. Ὁ Νικηφόρος Φωκάς σπεύσας νὰ ἰδρῦσῃ ἀμέσως μετὰ τὴν περιφανῆ νίκην του τὴν ἐν ἁγίῳ ὄρει Ἄθωνος ἱεράν Μονὴν τῆς Μεγίστης Λαύρας, και νὰ προικοδοτήσῃ αὐτὴν ἡγεμονικῶς ἀνεγνώρισε τοῦτο κατά τρόπον πανηγυρικόν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἕως ὅτου φθάσωμεν μέχρι τῶν δοξασμένων ἐκείνων ἡμερῶν θὰ συνεχίσωμεν τὸ ἀτελεύτητον κομβολόγιον τῶν ἀνεπιτυχῶν ἀποπειρῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης διὰ νὰ κλείσωμεν δὲ τὸ κεφάλαιον τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Γ' γενομένων ἀποπειρῶν ἀναφέρομεν και τὴν αἰσχρὸν τέλος λαβοῦσαν τοιαύτην τοῦ 866 ἣτις ὁμως ὡς εἶχε διοργανωθῆ προεμήνυε πλήρη ἐπιτυχίαν.

Ὁ Καῖσαρ Βάρδας ἐκ μητρὸς θεῖος τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Γ' κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνεχέντρον εἰς χεῖράς του πᾶσαν ἐξουσίαν. Ἡ λαμπρὰ ἔκβασις τῆς ἐναντίον τῆς Μεσοποταμίας ἐκστρατείας⁽²⁾ και ὁ θάνατος τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ταρσοῦ Ἄλῆ-Ἰμπν-Υαχιά τὸν ἐνεθάρρουναν τότε εἰς τὸ νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν. Παρεσκεύασε δὲ ταύτην μετὰ πάσης ἐπιμελείας· μὴ ἀγνοῶν ὁμως, ὡς φαίνεται, τὰς πρὸς αὐτὸν δυσ-

(1) Σημειωτέον ὅτι τὸ δέσιμον τῶν βιβλίων ὡς ἔχει νῦν: νὰ μὴ προσκολλᾶται δηλαδὴ ή στάχσις ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ καλύμματος ἐφευρέθη ὑπὸ μοναχῶν τοῦ ἁγίου ὄρους, βραδύτερον μὲν, πάντως ὁμως τὸ πρᾶγμα δεικνύει τὴν μακρὰν ἀσκήσιν ἐν τῇ τέχνῃ ταύτῃ.

(2) Vasiliev, σ. 323.

μενεῖς διαθέσεις τοῦ ἀνεπιού του ἐδίσταζε νὰ μετάρχη ταύτης προσωπικῶς, Ἐν τέλει ἐπέισθη τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ καὶ τοῦ εὐνοουμένου του Βασιλείου τοῦ μετὰ ταῦτα ἀναγορευθέντος αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Μεκεδόνος ὀρκισθέντων παρουσία τοῦ Πατριάρχου Φωτίου κρατοῦντος τὰ τίμια δῶρα, ὅτι δύναται ἀνευ φόβου νὰ μετάρχη τῆς ἐκστρατείας.

Τὸ ἐκστρατευτικὸν σῶμα ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως περὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου τοῦ 866 ὑπὸ τοὺς ἀρίστους τῶν οἰωνῶν, τόση δὲ ἦτο ἡ περὶ τῆς ἐπιτυχίας βεβαιότης λόγῳ τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ συγκροτήσεως ὥστε ὁ Πατριάρχης Φῶτιος νομίζων, ὡς φαίνεται ὅτι ἡ ἀνάκτησις τῆς Κρήτης συνετελέσθη καὶ ὅτι ὁ Μιχαὴλ εὐρίσκειται ἤδη ἐκεῖ ἔσπευσε νὰ ἀποστείλῃ πρὸς αὐτὸν συγχαρητήριον ἐπιστολὴν (1).

Τὸ ἐκστρατευτικὸν σῶμα κατηυθύνθη εἰς τὴν θέσιν Κῆποι ἐν τῷ θέματι τῶν Θρακησίων περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Μαιάνδρου καὶ κατηυθύνθη ἐκεῖ, προτιθέμενον νὰ διαπεραιωθῇ ἐκεῖθεν εἰς Κρήτην.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Μιχαὴλ δὲν ἀπεφάσιζε νὰ ἀρχίσῃ ἡ διαπεραίωσις ὁ Βάρδας παρουσιάσθη πρὸς αὐτὸν τῇ 21ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ τῷ συνέστησε νὰ μὴ διστάσῃ ἀλλὰ νὰ ἐπιληφθῇ ὡς τάχιστα τῆς ὑποθέσεως. Τότε ὁ Βασίλειος τὸν ἐπληξε διὰ τοῦ ξίφους οἱ δὲ ἄλλοι συνωμόται τὸν ἀπετελείωσαν καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος κατεκερμάτισαν αὐτόν.

Τοῦτο μόνον τὸ τρόποιον ἀποκομίζων ὁ Μιχαὴλ ἐπανέζηξε πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀνασταλείσης πάσης περαιτέρω ἐνεργείας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης, καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ὑπὸ τὰς ἀρὰς καὶ τὰς λαιδωρίας τοῦ πληθυσμοῦ.

ΔΕΙΝΗ ΤΙΜΩΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΝΗΣΙΘΡΗΣΚΩΝ

Ἡ ΚΡΗΤΗ ΦΟΡῶ ΥΠΟΤΕΛΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΝ

Αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπιδρομαὶ τῶν Σαρακηνῶν μέχρις αὐτῆς τῆς Προποντίδος ἤγαγον τὸν Βασίλειον μόλις ἀνελθόντα ἐπὶ τοῦ θρόνου εἰς τὴν ἀποφασισιν τοῦ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀφόρητον αὐτὴν κατάστασιν καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας ἐν τῇ Μεσογείῳ (1) ἐκδιώκων τοὺς ἄραβας πειρατὰς ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας (2).

Κατὰ τινὰ λοιπὸν τῶν μέχρι Προκογγήσου καταστρεπτικῶν διαδρομῶν

(1) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὸν H. Grégoire ὅπως ὑπολάβῃ ὅτι ἡ προσωρινὴ ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ἢ γενομένη τῷ 843 καὶ περὶ ἧς ὁμιλήσαμεν ἀνωτέρω, ἐγένετο τῷ 866 (Byzantion, VIII, 1933, σ. 526 ἔπ.), ἐγκύψας ὅμως ἐμβριθέστερον εἰς τὸ ζήτημα, ἐδέχθη, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ ἀνάκτησις ἐγένετο τῷ 843.

(2) Diehl, σ. 440,

τῶν Σαρακηνῶν ὁ Πατρίκιος Νικήτας Ὁρούφας Δρουγγάριος τῶν Πλωϊ-
μων (1) συνήγησεν αὐτοὺς παρὰ τὴν Καρδίαν εἰς τὸ στόμιον τοῦ Αἰγαίου(2)
καὶ κατεναυμάχησεν αὐτούς. Ὁ στόλος τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης ἀπρη-
τίζετο ἕξ εἴκοσι ἑπτὰ κομβαρίων καὶ ἄλλων πολλῶν βοηθητικῶν πλοίων·
ἤγειτο δ' αὐτῶν ὁ ἀρνησίθρησκος Φώτιος ἀνὴρ πολεμιστῆς καὶ δραστήριος
(3), δρῶν κατ' ἐντολὴν τοῦ τότε τῆς Κρήτης ἀμφοεινόντος Σουαίμπ.

Ὁ Ὁρούφας κατώρθωσε νὰ κατακάυσῃ διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τὰ
εἴκοσι κομβῶρια, τοὺς δὲ ἐπιβαίνοντας αὐτῶν «μάχαιρα, καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ διε-
μερίσαντο(4). Τὰ λοιπὰ πλοῖα μόλις κατώρθωσαν νὰ σωθῶσιν διὰ τῆς φυγῆς.

Μολονότι ὅμως ἐπέστησαν τοιαύτην συμφορὰν οἱ Σαρακηνοὶ δὲν ἠσύ-
χασαν τὸ παράπαν. «Καίπερ οἱ Κρηῖτες οὕτως ἐλαττωθέντες καὶ δυστυχεῖς
ὑποστρέψαντες οὐκ ἠγάπησαν ἡρεμεῖν». Τοῖς ἦτο ὅμως δυνατὸν νὰ πράξωσι
τοῦτο, ἀφοῦ ὁ μόνος πόρος τῶν ἦτο ἡ ληστοπειρατεία :

Ἐπανήρχησαν λοιπὸν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν· διὰ τὸ ἀσφαλέστερον ὅμως
«τὰ μᾶλλον τῆς βασιλίδος ἀπέχοντα τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς κάτωθεν
ταύτης νήσους παρελύπουν καὶ ἐληίζοντο, τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα Φώ-
τιον ναύαρχον ἔχοντας».

Ἔστειλε δὲ καὶ πάλιν ἐναντίον τῶν ὁ Βασίλειος τὸν ἀρχιναύαρχον
Ὁρούφαν ὅστις μαθὼν ὅτι οἱ Σαρακηνοὶ ἐληλάτουν κατ' ἐκείνην τὴν σιγ-
μὴν τὰ Δυτικὰ τῆς Πελοποννήσου παραλία, Μεθάνων, Πύλον, Γλαρέντζαν
καὶ Πάτρας καὶ ὅτι τὰς ἡμεροσκόπους καὶ νυκτοσκόπους αὐτῶν ταχείας
νῆας εἶχον τάξει παρὰ τὸν Μαλέαν διὰ νὰ παραφυλάττωσι μήπως ἐμφανι-
σθῆ ἔρχόμενος κατ' αὐτῶν στόλος τις Ρωμαϊκός, προσωρομίσθη εἰς τὸν παρὰ
τὸν Ἰσθμὸν λιμένα τῶν Κεγχραιῶν «καὶ βουλὴν βουλευέται ἐν τῇ διανοίᾳ
συνετὴν καὶ σοφὴν καὶ ἦν καὶ βουλὴ καὶ λόγος καὶ ἔργον εὐθύς», ἀμέσως
τὴν ἰδίαν νύκτα χωρὶς νὰ χρονοτριβήσῃ τὸ παράπαν εἴλκυσε ἐπὶ τῆς ξηρᾶς
τὰ πλοῖα του καὶ τὰ ἔσυρε «πολυχειρία χρησάμενος» διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰς τὸν
Κορινθιακὸν κόλπον κατὰ μῆκος τοῦ τείχους τὸ ὁποῖον εἶχεν κτίσει ἐπὶ τοῦ
Ἰσθμοῦ ὁ Ἰουστινιανός, διαβιβάσας αὐτὰ ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς θαλάσσης εἰς
τὴν δυτικὴν, εἰς τὸν Κορινθιακὸν δηλαδὴ κόλπον· ἐπιβιβάσας δὲ αὐτῶν
«λαὸν καὶ ἄνδρας μαχίμους ὑπὲρ τὸ ἀρκετὸν» ἐξέπλευσε παρὰ χοῆμα κατὰ
τῶν Σαρακηνῶν καὶ τοὺς κατέλαβεν ἕξ ἀπροόπτου «καὶ οὕτω πεπεισμένους
τε περὶ τούτου τοῖς πολεμίοις αἰφνιδίως ἐπιφαίνεται καὶ συγγέας αὐτῶν τῶ
δέει τοὺς λογισμοὺς διὰ τε τὸ ἐκ τῆς προτέρας μάχης δέος· καὶ διὰ τὸ τῆς
ἐφόδου ἀπροόπτου οὐδὲ συστήναι καὶ ἄλκῳς μνησθαι παντελῶς συνεχώρησε,

(1) Ἀρχιναύαρχος πασῶν τῶν ναυτικῶν δυνάμεων, τοῦ τε αὐτοκρατορικοῦ δηλο-
νότι στόλου καὶ τοῦ θεματικοῦ.

(2) Κεδρηνός, II, 227.

(3) Συνεχιστής. σ. 299, 15.

ἀλλὰ τὰς μὲν πυρπολήσας, τὰς δὲ καταποντίσας τῶν πολεμίων νηῶν καὶ τοὺς βαρβάρους τοὺς μὲν ἀνελὼν ξίφει, τοὺς δὲ ὑποβρυχίους τῷ βυθῷ ποιησάμενος καὶ τὸν τούτων ἀρχηγὸν (τὸν Φώτιον) ἀνελὼν τοὺς λοιποὺς διασκεδάσθηναι κατὰ τὴν νῆσον (τὴν Πελοπόννησον) ἠνάγκασε, οὕς σαγηνεύσας ὑπερον καὶ ζωγρῶν διαφόροις τιμωρίαις ὑπέβαλε⁽¹⁾. Εἰς τοὺς ἀρνησιθρήσκους ὅμως ἐνέβαλε φρικτὴν καὶ ἀποτρόπαιον τιμωρίαν, ἐκδάρας αὐτούς, λέγων, ὅτι ἀφαιρῶν τὸ δέσμα τῆς σαρκὸς των, τοῖς ἀφαιρεῖ οὕτω τὸ βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ, μὴ ὄντος πλέον ἰδικοῦ των μετὰ τὴν ἀρνησιθρησκίαν των.

«Τὴν τοιαύτην δὲ ἀπώλειαν ἐξαίφνης παθόντες, λέγει ὁ Φραντζῆς φοβηθέντες καὶ δειλιάσαντες ἠρέμησαν τοῦ λοιποῦ καιρὸν τινα καὶ φόρους τῷ βασιλεῖ Βασιλεῖω ἔταξαν δοῦναι»⁽²⁾.

Ἡ ἐπιβολὴ φόρου εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς τῆς Κρήτης ἐπιβεβαιουῦται καὶ ἐκ τοῦ συναξαρίου τοῦ ἁγίου Συμεὼν τοῦ Μεταφράστου, ὅπερ εὑρίσκεται ἐν τῷ Συναξαριστῇ. Αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸν συγγραφέα τοῦτον εἰδήσεις προέρχονται ἐκ τοῦ βίου τῆς ἁγίας Θεοκτίστης τῆς Λεσβίας. Ὡς γνωστόν, ἐπὶ πολὺ ἐνομιζέτο ὅτι συγγραφεὺς τοῦ βίου τῆς ἁγίας ταύτης ὑπῆρξε Συμεὼν ὁ Μάγιστρος ὁ Μεταφράστης, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Ψελλὸς ἠπατήθη, ἀπεδείχθη ὅμως πλήρως ὅτι ὁ πραγματικὸς τούτου συγγραφεὺς εἶναι Νικήτας ὁ Μάγιστρος ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῷ ἀμέσως ἐπομένῳ κεφαλαίῳ. Ὁφείλομεν ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐν ταῖς παραλλαγαῖς τοῦ βίου τῆς ἁγίας Θεοκτίστης ταῖς δημοσιευθείσαις ἐν τοῖς Ἀγιολογικοῖς Μνημείοις ὑπὸ Θεοφίλου Ἰωάννου ἢ πληροφορία περὶ τελέσεως φόρου ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν δὲν ὑπάρχει· δὲν ἀποκλείεται ὅμως ὁ Συναξαριστὴς νὰ εἶχεν ἕτερον χειρόγραφον ὑπ' ὄψιν πληρέστερον καὶ ἀρχαιότερον, ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐξέδωκεν ὁ Θεόφιλος Ἰωάννου. Ἄλλως τε τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἄπορον, ἀφοῦ Χαλίφης πανίσχυρος, ὡς ὁ Ὁμενάδης Μωαυιὰ καὶ ὁ Ἀββασίδης Ἀλ-Μαμουὺν περιῆλθόν ποτε εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ πληρώσωσι φόρον εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐκτὸς τῆς πανωλεθρίας, ἣν ὑπέστησαν οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἡ ὁποία κατὰ τὸν Φραντζῆν ἐγένετο ἀφορμὴ ὅπως καταστῶσιν οὗτοι φόρῳ ὑποτελεῖς εἰς τὸ Βυζάντιον, μετὰ τινα καιρὸν, συνέβη καὶ ἕτερον περιστατικὸν μείζονος σημασίας, τὸ ὁποῖον αὐτὸ καὶ μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Κρητὰς Σαρακηνοὺς εἰς καταβολὴν φόρου. Πράγματι κατὰ τὰς ἀρχὰς προφανῶς τῆς βασιλείας Λέοντος ς' τοῦ σοφοῦ (886—911), συνελήφθη αἰχμάλωτος ὁ ἀμυρᾶς τῆς Κρήτης Βάβδελ (Ἀμποῦ-Ἀβδαλλάχ) ἐπιχειρήσας αὐτοπροσώπως ἐπιχειρήσας αὐτοπροσώπως ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς Πελοποννήσου, «ὅς κατὰ τι θαλάσσης κλυδώνιον πρὸς γῆν σὺν τῇ νηὶ τῇ ἑαυτοῦ προσπαρεῖς, ἐν

(1) Συνεχιστής, σ. 301, 2 ἑπ.

(2) Φραντζῆς, σ. 109, 1 ἑπ.

ἡμέραις τοῦ μακαρίτου Λέοντος βασιλέως, τῆνικαῦτα δὲ στρατηγοῦντος Κωνσταντίνου τοῦ συνετόφρονος, ἐκεκράτητο, ᾧ Τεσσαρακοντάπηχυσ τὸ ἐπώνυμον» (1).

Περὶ τῆς στρατιωτικῆς οἰκογενείας τῶν Τεσσαρακονταπήχεων ἢ Σαρανταπήχεων ἠσυχολήθη ὁ κ. ᾠμαντος, ὅστις εὔρεν ἐπίσης ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη κατήγετο ἐκ τοῦ οἴκου τούτου. (Κ. ᾠμάντου, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, Τ. Α' σ. ἐν τῷ κειμένῳ 372 καὶ ἐν ταῖς σημειώσεσι 472).

ΕΠΙΣΗΜΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΠΕΙΡΑΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Η ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΝΙΚΗΤΑ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ — ΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ
ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ ΦΩΤΙΟΥ ΚΑΙ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ ΜΥ-
ΣΤΙΚΟΥ — Ο ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΘΕΟΚΤΙΣΤΗΣ

Τῷ 902 ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ἀπέστειλεν ὡς πρεσβευτὴν παρὰ τῷ ἄμμερῳ τῆς Κρήτης τὸν πατρίκιον Νικήταν μάγιστρον. Ὡς ἐξῆς δὲ ἐκθέτει ὁ ἴδιος τὰ τῆς ἀποστολῆς του «ἐστελλόμεν δὲ τοῦτο μὲν συστρατευόμενος Ἰμερίῳ τῷ πάνυ, τῷ στρατηγικωτάτῳ καὶ ἄρχοντι τοῦ τε δρόμου καὶ τοῦ στόλου παντός, ἀληθέστερον δὲ εἰπεῖν καὶ αὐτῶν τῶν παθῶν, τοῦτο δὲ πρεσβευσόμενος πρὸς τοὺς τὴν Κρήτην ἔχοντας Ἄραβας» (2). Φαίνεται ὅτι ὁ Νικήτας ἐπέβη τοῦ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ἰμέριον στόλου ὅπως καταστῆ ἡ φωνὴ του ἐντονωτέρα. Δηλαδή τὴν φορὰν ταύτην ἢ μετάβασις τοῦ στόλου εἰς Κρήτην ἦτο ἀπλῆ ἐπίδειξις. Σημειωτέον δὲ ὅτι, ὡς ἐκτίθενται τὰ πράγματα ὄχι μόνον ἐπιχειρήσεις δὲν ἐγένοντο, ἀλλὰ καὶ ὄλως ἀνενόητος μεταβαίνει καὶ ἐπιστρέφει ὁ στόλος τῶν Βυζαντινῶν.

Τὰς πενιχρὰς ταύτας εἰδήσεις περὶ τῆς ἀποστολῆς του ὁ Νικήτας ἐκθέτει προοιμιαζόμενος εἰς τὸν Βίον τῆς ἁγίας Θεοκτίστης τῆς Λεσβίας, τοῦ ὁποίου ὁ ἴδιος εἶναι συγγραφεύς, καὶ ἐκθέτων ὑπὸ ποίας συνθήκας ἀνεκάλυψε τὸ πολύτιμον τοῦτο εὔρημα, τὰς περὶ τοῦ βίου δηλαδή τῆς ἁγίας ταύτης εἰδήσεις, τῶν ὁποίων ἐξαίρει τὴν σπουδαιότητα μετὰ πολλοῦ ἐνθουσιασμοῦ,

Ὁ στόλος τῶν Βυζαντινῶν κατευθυνόμενος εἰς Κρήτην, κατ' ἀρχὰς ἐστάθμευσεν εἰς τὴν νῆσον Πάρον, ἣτις ἦτο ἐντελῶς ἔρημος κατοίκων. Ὁ Νικήτας μετὰ τῶν συνοδῶν του ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν ξηρὰν καὶ μετέβη νὰ προσκυνήσῃ εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου, ὅστις σφύζεται καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας καὶ εἶναι γνωστός ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Παναγία ἢ ἑκατονταφυλιανή».

(1) Γενέσιος, σ. 48, 1 ἔπ.

(2) Θεοφ. Ἰωάννου, σ. 3—4.

Ἐκεῖ συνηγήθησαν κατὰ τύχην μεθ' ἑνὸς γέροντος ἐρημίτου τοῦ ἱερέως Ζωσιμᾶ. Ἐν τῷ ναῷ τὴν προσοχὴν τῶν ἐπισκεπτῶν εἴλκυσε ὁ ὠραιότατος οὐρανὸς τῆς ἁγίας τραπέζης, ὅστις ἔκειτο τετραυσιμένον κατὰ γῆς «ὡς δὲ καὶ τῆς σεβαστῆς καὶ θείας τραπέζης τὸ ὑπερκείμενον ὄροφιον, ὃ κιβώριον καλεῖν σύνηθες, εἴσω τῆς πύλης ἐωράκαμεν κατεπλάγημεν αὐτὸ τῆς τερπνότητος. Οὐδὲ γὰρ ἐώκει λίθου φύσιν ἔχειν τὸ τόρευμα, οὐδὲ σιδήρω καὶ τέχνῃ καὶ χερσὶ λελαξεῦσθαι, ὡς οἶά τινι γάλακτι ὀπῶ φουραθέντι» καὶ πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ τέγους μεμηχανευμένῳ τῷ χεύματι».

Ἡ ἐρώτησις τοῦ Νικήτα καὶ τῶν συνοδῶν του περὶ τοῦ πῶς ἐθραύσθη τὸ ὠραιότατον ἐκεῖνο καλλιτέχνημα ἔδωκεν εἰς τὸν Ζωσιμᾶν τὴν ἀφορμὴν ὅπως ἀφηγηθῆ τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν βίον τῆς ἁγίας Θεοκτίστης ἔχοντα ἐν βραχυτάτῃ περιλήψει ὡς ἑξῆς. Ἡ ἁγία Θεοκτίστη κατήγετο ἐκ Μηθύμνης τῆς Λέσβου καὶ παιδιόθεν ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὸν θεόν. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐορτῆς τινος μετέβη εἰς τι γειτονικὸν χωρίον πλησίον εἰς συγγενεῖς τῆς, ἄγουσα τότε ἡλικίαν δέκα ὀκτῶ ἐτῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν νύκτα ἐπέδραμον εἰς τὸ χωρίον Κρήτες Σαρακηνοί, ὧν ἀρχηγὸς ἦτο «Νίσιρις ἐκεῖνος», τὸ ἐλαφυραγώγησαν καὶ ἠχμαλώτισαν τοὺς κατοίκους. Μεταξὺ τῶν συλληφθέντων αἰχμαλώτων ἦτο καὶ ἡ Θεοκτίστη.

Ὁ Νίσιρις μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐπιχειρήσεών του μεταβαίνων εἰς Κρήτην κατέπλευσε πρῶτον εἰς τὴν νῆσον Πάρον. Ἐκεῖ ἡ Θεοκτίστη διέλαθε τὴν προσοχὴν τῶν φρουρῶν καὶ ἐδραπέτευσε εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου, ἧτις καὶ τότε ἀκόμῃ ἦτο ἔρημος. Ὁ Νίσιρις ἐν τῷ μεταξὺ θαμβωθείς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ κάλλους τοῦ κιβωρίου ἀπεφάσισε νὰ τὸ ἀποκομίσῃ μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Κρήτην, ἀλλ' ἐνῶ προσεπάθουν οἱ ἄνθρωποι του νὰ τὸ ἐξαγάγωσιν ἔξω τῆς πύλης, τοῦτο, διὰ νὰ μὴ χρησιμεύσῃ ὡς διακοσμητικὸν τῆς βεβήλου θρησκείας, περὶ ἐθραύσθη ἔκτοτε δὲ μένει αὐτοῦ. Ὁ Ζωσιμᾶς προσέθηκεν, ὅτι διὰ τὴν ἀνοσιουργίαν του ταύτην ὁ Νίσιρις ἐτιμωρήθη παρὰ τοῦ θεοῦ, ὅπως τοῦ ἔπρεπε, διότι μετὰ τινος καιρὸν ἐκτελῶν νέαν ληστρικὴν ἐπιδρομὴν ἀνὰ τὰ ἑλλαδικὰ παράλια, ἐναυάγησε παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Εὐβοίας τὸ καλούμενον «Ξυλοφάγος» καὶ εὗρεν οἰκτρὸν θάνατον. Ἡ ἁγία Θεοκτίστη ἔζησεν ἐν τῇ ἐρήμῳ νήσῳ Πάρῳ ἐπὶ τριάκοντα πέντε ἔτη ἐν μέσῳ ἀφαντάτων στερήσεων καὶ διατροφῆς καὶ ἱματισμοῦ. Εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν τὴν εὗρον κυνηγοί. Οὗτοι δὲ εἰδοποίησαν τὸν ἱερέα Ζωσιμᾶν ὅστις ἔσπευσε παρ' αὐτῆ καὶ οὕτως ἡ ἁγία ἠδυνήθη θνήσκουσα νὰ μεταλάβῃ ἀπὸ τῶν χειρῶν του τῶν ἀρχόντων μυστηρίων.

Ἐκ τοῦ ἀγιογραφικοῦ τούτου κειμένου δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν τὰ ἑξῆς συμπεράσματα.

Ἡ κατὰ τῆς Λέσβου ἐπιδρομὴ τοῦ Νισίριδος, ὡς φαίνεται, εἶναι ἡ κατὰ τὸ ἔτος 862 γενομένη· δὲν εἶχε δὲ αὕτη τὰς διαστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας παρουσιάζεται παρὰ τινῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Ἐκ τοῦ βίου τῆς ἁγίας

Θεοκτίστης, φαίνεται ὅτι ὁ Νίσιρις ἐπέδραμεν εἰς ὠρισμένον τι σημεῖον τῆς ὑπαίθρου καὶ τοῦτο μόνον ἐληλάτησε καὶ ἐδουλαγώγησε.

Μανθάνομεν προσέτι ὅτι ὁ Νίσιρις εὔρεν οἰκτρὸν θάνατον ναυαγίας παρὰ τὴν Εὐβοίαν. Σημειωτέον ὅτι οὗτος δὲν ἦτο ἐμίρης τῆς Κρήτης ὅπως νομίζει ὁ Brooks, ἀλλ' ἀπλῶς ὁ ἀρχηγὸς τῶν ναυτικῶν αὐτῆς δυνάμεων, ὡς τοῦτο γίνεται κατάδηλον ἰδίᾳ ἐκ τοῦ ἐξῆς χωρίου «τὸν Νίσιριν ἐκείνον ἀκούεις, τὸν τοῦ ναυτικοῦ τῆς Κρήτης κατάρξαντα». Ἐκ δὲ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Κιβωρίου πληροφορούμεθα ὅτι οἱ Κρήτες Σαρακηνοὶ δὲν ἤρχοντο μόνον εἰς τὴν ἀρπαγὴν προσώπων καὶ τιμαλφῶν· ἀλλὰ συναπεκόμιζον καὶ ἔργα τέχνης, προφανῶς πρὸς διακόσμησιν ἰδικῶν τῶν κτιρίων. Βλέπομεν προσέτι ὅτι ἡ Νάξος ἦτο κατωκνημένη καὶ ἐπομένως δὲν εἶχον ἐρημωθῆ ἅπανσαι αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, ὅπως κοινῶς νομίζεται. Σχετικῶς δὲ πρὸς τὴν Νάξον ὑπάρχει καὶ ἡ πληροφορία ὅτι αὕτη ἦτο φόρω ὑποτελής εἰς τοὺς Ἄραβας τῆς Κρήτης. Ἴσως αὕτη νὰ ἀπετέλει διὰ τοὺς Ἄραβας σταθμὸν ἀνεφοδιασμοῦ, ἢ καὶ ἄλλης χρήσεως. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Βυζαντινὸς στόλος ἀπάρας ἐκ Πάρου κατηνθύνθη πρῶτον εἰς τὴν Νάξον, ἐκεῖθεν δὲ κατέπλευσεν εἰς Δίαν, ὁπόθεν ὁ Νικήτας διεπεραιώθη εἰς Κρήτην. Ἐκ τῶν ὀλιγίστων τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ἐν μὲν ταῖς διαφόροις παραλλαγαῖς ταῖς τύποις ἐκδοθείσαις ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Ἰωάννου μανθάνομεν μόνον ὅτι ἡ ἀποστολή του ὡς πρεσβευτοῦ ἐπέτυχε πλήρως. Περὶ τούτου δὲ ὁμιλεῖ δις ὁ συγγραφεὺς. Ὁ Νικήτας εἶχε παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ τὸν γέροντα ἱερέα Ζωσιμᾶν καὶ ἀπεβίβασεν αὐτὸν εἰς Νάξον, ὅπου οὗτος ἐτέλεσε τὴν θείαν λειτουργίαν· ἐπειδὴ δὲ ἦτο πεπρωκισμένος διὰ προφητικοῦ χαρίσματος, προεῖπεν εἰς τὸν Νικήταν τὴν ἐπιτυχῆ ἔκβασιν τῆς ἀποστολῆς του· μᾶς βεβαίῳ δὲ ὁ Νικήτας ὅτι ἡ προφητεία τοῦ Ζωσιμᾶ ἐπαλήθευσε. Περαιῶν τὴν συγγραφὴν του ὁ Νικήτας ἐπαναλαμβάνει καὶ αὐθις ὅτι ἐπέτυχεν ἡ ἀποστολή του, ἀλλ' ἐπιλέγει εὐσεβοφρόνως ὡς γνήσιος βυζαντινὸς συγγραφεὺς, ὅτι τὸ θετικώτερον κέρδος, τὸ ὁποῖον ἀπεκόμισεν ἐκ τῆς εἰς Κρήτην μεταβάσεώς του ὑπῆρξεν ὁ βίος τῆς ἀγίας Θεοκτίστης.

Ὡς ἐκ τούτου ἐν τῇ ἐν τοῖς παλαιοῖς μηναίοις καὶ τῷ Συναξαριστῇ βιογραφίᾳ του (Νοεμβρίου Θ') λέγεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ βίου τῆς ἀγίας Θεοκτίστης ἄν καὶ ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ διὰ τὴν σοφίαν καὶ ἀρετὴν του, ὅσον καὶ διὰ τὴν φυσικὴν ἀνδρείαν του καὶ ἐπιτηδειότητα καὶ ἐμπειρίαν εἰς τοὺς πολέμους ἐθεώρει πάντα ταῦτα μάταια καὶ ἐμελέτα πρὸ πολλοῦ νὰ παραιτήσῃ τὰ τοῦ κόσμου καὶ νὰ γίνῃ μοναχός, ὅπερ καὶ ἔπραξε μετὰ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τῆς εἰς Κρήτην ἀποστολῆς του. Περὶ δὲ τῆς ἀποστολῆς του λέγουσι τὰ αὐτὰ κείμενα ὅτι μὲ τὴν πειστικότητα καὶ σοφίαν, — μὲ διπλωματικὴν εὐστροφίαν θὰ ἐλέγομεν — ὁμίλησε πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης ὥστε τοὺς ὑπεχρέωσε νὰ πληρώσουν φόρον χωρὶς νὰ γίνῃ ἀνάγκη προσφυγῆς εἰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις.

Κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ πρεσβεία Νικήτα τοῦ μαγίστρου δὲν ἀπεσκόπει τὴν ἐπιβολὴν νέου φόρου εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς τῆς Κρήτης διὰ λόγους παραμεινάντας ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς—οὐδὲν τοῦλάχιστον τὸ αἰτιολογοῦν τοιοῦτόν τι ἐσημειώθη ἐν τῷ μεταξὺ—ἀλλὰ διὰ τὰ πείσῃ αὐτοὺς δυστροπήσαντας, φαίνεται, εἰς τὴν καταβολὴν τῶν φόρων, οἵτινες προγενεστέρως ἐπεβλήθησαν αὐτοῖς ἕνεκα τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθέντων λόγων, τῆς αἰχμαλωτίσεως τοῦ Βάβδελ δηλονότι.

Ἡ πρεσβεία αὕτη ἡ ἀποσταλεῖσα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τοὺς κατέχοντας τὴν Κρήτην Σαρακηνοὺς δὲν εἶναι ἡ μόνη. Μνημονεύονται προσέτι καὶ ἕτεραι, εἴτε πρὸς διατύπωσιν παραπόνων ἕνεκα κακῆς συμπεριφορᾶς αὐτῶν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς, εἴτε πρὸς ἀπελευθέρωσιν αἰχμαλώτων εὐρισκομένων εἰς χεῖρας τῶν «ἐστάλησαν ἀπεσταλμένοι» γράφει Νικόλαος ὁ Μυστικός ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ του. Καὶ περαιτέρω «καὶ πρὸς τὸ γράφειν ἡμᾶς παρώρμησε, καὶ πρὸς τὴν ἀποστολὴν τῶν ἤδη πρὸς τὴν θεόδοτον ὑμῶν ἔξουσίαν ἀπεσταλμένων» (1).

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς διὰ πρεσβειῶν ἀποπέρας ἐπιλύσεως τοιούτων ἢ συναφῶν ζητημάτων ἔχομεν καὶ τὴν δι' ἀλληλογραφίας τῶν πατριαρχῶν Φωτίου καὶ Νικολάου τοῦ μυστικοῦ.

Τὰς σχέσεις αἵτινες ὑφίσταντο, δι' ἀλληλογραφίας βεβαίως, μεταξὺ Φωτίου καὶ τῶν ἀμηράδων Κρήτης ἀναφέρει ἡ Β'. ἐπιστολὴ Νικολάου τοῦ μυστικοῦ ἀπευθυνομένη «τῷ περιδόξῳ καὶ λαμπροτάτῳ ἀμηρᾷ τῆς Κρήτης καὶ ἡγαπημένῳ». Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης (904) καὶ ἀποσκοπεῖ δι' ὕψους λίαν εὐπροσηγόρου τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τῷ ἐν Κρήτῃ κρατουμένων αἰχμαλώτων· «πολλοί, φίλων ἔμοι ἄριστε, τοῦ βίου περιστάσεις, αἱ συνέχουσι καὶ στενοχωροῦσι τοὺς ἀνθρώπους καὶ βαρείας ἀπεργάζονται ἀλγηδόνας· οὐδεμίᾳ δὲ πρὸς αἰχμαλωσίαν συγκρίνεται, ἀλλ' ὅσας ἂν τις εἴποι κἄν τε πενίαν, κἄν τε ἀσθένειαν ἢ μελῶν πηρώσεις, πάντα πρὸς ἐκείνων τὴν κάωσιν καὶ τάλαιπωρίαν εὐρίσκειται ἀνεκτότερα» (2).

Καταρχόμενος τῆς ἐπιστολῆς του ταύτης ὁ Νικόλαος ἐγκωμιάζει εἰς ἄκρον τὸν πατέρα τοῦ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ἀμηρᾷ ὅστις ἐκοσμεῖτο διὰ τοιούτων καὶ τοσούτων ἀρετῶν ὥστε ὁ μέγας Φώτιος ὑπερβαλλόντως τὸν ἐξετίμα καὶ τὸν ἡγάπα· οὕτω συνῆπτο· τῇ τοῦ πόθου σχέσει, ὡς οὐδεὶς τῶν ὁμοδόξων καὶ ὁμοφίλων διατέθειντο πρὸς ὑμᾶς. Ἄνθρωπος γὰρ ὢν τοῦ θεοῦ (ὁ Φώτιος), καὶ πολὺς τὰ τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἤδει ὅτι κἄν τοῦ σεβίσματος διότιση διατείχισμα, ἀλλὰ τό γε τῆς φρονήσεως τῆς ἀγχινοίας, τοῦ τρόπου εὐσταθές, τὸ τῆς φιλανθρωπίας, τὰ λοιπὰ ὅσα κοσμεῖ καὶ σεμνύνει τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν προσόντα, πόθον ἀναφλέγει τοῖς τὰ καλὰ φιλοῦσι τῶν οἷς προσέστη

(1) P G, στήλη 29, A.

(2) P G, τ. 111, στήλη 37, c.

τὰ φιλούμενα. Διὰ τοῦτο κάκεινος ἐφίλει τὸν σὸν πατέρα οἷς εἶπον κοσμούμενον» (1).

Ἀναγινώσκων τις ταῦτα ἄγεται εἰς τὸ νὰ νομίση ὅτι ἐγκαρδιώταται σχέσεις ὑφίσταντο μεταξύ τῶν ληστοπειρατῶν τῆς Κρήτης καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, μηδενὸς νεφυδρίου προκύπτοντος ὅπως διαταράξῃ τὴν αἰθρίαν τῆς ἀγαθῆς γειτονίας. Ἐὰν λάβωμεν τὰ ἐγκώμια τοῦ τε Φωτίου καὶ τοῦ Νικολάου κατὰ γράμμα θὰ πιστεύσωμεν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τῆς Κρήτης, ὅσοι ὑφίσταντο, διῆγον ὑπὸ τοιούτους ἀγαθοὺς καὶ πεφωτισμένους ἡγεμόνας βίον ἀτάραχον καὶ εὐδαίμονα. Πολὺ φοβοῦμαι ὁμως μήπως, τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐγκώμια ἀποσκοποῦσι νὰ θίξωσι τὴν εὐαισθητοτέραν τῶν Μουσουλμάνων χορδὴν φιλοτιμιουμένων νὰ φαίνωνται ἀντάξιοι τοῦ ἐπαινουμένου πατρὸς των, καὶ νὰ καταστῶσιν οὕτω ἐνδοτικώτεροι πρὸς τὸ αἰτούμενον (2). Ὡς θὰ ἴδωμεν ὁμως ἐν τοῖς κατωτέρω ὁ πατὴρ τοῦ παραλήπτου τῆς ἐπιστολῆς Νικολάου τοῦ Μυστικοῦ, ἦτο ἐξαιρετικὰ λόγιος διαπρέψας ὡς φιλόλογος.

Αἰθιοπες μισθοφοροὶ (ατζιπαδες)
εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης
αλωσις τῆς Θεσσαλονικῆς

Ἡ σκληρὰ τιμωρία τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ἀρνησιθρήσκους, ὡς καὶ εἰς πάντας τοὺς μετὰ τῶν Σαρακηνῶν συμπράττοντας Ἕλληνας ὁ ἀρχιναύαρχος Νικήτας ὁ Ὁροῦφας ἔφερε μὲν ὡς ἀποτέλεσμα τὸ νὰ ἀποφεύγωσι οὗτοι τοῦ λοιποῦ κατὰ τὸ δυνατόν, τοῦ νὰ μετέχωσι τῶν κατὰ τῆς Βυζαντινῆς ἐπικρατείας ἐπιδρομῶν τῶν Σαρακηνῶν, ἀλλὰ καὶ ἐγένετο ἀφορμὴ ὅπως οἱ τελευταῖοι οὗτοι χρησιμοποιοῦσιν φοβερώτερον ἔμψυχον ὕλικόν προσλαβόντες ὡς μισθοφόρους, Αἰθίοπας δεινοὺς τὴν τε θέαν καὶ τὴν ὠμότητα.

Τόσον δὲ τρομακτικὴ ἦτο ἡ θέα των, ἀλλὰ ἀπλῶς καὶ αὐτὴ ἡ φήμη τῆς προσεγγίσεώς των, ὥστε παρέλυε πᾶσαν κατ' αὐτῶν ἐπίθεσιν ἢ ἀντίστασιν.

(1) ἐνθ' ἀνωτέρω. στήλη 37, Α.

(2) Εἰς τὴν βόρειον Ἡπειρον μοί διηγήθησαν ποτὲ τὸ ἑξῆς: Μία γραιὰ παρεσκεύαζε πλακοῦντα διὰ νὰ τὸν στείλῃ εἰς τὴν ἐορτάζουσαν νύμφη της. Πειναλέος ὁμως τουρκαλβανὸς ἀγᾶς διερχόμενος ἐκεῖθεν ἤσθάνθη βαθύτατα τὴν διαχειομένην εὐωδίαν καὶ εἰσῆλθεν ἐν τῇ οἰκίᾳ, μὲ ἐπιθετικὰς διαθέσεις. Ἡ γραιὰ μόλις ἔσχε τὸν καιρὸν νὰ ἀποκρύψῃ τὸν πλακοῦντα καὶ χωρὶς νὰ χάσῃ τὴν ψυχραμίαν της ἤρχισε νὰ πλέκῃ τὸ ἐγκώμιον τοῦ πατρὸς τοῦ ἀγᾶ. «Τέτοιο ἀνθρώπον δὲν εἶδε ἀκόμη ἢ φύσις, εὐγενέστατος, ἀγαθώτατος καὶ μάλιστα ὅτι τῷ ἔδιδες, ἔτρωγε». — Ὡρὲ κέγώ τέτοιο εἶμαι! εἶπεν ὁ ἀγᾶς καὶ ἠρκέσθη εἰς τὸ πινάμιον τοῦ χυλοῦ τὸ ὁποῖον τῷ παρετέθη—.

Προφανῶς αἱ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Νάσαρ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ στα-
λεῖσαι ἑλληνικαὶ δυνάμεις κατὰ ἐπιδραμόντων εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καὶ
τὴν Πελοπόννησον Ἄφρων Σαρακηνῶν μετ' Αἰθίοπων ὑπὸ τοῦ τρόμου τού-
του κατελήφθησαν μέχρι τοῦ σημείου τοῦ νὰ στασιάσωσι μὴ θέλοντες νὰ
προχωρήσωσι κατ' αὐτῶν. Πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠνάγκασε τὸν Νάσαρ νὰ λάβῃ
ἐξαιρετικὰ μέτρα συνυπουργὸν ἐν τούτῳ ἔχοντα τὸν στρατηγὸν τοῦ θέματος
Πελοποννήσου Ἰωάννην τὸν Κρητικόν.

Τὸ κακὸν ὅμως ἦτο γενικόν. Ὑπὸ τοιούτου δέους κατελείφθησαν καὶ
οἱ Θεσσαλονικεῖς ἅμα τῷ ἀκούσματι ἐπικειμένης κατὰ τῆς πόλεός των ἐπι-
δρομῆς τῶν τῆς Κρήτης Σαρακηνῶν. Σημειωτέον δ' ὅτι πρὶν ἢ κατευθυνθῶ-
σιν οὗτοι εἰς Θεσσαλονίκην εἰσῆλθον εἰς τὴν Προποντίδα ἐπιδεικνύοντες
τοὺς Αἰθίοπάσ των.

Ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης ὅστις παρέδωκεν ἡμῖν ἐναργῆ εἰκόνα τῆς μα-
στισάσης, τῷ 904 τὴν Θεσσαλονίκην συμφορᾶς ὡς ἐξῆς περιγράφει τοὺς θη-
ριώδεις ἐπιδρομεῖς· «ἐν αἷς (πρόκειται περὶ τῶν πλοίων) ἦν παμιγῆς τις
ὄχλος ἀπονενοημένων καὶ μανιωδῶν τῶν τε Συρίαν οἰκούντων Ἰσμηλιτῶν
καὶ τῶν ὁμορουντῶν Αἰγυπτίοις Αἰθίοπων, πάντων αἰμοβόρων καὶ θη-
ριογνομόνων ἀνθρώπων, πολλὴν τὴν ἐν τοῖς φόνοις ἐπιστήμην ἐξησηκμένων
καὶ ταῖς ληστρικοῖς ἐπινοίαις τὰς σφαγὰς ἐμμελετησάντων ὡς μὴ δύνασθαι
τινα κἄν ἀκοῆ τὴν τούτων ἐκδέξασθαι πείραν ἀλλὰ σπεύ-
δειν ἕκαστον ὑποχωρεῖν τῆς ἐνεγκαμένης κρεῖττον ἡγούμενον τὴν μετὰ
θηρῶν ἀγρίων ἐν τοῖς ὄρεσιν οἴκησιν ἢ τὸ παρ' αὐτῶν ληφθῆναι καὶ πολυ-
ώδυνον ἀπενέγκασθαι θάνατον» (1).

Ἀρχηγὸς τῶν τεράτων τούτων ἦτο ὁ μανιώδης διώκτης τῶν Χριστια-
νῶν, ὁ ἀρνησίθρησκος Λέων ὁ Τριπολίτης, ὅστις διεδέχθη ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ
τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης τὸν διαβόητον ἐκείνον Φώτιον, τὸν ὁποῖον, ὡς
εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐθανάτωσεν ὁ ναύαρχος Ὁρορύφας ἐν Πελοποννήσῳ. Λέων ὁ
Τριπολίτης ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον τῷ 889 ὁπότε κατόρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὸ
φρούριον τῆς Σάμου καὶ νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὸν στρατηγὸν Πασπαλᾶν. Ἐκ-
τοτε κατέστη αὐτόχρημα ἡ μάστιξ τοῦ Αἰγαίου. Τῷ 900 προσέβαλε τὴν Λη-
μνον· νῦν δὲ ἐπετέθη καὶ κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Θὰ παρακολουθήσωμεν
καὶ τὴν περαιτέρω δρᾶσιν του μέχρι τῆς ὀλοσχεροῦς κατασυντριβῆς του.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης χρησιμοποίησιν
Αἰθίοπων πρὸς ἐκφόβησιν τῶν Ἑλλήνων, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι τὸ τέ-
χνασμα ἦτο λίαν εὐφρές. Μέχρι τῆς σήμερον ἀκόμη οἱ Ἕλληνες αἰσθάνον-
ται φρίκην ἐπὶ τῇ θῆᾳ Αἰθίοπος. Τὸ αἶσθημα τοῦτο κατὰ τὴν γνώμην μου
προέρχεται ἐκ δεινοπαθημάτων, τὰ ὁποῖα θὰ ὑπέστησαν μακρονοὶ πρόγονοί
μας, μεταβιβασθὲν μέχρις ἡμῶν καὶ διὰ τῶν ἀταβιστικῶν φαινομένων, ἀλλὰ

(1) Ἰωάννης Καμενιάτης, ἐκδ. Βόννης σ. 512. ἐπ.

καὶ ἐκ τῶν ἀπειλῶν τῶν γονέων πρὸς ἐκφόβισιν τῶν ἀτακούντων τέκνων τῶν: Νὰ ὁ Ἀράπης! ἔρχεται ὁ Ἀτζιπᾶς!! (Καὶ οὐχὶ Ἀτζιπᾶς ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς κατωτέρω).

Ὅτι δὲ πράγματι οἱ Σαρακηνοὶ μετεχειρίζοντο τὰ τάγματα τῶν Αἰθιόπων πρὸς ἐκπλοῖσμον τὸ πληροφοροῦμεθα ἐκ διαφόρων πηγῶν, ὧν ἡ κυριώτερα εἶναι ἡ μαρτυρία Θεοδοσίου τοῦ Διακόνου (ἐκδ. Βόννης. Ἐν τῷ τόμῳ Λέοντος Διακόνου, σελ. 278, στ. 105—107):

«Πάντας σιδηροῦς εἰς θέαν μελαγχρόους
Ὡς ἂν καταπλήξωσι τοὺς ἐναντίους
Φανέντες αὐτοῖς τῶν πυλῶν παρ' ἐλίδα»

Τὴν εἶδησιν τῆς ἐπικειμένης κατὰ τῆς πόλεως τῶν ἐπιδρομῆς ἔλαβον οἱ Θεσσαλονικεῖς παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Πετρωνᾶ, τὸν ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ σοφὸς ἔστειλεν ἐπὶ τοῦτο ἐπιφορτῆσας αὐτὸν συνάμα ὅπως μεριμνήσῃ περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως. Σημειωτέον ὅτι τὰς σχετικὰς πληροφορίας περὶ τῆς κατὰ τῆς Θ.Ν. ἐπιδρομῆς ἔλαβεν ὁ αὐτοκράτωρ παρὰ προσφύγων Κρητῶν, οἵτινες, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ ἦσαν Ἕλληνες.

Ὁ στρατηγὸς Πετρωνᾶς μελετήσας τὴν κατάστασιν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων μέτρων, τὰ ὁποῖα ἔλαβε, συνέστησε καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ παραλίου τείχους τῆς πόλεως, λόγῳ τοῦ ὅτι μόνον ἐκεῖθεν ἡ πόλις ἦτο εὐάλωτος. Ἐπειδὴ τὸ τείχος τοῦτο ἦτο ὑπερβολικὰ χαμηλὸν τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα προσπελάζοντα θὰ ἠδύναντο εὐχερῶς νὰ προβῶσι εἰς παντοίας ἐπιχειρήσεις ἀνωθεν τῆς κορυφογραμμῆς του. Ὁ ἀγαθὸς Καμενιάτης μᾶς πληροφοροεῖ ἀφελῶς ὅτι ὅτε ὁ Ζέρξης ἐπετέθη ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἔσχε τὸν καιρὸν νὰ τὸ κατασκευάσῃ καλλίτερον.

Τὴν ἀνεπάρκειαν ταύτην τοῦ παραλίου τείχους διαπιστώσας ὁ Πετρωνᾶς ἐσκέφθη νὰ κατασκευάσῃ ἐντὸς τῆς θαλάσσης εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ὑφισταμένου τείχους ἕτερον τοιοῦτον χρησιμοποιοῦν πρὸς τοῦτο τὰς μεγάλας σαρκοφάγους αἵτινες εὐρίσκοντο ἐν ἀφθονίᾳ ἐν τοῖς πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Δυσμὰς τῆς πόλεως νεκροταφείους.

Μετὰ στενήν πολιορκίαν δύο ἡμερῶν ἡ Θεσσαλονικὴ ἠλώθη δεινὴ δὲ λεηλασία καὶ σφαγὴ τῶν παρηλικῶν ἐπηκολούθησε. Τοὺς συλληφθέντας αἰχμαλώτους τῶν νέους καὶ νέας εἴκοσι καὶ δύο χιλιάδες ἔρριψαν οἱ Σαρακηνοὶ μέσα εἰς τὰ πλοῖα τῶν καὶ τοὺς μετέφερον πρὸς πώλησιν εἰς τὰς ἀγορὰς τοῦ Χάνδακος καὶ τῆς Ταρσοῦ. Ἀπὸ πολλοῦ τοιοῦτον ὄνειδος δὲν εἶχεν ὑποστῆ τὸ κράτος, λέγει ὁ Γκέλτσερ. (1).

Ἄλλὰ ποῦ ἦτο ὁ στόλος; Πῶς δὲν ἐπῆλθε νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἀπόβα-

(1) Γκέλτσερ, σ. 363.

σιν, νὰ βοηθήσῃ κατὰ τὴν πολιορκίαν ἢ τοῦλάχιστον νὰ καταδιώξῃ τοὺς Σαρακηνοὺς κατὰ τὴν ἀποχώρησίν των ; Γνωρίζομεν ὅτι εὐρίσκετο εἰς Λήμμον, δὲν προέβη δὲ εἰς οὐδεμίαν δρᾶσιν ὁ ἀνδρεῖος καὶ ὑπέροχος Ἰμέριος, διότι ὡς φαίνεται, περὶ τούτου δὲ εἶμαι πλέον ἢ βέβαιος, τὰ πληρώματά του θὰ κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου δέους, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμιλήσαμεν καταρχόμενοι τοῦ κεφαλαίου τούτου.

Ὅχι ἦντων ὁμως μετὰ πάροδον διετίας, τῷ 906 ὁ Ἰμέριος παρασκευασθεὶς καταλλήλως ἴσως μάλιστα καὶ ἀνανεώσας τὰ στελέχη του κατώρθωσε νὰ κατανικήσῃ περιφανῶς τοὺς Σαρακηνοὺς (1).

Τοῦτο ἐνεθάρρυνε τοὺς Βυζαντινοὺς, οἱ ὁποῖοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς «Θεολέστου Κρήτης» μετὰ σημαντικωτέρων δυνάμεων. Ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰμερίου ἐτέθησαν 187 πλοῖα (δρομόνες 112 καὶ πάμφιοι 75), ὧν ἐπέβαινον 34.000 ναῦται καὶ 13,127 πολεμισταὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχαν ἑπτὰ περίπου χιλιάδες ἵππεις εἰς οὓς προσετέθησαν 700 Ῥῶσοι μισθοφόροι καὶ πέντε χιλιάδες περίπου Μαρδαῖται. Διὰ μακρῶν περιγραφῶνται ἐν τῇ Βασιλείῳ τάξει αἱ μονάδες, τὰς ὁποίας ἕκαστον θέμα ἀπέστειλε χάριν τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Τὸ σχετικὸν κεφάλαιον ἐπιγράφεται ὡς ἐξῆς.

«Κεφάλαιον μδ'

Ἡ γενομένη ἐξόπλισις καὶ ἐξοδος, καὶ τὸ ποσὸν τῆς ρόγας καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ἀποσταλέντος κατὰ τῆς Θεολέστου Κρήτης μετὰ τοῦ πατρικίου Ἰμερίου καὶ λογοθέτου τοῦ δρόμου ἐπὶ Λέοντος τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου». Ἡ δὲ ἐκθεσις ἀρχεται ὡς ἐξῆς. «Τὸ βασιλικὸν πλοῖμον χιλιάδες ιβ', Ῥῶς Ψ'. Ἐδέξατο ὁ στρατηγὸς τῶν Κιβυρραιωτῶν ἔχων στρατὸν, ,εX' καὶ διπλοῦς ,α ὁμοῦ, ,ςX'. Ἐδέξατο ὁ στρατηγὸς τῆς Σάμου ἔχειν στρατὸν ,δ καὶ διπλοῦς, ,α ὁμοῦ ,ε(2). Καὶ ἔπεται μακρὰ συνέχεια. Ἡ ὀλικὴ δαπάνη τὴν ὁποίαν ἀπήτησεν ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἀνήλθεν εἰς τὸ ποσὸν τῶν 437,950 νομισμάτων, ἦτοι 6569250 φράγκα πρὸς 15 φρ. τὸ νόμισμα.

Ἄλλὰ κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 911 ὁ Ἰμέριος ἠττήθη παρὰ τὴν Σάμον (3) ὑπὸ τῶν ἠνωμένων δυνάμεων τῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης διατελούντων Λέοντος τοῦ Τριπολίτου καὶ Δαμιανοῦ τοῦ Τυρίου, οὓχι ἦντων θηριώδους τοῦ πρώτου καὶ διαβόητου γενομένου λόγῳ τοῦ ὅτι κατέστρεψε τὴν παρὰ τὸν Παγασητικὸν Δημητριάδα.

Ἐν τούτοις ὁμως ὁ Ἰμέριος δὲν ἐξηφανίσθη ἀκόμη ἀπὸ τῆς σκηνῆς διότι ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Νικολάου τοῦ μυστικοῦ μᾶς τὸν παρουσιάζει—ὠμιλήσαμεν περὶ τούτου ἀνωτέρω—προβαίνοντα εἰς ἐπιτυχεῖς ἐπι-

(1) Συνεχ., σ. 371.—Diehl, σ. 451.

(2) Πορφυρογεννήτου, Βασίλειος Τάξις, Βιβλίον II, σ. 651 ἐπ.

(3) Συνεχ., σ. 376.—Κεδρηγός, II, σ. 273.—Diehl, σ. 451.

δρομάς ἀνά τὰς ἀκτὰς τῆς Συρίας, καταλαμβάνοντα καὶ λαφυραγωγῶντα πόλεις ἐν αὐτῇ καὶ ἐπιδιδόμενον ἐκεῖ εἰς παντοίας τοιαύτης φύσεως ἐπιχειρήσεις εἰς τοσοῦτον μάλιστα βαθμὸν ὥστε ὁ Δαμιανὸς διὰ τὰ ἀντεκδικηθῆναι ἔπληξε μὲ τὸν ἀγριώτερον τρόπον τοὺς ἀθώους χριστιανούς τῆς Κύπρου, τοῦτο δὲ προὐκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ πατριάρχου, παρὰ τῷ ἀμφοῖ Κρήτης.

Ὁ διαδεχθεὶς ὅμως τὸν ἱμέριον ἀνδρεῖος ναύαρχος Ἰωάννης Ραδινός, κατὰ τὴν μεγάλην ναυμαχίαν τὴν γενομένην παρὰ τὴν Λῆμμον τῷ 924, ἤρατο νίκην περιφανῆ καταναυμαχηθέντος λαμπρῶς τοῦ φοβεροῦ ἀρησιθρόσκου Λέοντος τοῦ Τριπολίτου, ὅστις κατώρθωσε μὲν ὁ ἴδιος τὰ διασωθῆναι, ἀλλὰ τόσον κατὰ κράτος ἠττήθη, ὡς λέγει ὁ Γκέλτσερ, ὥστε ὁ ἐκ θαλάσσης κίνδυνος ἠδύνατο πλέον τὰ θεωρηθῆναι ὡς οὐσιωδῶς παρελθόν (1).

Παρ' ὅλον τοῦτο ὅμως ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου κατὰ τὸ ἔτος 956 (2) ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Κωνσταντίνου Γογγυλῆ νέα μεγάλη κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατεία οὐδὲν ἔφερεν ἀποτέλεσμα. Ὁ στρατηγὸς οὗτος ὅστις ἔφερε τὸ ἀξίωμα τοῦ Πατρικίου κατήγετο ἐκ Παφλαγονίας εἰς τὴν ἀνανδρίαν του δὲ καὶ ἀπειρίαν ἀπεδόθη ἡ ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας ταύτης (3).

(1) Γκέλτσερ, σ. 368—9. Ὁ Vasiliev ἐν τῇ *Histoire de l'Empire Byz.* σ. 405 δίδει τὸ ἔτος 917 ὡς χρονολογίαν τῆς κατασυντριβῆς Λέοντος τοῦ Τριπολίτου.

(2) Ἄτεροι ἱστορικοὶ δίδουσι τὸ ἔτος 949.

(3) Λέων Διάκονος, σ. 7. 3.

ΜΕΡΟΣ Δ΄.

ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΟΙ ΚΡΗΤΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΝΑΣΤΑΙ ΤΩΝ

Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

961

Λέων ὁ Διάκονος λέγει ὅτι (1) ὁ αὐτοκράτωρ Ρωμανὸς ὁ Β' (959—963) «προθυμούμενος ἀνακαλέσασθαι ταύτην τὴν ἥτιαν» τὴν τοῦ πατρικίου Κωνσταντίνου Γογγύλη δηλαδή, ἀπεφάσισε τῷ 960 νέαν ἐστρατείαν κατὰ τῆς Κρήτης θέσας ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς μὲ τὴν ἐξουσίαν αὐτοκράτορος στρατηγοῦ τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Φωκᾶν, δομέστικον τῶν σχολῶν, ἦτοι ἀρχιστράτηγον τῶν ἐν Ἀνατολῇ δυνάμεων. Ἐτέθησαν δὲ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Νικηφόρου νῆες δισχίλια μετὰ ὕγροῦ πυρός, δρόμωνες χίλιοι, καρᾶβια καματηρὰ σιτήσεις ἔχοντα καὶ ὄπλα τριακόσια ἑπτὰ.

Σημειωτέον ὅτι ἡ πλειοψηφία τῆς Συγκλήτου ἀποτεταραυμένη ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀποτυχιῶν δὲν ἐπεδοκίμαζε τὴν νέαν ταύτην ἐστρατείαν (2).

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐν τῇ κατὰ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης ἀγανακτήσει τοῦ εἶχε τάξει σιωπηρῶς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον εἰς ἐκείνον τὸν στρατηγόν, ὅστις θὰ ἀνέκτα τὴν Κρήτην. Οὕτω δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν ὡς προφητείαν κυκλοφοροῦσαν ἀπανταχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας ὑπόσχεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τινὲς τῶν συγκλητικῶν διὰ νὰ ἀποκαρδιώσωσι τὸν Ρωμανὸν τὸν Β' δὲν ὤκνησαν νὰ τῷ ὑποψηθίσωσι τὴν προφητείαν ταύτην. Εὐτυχῶς ὁ παρακοιμώμενος (πρῶτος σύμβουλος ἐκτελῶν καθήκοντα πρωθυπουργοῦ) Ἰωσήφ Βρίγκας ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῆς μειοψηφίας καὶ ἐνεθάρρυνε τὸν αὐτοκράτορα εἰπὼν: «Ἡμεῖς μὲν, ὦ δέσποτα, ἴσμεν πάντες ὅσα δεινὰ συνέβησαν παρὰ τῶν ἀρνητῶν τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς καὶ δίκαιόν ἐστι λογίσασθαι τὰς σφαγὰς καὶ τῶν παρθένων τὰς φθορὰς καὶ τὰς τῶν ἐκκλησιῶν καταστροφάς, καὶ τὰς τῶν παραθαλασσίων θεμάτων αἰχμαλωσίας, καὶ πρέπον ἐστὶν ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν καὶ ὁμοφύλων ἀγωνίσασθαι καὶ μὴ δε-

(1) Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἀκολουθῶ Λέοντα τὸν Διάκονον (σ.σ. 7-28 τῆς ἐκδ. Βόννης. Ἐν ταῖς παραπομπαῖς δηλοῦνται οἱ συγγραφεῖς, εἰς οὓς ἀνέτρεξα ἐκτὸς ἐκείνου.

(2) Συνεχ. σελ. 475. 19.

διέναι τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος καὶ τὰ τῆς θαλάσσης πελάγη καὶ τῆς νίκης τὸ ἄδηλον καὶ τῆς φήμης τὸ ἀδύνατον. Καὶ χρὴ μάλιστα τῇ θεοσυνεργίῳ βουλῇ καὶ προστάξει σου πειθαρχεῖν ἡμᾶς, ὡς ἐκ θεοῦ σοι τοῦτο τὸ ἐνθύμημα· καὶ γὰρ καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ θεοῦ· μάλιστα διὰ τὸν ὀρθὸν καὶ πιστὸν δοῦλον στέλλεσθαι τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς θεοκυβερνήτου βασιλείας σου».

Οὕτω χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Βρίγκα ἀπεφασίσθη ἡ ἐκστρατεία καὶ ἡ ἀνάθεσις τῆς ἀρχηγίας αὐτῆς εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν.

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς κατέπλευσε κατὰ πρῶτον εἰς Φύγελα τῆς Λυδίας, νοτίως τῆς Ἐφέσου, προφανῶς ἵνα παραλάβῃ ἐκεῖθεν τὰ στρατεύματα τῆς Ἀσίας, τὰ ὁποῖα θὰ μετεῖχον τῆς εἰς Κρήτην ἐκστρατείας, καὶ νὰ συνενωθῇ ἐκεῖ μὲ τὰ πλοῖα τῶν θεματικῶν στόλων.

Κατὰ τὸν Συνεχιστὴν πρῶτον μέλημα τοῦ Νικηφόρου ἦτο ἡ ἀποστολὴ προσκόπων πρὸς σύλληψιν αἰχμαλώτων, ἐξ ὧν θὰ ἠδύνατο «κρατῆσαι γλῶσσαν», νὰ συλλέξῃ δηλαδὴ πληροφορίας. Ἐκ τούτων ἔμαθεν ὅτι ὁ ἀμνηρᾶς καὶ οἱ λοιποὶ πρόκριτοι εὐρίσκοντο εἰς τὰς ἐξοχικὰς ἐπαύλεις των (1).

Ἡ εἰς Κρήτην ἀπόβασις διεξήχθη ὁμαλῶς εἰς βαθμὸν ὥστε κατῳρθώσαν ὁ Νικηφόρος ἀμέσως νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ἀναμενόντων εἰς παράταξιν μάχης καὶ νὰ τοὺς τρέψῃ εἰς φυγὴν ἐπιβαλὼν εἰς αὐτοὺς «ἀμύθητον φόνον». Οἱ περισπυθέντες κατῳρθώσαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν Χάνδακα καὶ νὰ ἐγκλεισθῶσιν ἐν αὐτῷ.

Ἀμέσως τότε ὁ Νικηφόρος ἔσπευσε νὰ ἀποκλείσῃ τὸν Χάνδακα ἀπὸ ξηρᾶς ἀρχίσας νὰ κτίξῃ συντόμως πρὸς τοῦτο πέριξ τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἄκρου τῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ ἐτέρου ἰσχυρὸν περίβολον, ἔδωσε δὲ καὶ τὰς δεούσας διαταγὰς εἰς τὰς ναυτικὰς δυνάμεις του νὰ ἐπιβλέπωσιν ἀγρύπνως τὴν παραθαλάσσιον πλευρὰν τῆς πόλεως καὶ νὰ κατακαύσωσι διὰ τοῦ ὕγροῦ πυρὸς πᾶν πλοῖον ἐχθρικόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπειροῦτο νὰ προσπελάσῃ εἰς αὐτήν· τοῦτο δὲ διότι ἔλαβε τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ ἀμνηρᾶς εἶχε ζητήσῃ βοήθειαν ἐξ Ἰσπανίας καὶ Ἀφρικῆς.

Ἀφοῦ ἔλαβε τὰ κατὰ θάλασσαν ταῦτα μέτρα ὁ Νικηφόρος ἐσκέφθη νὰ κατασυντριψῇ καὶ πάσας τὰς εἰς τὴν ὑπαιθρον Κρήτης εὐρισκομένας ἐχθρικὰς δυνάμεις, ὅπως μὴ τυχὸν λάβωσιν ἐκεῖθεν βοήθειαν οἱ ἐν τῷ Χάνδακι ἐγκεκλεισμένοι.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέθεσεν εἰς τὸν στρατηγὸν τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων, τὸν γηραιὸν καὶ παλαίμαχον Νικηφόρον Παστιλᾶν, ὅστις «πολλὰς οὐλὰς ἐκ τῶν κατὰ πόλεμον χαλκοτυπιῶν ἐπὶ τοῦ προσώπου καὶ τῶν στέρων προὐβάλλετο».

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὑφ' ἑαυτὸν Νικηφόρος ὁ Παστιλᾶς ἦσαν ἅπαντες «λογάδες». Παρ' ὅλα ταῦτα ὁμως ἐξεληθόντες εἰς τὴν

(1) Συνεχ., σ. 476.

ὑπαιθρον μετά τινας ἐπιτυχίας των παρεδόθησαν εἰς τὴν οἰνοποσίαν καὶ τὴν κραιπάλην, οἱ δὲ βάρβαροι, οἷτινες τοὺς παρηκολούθουν «τοῖς ἐπικαιροτάτοις καὶ ἀμφιλαφῆσι τῶν ὄρων ἔλλοχῶντες» ἀμέσως ἔσπευσαν κατ' αὐτῶν. Οἱ ὑπὸ τὸν Παστιλᾶν μολονοῦσι «ἀκροσφαλεῖς τῇ μέθῃ τελοῦντας καὶ ἀκροχάλυκες, ὅμως τοῖς βαρβάροις ἀντεπήσαν καὶ ρωμαλέως ἀντικαθίσαντο». Φονευθέντος ὅμως τοῦ Παστιλᾶ οἱ Ἕλληνες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ «πρὸς τῶν βαρβάρων δίκην βοσκημάτων ἀπεσφάττοντο». Μόλις ὀλίγοι τινὲς κακῶς ἔχοντες διεσώθησαν καὶ κατέφυγον εἰς τὸ στρατιόπεδον. Τὸ πάθημά των ὅμως ὑπῆρξε πολῦτιμον μάθημα, τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ λαβόντος ἕκτοτε τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς μὴ ἐπανάληψιν τοῦ κακοῦ.

Πρόκειται ἄραγε περὶ τοῦ δημοτικοῦ Πραμνίου οἴνου καὶ ἀναβιώσεως τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου τρόπου, δι' ὧν ἡ Κίρκη κατώρθωνε νὰ καταδαμάξῃ πάντας ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἀπεπειρῶντο νὰ κατακτῆσωσι τὴν νῆσον τῆς; ὅπως δῆποτε τὸ πρᾶγμα ἐμβάλλει εἰς σκέψεις, διότι δὲν συμβαίνει διὰ πρώτην φοράν. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον μήπως δὲν ἐξωλοθρεύθη καὶ τὸ στρατεύμα τοῦ Κρατεροῦ; Τίς οἶδε δὲ ἂν καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν τόσων καὶ τόσων ἀνεπιτυχῶν ἀποπειρῶν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης δὲν ὀφείλουσι τὴν ὀλεθρίαν ἔκβασιν των εἰς τὴν ἰδίαν τακτικὴν!

Ἐνθαρουθέντες ἐκ τῆς ἐπιτυχίας των ταύτης οἱ Σαρακηνοὶ τῆς ὑπαιθρου ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιδράμωσι κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, πληροφορηθεὶς ὅμως τοῦτο ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς παρὰ Σαρακηνῶν αἰχμαλώτων προέλαβε καὶ ἐπετέθη ἐγκαίρως κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐξωλόθρευσε μέχρις ἑνός. Λέων ὁ διάκονος βεβαιοῖ ὅτι οὗτοι συνεποσοῦντο εἰς τεσσαράκοντα χιλιάδας, ἦσαν δὲ συγκεντρωμένοι ἐπὶ τινος γηλόφου.

Ἄλλο Νικηφόρος παραλαβὸν μεθ' ἑαυτοῦ ἀξιόλογον τμήμα τοῦ στρατεύματός του, εἰς τὸ ὅποιον εἶχεν ἐπιτρέψῃ νὰ ἀναπαυθῇ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, τὴν ἰδίαν ἔσπεραν πολὺ ἄργά ἐξῆλθε τοῦ «ἀπλήκτου» του ἀψοφητεῖ, διὰ νὰ μὴ ἀντιληφθῶσιν οἱ ἐν τῷ Χάνδακι τὴν ἀναχώρησιν τοιαύτης δυνάμεως καὶ ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, καὶ κατηνύνη πρὸς τὸν εἰρημένον γήλοπον λαβὼν ὡς ὀδηγοὺς ἐντοπίους Ἑλλήνας Κρητᾶς «ἡγεμόνας τῶν τόπων ἰθαγενεῖς ἄνδρας ἀνειληφῶς».

Φθιάσας ἐκεῖ ἀφοῦ περιέζωσεν ἐπιμελῶς τὸν γήλοπον διέταξε νὰ ἐπηχίσωσιν αἱ σάλπιγγες καὶ τὰ τύμπανα νὰ παταγήσωσι· αὐτὸς δὲ ἐπὶ κεφαλῆς ἀποσπασματός τινος ἔχώρει ἐπὶ τοῦ γηλόφου. Οἱ βάρβαροι οἱ ὅποιοι ἀμερίμνως ἐκοιμῶντο, ἀφντισθέντες αἰφνιδίως ἐκ τῆς κλαγκῆς τῶν ὄπλων καὶ τοῦ ἤχου τῶν σαλπίγγων καὶ τῶν τυμπάνων κατετρομαγμένοι «καὶ ψιλοὶ καὶ ἀπαράσκειοι ὄντες καὶ τῷ ἀπροόπτῳ τῆς ἐφόδου καταπλαγέντες» ἐτράπησαν εἰς φυγὴν· ἀλλ' ὀπότεν δῆποτε καὶ ἂν κατήρχοντο δὲν ὑπῆρχε τρόπος νὰ διαφύγῃσι «τῆς ὑπωρείας ἀπάσης κατεχομένης τῇ ρωμαϊκῇ φάλαγγι».

Καὶ οὕτω «ἐν μικρῷ χρόνῳ ροπῇ τὸ τῶν τεττάρων μυριάδων βαρβάρων ἡβηδὸν παραπώλετο πλῆθος». Ἄπαντες μέχρις ἐνὸς ἐθανατώθησαν. X

Μετὰ ταῦτα ὁ Νικηφόρος διέταξε νὰ ἀποκοπῶσιν αἱ κεφαλαὶ τῶν φονευθέντων καὶ νὰ μετακομισθῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδον, ὀρίσας ἀμοιβὴν ἀργυρίου δι' ἐκάστην κεφαλὴν, ἣτις θὰ τῷ προσεκομίζετο. Εὐτυχῶς Λέων ὁ διάκονος ρητῶς ἀναφέρει ὅτι εἰς τὸ μακάβριον τοῦτο ἔργον ἐπρωτοστάτησαν οἱ ἐν τῷ στρατεύματι ὑπηρετοῦντες Ἀρμένιοι.

Ἦτο ἀκόμη νῦν ὅτε ὁ Νικηφόρος μετὰ τῆς φάλλαγός του ἐπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδον. Τὴν ἐπιόυσαν λίαν πρῶτῃ διέταξεν ὅπως προσαρμώσῃσι τὰς ἀποκοπέσας κεφαλὰς ἐπὶ δοράτων καὶ νὰ ἐμπηθῶσι ταῦτα κατὰ μῆκος ἐπὶ τοῦ τείχους τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος ἠκοδόμησε πέριξ τοῦ Χάνδακος, τὰς δὲ ὑπολοίπους διὰ τῶν πετροβόλων μηχανημάτων νὰ ρίψωσιν ἐντὸς τοῦ βαρβαρικοῦ ἄστεως. Οὐρανομήκεις κραυγαὶ φρίκης καὶ ἀπογνώσεως ἀντήχησαν μετ' ὀλίγον, τῶν Σαρακηνῶν ἀναγνωρισάντων τοὺς ἰδικούς των «καὶ ἀποκλειομένων τὰ φίλιτατα».

Οὕτως ἀπέπτη καὶ ἡ τελευταία ἐλπίς τῶν ἐν τῷ Χάνδακι δεινῶς πολιορκουμένων Σαρακηνῶν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς ἐπικουρίαν ἐξωτερικὴν, ἐκ τῶν δύο μουσουλμανικῶν κρατῶν τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ πέμψωσι τοιαύτην, ἡ μὲν Αἴγυπτος εὐρίσκετο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν περιπεπλεγμένη εἰς ἐσωτερικούς περισπασμούς, ἡ δὲ Μουσούλη διὰ τῆς ἐπιδρομῆς, τὴν ὁποίαν, ὁ ἐμίρης αὐτῆς Χαβδὰν ἀδοκῆτως κατὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐπεχείρησε, προὔξενεσε σοβαρὸν περισπασμὸν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ὅστις θὰ ἠδύνατο ὀλεθρίας νὰ ἐπιδράσῃ κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ ἐπιχειρήσεων τοῦ Νικηφόρου Φωκά ἐὰν μὴ ὁ ἀδελφὸς τούτου Λέων ὁ Κουροπαλέτης δὲν κατενείκα τὸν Χαμδὰν ὀλοσχερῶς.

Οὐχ ἦτιον ὅμως οἱ ἐν τῷ Χάνδακι στενῶς πολιορκούμενοι καὶ μυρίας στερήσεις ὑφιστάμενοι, ὑπερημύνοντο ἀνδρείως τοῦ φρουρίου των.

Ἐβασίζοντο ὅμως πρὸ πάντων οἱ Σαρακηνοὶ εἰς τὸ δυσπόρητον τοῦ ὄχυρώματός των. Τοῦτο ἦτο κατεσκευασμένον ὅπως τὸ ἄπληκτον τῶν Βυζαντινῶν ἀκολουθησάντων τὸ σύστημα τῆς κατασκευῆς τοῦ προχείρου ρωμαϊκοῦ στρατοπέδου, cum fossa et vallo προσστατευόμενον δηλαδὴ ὑπὸ τάφρου, τῆς ὁποίας τὰ ἀνασκαπτόμενα χώματα ἐρρίπτοντο παρὰ τὸ ἐσωτερικὸν χεῖλος τῆς τάφρου καὶ συγχρατούμενα διὰ πασσάλων καὶ κλάδων δένδρων ἀπετέλουσαν τὸν χάρακα, πρόχωμα ἔχον ὕψος τὸ βάθος τῆς τάφρου καὶ τὸ ὕψος τῶν ἀναρριφθέντων χωμάτων. Ἀπαράλλακτα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἦτο κατασκευασμένον τὸ ὄχυρμα τοῦ Χάνδακος, ἀλλὰ μὲ κολοσσιαίας διαστάσεις. Λέων ὁ διάκονος λέγει ὅτι τὸ πάχος τοῦ προχώματος ἦτο τοιοῦτον, ὥστε ἠδύναντο ἐπ' αὐτοῦ νὰ τρέχωσι δύο ἄμαξαι ἐξ ἀντιθέτου ἐρχόμεναι.

Κυρίως ὅμως ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καθίστα τὸ χωμάτινον τοῦτο τεῖχος δυσπόρητον ἦτο ὁ τρόπος δι' οὗ ἦτο κατεσκευασμένον. Τὰ ἀνασκαπτόμενα χώματα ἐκ τῆς τεραστίας εἰς βάθος καὶ πλάτος τάφρου δὲν εἶχον ἐπιρριφθεῖ

είκῃ καὶ ὡς ἔτυχε ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ χείλους αὐτῆς, ἀλλ' ὑπέστησαν προηγουμένως ἐπιμελῆ κατεργασίαν πολτοποιηθέντα καὶ ἀναμιχθέντα μετὰ τριχῶν αἰγῶν καὶ χοίρων, ἀποτελέσαντα οὕτω ὕλην συμπαγῆ καὶ δυσδιάρρηκτον τὴν τοῦ τείχους «οἰκοδομίαν εἰς τὸ ἀκριβὲς συμπεπιλημένην καὶ δυσἀπόσπαστον».

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς πληρώσας εἰς τι σημεῖον τὴν τάφρον προσήγγισεν εἰς τὸ τεῖχος τοῦτο τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς του καὶ διὰ τῶν πετροβόλων αὐτοῦ μηχανημάτων κρατῶν εἰς ἀπόστασιν ἱκανὴν τοὺς πολιορκουμένους Σαρακηνοὺς μαχητὰς ἐπελήφθη τῆς διὰ κριῶν διαρρήξεως αὐτοῦ.

Πεισθεὶς ὅμως περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς διαρρήξεως τοῦ τείχους διὰ τῶν κριῶν, ἀπεφάσισε δι' ἄλλον τρόπον νὰ ἐπιτύχη τοῦτο, ἐπωφελούμενος τοῦ ἐλαττώματος ὡς ἐξῆς· εἰς τὸ ἴδιον σημεῖον ὅπου ἐξετέλει τὰς πολιορκητικὰς ἐπιχειρήσεις του, ἀνέθεσεν εἰς πολυαρίθμους καὶ ἐπιτηδεῖους σκαπανεῖς νὰ ὑπονομεύσωσι τὸ τεῖχος ἐν μεγάλῃ ἐκτάσει καὶ εἰς βάθος καὶ εἰς μῆκος καὶ εἰς πλάτος. Εὐτυχῶς δὲ συνέπεσεν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο καὶ τὸ πέτρωμα ἐφ' οὗ ἔρειδετο τὸ τεῖχος νὰ εἶναι ψαμμῶδες καὶ εὐθριπτον καὶ ἐπομένως τὸ ἔργον ἐπροχώρει κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικόν.

Διὰ νὰ προλάβῃ δὲ τὸν κίνδυνον προώρου καταπτώσεως τῶν χωμάτων διέταξεν, ἐφ' ὅσον προὔχῳρει τὸ ὑπονομευτικὸν ἔργον, νὰ κατασκευάζωνται ἐντὸς τῶν ὑπονόμων ἰσχυρὰ ξύλινα ἰκρίωματα πρὸς πλήρη συγκράτησιν αὐτῶν.

Μόλις τὸ ἔργον συνεπληρώθη ὁλόκληρος ἡ ἔσκαφεῖσα ὑπόνομος ἐπληρώθη δι' ἐξαιρετικῶς εὐφλέκτων ὕλων καὶ τῇ 7ῃ Μαρτίου τοῦ ἔτους 691 ἐτέθη πῦρ εἰς αὐτάς. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν κεραυνοβόλον. Αἱ εὐφλεκτοὶ ὕλαι παραχορῆμα ἀναφλεγεῖσαι κατέκαυσαν καὶ τὰ ἰκρίωματα καὶ ἀμέσως δύο πύργοι μετὰ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν τμήματος τοῦ τείχους ἤρχισαν νὰ ὀλισθαίνωσι βαθμηδὸν πρὸς μεγάλην κατάπληξιν τῶν Σαρακηνῶν καὶ ἐν τέλει κατέρρευσαν ἐντελῶς. Διὰ τῆς τοιοιτοτρόπως διανοιγείσης εὐρυτάτης διόδου οἱ Βυζαντινοὶ οἴτινες ἀνέμενον ἔτοιμοι καὶ πάνοπλοι εἰσώρμησαν ἀκάθεκτοι ἐντὸς τοῦ Χάνδακος. Τὴν προβληθεῖσαν ἐκ μέρους τῶν πολιορκουμένων ἀντίστασιν κατέστειλαν ἄνευ πολλοῦ κόπου· δεινὴ δὲ σφαγὴ ἐπληκολούθησε. Ἐδέησε νὰ ἐπέμβῃ προσωπικῶς ὁ Νικηφόρος συνιστῶν νὰ μὴ φονεύωνται οἱ καταθέντες τὰ ὅπλα.

Ἀφοῦ ὁ Νικηφόρος ἀπεκόμισε τοὺς θησαυροὺς τῶν ἀνακτόρων καὶ τὰ πολυτιμότερα τῶν ὄσων ὑπῆρχον ἐν τῷ Χάνδακι, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατιώτας του νὰ λεηλατήσωσι διὰ λογαριασμόν των τὴν πόλιν «οἱ δὲ διὰ τῶν δωμάτων χωροῦντες πολλὰς καὶ πολυτελεῖς ἐκαρποῦντο τὰς ὠφελείας», ἐπειδὴ ἡ πόλις κατεῖχεν ἀμυθίτους θησαυροὺς προερχομένους ἐκ τῶν λεηλασιῶν τῶν νήσων καὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου, αὐτὴ δὲ αὕτη οὐδέποτε ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ὑπέστη λεηλασίαν ἢ ἕτερόν τι δυσμενές.

Ἐκτὸς τῶν πολυτελῶν λαφύρων, τὰ ὁποῖα ἀπεκόμισεν ὁ Νικηφόρος Φωκάς διὰ τὰ παραδῶση εἰς τὸν αὐτοκράτορα παρέλαβε προσέειπε καὶ «ἅπαν τὸ ἀκμαῖον τῶν αἰχμαλώτων» ὡς καὶ πάντας τοὺς ἐν τέλει καὶ δὴ αὐτὸν τοῦτον τὸν ἐμίρην τῆς Κρήτης Ἄμπτ ἔλ Ἀζήζ ἔλ Κορομπί τὸν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφῶν Κουρούπην (1) ὀνομαζόμενον.

Μετὰ τὴν δεινὴν σφαγὴν, τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ὁ Νικηφόρος πρὶν ἀναχωρῆσαι διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν κατέσκαψε τὰ τείχη τοῦ Χάνδακος καὶ διὰ τὰ ἐμπεδώσει τὴν ἑλληνικὴν κατάκτησιν ἔκτισεν οὐ μακρὰν τῆς καταστροφείσης πρωτεύουσας τῶν Σαρακηνῶν ὄχυρόν φρούριον, τὸ ὁποῖον ὠνόμασε «Τέμενος» καὶ ἐγκατέστησεν ἐν αὐτῷ ἰσχυρὰν φρουράν. Διὰ τὰ προφυλάξῃ δὲ τὴν νῆσον καὶ ἀπὸ πάσης ἐκ θαλάσσης ἐπιδρομῆς διέταξε τὰ πυρφόρα πλοῖα τὰ περιπλέουσι καὶ τὰ ἐπαγρυπνοῦσι.

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νεύσει τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Β' ἐτελέσθη μεγαλοπρεπὴς θρίαμβος, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ὡς ποταμὸς παρήλανταν τὰ ἀπειράριθμα λάφυρα. «Εἶπεν ἂν τις περιτυχὼν, λέγει Λέων ὁ Διάκονος, τῆς βαρβάρου γῆς τὸν ἅπαντα πλοῦτον συγκομισθῆναι». Τὸν θρίαμβον ἐκόσμησε καὶ μακρὰ σειρὰ τῶν αἰχμαλωτισθέντων Σαρακηνῶν προδρόμων περιβεβλημένων μὲ τὰς λευκὰς ἐσθῆτας των. Ἐπὶ κεφαλῆς δὲ αὐτῶν ἤγετο ὁ ἐμίρης Ἄμπτ ἔλ Ἀζήζ ἔλ Κορομπί, καὶ ἠκολούθει ὁ μετ' αὐτὸν πρωτεύων ἐν Κρήτῃ Ἄνεμᾶς Ἕλληνας τὴν καταγωγὴν.

ΟΙ ΕΜΙΡΑΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐξ ὀλοκλήρου ἀπεροφημένοι εἰς τὰς ληστοπειρατικὰς ἐπιχειρήσεις των οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης ἀπξίουν τὰ ἀσχοληθῶσι καὶ περὶ ἄλλο τι εὐγενέστερον. Ἐπομένως περὶ πολιτισμοῦ παρ' αὐτοῖς οὐδὲ κἂν λόγος εἶναι δυνατὸν τὰ γίνῃ· οὐχ ἦττον ὅμως εἰς τῶν Ἐμιρῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως κατωτέρω διέπρεψεν ὡς λόγιος.

Οἱ Ἐμίραι διέμενον ἐντὸς ἀνακτόρων πολυτελῶν. Τούτων βεβαίως οὐδ' ἔγχος ὑπελείφθη μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ Χάνδακος ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκά, οὐδὲ κἂν περιγραφὴν τινὰ ἔχομεν αὐτῶν γενομένων παρ' Ἑλληνός τινος ἢ Σαρακηνοῦ. Ἄλλ' ὑπάρχει κἄτι — καὶ ἐδῶ ἐφαρμόζεται πλήρως τὸ ἔξ ὄνυχος τὸν λέοντα — τὸ ὁποῖον δύναται τὰ χρησιμεύσει ὡς τεκμήριον τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν ἀνακτόρων τῶν Ἐμιρῶν τῆς Κρήτης, τοῦτο δ' εἶναι αἱ λαμπραὶ θύραι τοῦ ἐν λόγῳ ἀνακτόρου, τὰς ὁποίας ὁ Νικηφόρος Φωκάς ἔστειλεν εἰς ἅγιον ὄρος ὅπως κοσμήσῃ τὸν ναόν τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσης

(1) Θεοδόσιος ὁ διάκονος δίδει καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐμίρη, ὅστις ἦτο γέρον, φαλακρός, κοντοῦ ἀναστήματος καὶ ἀχρός· τὸν ὀνομάζει ὅμως Καραμούνην (σ. 296, 33), ἐνῶ οὕτως ὀνομάζετο ὁ ἐμίρης τῆς Ταρσοῦ.

ιεράς μονῆς τῆς μεγίστης Λαύρας καὶ αἱ ὅποια σφύζονται ἀνέπαφοι κινου-
σαι τὸν θαυμασμόν πάντων τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν ἱερὰν ταύτην Μονήν.

Ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων τῶν διῆγον οἱ Ἑμίραι ζῶν ἡγελοπρεπῆ καὶ
τροφηλὴν ὑπηρετοῦμενοι ὑπὸ πλῆθους δούλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἀρπα-
ζομένων ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Κατὰ τὰς μεγαλοπρεπεῖς ἐστιάσεις τῶν ὑπη-
ρευοῦντο ὑπὸ οἰνοχόων (1) περιβεβλημένων μὲ λαμπρὰς ἀμφιέσεις· τὸ δὲ γε-
γονὸς ὅτι ἐποιοῦντο χρῆσιν οἴνου εἶναι ἐν ἐπὶ πλέον τεκμήριον τοῦ ὅτι οἱ
Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης χαλαρῶς εἶχον πρὸς τὰς θρησκευτικὰς διατάξεις τοῦ
μουσουλμανισμοῦ.

Χάρις εἰς τὸν Βυζαντινὸν χρονογράφον Γενέσιον ἔχομεν τὸν πίνακα τῶν
ἐν Κρήτῃ Ἑμιρῶν μέχρι τοῦ προκατόχου τοῦ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν, καθ' ὅς ἐγρα-
ψεν (945—959) ἡγεμονεύοντος, οὗτινος δυστυχῶς δὲν δίδει τὸ ὄνομα. Οἱ
Ἑμίραι οὗτοι ἦσαν οἱ ἐξῆς: 1) Ἀπόχαψις, 2) Σαίπης, 3) Βάβδελ, 4) Ζερ-
κουνῆς. Μεταξὺ τούτων ὁ Brooks προσθέτει καὶ τὸν Νίσιριν, εἶδομεν ὅμως
ἀνωτέρω ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές, ἐπειδὴ ὁ Νίσιρις ἦτο μόνον ἀρχηγὸς
τοῦ ναυτικοῦ τῆς Κρήτης.

Εἰς τὴν ἰδίαν πραγματείαν του (1) ὁ Brooks μᾶς μανθάνει ὅτι ὁ Σαί-
πης, ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ κατακτητοῦ τῆς Κρήτης κατεῖχεν ἐξέχουσαν
θέσιν μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων συγγραφέων, διαπρέψας ὡς περιηγητῆς
καὶ συλλέκτης παραδόσεων. Τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ ἐνὸς πειρατοῦ, φαί-
νεται περιέρχον καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Brooks, ὅστις, φαίνεται, δὲν θὰ τὸ ἐπί-
στευεν, ἐὰν δὲν τὸ ἔβλεπεν ἐπαναλαμβανόμενον ἐκ διαφόρων πηγῶν καὶ διῆ
ἐκ τοῦ βιογραφικοῦ λεξικοῦ τοῦ Ἄλ Σαμιανῆ συγγραφέως ἀποθανόντος τὸ
1167, ἐνθα ἀναγινώσκει: «Κρήτη. Αὐτὸ εἶναι νῆσος εἰς τὴν δυτικὴν περιο-
χὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πολλοὶ σοφοὶ ἄνθρωποι προῆλθον. Ἄλλ' ὁ πλέον διά-
σημος ἐξ ἄλλων αὐτῶν εἶναι ὁ Ἄμπου Ἄμρ Σουαῆμπ, ὁ υἱὸς τοῦ Ὁμάρ,
ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαῖ τοῦ Ἄλ Ἰ Κριτισί». Εἰς ἡμᾶς τὸ πρᾶγμα δὲν φαίνεται πε-
ρίεργον, διότι γνωρίζομεν ἤδη ὅτι μεταξὺ τῶν ἡγετικῶν στοιχείων τῶν ἐξ
Ἰσπανίας ἐπιδρομέων ὑπῆρχον καὶ τινες Φουκαγιά ἐκ τῶν προκαλεσάντων
τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Προαστείου. Προφανῶς δέ, διὰ τὴν ἡθοῦν ἡ ἀρχη-
γία, ἢ οἰκογένεια τοῦ Ἄμπου Χάφς ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν Φουκαγιά,
ὅπως δῆποτε καὶ ἂν ἔχει τὸ πρᾶγμα, τὴν ἀντιλαμβανόμεθα τὸ διατὶ ὁ

(1) Τὰς πληροφορίας ταύτας ἀντὼ ἐξ ἀγιολογικοῦ κειμένου δημοσιευθέντος ὑπὸ
τοῦ G. Anrich, Hagios Nicolaos, Leipzig 1913, σ. 171.

(1) Ὡς εἶπομεν καὶ ἀνωτέρω σκοπὸς τῆς πραγματείας ταύτης εἶναι τὴν καθο-
ρίσιν τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης. Ἐν δὲ τῷ σημείῳ, ὅπερ
νῦν μᾶς ἀπασχολεῖ, πειράται τὴν ἀποδείξιν ὅτι ὁ κατατροπώσας τοὺς Ἀραβας τῆς
Σικελίας Κρητικὸς δὲν εἶναι ὁ Ἕλληνας ναύαρχος, ἀλλ' εἰς τῶν Ἑμιρῶν τῆς Κρήτης
φερόντων τὸ ἐπώνυμον τοῦτο. Ἐξ ἄλλων ὅμως πηγῶν γνωρίζομεν ὅτι τὸ ἐπώνυμον
τὸ ὅποιον ἔφερον οὗτοι ἦτο Ἄλ Ἀνδαλού.

Μέγας Φώτιος ἐξετίμα τὸν Σουαήμπ καὶ εἶχεν ἀλληλογραφίαν μετ' αὐτοῦ.
Ὁ Κάρολος Ἠορὶ ταυτίζει τὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα δίδει ὁ Γενέσιος μετὰ τῶν ἐξῆς ἀραβικῶν ὀνομάτων :

Ἀπόχαψις = Abu-Hafs
Σαίτης = Suaib
Βάβδελ = Abu Abdallah
Ζερκουνης = Sirkuh

Ἐν τούτοις ὁμως ὁ Gutschmid ἐν τοῖς Kleine Schriften V, 433 ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Ζερκουνη δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ ἀραβικὸν Sirkuh, ἀλλὰ πρὸς τὸ περσικὸν Zerkun. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀπίθανον. Ἐπὶ τῶν Ἀββασιδῶν περσικὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, ἀμφιέσεις καὶ ὀνόματα κ.τ.λ. διεδόθησαν ἀρκετὰ εὐρέως ἀνὰ τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον. Κατὰ τὴν γνώμην μου τὰ πρᾶγματα συνέβησαν ὡς ἐξῆς. Ὁ Βάβδελ θὰ εἶχε νυμφευθῆ εὐγενῆ τινα ἐκ τῆς αὐλῆς τῶν Ἀββασιδῶν. Ταύτην θὰ συνώδευσεν εἰς Κρήτην καὶ ὁ ἀδελφός της Ζερκουνης, ὅστις κατὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, ἴσως δὲ καὶ τὸν θάνατον τοῦ Βάβδελ θὰ κατέλαβε τὸν θρόνον. Τὸ χωρίον τοῦ Γενεσίου προδίδει κάποιαν ἀνωμαλίαν ὡς πρὸς τὴν διαδοχὴν· ἔχει δὲ οὕτω: «Ὁ Βάβδελ κατὰ τι θαλάσσης κλυδώνιον ἐν ἡμέραις τοῦ μακαρίτου Λέοντος βασιλέως... ἐπεκράτητο... οὐτινος Βάβδελ ἐτέλει Ζερκουνης σύγγονος ὁ πρὸ τοῦ νῦν ἀρχηγοῦ τῆς Κρήτης καθηγησάμενος»⁽¹⁾.

Διὰ τῆς λέξεως σύγγονος ὁ Γενέσιος μεταφράζει εἰς τὴν λογίαν ἑλληνικὴν τὴν ἐν τῇ δημῳδαίᾳ μέχρι τῆς σήμερον ὑφισταμένων ἀνὰ τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λέξιν «Κουριάδος», ἣτις σημαίνει τὸν «γυναικάδελφον» καὶ εἶναι αὐτὴ αὕτη ἢ λατινικὴ λέξις Connatus, ἔχουσα ἐν τῇ κατωτέρᾳ λατινικῇ καὶ ταύτην τὴν σημασίαν.

Δυστυχῶς ὁ Γενέσιος δὲν μᾶς δίδει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἡγεμονεύοντος τῆς Κρήτης, ὅστις προφανῶς εἶναι καὶ ὁ τελευταῖος.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς δυναστείας ὑπῆρξε μακρά· οὕτω δὲ εὖρε καιρὸν ὁ Σουαήμπ, ὡς διάδοχος οὕτως εἰπεῖν, νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὰς περιηγήσεις του καὶ τὰς φιλολογικὰς ἐρεῦνας του. Ὡς ἡγεμονεύοντα τὸν συναντῶμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ περὶ τὸ ἔτος 870⁽²⁾. «Χρόνων παραδραμόντων τεσσαράκοντα καὶ ἐπτὰ, ἐπὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ. Σαήπ Ἀπόχαψ ὁ ἀρχηγὸς Κρήτης, υἱὸς τοῦ Ἀμερμουνη Ἀπόχαπος τοῦ τὴν Κρήτην κερδίσαντος...»⁽³⁾. Ἀγνωστον ὁμως πότε ἀκριβῶς διεδέχθη τὸν πατέρα του. Πάντως τοῦτο θὰ ἐγένετο μετὰ τὸ ἔτος 858· ὁπότε ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ

(1) Γενέσιος, ἐνθ. ἀν.

(2) Ὁ Diehl, σελ. 440, δίδει τὸ ἔτος 868.

(3) Φραντζῆς σ. 106· ἀκολουθεῖ ἢ ἀφήγησις τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων γεγονότων ἐν σελ. 79. Τὰ αὐτὰ καὶ παρ' ἐτέροις ἱστορικοῖς.

θρόνου ὁ Μέγας Φώτιος, ὅστις τῷ ἔστειλεν ἐπιστολήν. Τῆς ἐπιστολῆς ταύτης μνεῖαν ποιεῖται ὁ Πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικός ἐν μιᾷ τῶν δύο ἐπιστολῶν τῶν σταλεισῶν πρὸς τινὰ ἡγεμόνα τῆς Κρήτης, τοῦ ὁποίου δὲν ἀναφέρεται μὲν τὸ ὄνομα, δηλοῦται ὅμως ἐν αὐτῇ ὅτι, ὁ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται Νικόλαος ὁ Μυστικός εἶναι υἱὸς τοῦ παραλήπτου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Φωτίου, δηλαδή τοῦ Σουαήμπ. Ἐπειδὴ δὲ Νικόλαος ὁ Μυστικός ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ 901 παραλήπτης τῆς ἐπιστολῆς ταύτης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἄλλος εἰμὴ ὁ υἱὸς τοῦ Σουαήμπ, ὁ Βάβδελ. Ἴσως ἡ πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Νικολάου τοῦ μυστικοῦ νὰ ἀπεστάλη πρὸς αὐτὸν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Δαμιανοῦ δῆψιν τῆς Δημητριάδος, ἡ δὲ δευτέρα πιθανώτατα μετὰ τὴν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὀρίσωμεν ὡς χρόνον τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς τὸ ἔτος 905. Δὲν μᾶς εἶναι δυνατὸν ὅμως οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν νὰ εἴπωμεν πότε καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ γυναικάδελφος τοῦ Βάβδελ Ζερκουνηῆς. Πάντως οὐχὶ πρὸ τοῦ 905. Θεωρήσωμεν λοιπὸν τὸ ἔτος τοῦτο ὡς *terminus a quo*. Ἄφ' ἐτέρου ὁ Γενέσιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἡγεμονεύει ἐν Κρήτῃ κάποιος διαδεχθεὶς τὸν Ζερκουνηῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συγγραφικὴ δρᾶσις τοῦ Γενεσίου ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ἔτους 945 δυνάμεθα μὴ ὑπαρχουσῶν ἐτέρων ἐνδιαμέσων χρονολογικῶν ἐνδείξεων νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἔτος τοῦτο ὡς *terminus ad quem*. Διαμορφοῦται ὅμως οὕτω περιθώριον μιᾶς ὀλοκλήρου τεσσαρακονταετίας ἐντὸς τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τοποθετηθοῦν τὰ γεγονότα ἄνευ προσφυγῆς εἰς ὑποθέσεις. Ὑποθέτω λοιπὸν, οὐχὶ βεβαίως ἄνευ ἐπιφυλάξεων, ὅτι τὰ γεγονότα διεξήχθησαν ὡς ἑξῆς. Μετὰ τὴν περιφανῆ νίκην τὴν ὁποίαν ἤρατο ὁ ναύαρχος Ἰμέριος τῷ 906 κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ὁ Βάβδελ θὰ ἀνέλαβεν αὐτοπροσώπως νέαν ἐκστρατείαν, ἣτις ἀπέληξεν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν αἰχμαλωσίαν του. Δὲν γνωρίζομεν τὰς μετὰ ταῦτα τύχας τοῦ Βάβδελ. Πιθανὸν τότε νὰ ἐξεθρονίσθη καὶ νὰ κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ γυναικάδελφός του Ζερκουνηῆς, ὅστις θὰ ἐβασίλευσεν ἔτι ἱκανόν. Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Γενεσίου ἡγεμονεύων προφανῶς εἶναι ὁ τελευταῖος, ὁ αἰχμαλωτισθεὶς δηλαδή ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ Κουρούπη.

Ἐπειδὴ οἱ χρονογράφοι μᾶς παρουσιάζουσι τὸν Κουρούπη ὡς γέροντα προβεβηκότα τὴν ἡλικίαν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι πολὺ πρὸ τοῦ 945 ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Τὸ πλήρες αὐτοῦ ἀραβικὸν ὄνομα εἶναι Ἄβδ-ἔλ-Ἀζίζ-μπὲν Ὁμάρ-ἔλ-Κορτομπί. Καὶ ἐνταῦθα ὅμως παρεμβαίνων ὁ Gutschmid ἰσχυρίζεται ὅτι μᾶλλον δέον νὰ ἀναγνώσωμεν ἔλ-Κορτομπί ἢτοι ὁ ἐκ Κορδοῦης. Ἴσως ἡ ἀποψις αὕτη νὰ εἶναι ὀρθὴ τοῦ ἐμίρου ὀνομασθέντος οὕτω πρὸς πλήρη ἀντιδιαστολήν ἀπὸ τοῦ περσικῶν ὄνομα φέροντος προκατόχου του. Εἴτε ὅμως ἔλ Κορτομπί ὀνομάζεται οὕτως εἴτε ἔλ Κορτομπί εἶναι κατάδηλον ὅτι μετὰ τοῦ

Βάβδελ ἐξέλιπεν ἡ δυναστεία τοῦ κατακτητοῦ τῆς Κρήτης Ἀποκάφιδος, ὅστις ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἱστορικῶν δὲν ὀνομάζεται οὔτε ἔλ Κοιορμπι οὔτε ἔλ Κορτομπι ἀλλὰ ἔλ Ἀνδαλου ἦτοι ὁ ἐξ Ἀνδαλουσίας.

Σημειωτέον προσέτι ὅτι ὁ πατήρ τοῦ Κουρούπη ὀνομάζετο Ὀμάρ ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τοῦ πλήρους αὐτοῦ ἀραβικοῦ ὀνόματος Ἀβδ-ἔλ Αζίζ μπέν Ὀμάρ ἦτοι υἱὸς τοῦ Ὀμάρ τοῦθ' ὅπερ δεικνύει ὅτι πράγματι μετὰ τοῦ προκατόχου του Ζερκουνῆ οὐδένα ἔχει συγγενικὸν δεσμόν.

Οἱ Δυνάσται τῆς Κρήτης μὴ ἔχοντες τὰς δαπάνας, τὰς ὁποίας συνεπάγεται ἡ διακυβέρνησις κράτους σεβομένου ἑαυτοῦ, ἀλάσας τὰς προσόδους των, δηλαδή τὰ ἀμύθητα κέρδη τὰ ὁποία τοῖς προσεπόριζεν ἡ ληστοπειρατεία διέθετον ὑπὲρ τοῦ ναυτικοῦ των, ὡς βάσιν ἀνεφοδιασμοῦ ἔχοντες κυρίως τὰς ἐν Αἰγύπτῳ πόλεις Δαμιέτιν καὶ Οὔστουμ, ὁπόθεν ἐπρομηθεύοντο τὰ ἔξαρτήματα τῶν πλοίων των ὡς καὶ τὸν ὄπλισμόν των. Κατήρησαν οὕτω βαθμῆδὸν στόλον ἐντελῶς ἀξιόλογον ὅστις κυριολεκτικῶς ἐδέσποζεν τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου. Δὲν ἐχρησιμοποιοῦν δὲ τοῦτον μόνον διὰ τὰς ληστοπειρατικὰς ἐπιχειρήσεις των, τῶν ὁποίων ὁ κύκλος ἐξετείνετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ἀλλὰ καὶ παρεῖχον τοῦτον ἐπ' ἀμοιβῆ εἰς βοήθειαν διαφόρων ἐμπολέμων. Οὕτω π.χ. κατὰ τὰς ἀτελευτήτους ἔριδας, τὰς ὁποίας εἶχον ἀναμεταξύ των οἱ Λομβαρδοὶ ἡγεμονίσκοι τῆς Νοτίου Ἰταλίας βλέπομεν τὸν στόλον τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης μεταβαίοντα εἰς Ἰταλίαν, τῇ προσκλήσει τοῦ Sikenolf, ὅστις ἀφαρπάσας ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τοῦ Βενεβούτου Ράδελχιν τὴν Καλαβρίαν καὶ μέρος τῆς Ἀπουλίας δὲν εἶχε τὰς ἀπαιτουμένας δυνάμεις διὰ τὴν συγκρατήσῃ τὴν λείαν του (1).

Ἰδίᾳ δὲ τὸ ἐμπόριον τῶν αἰχμαλώτων ἀπέφερεν εἰς αὐτοὺς κέρδη ἀμύθητα. Ἀποθραυσθέντες ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀνεπιτυχῶν ἀποπειρῶν τῆς Αὐτοκρατορίας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς ἀπροσβλήτους ἐν τῇ πειρατοφωλεᾷ αὐτῶν, δὲν ἐσέβοντο καμμίαν τῶν τότε ἰσχυροῶν διεθνῶν διατάξεων περὶ ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων πρὸς τοὺς ὁποίους ὅμως συνειροφούντο καὶ οἱ ἰσχυρότεροι κυρίαρχοι καὶ τῶν μεγαλύτερων ἀκόμη μουσουλμανικῶν ἐπικρατειῶν. Ἄλλωστε οὐδεμιᾶς τούτων τὴν ἐπικυριαρχίαν ἀνεγνώριζον οἱ Σαρακενοὶ τῆς Κρήτης.

Ὁ αἰχμαλωτισθεὶς κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωάννης Καμεναίτης ὁδηγηθεὶς κατὰ πρῶτον εἰς Κρήτην ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ σύγγγυς τὸν αἰσχρὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀπανθρώπου τούτου ἐμπορίου (2). Ὅταν κατέφθανον εἰς Κρήτην τὰ φορτία τῶν αἰχμαλώτων, οἱ Σαρακενοὶ ἐπίσημοι καὶ ἰδιῶται ἠγόραζον, ὅσους ἕκαστος ἠδύνατο, ἐκλέγοντες βεβαίως τοὺς καλλιτέρους καὶ προσφέροντες ὑπέρογκα ποσὰ «πολὺ χρυσίον ὑπὲρ αὐτῶν κατα-

(1) Vasiliev, σ. 209.

(2) Συνεχιστής, σ. 589. 22.

βαλέσθαι μὴ παραιτούμενοι» ἔπραττον δὲ τοῦτο οὐχὶ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε «ἀλλὰ κέρδους τινὸς ὑπόθεσιν ἑαυτοῖς ἐκ τούτου περιποιούμενοι» γνωρίζοντες ὅτι πολὺ περισσότερα τῶν ὄσων κατέβαλον θὰ ἀπελάμβανον. Τοῦτο δὲ ἐγίνετο κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Ἐπερίμενον μεθ' ὑπομονῆς τὸν καιρὸν τῆς «καταλλαγῆς» τῆς ἀνταλλαγῆς δηλαδὴ αἰχμαλώτων, περὶ ἧς ἀνωτέρω ὁμιλήσαμεν, καὶ τότε ἀντὶ τοῦ Ἑλληνοσ αἰχμαλώτου τὸν ὁποῖον αὐτοὶ κατεῖχον, ἐλάμβανον καὶ τὸν βάρβαρον αἰχμάλωτον, τὸν ὁποῖον προσῆγον οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀπεσταλμένοι καὶ τὸ διπλάσιον ποσὸν τοῦ χρήματος τὸ ὁποῖον εἶχον καταβάλλει διὰ τὰ ἀγοράσασθαι τὸν Ἕλληνα αἰχμάλωτον «διά τοι τοῦτο πολλοὺς οἱ Κρητες (οἱ Σαρακηνοὶ δηλαδὴ) τῶν αἰχμαλώτων ὠνήσαντο» ἐπιλέγει ὁ ἀγαθὸς Καμενιάτης. Τοὺς ὑπολοίπους αἰχμαλώτους ἀπέστελλον πρὸς πώλησιν εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Συρίας. Καὶ αὐτὸν τὸν Καμενιάτην οἱ Κρητες Σαρακηνοὶ ἀπηξίωσαν νὰ ἀγοράσασθαι ὡς μὴ ἀντιπροσωπεύοντα δι' αὐτοὺς μεγάλην ἀξίαν καὶ τὸν μετέφερον πρὸς πώλησιν εἰς τὰς αὐτὰς ἀγορὰς μετὰ τῶν λοιπῶν ἐκ Θεσσαλονίκης συναιχμαλώτων του, τῶν μὴ πωληθέντων ἐν Κρήτη.

Τὰς ληστοπειρατικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν διεξήγον κατ' ἀρχὰς αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, ὅτε δὲ ἠδρύνθη ὁ κύκλος τῶν ἐντίμων τούτων ἐπιχειρήσεών των, ἐχρησιμοποιοῦν καὶ Ἑλληνας Κρητας, βραδύτερον δὲ καὶ διαφόρους ξένους μισθοφόρους κατὰ προτίμησιν δὲ τοὺς Ἀτζιπάδες.

ΟΙ ΑΤΖΙΠΑΔΕΣ

ΜΙΣΘΟΦΟΡΙΚΟΝ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑ ΤΩΝ ΕΜΠΩΝ

Μαῦροι δούλοι ὑπῆρχον ἀνεκάθεν παρὰ τοῖς Ἀσιάταις. Τίς ἀγνοεῖ τὸν περιώνυμον Μπιλάλ τοῦ Προφήτου Μωάμεθ ; Ἄλλ' ὅφ' ἄς συνθήκας ἐκθέτομεν ἐν τοῖς κατωτέρω, ἐμφανίζονται τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἀραβικῇ ἱστορίᾳ περὶ τὸ ἔτος 800 μ.Χ. εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἀνατολικῆς Βερβερίας Καιρουάν.

Ἐξεθέσαμεν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ παρόντος βιβλίου (1) διὰ μακρῶν τὰς αἰματηρὰς ταραχάς, αἱ ὁποῖαι ἐμάστισαν ὀλόκληρον τὴν Βερβερίαν καὶ ἰδίως τὴν ἀνατολικὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὁ τότε διορισθεὶς διοικητὴς τῆς Καιρουάν Ἰμπραήμ ὁ Α' ὁ Ἄλ Ἀγλάβ βλέπων ὅτι ἔνεκα τῶν ἀκαταπαύστων τούτων ταραχῶν ἐκινδύνευε καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ του καὶ μὴ ἔχων ἐμπιστοσύνην οὐδ' εἰς αὐτοὺς τοὺς περὶ αὐτὸν Ἀραβας, προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ὡς φύλακας τῶν θυρῶν τοῦ ἀνακτόρου του Αἰθίοπας δούλους ἀργυρωνήτους τοὺς ὁποῖους καὶ ἀμέσως ἀπηλευθέρωνε (2) καὶ εἶχεν οὕτω βεβαιωτέ-

(1) Βλ. ἀνωτέρω, σ. 15 ἔπ.

(2) Marçais, σελ. 415.

ραν τὴν εἰς αὐτὸν ἀφοσίωσίν των. Ἴσως μάλιστα χάρις εἰς τὸ μέτρον τοῦτο νὰ κατώρθωσε νὰ γίνῃ ἰδρυτῆς δυναστείας, τῆς τῶν Ἀγλαβιδῶν, ἣτις ἠγεμόνευσεν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ μέχρι τοῦ ἔτους 909.

Βλέπομεν δὲ ὅτι οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος Αἰθίοπες προσελήφθησαν κατὰ πρῶτον ὡς θυρωροὶ· αὕτη δὲ εἶναι καὶ ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς ἀραβικῆς λέξεως Χατίτσιπ (1) = θυρωρός, κυρίως ὁ φυλάτιων πρὸ τοῦ παραπετάσματος τοῦ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ δωματίου μεγιστάνων = φρουρός ἢ σωματοφύλαξ (2).

Ὀλίγον βραδύτερον, διαπιστωθείσης τῆς εἰλικρινοῦς αὐτῶν πίστεως καὶ πλήρους ἀφοσιώσεως, ὅλοι οἱ Μουσουλμᾶνοι μονάρχαι ἔσπευσαν νὰ προμηθευθοῦν μαύρους σωματοφύλακας. Βλέπομεν δὲ πράγματι τοιούτους ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν Ἀγλαβιδῶν, τῶν διαδεχθέντων αὐτοὺς Φατιμιδῶν, τῶν Ἀββασιδῶν καὶ τῶν Ὀμεϋαδῶν τῆς Ἰσπανίας. Ὁ Marçais λέγει ἐν προκειμένῳ «οἱ μαῦροι δοῦλοι ἀπετέλουν τὴν κατὰ παράδοσιν προσωπικὴν φρουρὰν τοῦ ἠγεμόνος» (3). Σὺν τῷ χρόνῳ μάλιστα συνεκροτήθησαν ἐν ταῖς αὐλαῖς ταύταις καὶ στρατιωτικαὶ μονάδες ἐξ Αἰθιόπων ἀπελευθέρων. Τοιαύτην συνεκρότησεν ὁ Ἀββασιδῆς Ἀλ-Μοτασίμ (833—842) (4), προφανῶς κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Ἀγλαβίδου Ζιαδάτ-Ἀλλάχ (816—835) (5) ὡς καὶ τῶν Ὀμεϋαδῶν τῆς Ἰσπανίας.

Οἱ ἐν Κρήτῃ Ἐμίραι μὴ θέλοντες νὰ ὑστερήσωσι καὶ κατὰ τοῦτο τῶν λοιπῶν Σαρακηνῶν Ἐμιρῶν κατήρτισαν καὶ αὐτοὶ φρουρὰν ἐξ Αἰθιόπων ἀπελευθέρων. Βραδύτερον δὲ μετὰ τὴν φορικτὴν τιμωρίαν ἢ ὁποία ἐπεβλήθη εἰς τοὺς συνεκστρατεύοντας μετ' αὐτῶν Ἕλληνας (6) κατήρτισαν καὶ αὐτοὶ μισθοφορικὰς στρατιωτικὰς μονάδας ἐξ Αἰθιόπων. Ὁ Γκέλτσερ λέγει ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἐπιδραμόντων τῷ 904 συνέκειτο ἐξ Αἰθιόπων (7). Πράγματι δὲ ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης, πλειστάκις ἀναφέρει τούτους ὡς π. χ. ἐν σελ. 552. 8, 553. 20, 554 κτλ. Ἐν σελ. μάλιστα 509. 11

(1) Ἐντεῦθεν ἡ μεσαιωνικὴ ἑλληνικὴ λέξις Ἀτζιπᾶς ἣτις ὀρθῶς πρέπει νὰ γράφηται ἀτζιπᾶς μετὰ δασέως δηλ. πνεύματος ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀραβικῇ γράφεται μετὰ Χ μόλις ἀκουομένου, καὶ μετὰ ι καὶ οὐχὶ υ. Ἡ ἔτυμολογία ἐκ τῆς ἀνυπάρχτου τουρκικῆς λέξεως ἄζάπ, ἣν παρουσιάζει ὁ Λ. Μηλιαράκης καὶ ἡ ἐκ τοῦ περσικοῦ σπαχῆς τοῦ Ξανθουδίδου δὲν εὐσταθοῦσι, ὡς ἐπίσης καὶ ἄλλαι τινὲς τὰς ὁποίας μοὶ ἐπρότειναν φίλοι ἀραβολόγοι: ἄζάτ = ἀπελευθέρως, ἄζέπ = ἄγανος (λ. τοῦ παλαιοῦ τουρκικοῦ ναυτικοῦ διὰ τὸ εἶναι τοὺς ναῦτας ἀγάμους, ἀτζαήπ = περίεργος, παράξενος.

(2) Κατὰ τὴν Encyclopedie de l'Islam (βλ. εἰς τὴν λέξιν Hadjip) ἡ λέξις ἔφθασε νὰ σημαίῃ ἰδίᾳ ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ μουσουλμανικῶν κρατειδίων καὶ ἀνωτέρους ἀνακτορικοὺς ἢ κρατικοὺς λειτουργοὺς.

(3) Marçais, σ. 428.

(4) Op. cit., σ. 378.

(5) Op. cit., σ. 415.

(6) βλ. ἀν., σ. 78. 80

(7) Γκέλτσερ, σ. 363.

μᾶς δίδει μίαν ὠραίαν εἰκόνα τῆς πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης παρατάξεώς των «ἴσταντο καθάπερ τινὲς ἀνδριάντες ἐκ χαλκοῦ».

Ἐν τῇ αὐτῇ τῆς ἑλληνικῆς αυτοκρατορίας δὲν ἀπαντῶσιν Αἰθίοπες φρουροί. Οὐχ ἦτιον ὅμως ἀναφέρεται ἢ ὑπαρξίς ἐν Βυζαντίῳ Ἀτζιπάδων τινῶν ὡς βοηθητικῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων συνοδευόντων καταδίκους. Ὡς τοιαύτην τοῦλάχιστον ὑπηρεσίαν ἐκπληροῦντες παρουσιάζονται εἰς δύο (1) ἐκ τῶν τριῶν χωρίων ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ Ἀτζιπάδων παρὰ τῷ Συνεχιστῇ. Προκειμένου ὅμως περὶ τοῦ τρίτου χωρίου ἐν τῷ ὁμοίῳ πρόκειται περὶ πολλῶν Ἀτζιπάδων «τὸ δὲ τζυκανιστήριον ἦν πεπληρωμένον πυρὸς ὑπεδαβλίζετο δὲ ὑπὸ Ἀτζιπάδων πολλῶν». (Συνεχ. 439. 1) δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι πρόκειται περὶ τερπνοῦ ὄνειρου τὸ ὁποῖον εἶδεν εἰς βάρος τῶν πρώτων ἐπιβαλόντων χεῖρα κατ' αὐτοῦ ὁ πανηγυρικῶς ἐκθρονισθεὶς σφετεριστὴς αὐτοκράτωρ, κατὰ τὰ ἄλλα δὲ ὁμολογουμένως ἄξιος ἀνὴρ Ρωμανὸς Α' ὁ Λεκαπηνός, ἐξόριστος εὐρισκόμενος ἐν τῇ μονῇ τῆς νήσου Πρώτης. ὁ Συνεχιστὴς ἀφηγούμενος τὸ ὄνειρον προσθέτει ὅτι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος πρόσωπα τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἡμέραν ἐτελεύτησαν· μᾶς ἀφήνει δὲ οὕτω νὰ ὑπονοήσωμεν καὶ τί συνέβη περαιτέρω ἐν τῷ ὑπερέραν, ὅτι δηλαδὴ ὠδηγήθησαν οὗτοι ὡς κατάδικοι τῆς θείας προνοίας εἰς τὸ πῦρ τὸ ἕξωτερον, τὸ ὁποῖον ὑπὸ μορφὴν Ἀτζιπάδων ὑπεδαύλιζον πολλοὶ ζοφώδεις δαίμονες. Καὶ τὸ χωρίον τοῦτο σὺν ἄλλοις ἔρχεται εἰς ἐπιβεβαίωσιν τῶν ὄσων λέγει ὁ Κρουμβάχερ (2) περὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ 5' βιβλίου τῶν μετὰ τὸν Θεοφάνη ὅτι οὗτος εὐνοεῖ Ρωμανὸν τὸν Λεκαπηνὸν καὶ δὲν ἐμφορεῖται ὑπὸ τῶν ἰδίων αἰσθημάτων νομιμοφροσύνης πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, ὑφ' ὧν καὶ οἱ τῶν προηγουμένων βιβλίων. Ἀφ' ἐτέρου μᾶς παρέχει καὶ μίαν βοηθητικὴν προσμαρτυρίαν περὶ τοῦ ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ διὰ τῆς λέξεως Ἀτζιπάδες ἐδύλον τοὺς μαύρους τουτέστι τοὺς Αἰθίοπας. Ὡς γνωστὸν τὸ ζήτημα τοῦτο ἔλυσε κατὰ τρόπον μὴ ἐπιδεχόμενον ἀμφισβήτησιν ὁ μηδέποτε μὲν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπισκεφθεὶς, πάντων ὅμως τῶν περὶ ταύτης ἀσχοληθέντων ἄριστα γράφας Ducange προσκομίσας εἰς μαρτυρίαν ἐν τῷ Λεξικῷ αὐτοῦ τὸ χωρίον τοῦ Ζωναρᾶ «καὶ ὁ μελάγχρους Θεόδωρος, ὃν διὰ τὸ τοῦ εἶδους μελάντερον ἐκάλουν Ἀτζιποθεόδωρον». Πρόκειται δὲ περὶ τοῦ Ἀτζιποθεοδώρου ἐκείνου ὅστις εἶχε λάβῃ μέρος εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Νικηφόρου Φωκά.

Τὰ χωρία τοῦ Συνεχιστοῦ τὰ ὁποῖα ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω ἀφορῶσιν, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐκθρονισμοῦ τοῦ Ρωμανοῦ Α' τοῦ Λεκαπηνοῦ, λαβόντος χώραν τῇ 16 Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 944. Θὰ ὑπῆρχον ὅμως Ἀτζιπάδες ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ πρὸ τῆς ἡμερομηνίας ταύτης. Ὅπως δὲ ὅμως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ καθορισθῇ

(1) Συνεχιστής, σελ. 438. 15 καὶ 439. 6.

(2) Κρουμβάχερ, Τ. Α', σελ. 708.

ἀκριβῶς ὑπὸ ποίας συνθήκας εὐρέθησαν ἐκεῖ. Κατὰ τὴν γνώμην μου πρέπει νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν ἐν προκειμένῳ τὰ ἑξῆς τρία σημεῖα :

α') Εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ συναλαμβάνοντο πολεμισταὶ Ἀτζιπάδες αἰχμαλώτοι κατὰ τὰς ἀτελευτήτους συγκρούσεις, αἱ ὁποῖαι ἐλάμβανον χώραν μεταξὺ τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων καὶ τῶν τῶν Ἀββασιδῶν ἢ τῶν τῆς Κρήτης. Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω ἤδη ἀπὸ τοῦ 835 οἱ Ἀββασίδαι εἶχον μεταξὺ τῶν στρατευμάτων των καὶ μονάδας ἀπαρτιζομένας ἐξ ἀπελευθέρων Αἰθιόπων. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Κρήτην, περίπου ἀπὸ τῆς ἰδίας ἐποχῆς.

β') Εἶναι ἐπίσης πιθανὸν νὰ ἀπεστέλλοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ πολυτελῶν ἀντικειμένων καὶ ἐκλεκτῶν ζώων ἢ καὶ θηρίων ὡς δῶρα ἐκ μέρους βαρβάρων ἡγεμόνων. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου ὑπάρχουν πολλὰ τοιαῦτα παραδείγματα μέχρι τῆς ὑστάτης αὐτοῦ πνοῆς. Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ἐπὶ παραδείγματι, κατ' αὐτὰς τὰς παραμονὰς τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔλαβεν ὡς δῶρον ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως τῆς Γεωργίας Γεωργίου οὗτινος τὴν θυγατέρα Θάμαρ ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ ὡς σύζυγον, ἵππους ἐκλεκτοὺς καὶ δύο δούλους. Ἐν προκειμένῳ δὲ γνωρίζομεν ὅτι ἡ αὐτὴ τῶν ἐν Καιρουάν τῆς Ἀνατολικῆς Βερβερίας εὐρισκομένων εἰσέτι Φατιμιδῶν συνήθιζε νὰ στέλλῃ τοιαῦτα δῶρα. Ἐξ ἀγιολογικοῦ κειμένου, τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Νέου (τοῦ Στειριώτου) πληροφοροῦμεθα ὅτι ὑπῆρχον σχέσεις μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς (1) Συγκεκριμένως δὲ τὸ ἀγιολογικὸν κείμενον λέγει ὅτι περὶ τὸ ἔτος 935 ἀποστέλλεται ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἀφρικὴν βασιλικὸς λειτουργὸς κομίζων χρυσίον, τὸ ὁποῖον τῷ ἐκλάπη μόλις ἔφθασεν εἰς Κόρινθον καὶ τὸ ὁποῖον ἀνεῦρε χάρις εἰς τὸν ὁσίου Λουκᾶν «Πέμπεται τις βασιλικὸς πρὸς γε τὰ μέρη τῆς Ἀφρικῆς, παρὰ τοῦ τὰ βασιλεία διέποντος σκήπτρα. Ἐπεὶ οὖν τὴν Κόρινθον εἶλε, τὸ χρυσίον δ' ἐπήγετο βασιλικῶν χάριν λειτουργῶν κλέπεται» (2) Πρὸς τίνα σκοπὸν μετέβαινε ὁ βασιλικὸς ἀπεσταλμένος εἰς Καιρουάν; Βεβαίως δὲν πρόκειται περὶ ἀνταλλαγῆς ἢ ἔξαγορᾶς αἰχμαλώτων. Ἐν τῇ συνοδείᾳ του δὲν ὑπάρχουσιν αἰχμαῶτοι βάρβαροι. Ἄλλως τε ἡ φράσις «τὸ χρυσίον, δ' ἐπήγετο βασιλικῶν χάριν λειτουργῶν» δεικνύει ἔμφανῶς ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ ἀπορρήτου διπλωματικῆς ἀποστολῆς. Ὑποθέτω ἐν προκειμένῳ ὅτι ἡ αὐτὴ τῶν Φατιμιδῶν πιεζομένη στενωτάτα ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως, τὴν ὁποίαν ἐξήγειρε κατ' αὐτῆς ὁ Ἄνθρωπος μὲ τὸν ὄνον» (3) θὰ εἶχον ζητήσει τὴν ὕλικὴν βοήθειαν τῆς Κωνσταντι-

(1) Ἀφρικὴν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ Ἰφρίκίγια οἱ Ἀραβες ἐκάλουσαν τὴν Ἀνατολικὴν ἰδίᾳ Βερβερίαν.

(2) Migne, τ. 111, σ. 460.

(3) Ἐνθ' ἀνωτέρω. Ὡς θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν παραπομπὴν ταύτην λόγῳ τῆς ἐπαναστάσεως οἱ Φατιμιδαὶ διέτρεχον κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Αἱ ἐν Συκελίᾳ κτήσεις των δὲν τοῖς ἀπέφερον τίποτε, εἶχον

νουπόλεως και πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐστέλλετο τὸ χρυσίον ἐκεῖνο εἰς Ἀφρικήν.

γ') Πιθανότατα οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος Ἀτζιπάδες νὰ προήρχοντο ἐκ τῶν αὐτῶν τῶν πανισχύρων ἐκείνων Ἑλλήνων μεγιστάνων τῶν ἐγκατεστημένων ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ νοτιώτερον, οἱ ὁποῖοι μιμούμενοι τὸ παράδειγμα τῶν Ἀσιατῶν δεσποτῶν εἶχον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των ὅσον ἠδύνατο ἕκαστος περισοτέρους Αἰθίοπας. Ἐν τῷ πρώτῳ ἐκ τῶν τριῶν χωρίων τοῦ Συνεχιστοῦ τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν ἄνωτέρῳ (438. 15) ρητῶς ἐν σχέσει πρὸς τοῦτο γίνεται μνεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ μᾶλλον περιωνύμου τῶν αὐθεντικῶν τούτων οἰκῶν· «ὁ δὲ Διογένης ὁ στρατηγὸς λογχευθεὶς ὑπὸ δύο Ἀτζιπάδων τοῦ Μαλελείνου (ἀνάγνωθι) Μαλείνου) κακὸν θάνατον ἔδωκεν». Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἀρχοντικῷ οἴκῳ τῆς μνηστῆς τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα ὡς μᾶς πληροφοροῦσι τὰ σχετικὰ ἔπη ὑπῆρχον Ἀτζιπάδες ἢ λέξεις ὅμως ἐν αὐτοῖς παρουσιάζεται ὑπὸ μορφῆν Ἀτζουπάδες. Κυρίως εἰπεῖν μόνον τὸ χειρόγραφον τοῦ Ἑσκουριάλ ποιεῖται ὀρθὴν χρῆσιν τοῦ πράγματος ἐν στ. 1076 «Καὶ Ἀτζουπάδες δώδεκα ὡς δι' ὑποταγὴν του». Καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ βλέπομεν πόσον εἶχε δίκαιον ὁ ἐκδότης τῆς διασκευῆς ταύτης (1) «il se peut que quelque

διακόψη προσέτι καὶ τὰς τόσον προσφιλεῖς των πειρατικὰς ἐπιχειρήσεις· ἢ δὲ ἐν Ἀφρικῇ ἐπικράτειά των ὀλόκληρος ἦτο κατελημμένη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων πιστεύω ὅτι ἐξήτησαν τὴν ἀρωγὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποῖαν αὐτὴ δὲν θὰ τοῖς ἠρνήθη ἐλπίζουσα ἴσως νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν σύμπραξίν των μετὰ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης, τῶν ὁποίων ἡ θρασύτης κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτὴν ἐποχὴν ἐφθασεν εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Πάντως οἱ Ἀραβολόγοι δὲν ὀμιλοῦσι διόλου περὶ σχέσεων μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἐν Ἀφρικῇ εἰσέτι ἐγκατεστημένων Φατιμίδων καὶ θὰ ἦτο καλὸν νὰ διευκαίνοντο τὰ σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ὑφιστάμενα σημεῖα.

(1) D. C. Hesselning, *Le roman de Digenis AKRITAS*, Λαογραφία, Τόμ. Γ'. Τεῦχος Δ', σελ. 542. Εἶναι ἄξιον προσοχῆς τὸ ὅτι τὸ μὲν χειρόγραφον τῆς Κροπτόπτερης ἔχει ἐν προκειμένῳ ἀντὶ τῆς λέξεως Ἀτζουπάδες τὴν λέξιν νέους (στ. 924 «δέδωκε δέκα νέους καὶ τῇ κόμῃ ὄραιους» τὸ δὲ πρὸν τοῦ Πασχάλη τὴν λέξεις εὐνοῦχος πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν μᾶς ξενίζει διότι οἱ Αἰθίοπες ἀρχοντικῶν οἰκῶν κατὰ γενικὸν κανόνα ἦσαν εὐνοῦχοι. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον εἶναι περίεργον εἶναι ὅτι τὸ χειρόγραφον τῆς Ἀνδρου (νῦν Ἀθηνῶν) χρησιμοποιεῖ ἐνταῦθα ἐν στ. 2261 τὴν λέξιν τσοῦπάτας τὴν ὁποῖαν ὁ Μηλιαράκης ἐρμηνεύει «Κόρας», ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ὁ διασκευαστὴς χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν Ἀτζουπάδες ἄνωτέρῳ ἐν στ. 90. «Τριακοσίους Σαρακηνούς γέροντας Ἀτζουπάδες», ἀγνοεῖ ὅμως ὁ διασκευαστὴς ὅτι Σαρακηνοὶ καὶ Ἀτζουπάδες δὲν εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό. Τὸ πρὸν ἐν προκειμένῳ λέγει: «καὶ ἔβαλεν καὶ τετρακοσίους Σαρακηνούς γέροντας νὰ φυλάττουν...». Ὁ ἐν Παρισίοις καθηγίτης κ. Κωνστ. Δαγκίτης ἀπέδειξε νῦν πλήρως ὅτι ἡ παραλλαγή τοῦ χειρογράφου τοῦ Ἑσκουριάλ εἶναι ἡ ἀρίστη, ὡς μᾶλλον προσεγγίζουσα εἰς τὸ ἀρχέτυπον. (C. Danguitsis, «Le problème de la version originale de l'épopée byz. de Digenis Akritas» ἐν τῇ Revue des Etudes Byzantines, t. V, σ. σ. 185—205, 1947).

fois notre manuscrit soit le seul qui ait conservé des traces du texte original».

Κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ ἐκ τῶν τριῶν τούτων φορέων θὰ προήρχοντο οἱ ἐν τῇ ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ ἀπαντῶντες Ἀτζίπαδες. Ὅπως δὴ ποτε ὅμως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἰδιαιτέρως τὸ γεγονός ὅτι ἡ θέσις τῶν ἐν τῇ Βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ ἀπαντῶντων Αἰθιοπίων κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς τῶν ἀνάκαθεν ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν Ἀσιατῶν δεσποτῶν καὶ τοῖς ἀρχοντικοῖς οἰκοῖς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὑπηρετούντων μαύρων, οἵτινες εἶναι δοῦλοι καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Πολὺ διάφορος ὅμως εἶναι ἡ θέσις τῶν ἐν ταῖς Σαρακηναῖς αὐλαῖς τοῦ ἐνάτου καὶ δεκάτου αἰῶνος ὑπηρετούντων Ἀτζίπαδων. Οὗτοι, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, εἶναι ἀπελευθεροὶ καὶ ὑπηρετοῦσιν ἐν τῷ στρατῷ ὡς μισθοφόροι ἀπολάβοντες ἐν ἴσῃ μέρει μετὰ τῶν κυρίων τῶν πλεονεκτημάτων ἐνὸς νικηφόρου πολέμου καὶ τοῦτο διότι κατὰ τὰς συρράξεις ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλπίδος πολεμικῆς λείας, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὑπὲρ τῆς προσωπικῆς τῶν ἐλευθερίας ἐπεδείκνυον ἀκατάβλητον ἀνδρείαν. Πρέπει ἰδίᾳ νὰ σημειωθῇ ὅτι οὗτοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπηρετήσωσιν ἀπελευθερούμενοι ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα, μεθ' ὃ ἐπανέκαπτον εἰς τὴν μαύρην πατρίδα τῶν συναποκομίζοντες τὰ ἐκ τῶν μισθῶν τῶν καὶ τῶν λεηλασιῶν κέρδη διὰ νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς τόσον ἐπικερδοῦς ἐν ταῖς χώραις τῶν σωματεμπορίας. Περὶ μόνιμου αὐτῶν ἐγκαταστάσεως ἐν ταῖς ἐπικρατεῖαις τῆς ὑπηρεσίας τῶν οὐδὲ κἂν λόγος δύναται νὰ γίνῃ.

Εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἱστορικοὶ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν καὶ ὡς ἀπὸ τρίποδος ἀποφαίνονται, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἐν Κρήτῃ ὑπέροξως τοπωνυμῶν τινῶν, ὅτι ὁ φυλετικὸς χαρακτήρ τοῦ ἐν τῇ μεγαλονήσῳ ἰθαγενοῦς στοιχείου ἠλλοιώθη. Βεβαίως τίποτε ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ἀπαιτοῦντα κἄποιαν μελέτην, δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν. Ἡδύγαντο ὅμως νὰ ἀποτραπῶσιν ἀπὸ τὰ παρακεκινδυνευμένα συμπεράσματά τῶν ἀναλογιζόμενοι κἂτι προσιωότερον ὅτι δηλαδὴ ἀνάκαθεν κατὰ γενικὸν κανόνα, ἅπαντες οἱ εἰς τὴν σωματεμπορίαν παραδιδόμενοι Αἰθιοπες, ἦσαν εὐνοχισμένοι. . .

Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, Λέων ὁ Διάκονος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι οἱ ἐν τοῖς ἄστεσι τῆς Κρήτης ἐγκατεστημένοι Σαρακηνοὶ μεγιστάνες εἶχον καὶ ἐξοχικὰς ἐπαύλεις εἰς τὰς ὁποίας ἐνδιέτριβον καθ' ὠρισμένας τοῦ ἔτους ἐποχάς. Κατὰ τὴν γνώμην μου τὰ ὡς ἄνω τοπωνύμια προῆλθον ἐκ τῶν δεινῶν τὴν ὄψιν καὶ θηριωδῶν τὴν ψυχὴν Ἀτζίπαδων εἰς οὓς οἱ δυνάμενοι νὰ ἔχωσι τοιοῦτους εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Σαρακηνοῖ ἰδιοκτῆται ἐνεπιστεύοντο τὴν περιφρούρησιν τῶν ἐξοχικῶν τῶν ἐπαύλεων.

Ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Ἀπόχαψ ἀποβιβασθεὶς εἰς Κρήτην δὲν κατέλαβεν ἀμέσως τὴν νῆσον ὀλόκληρον, ἀλλὰ τῷ ἐχρειάσθη ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα πρὸς τὸν σκοπὸν τούτου. Οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι μᾶς πληροφοροῦν ὅτι ἡ ὀλοσχερῆς κατάκτησις τῆς Κρήτης συνεπληρώθη ὅταν ὑπετάγησαν καὶ αἱ εἰκοσιεννέα πόλεις τῆς. Σύγχρονοι ἡμῶν ἱστορικοὶ ἀσχολούμενοι ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου παρατηροῦσιν ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἀναφέροντες τὸν ἀριθμὸν τῶν πόλεων τὰς ὁποίας εἶχεν ἡ μεγαλόνησος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, παρημέλησαν νὰ μᾶς παραδώσουν καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν (1). Ἐν τούτοις ὅμως τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἂν ὄχι ἐν τῷ συνόλῳ τοῦλάχιστον ὅμως κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῶν μέρος μᾶς εἶναι ἤδη γνωστὰ ἐκ τοῦ πίνακος τοῦ Ἱεροκλέους ὅστις ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἡ Κρήτη ἠρίθμει 22 πόλεις, ὧν καὶ μᾶς παραδίδει τὰ ὀνόματα (2). Ἡ ἐπὶ πλέον διαφορὰ ἑπτὰ πόλεων κατὰ τὰ διαρρέυσαντα 285 ἔτη ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Συνεκδήμου τοῦ Ἱεροκλέους, μέχρι τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς ἐγκαταστάσεως Ἑλλήνων προσφύγων ἐκ Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ δὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τότε προφανῶς ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου καὶ πολίχνια τινὰ τῆς Κρήτης τέως ἀσήμαντα, ἀδξηθέντος τοῦ πληθυσμοῦ των αἰσθητῶς, ἀνήχθησαν εἰς περιωπὴν πόλεων.

Ἡ καθυπόταξις τῶν πόλεων τῆς μεγαλονήσου ἀπήτησε ἀρκετὸν χρόνον ὅπως συντελεσθῇ λόγῳ τοῦ ὅτι αὐταί, ὡς κεκτημέναι τοῦλάχιστον ὀχυρωματικὰ ἔργα, προέτασσαν ἀντίστασιν, ὡς τοῦτο φαίνεται ἐκ φράσεων τινῶν τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων. Οὕτω ὁ Φραντζῆς π.χ. λέγει ὅτι «φρουρίον ἰδρύναντες καὶ καλῶς ἀκροπολίσαντες (οἱ Σαρακηνοί), ὃ καὶ Χάνδακα ὠνόμασαν, καὶ ἐκ τούτου ὀρμώμενοι τὴν ὅλην νῆσον κατέτρεχον» (3). Τὸ γεγονός δὲ καθ' ὃ δύο πόλεις τῆς μεγαλονήσου ἔμειναν ἐν τέλει «ἀνάλωτοι» καὶ δὴ αὐτὴ αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα τῆς νήσου μαρτυρεῖ περιτράνωσ ὅτι ἡ προβαλλομένη ἐκ μέρους τῶν κρητικῶν πόλεων ἀντίστασις ἐναντίον τῶν ἐπιδρομέων δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητος καὶ ὅτι ἂν ἐτύγγανον ἐκ μέρους τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς δεούσης ἐπιβοηθείας τὰ πράγματα δὲν θὰ κατέληγον, εἰς ὃ κατέληξαν.

Ἀρκετοί, βεβαίως Κρηῖτες, οἱ δυνάμενοι πάντως, θὰ εὔρον ἐν τῷ μεταξὺ τὸν καιρὸν νὰ διαφύγωσιν ἐκ τῆς νήσου, καὶ νὰ διαπεραιωθῶσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ὅπου ἐπίσης προσέτρεχον καὶ

(1) Vasiliev, σ. 56.

(2) Βλέπε τὸν πίνακα τῶν ὀνομάτων τούτων ἀνωτέρω ἐν σ. 37, 37

(3) Φραντζῆς, σ. 104. 12.

πάντες οἱ ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου δεινοπαθήσαντες κατὰ τὰς ἐναντίον αὐτῶν πειρατικὰς τῶν Σαρακηῶν ἐπιδρομάς.

Ὡς τοῦτο γίνεται κατάδηλον ἐξ ἀγιολογικῶν κειμένων. Ἐν τῷ βίῳ π.χ. τοῦ ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου ἀναγινώσκομεν τὴν ἐξῆς περικοπὴν: Οἱ δὲ γε τούτου πρόγονοι ἐξ Αἰγίνης ὀρμῶνται, τῆς νήσου Αἰγίνης, ἥτις περὶ τὸν Αἰγαῖον περικείται κόλπον. Οἱ τὰς συνεχεῖς τῶν ἐκ τῆς Ἄγαρ οὐ φορητὰς εἶναι νομίσαντες, αὐτοὶ τε καὶ οἱ οἰκίητορες πάντες, τὸ φίλον τῆς πατρίδος ἔδαφος πρὸς βίαν ἀπολιπόντες μετανάσται γίνονται καὶ πρὸς διαφόρους ἐκάστοτε διασπείρονται πόλεις, καθάπερ ἀντὶ μητρὸς ἐκεῖνοι ταῖς μητρυϊαῖς χρησάμενοι· καὶ οἱ μὲν τὴν Κέρκροπος, οἱ δὲ τὴν τοῦ Πέλοπος, ἕτεροι τὴν τοῦ Κάδμου καὶ ἄλλας ἄλλοι καταλαβόντες, ἐν αὐταῖς ἔχειν ἠναγκάζοντο τὰς οἰκήσεις» (1). Δὲν εἶναι ἄμοιρον σημασίας ἐν προκειμένῳ τὸ ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην στρατηγὸς Πελοποννήσου εἶναι ὁ Ἰωάννης ὁ ἐπιλεγόμενος «Κρητικὸς» τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Νάσο εἰς τὰς ἐναντίον τῶν στασιαστῶν καὶ τῶν καταδραμόντων τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς Ἰονίους Ἄφρων Σαρακηῶν. Περὶ τούτου δὲ λέγει ὁ Συνεχιστὴς «ὑπερητήσασθαι δὲ πρὸς τοῦτο Ἰωάννης ὁ στρατηγὸς ἐπετρέπη ὁ λεγόμενος Κρητικὸς» (2). Ἄλλὰ καὶ ναύαρχος ὀνομαζόμενος Κρητικὸς ἐμφανίζεται, ὁ ὁποῖος κατεναμάχησε τὸν δηοῦντα τὰ παράλια τῆς Ἀπουλίας ἀραβικὸν σικελικὸν στόλον, μόνου τοῦ διοικοῦντος αὐτὸν Ἀλῆ, ἀδελφοῦ τοῦ διοικητοῦ Σικελίας Ἀμπού, ἁλ - Ἀγκλαπάλ - Ἀμπὰς - Ἰμπν - ἁλ Φαντὶ Ἰμπν Ἰακούπ, κατορθώσαντος νὰ διασωθῆ καὶ νὰ διαφύγῃ εἰς Πάνορμον. Ἐκ τῶν ἐλληνικῶν πηγῶν μόνον τὸ σικελικὸν χρονικὸν τῆς Κανταβρηγίας ἐν τῇ συνήθεε βραχυλογία του ἀναφέρει τὴν περιφανῆ ταύτην νίκην τοῦ Βυζαντινοῦ στόλου διὰ τῶν ἐξῆς «ἐπιίσθησαν τὰ καράβια τοῦ Ἀλῆ, ἰνδ. ζ'» (3). Κατὰ τὸν Brooks ὁμοῦς ὁ ναύαρχος Κρητικὸς εἶναι μᾶλλον ὁ ἐμίρης τῆς Κρήτης Σουαήμπ (4), ἀλλ' ἢ πρὸς τοῦτο ἐπιχειρηματολογία του οὔτε σαφὴς εἶναι οὔτε ἐπαρκής.

Ἐν τούτοις ὁμοῦς ἡ ἐπιχειρηματολογία του αὐτῆ μᾶς ἀποβαίνει χρήσιμος ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ ὅτι ὁ ἰθαγενὴς πληθυσμὸς τῆς νήσου διετήρει τὸν ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα του. Λέγει λοιπὸν ὁ Brooks ἐν ταύτῃ προσπαθῶν καὶ ὁ ἴδιος νὰ ἐξηγήσῃ τὸ πῶς συνεπλάκησαν οἱ Μουσουλμᾶνοι τῆς Σικελίας μετὰ τῶν τῆς Κρήτης, ὅτι ὁ Ἀλῆς τῆς Σικελίας μετέβη νὰ λεηλατήσῃ τὴν Κρήτην, ἥτις κατεῖχετο μὲν ὑπὸ Μουσουλμάνων, ἀλλ' ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ Ἑλλήνων Χριστιανούς, τοὺς ὁποίους ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ λεηλατήσῃ καὶ νὰ δουλαγωγῆσῃ. Ὡς ἐκ

(1) P. G., τ. 111, σ. 441 sq. (Anonymi, Vita Sancti Lucae Junioris).

(2) Συνεχ., σ. 304. 20.

(3) Σικελικὸν Χρονικόν, Cronaca di Cambridge, ἔκδ. Cozza-Luzi, σ. 28.

(4) Brooks, σ. 442—43.

τούτου λοιπὸν ὑποθέτει ὁ Brooks, παρωργίσθη ὁ ἐμίρης τῆς Κρήτης ὁ ἐπιλεγόμενος Κρητικός καὶ ὀρμήσας ἐναντίον τοῦ Ἰμνὸν κατεναυμάχησε. Βεβαίως ὡς βλέπει πᾶς τις, τὸ ἐπιχείρημα τοῦ διαπρεποῦς ἀραβολόγου εἶναι ἀσθενέστατον, ἢ μαρτυρία του ὅμως περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου κατὰ τὸ 859 μᾶς εἶναι πολυτιμοτάτη.

Ὅτι ὅμως δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ἐμίρη τῆς Κρήτης «Κρητικοῦ», ἀλλὰ περὶ τοῦ Ἑλλήνος ναυάρχου Κρητικοῦ προσμαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἰσλαμῆς ἱστορικός Ἰμπν Ἀντχαρῦ, λέγων ὅτι «ἡ τύχη ἐγύρισε ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν», δεχόμενος οὕτω ὅτι οὗτοι εἶχον Ἑλληνας ἀπέναντί των. Πάντως ἐδῶ ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ ὁ διαπρεπὴς Ἄγγλος ἀραβολόγος ἀνομολογεῖ προκειμένου περὶ τῆς πληροφορίας, τοῦ Ἰμπν Ἀντχαρῦ καθ' ἣν ὁ Ἰμν μετέβη εἰς Κρήτην, ὅτι «πολὺ πιθανὸν νὰ εἶναι ἀπλοῦν σφάλμα, τὸ ὁποῖον συχνὰ παρατηρεῖται εἰς συγγραφεῖς γράφοντας τὴν ἀραβικὴν, λόγῳ τῆς ἀσαφείας τῆς γραφῆς».

Οἱ Κρηῖτες, καὶ δὴ ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀλωθεισῶν πόλεων ὑπέστησαν κατ' ἀρχὰς ὅλα τὰ δεινά, τὰ ὁποῖα συνεπάγεται πᾶσα βίαια κατάκτησις. Βραδύτερον ὅμως, ὅταν οἱ Σαρακηνοὶ ἐγκατεστάθησαν καὶ κατέστησαν τὴν νήσον ὀρμητήριον τῶν ληστοπειρατικῶν αὐτῶν ἐπιδρομῶν, τὰ ἐκ τούτων κέρδη ἦσαν τόσον πολλὰ, ὥστε δὲν ὑπῆρχε πλέον λόγος νὰ πιέζωνται οἱ ἰθαγενεῖς, οἱ ὅποιοι μάλιστα, ὅταν σὺν τῷ χρόνῳ ὁ κύκλος τῶν αἰσχροῶν ἐπιχειρήσεων τῶν αὐθεντῶν των ἠδυνάμην, ἐκλήθησαν νὰ συμπράττωσι μετ' αὐτῶν, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον ὡς φαίνεται, οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ἀποδεκατισθῆ οὐσιαστικῶς.

Μετὰ τὴν φρικτὴν τιμωρίαν, τὴν ὁποίαν ὁ ναύαρχος Νικήτας Ὁρρούφας εἶχεν ἐπιβάλλει εἰς τοὺς μετὰ τῶν Σαρακηνῶν συνεργαζομένους Ἑλληνας, ἢ σύμπραξις τούτων περιορίσθη μόνον εἰς τὴν ἐν τοῖς πλοίοις ὑπηρεσίαν, ὡς ἀποβατικά δὲ ἀγῆματα ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν ξένοι μισθοφόροι καὶ πρὸ πάντων Αἰθίοπες, καὶ διὰ τὴν θηριωδίαν αὐτῶν καὶ διὰ τὸν τρόμον, τὸν ὁποῖον προὐκάλει καὶ μόνον ἡ θέα αὐτῶν (1).

Τὰ πράγματα ὅμως δὲν περιορίσθησαν ἕως ἐδῶ μόνον. Ἐν τῷ μεταξὺ συνέβη κατὰ τὸ σπουδαιότερον, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν γνώμην μου, πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς προμήνυμα τῆς παρακμῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἤρχισαν νὰ περιέρχονται οἱ τῆς Κρήτης Σαρακηνοί. Προφανῶς μετὰ τὸν οἰκτρὸν θάνατον, τὸν ὁποῖον εὗρεν ὁ Σαρακηνὸς ναύαρχος Νίσιρις (2) καὶ τὴν αἰχμαλώτισιν τοῦ ἐμίρου Βάβδελ βλέπομεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ναυτικῶν καὶ πολεμικῶν δυνάμεων τῶν Σαρακηνῶν ναυάρχους Ἑλληνας ἀρνησιπάτριδας. Ἐγνωρίσαμεν ἤδη τὸν Φώτιον ὅστις ἦτο Κρήσις, Λέοντα τὸν Τριπολίτην καὶ Δαμιανὸν τὸν Τύριον. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ κυβέρνησις τῆς μεγαλονήσου ἤρχισε βαθ-

(1) Βλ. ἀν. σελ. 85.

(2) Βλ. ἀν. σελ. 83.

μηδὸν νὰ περιέρχεται εἰς χεῖρας τῶν ἰθαγενῶν. Οἱ Βυζαντινοὶ χρονολογοῦν οἱ ἀφηγούμενοι τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ μᾶς πληροφοροῦν ὅτι οὗτος ἐκτὸς τοῦ ἐμίρου Κουρούπη συνέλαβεν αἰχμάλωτον καὶ τὸν μετ' αὐτὸν πρωτεύοντα Ἀνεμᾶν. Οὗτος εἶναι Ἕλληνας ἰθαγενῆς ἢ οἰκογένεια τῶν Ἀνεμάδων εἶναι ἑλληνικὴ καὶ ἐκ τῶν προτέρων γνωστῆ. Ὅπως δὲ ἀσύστατα εἶναι τὰ παρὰ Παπαρηγοπούλου-Καρολίδου καὶ Λάμπρου ὅτι δῆθεν οἱ ἀπόγονοι τοῦ Κουρούπη ἐκχριστιανισθέντες ὠνομάσθησαν Ἀνεμάδες. Καὶ ὁ μὲν Παπαρηγόπουλος-Καρολίδης ἐν σελίδι 96 τοῦ Δ' τόμου λέγει «οἱ ἀπόγονοι ὅμως αὐτοῦ (τοῦ Κουρούπη) ἐδέχθησαν τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ συναντῶνται ἐκ διαλειμάτων ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Ἀνεμάδων» ὁ δὲ Λάμπρος ἐν σελ. 96 λέγει «οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβδ ἑλ-Ἀζίζ γενόμενοι χριστιανοὶ ἔλαβον τὴν ἐπωνυμίαν Ἀνεμάδες».

Αἱ πηγαὶ ὅμως σαφῶς ἐκφράζονται ἐν προκειμένῳ. Καὶ ὁ μὲν Φραντζῆς ἐν σελ. 109.23 λέγει «Καὶ τὸν ἀρχηγὸν Κρήτης Κουρούπη καλούμενον ἐχειρῶσατο καὶ τὸν μετ' αὐτὸν ἄλλον πρωτεύοντα Ἀνεμᾶν», ὁ δὲ Κεδρηνὸς Τ. Β' σελ. 340.19 «καὶ τὸν ἀμυρεύοντα τῆς νήσου, Κουρούπη ὄνομα, λαβὼν αἰχμάλωτον καὶ Ἀνεμᾶν τὸν μετ' αὐτὸν ἐν τῇ νήσῳ πρωτεύοντα», τὰ αὐτὰ καὶ ὁ Ζωναράς ἐν σελ. 491.5.

Καὶ ἐνταῦθα ὅπως καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα σημεῖα τῆς μεσαιωνικῆς μας ἱστορίας οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ μας ἐγένοντο θύματα τῆς στενῆς αὐτῶν ἐξαρτήσεως ἐκ τοῦ Lebeau ὅστις ἐν τ. XVI σελ. 77 λέγει «on remarquait entre les autres (τῶν αἰχμάλωτων) Curupe et son fils Anémas», παρανοήσας καὶ ἐνταῦθα (1) τὸ κείμενον τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑπ' ὄψιν του καὶ μεταγλωττίσας τὴν φράσιν «τὸν μετ' αὐτὸν πρωτεύοντα Ἀνεμᾶν» διὰ τοῦ «son fils Anémas» τουτέστι «τὸν υἱὸν του Ἀνεμᾶν». Τὰ λοιπὰ περὶ τῆς βαπτίσεως αὐτοῦ ὀφείλονται εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ Παπαρηγοπούλου καὶ τῶν λοιπῶν.

Λόγῳ τοῦ βαθέως γήρατος, εἰς ὃ εὐρίσκετο ὁ Κουρούπης, φαίνεται ὅτι ὁ Ἀνεμᾶς ἐχειρίζετο τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν ἐν τῇ Κρητικῇ ἐπικρατείᾳ, οὐδόλως δὲ ἀπίθανον καὶ νὰ τὸν διεδέχετο μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἄλλως τε οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Κρήτης εἶχον, ἠθικῶς τοῦλάχιστον, ἐντελῶς ἐξομοιωθῆ πρὸς τοὺς δεσπότας των, κατὰ τὸ «φιλεῖ τὸ ὑπήκοον ἐξομοιοῦσθαι τοῖς ἄρχουσι» συνυπουργούσης εἰς τοῦτο καὶ τῆς ἠθικῆς ἐκλύσεως, τὴν ὁποίαν συνεπάγεται ἢ ἐκ τῶν ἀθεμίτων κερδῶν προερχομένη εὐημερία καὶ διὰ παρὰ τῇ κοινωνικῇ ἐκείνῃ τάξει, ἣτις εὐρίσκετο ἐν στενοτέρῳ ἐπαφῇ μετὰ τῶν αὐθεντῶν.

Κατὰ τὸν Lebeau οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Κρήτης εἶχον ἐξισλαμισθῆ (1), «les insulaires avaient embrassé la religion de leurs maîtres». Ἄλλ' οὐδεμία ἐνδειξις τοιοῦτου πράγματος ὑπάρχει ἐν ταῖς πηγαῖς, τὰς ὁποίας διαδέτομεν

(1) Lebeau, σ. 78.

σήμερον καὶ τὰς ἑλληνικὰς καὶ τὰς ἀραβικὰς. Ὁ βιογράφος τοῦ ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε» προκειμένου περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ δράσεως αὐτοῦ λέγει μὲν «παραβαλὼν γὰρ τῇ νήσῳ ἄρτι μὲν τῆς τῶν Ἀγαρηνῶν χειρὸς ἀποσπασθείσης καὶ τῇ Ρωμαϊκῇ ἐπικρατεῖα ἐπανασωθεῖσα ὑπὸ Νικηφόρου... ἔτι δὲ λείψανα φερούση τῆς μιαιῶς τῶν Ἀγαρηνῶν κακοπιστίας, ἐπειδὴ οἱ ταύτης οἰκήτορες τῷ χρόνῳ καὶ τῇ μακρᾷ τῶν Σαρακηνῶν συναυλίᾳ, οἷμοι, συναπαχθέντες, τοῖς ἐκείνων ἤθεσι καὶ ὀργίοις τοῖς μυσσαροῖς καὶ βεβήλοις ἐπέειθοντο» (*), ἀλλὰ ταῦτα δὲν δεικνύουσιν ἐξισλαμισμὸν τὴν μακρὰ φρασολογία ἦτο πρὸς τοῦτο περιττή. Ὁ βιογράφος θέλει νὰ δείξῃ τὴν διαφθορὰν περὶ ἧς ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω καὶ τὴν νόθευσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἣτις ἐπῆλθε λόγῳ τοῦ μακροῦ συναγελασμοῦ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κρήτης μετὰ τῶν ἀθροιστῶν. Ὑποθέτω ὅτι οἱ Κρήτες θὰ εἶχον παραδεχθῆ τὴν πολυγαμίαν, θὰ κατήργησαν τὰς νηστείας καὶ τὰ παρόμοια.

Ἄλλως τε οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης ὡς Μοζάραβες, ἀτελῶς ἐξισλαμισμένοι καὶ οἱ ἴδιοι καὶ θρησκευτικῶς ἀδιάφοροι δὲν θὰ ἐπεδίωξαν τὸν ἐξισλαμισμὸν τῶν ὑποδούλων των, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ γνήσιοι Μουσουλμάνοι κατέφευγον σπανιώτατα εἰς τὸ μέτρον τοῦτο, προτιμῶντες νὰ ἔχῃσι τοὺς Χριστιανούς ὡς δούλους καὶ ὡς φορολογουμένους. Σήμερον ἅπαντες οἱ ἀραβολόγοι ὁμοφώνως ὡς ἐξῆς διατυπώνουν τὸ πρᾶγμα «Ἐκ τῆς παρουσίας νικημένων ἑτεροθρήσκων ἀφωσιωμένων εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων των ἐξηρωτῶντο αἱ πρόσοδοι ἐξ ὧν ἀπέζων οἱ ἀληθεῖς Μουσουλμάνοι». Ὅσον δὲ πολυπληθέστεροι ἦσαν εἰς μίαν ἰσλαμικὴν ἐπικράτειαν οἱ Ντχιμί, ἦτοι οἱ ὑπὸ φορολογίαν προστατευόμενοι ἑτερόθρησκοι, τόσον τὸ πρᾶγμα ἐθεωρεῖτο ἐπικερδέστερον καὶ διὲν εἰς τὴν ἐποχὴν, ἣτις μᾶς ἀπασχολεῖ, ὅποτε εἶχεν λήξει ἡ περίοδος τῶν μεγάλων κατακτήσεων καὶ ἐπομένως ἠλαττώθησαν οὐσιωδῶς τὰ ὑπέρογκα ἐκεῖνα κέρδη τὰ ὁποῖα ἀπεκομίζοντο ἐκ τῶν λεηλασιῶν πρὸς διανομὴν μεταξὺ τῶν πιστῶν, ἄλλος δὲ πόρος δὲν ὑπελείπετο εἰμὴ ἡ φορολογία τῶν ἑτεροθρήσκων. Οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης ὅπως καὶ ὅλοι οἱ λοιποὶ Μουσουλμάνοι ἤθελον φορολογουμένους καὶ οὐχὶ μετόχους, εἰς τὰ κέρδη καὶ τὰς ἀπολαβὰς. Ἐκτὸς δὲ τούτου οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης δὲν θὰ εἶχον καμμίαν ὄρεξιν πρὸς ἐξάπλωσιν ἐπὶ ζημίᾳ των τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ὡς τρέφοντες πικρίαν κατ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ δὲν ἤμειψε τὴν ἀπάρνησιν τῆς πατρικῆς των θρησκείας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω (**), προὐκάλεσε τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Προαστείου, τὴν οἰκτρὰν σφαγὴν τῶν συγγενῶν των καὶ τὴν ἔξωσιν των ἐξ Ἰσπανίας.

Κυρίως εἰπεῖν οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης ἦσαν ἄθρησκοι ἢ καὶ ἂν τινες

(1) Ἀρχ. Μελετίου Γαλανοπούλου, «Βίος, Πολιτεία κλπ. τοῦ ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε» Ἀθήναι, 1933, σ. 73.

(2) Βλ. ἀν., σ. 29.

μεταξὺ αὐτῶν ἐθρησκευόντο, ὅπως χαλαρῶς εἶχον πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα. Σημειωτέον δὲ ὅτι δὲν ὑπῆρχε θρησκευτικὴ κοινωνία μεταξὺ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης καὶ τοῦ λοιποῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου, μηδένα τῶν Χαλιφῶν ἀνεγνωρίζοντες, οὔτε ὡς πολιτικὴν ἐπικυριαρχίαν, ἀλλ' οὐδὲ καὶν, ὅπερ καὶ οὐσιωδέστατον ἐν προκειμένῳ, ὡς θρησκευτικὴν ἀρχὴν. Ἐν τῇ αὐτῇ περιπτώσει ὁ ἡγεμὼν τῶν ἔπρεπε τοῦλάχιστον νὰ φέρῃ τὸν τίτλον τοῦ Ἰμὰ μ τούτέστι θρησκευτικοῦ ἅμα καὶ πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ, ἀλλ' ἀντὶ τούτου φέρει τὸν τίτλον τοῦ ἐμίρη ἤτοι μόνον πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ. Μὴ ἔχοντες δὲ οἱ ἴδιοι θρησκευτικὴν κοινωνίαν μετὰ τῶν Χαλιφῶν δὲν ἐπέτρεπον, ὅπως θὰ τὸ πράξουν βραδύτερον καὶ οἱ Βενετοὶ εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Κρήτης, νὰ ἔχωσι τοιαύτην μετὰ τῶν ἐκτὸς τῆς νήσου ἀνωτέρων ἐκκλησιαστικῶν τῶν ἀρχῶν θεωροῦντες τοῦτο ὡς ἐξάρτησιν. Καὶ οὕτω ἐλλείπει ἐπισκοπικῆς ἐπισκέψεως καὶ προνοίας ἐνοθεύθη σὺν τῷ χρόνῳ ἐν Κρήτῃ ἡ χριστιανικὴ πίστις.

Πρέπει νὰ λεχθῆ ἔν τούτοις ὅτι ἂν οἱ Σαρακηνοὶ δὲν προέβησαν εἰς ἐξισλαμισμούς, δὲν ἐπέτρεπον ὅμως ἀπανταχοῦ τῆς Κρήτης τὴν ἐλευθέραν ἐνάσκησιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τῶν «Ντχιμί» των, ὡς τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ τῶν λεγομένων τοῦ Γενέσιου. Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Φρατζῆς ἀναφέρει δύο πόλεις ὡς μὴ ὑποδουλωθείσας, τὴν Γόρτυναν καὶ τὰς Κυδωνίας. Ὁ Γενέσιος γνωρίζει μίαν μόνον τοιαύτην, τὰς δὲ σχετικὰς εἰδήσεις τὰς ὁποίας δίδει περὶ τῶν κατ' αὐτὴν θὰ ἀρύεται προφανῶς ἐκ τῶν πρεσβευτῶν οὔτινες μεταβαίνοντες εἰς Χάνδακα θὰ ἠδύναντο νὰ μάθωσι τί συνέβαινε εἰς τὴν ἐγγὺς τούτου κειμένην Γόρτυναν. Λέγει λοιπὸν ὁ Γενέσιος ὅτι μέχρι σχεδὸν τῶν ἡμερῶν του (μέσα τοῦ δεκάτου αἰῶνος) μόνον ἐν Γορτύνῃ ὑπῆρχε πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία «εἴκοσι ἐνέα πόλεις ἠνδραποδίσαστο (ὁ Ἀπόχαψ) μιᾶς μόνης μὴ ἀλωθείσης, ἀλλ' ἢ λόγῳ ἀπολιορκήτου μεινάσης, ἕως ἄρτι ἐχόντων τῶν οἰκητόρων αὐτῆς σὺν ἐλευθερίᾳ ποιεῖν τὰ Χριστιανῶν εἰθισμένα»⁽¹⁾. Τοῦτ' αὐτὸ θὰ συνέβαινε καὶ εἰς τὰς Κυδωνίας· ἀλλ' εἴτε δύο εἴτε καὶ περισσότεραι ἂν ἦσαν αἱ κεκτημέναι ἐλευθερίας πόλεις, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχε κοινωνία μετὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀστικατασταθῶσιν οἱ θνήσκοντες ἐπίσκοποι, ἢ νόθευσις τῆς θρησκείας ἦτο ἀναπόφευκτος.

Ἄν ὅμως ἡ θρησκεία τῶν Κρητῶν ἐνοθεύθη ἢ ἐθνικὴ αὐτῶν ὄντοτης ἔμεινε ἀναλλοίωτος. Ἐκ τινῶν τεκμηρίων δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν ὅτι διετηρεῖτο ἀκόμη παρὰ τοῖς Ἑλλησι τῆς Κρήτης ἐθνικὴ συνείδησις.

Οὕτω χάρις εἰς πληροφωρίαν παρασχεθείσας ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν κυβέρνησιν ἐγένετο ἡ κατὰ τῆς Δαμιέττης μεγάλη ἐκείνη ἐπιδρομὴ περὶ ἧς διελάβομεν ἀνωτέρω διὰ μακρῶν, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκτὸς ἄλλων κατεστράφη ὀλοσχερῶς ὀλόκληρον τὸ πολεμικὸν ὑλικόν, τὸ ὁποῖον προωρί-

(1) Γενέσιος σ. 47.

ζετο διὰ τοὺς Σαρακηνοὺς τῆς Κρήτης. Ἄλλὰ καὶ διὰ τὴν κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης παρασκευαζομένην ἐπιδρομὴν εἰδοποιήθη ἐγκαίρως παρὰ Κρητῶν αὐτομόλων ἢ αὐτοκρατορικῆ κυβέρνησις. Ἴδου τί λέγει ὁ Καμενιάτης ἐπὶ λέξει ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο· «Πρόσφυγὰς τινὰς ἀπ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν βαρβάρων ἀφίχθαι, λέγων, καὶ τὴν βουλὴν αὐτῶν, ἧτις ἐστί, προειπόντας τῷ βασιλεῖ (Λέοντι τῷ ς'), καὶ ὅτι πᾶσαν τὴν ὄρμην ἐπὶ τήνδε πεποιήνται, ὑπὸ πολλῶν ἤδη τῶν ὑπ' αὐτῶν (τῶν Σαρακηνῶν) προχειρωθέντων βεβαιωθέντες ὡς ἀτείχιστός ἐστιν ἐκ τοῦ πρὸς θάλασσαν μέρους» (Συνεχιστής, σελ. 508, 8 ἐπ.). Προθύμως προσέτι ἔσπευσαν νὰ δώσουν ἐμπεριστατωμένας πληροφορίας οἱ συλληφθέντες ἰθαγενεῖς τῆς Κρήτης ὅποτε ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἀπέστειλεν ἄνδρας «Κρατῆσαι γλώσσαν» (1). Λίαν χαρακτηριστικαὶ δὲ εἶναι αἱ ἐκδηλώσεις τῶν ἐθνικῶν αἰσθημάτων τῶν μετὰ τὴν ἀπόβασιν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ εἰς Κρήτην, ὡς μᾶς πληροφοροεῖ ἐπὶ λέξει ὁ Συνεχιστής «πολλοὶ καθ' ἑκάστην ἡγεμόλουν πρὸς τὸν μάγιστρον» (2). Τὸ γεγονός δὲν παρασιωπᾶ καὶ αὐτὸς ὁ Lebeau (3). Λέων ὁ διάκονος μᾶς πληροφοροεῖ προσέτι ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς ὠδήγησαν τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν κατὰ τινὰ νυκτερινὴν ἐκστρατεῖαν πρὸς τὸν λόφον ὅπου ἦτο ἐστρατοπεδευμένον τὸ πλεῖστον μέρος τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῶν Σαρακηνῶν, συμποσομένων, κατὰ τὸ λέγειν του, εἰς τέσσαρας μυριάδας καὶ γενομένων ἀπάντων παρανάλωμα μαχαίρας. Ἡ συμμετοχὴ τῶν Κρητῶν εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῶν δυνάτων νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τῆς ἐμπιστοσύνης τὴν ὁποίαν ἔτρεφον οὗτοι εἰς τὸ ἐγχείρημα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἀλλ' ὀφείλεται προσέτι καὶ εἰς τὴν ἀφύπνισιν τῶν ἐθνικοθησκευτικῶν αἰσθημάτων τὴν ὁποίαν προὐκάλεσεν ἀνὰ σύμπαν τὸ πανελλήνιον ὅπως καὶ ἀνὰ σύμπαντα τὸν Χριστιανικὸν κόσμον τὸ μαρτύριον τῶν ἐν Ἀμορίῳ τεσσαράκοντα δύο μαρτύρων, ἢ ἀπήχησις τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἔφθασε καὶ μέχρι Κρήτης διὰ τῶν ἐκάστοτε συλλαμβανομένων αἰχμαλώτων ἐκ τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν νήσων.

Ἐκ τῶν ἐθνικῶν γνωρισμάτων τῶν Κρητῶν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον οὐδόλως ἐκινδύνευσε μὴ ὑποστᾶν τὴν παραμικρὰν ἀλλοίωσιν εἶναι ἡ γλῶσσα αὐτῶν. Εἰς ἐκ τῶν ἀρίστων Κρητῶν ἐρευνητῶν ὁ κ. Ν. Τωμαδάκης λέγει ἐν προκειμένῳ ἐξαίρων εὐλόγως τὴν καθαρότητα αὐτῆς· «οὐ μόνον σλανικά ἢ ἄρμενικά στοιχεῖα εἶναι ἀνύπαρκτα εἰς τὴν κρητικὴν διάλεκτον, ἀλλὰ καὶ ματαίως θ' ἀνεξήτει τις ἔγνος τῆς ἀραβοκρατίας ἐν τῇ γλώσσῃ» (4).

Σημειωτέον ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς σαρακηνοκρατίας οὐδέποτε ἔπαυσαν λαλοῦντες τὴν γλῶσσαν των.

Τοὺς βλέπομεν τῷ 866 εἰς ἐποχὴν δηλαδὴ ἀρκετὰ ἀπομεμακρυσμένην

(1) Συνεχιστής σ. 476.1.

(2) » σ. 476.11.

(3) Lebeau σ. 75.

(4) Ν. Β. Τωμαδάκη, «Σλαῦοι ἐν Κρήτῃ», Ε.Ε.Κ.Σ., Τ. Α', (1938), σ. 425.

ἀπὸ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Κρήτης νὰ διαλέγωνται ἑλληνιστὶ μετὰ τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου τοῦ νέου (1). Σπουδαιότεραν σημασίαν ἐνέχει ἐν προκειμένῳ τὸ κήρυγμα τοῦ ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε, ὅστις ἀνέλαβε ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Μεγαλονήσου νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς Κρητίας εἰς τὴν εὐθείαν ὁδόν, κηρύττει, ἐπιπλήττει, παραινεῖ ἑλληνιστὶ, καὶ ταῦτα ἐν οὐχὶ ἐνὶ καὶ μόνῳ σημείῳ τῆς Κρήτης, ἀλλ' ἀπανταχοῦ ταύτης, παραμείνας ἐκεῖ ἐπὶ ὀλόκληρον ἑπταετίαν.

Παραθέτω ἐνταῦθα αὐτολεξεῖ χωρίον ἐκ τοῦ Βίου τοῦ ὁσίου Νίκωνος, ἐν τῷ ὁποίῳ παρουσιάζεται οὗτος διαλεγόμενος μετὰ τῶν κατοίκων τῶν πέριξ χωρίων οἱ ὅποιοι ἔσπευσαν εἰς τὸν τόπον ὅπου ἴστατο ὁ ὁσίος, ὅστις ἀφηγεῖται εἰς αὐτοὺς τὸ ὄραμα, τὸ ὁποῖον εἶδε καὶ τοὺς προτρέπει νὰ ἀνοικοδομήσωσι τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Φωτεινῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πάνυ προθύμως ἐκείνοι ἔπραξαν: «Ἐπεὶ δὲ οὔτε σκαπάνη ἦν τῷ μεγάλῳ οὔτε πτύον, οὔτε τις ἕτερος ὁ συναράμενος, ὃ τῶν ἀπορρητῶν σου δέσποτα θαυμασιῶν· στύλος ὄφθη πυρὸς τῇ ἐπιούσῃ νυκτὶ τοῖς ὁμόροις καὶ προσοικοῦσι τῶν ἐγχωρίων, ἐν ᾧ τόπῳ ὁ ἅγιος ἴστατο. Οἱ καὶ θαυμάσαντες καὶ ἐκπλαγέντες ἐπὶ τῷ καινῷ τοῦ θεάματος καὶ πρὸς τάχος τὸν τόπον καταλαβόντες καὶ τὰ ὀφθέντα τοῦτοφ ἀκοῆ παραλαβόντες, εἶτα καὶ προτραπέντες, ἕκαστος τὰ παρ' ἑαυτοῦ συνεισφέρειν, πάντες ὁμοθυμαδὸν ὑπέκουσαν τῷ κελεύσματι (7). Ἦσαν ἢ δὲν ἦσαν Ἑλληγες καὶ Χριστιανοὶ οἱ κάτοικοι τῶν ἐν λόγῳ χωρίων;

Εἶναι ἄξιον πάσης προσοχῆς τὸ γεγονός καθ' ὃ σύμφωνα μὲ τὰς ἀφηγήσεις τῆς δράσεως τοῦ ὁσίου Νίκωνος, οὐδὲ τὸ παραμικρὸν ἴχνος Σαρακηνῶν φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ ἐν Κρήτῃ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς. Τί ἔγειναν οὗτοι; ἐξεκληρίσθησαν καὶ ἐξωλοθρεύθησαν μέχρις ἐνός; Αὐτὸ ἔγεινε. Ἦδη ἐσημειώσαμεν ὅτι οὗτοι ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον σημαντικὰ ἀποδεκατισθῆ. Ὁμοφώνως δὲ οἱ χρονογράφοι μᾶς πληροφοροῦν ὅτι κατεσφάγησαν καὶ κατὰ τὴν νυκτερινὴν ἐκείνην ἐπιδρομὴν τοῦ Νικηφόρου εἰς τὸν γήλοφον καὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος καὶ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ νήσῳ ὄχυρῶν, ὅσοι δὲ κατώρθωσαν νὰ σωθῶσι δὲν παρέμειναν ἐν Κρήτῃ, ἀλλ' ἤχθησαν ὡς αἰχμάλωτοι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀρκετὰ πολυπληθεῖς ὄντες καὶ ἀποῦ ἐκόσμησαν τὸν θρίαμβον τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, περιβεβλημένοι λευκὰς ἐσθῆτας, ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς δούλοι. (8)

Ἐπίσης κατὰ τὰς αὐτὰς ἀφηγήσεις τῆς δράσεως τοῦ ὁσίου ἐν Κρήτῃ ὄχι μόνον Σαρακηνοί, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλοι οἰοιδήποτε ἑτερογενεῖς φαίνεται νὰ ὑπάρ-

(1) Βλέπε ἀν. σ. 35 καὶ σημ. 2 τῆς αὐτῆς σελίδος.

(2) Ὁ Lebeau λέγει ἐν προκειμένῳ (ἐν σελ. 77 «Le peuple admirait l'or l'argent... et la multitudes des captifs, tous revêtus, des robes blanches». Ὁ δὲ Λέων ὁ διάκονος (σελ. 29. 1) περιγράφων τὸν θρίαμβον λέγει... τούτοις εἶποντο καὶ οἱ ἀνδραποδισθέντες βάρβαροι εἰς πολυάριθμον πληθὺν συναγόμενοι.

χωσι ἐν τῇ μεγαλονήσῳ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Εἶναι δὲ ἀπορίας ἄξιον τὸ πῶς κατορθώθη νὰ δοθῇ ἑτέρα ἐρμηνεία εἰς τὸ γνωστὸν χωρίον Λέοντος τοῦ διακόνου, ἐν ᾧ οὗτος ὁμιλῶν περὶ τοῦ Τεμένους τοῦ νεοίδρουθέντος ὄχυροῦ ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, προσθέτει ὅτι ὁ μάγιστρος εἶχεν ἐγκαταστήσῃ καὶ καθ' ὅλην τὴν νῆσον φρουρὰς ἐκ Ρωμαίων καὶ ξένων μισθοφόρων Ἀρμενίων κλπ. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον τὸ ὁποῖον ἔδωσεν ἀφιερῆναι εἰς τὸ νὰ νομισθῇ ὅτι ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς προέβη εἰς ἐποικισμοὺς ἑτερογενῶν ἐν Κρήτῃ ἔχει ὡς ἑξῆς: «... καὶ τὴν νῆσον ἐξημερώσας ἅπασαν, Ἀρμενίων, Ρωμαίων καὶ συγκλύδων ἀνδρῶν πατριᾶς ἐποικισάμενος καὶ πυρφόρους τριήρεις εἰς φυλακὴν ταύτας καταλειπὼν αὐτοὺς... ἀνέπλει πρὸς τὸ Βυζάντιον.» (σ. 27. 24 ἔπ.). Ὁρθότατα ὁ Ν. Ι. Τομαδάκης λέγει ἐν προκειμένῳ τὰ ἑξῆς: «διὰ τὸ νὰ μὴ ἀναλογισθῶμεν τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεως ἐν τῇ ἐλευθέρῳ Κρήτῃ παγίου στρατοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ ἀπέτρεπε νέαν ἀραβικὴν ἐπιδρομὴν καὶ θὰ ἐπέβαλε τὴν νέαν τάξιν πραγμάτων» (1), «Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ οὐχὶ ἄλλως, φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τὴν ὁποίαν δίδει ὁ τόσον δυσμενῆς πρὸς πᾶν τὸ ἑλληνικὸν Lebeau λέγων: «Il bâtit un fortresse sur une colline voisine et de difficile accès, Il y met garnison et la nomme Téménos. Il laisse ses brûlots dans le port au pied de la fortresse, pour la défendre d'insulte du côté de la mer» (2). Καὶ εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰ σκεφθῇ τις ὅτι πρόκειται περὶ ἐγκαταστάσεως φρουρᾶς καὶ ἐν Τεμένει καὶ ἀλλαχού τῆς νήσου, ἀφοῦ ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἐπακολουθεῖ ἡ μνεία τῶν πυρφόρων καὶ τῶν ἄλλης φύσεως πλοίων. Τὸ νόημα δηλαδὴ τοῦ χωρίου εἶναι τὸ ἑξῆς: ἀφοῦ ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐγκατέστησε φρουρὰς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἐμερίμνησε καὶ διὰ τὴν ἀπὸ θαλάσσης περιφρούρησιν τῆς νήσου· ἄλλως ἢ μνεία τῶν πλοίων δὲν θὰ εἶχε τόπον τῆς.

«Ἐνὸς ἀτόπου δοθέντος μύρια ἔπονται». Λέγω τοῦτο ἀναφορικῶς πρὸς τὴν δῆθεν ἀποστολὴν «τῶν γενῶν» ἐκ Βυζαντίου πρὸς ἑξελληνισμὸν τῆς νήσου!! Ἄπαντα τὰ σχετικὰ εἶναι φανταστικά, στεροῦμενα ὑποστάσεως. Δυναμέθα τὸ πολὺ νὰ δεχθῶμεν ὅτι αἱ μνημονευόμεναι οἰκογένειαι εἶναι ἀρχοντικαὶ βυζαντιναί, ὅχι ὅμως καὶ ὅτι ἀπεστάλησαν ad hoc ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Μᾶλλον θὰ πρόκειται περὶ τῶν ἀνωτάτων κρατικῶν λειτουργῶν, στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν οἱ ὁποῖοι θὰ ἀπεστάλησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς μεγαλονήσου, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οὗτοι προήρχοντο ἐκ τῶν κόλπων τῆς ἀνωτάτης κοινωρίας τοῦ Βυζαντίου.

(1) Τομαδάκη, ἐνθ. ἀν. σ. 427.

(2) Lebeau, σ. 76.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ σελ. 5

ΜΕΡΟΣ Α΄.—Η ΑΝΔΑΛΟΥΣΙΑ

Κατάκτησις τῆς Ἰσπανίας.—Οἱ Βέρβεροι.—Αἷτια καὶ χαρακτῆρ τῶν ἐν Βερβερία ταραχῶν.—Ἱστορία τῶν ἐν Ἰσπανία ταραχῶν.—Ἐκτασις τῆς Ἀνδαλουσίας καὶ ἐθνολογικὴ σύστασις αὐτῆς. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Προαστείου.—Οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Κρήτης δὲν ἦσαν Ἀραβες ἀλλὰ Μοζάραβες σελ. 9—34

ΜΕΡΟΣ Β΄.— Η ΚΡΗΤΗ ΠΡΟ ΤΗΣ ΥΠΟΔΟΥΛΩΣΕΩΣ

Ἡ γενικὴ κατάστασις.—Πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ διοίκησις πρὸ τῆς ὑποδουλώσεως.—Ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις τῆς Κρήτης.—Ἡ εἰκονομαχία παρεσκεύασε τὴν πτῶσιν τῆς Κρήτης.—Ἡ ἀποστασία τοῦ Θωμᾶ σελ. 35—57

ΜΕΡΟΣ Γ΄.— Η ΚΡΗΤΗ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΣΑΡΑΚΗΝΟΥΣ

Χρονολογία τῆς ἀφίξεως τῶν Σαρακηνῶν.—Ἡ κατάκτησις τῆς Κρήτης.—Ἐκδίωξις τῶν Σαρακηνῶν ἐκ τῶν λοιπῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου.—Οἱ Τεσσαρακοντάριοι.—Ἀναπτέρωσις τοῦ ἐθνικοθρησκευτικοῦ αἰσθήματος.—Ἐφήμερος ἀνάκτησις τῆς Κρήτης.—Ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς Δαμιέτης.—Ἐπιδρομὴ ἐναντίον τοῦ Ἀθωνος.—Ἡ Κρήτη φόρος ὑποτελὴς εἰς τὸ Βυζάντιον.—Δεινὴ τιμωρία τῶν ἀρνησιθρήσκων καὶ τῶν προδοτῶν.—Ἐπίσημοι σχέσεις μεταξὺ τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ πειρατικοῦ Κράτους.—Ἡ πρεσβεία τοῦ Νικήτα Μαγίστρου.—Αἱ ἐπιστολαὶ τῶν Πατριαρχῶν Φωτίου καὶ Νικολάου τοῦ Μυστικοῦ.—Αἰθίοπες μισθοφόροι (Ἀτζιπάδες) εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης.—Ἀλωσις τῆς Θεσσαλονίκης σελ. 58—89

ΜΕΡΟΣ Δ΄.— ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΝΑΣΤΑΙ ΤΩΝ

Ἡ ὀριστικὴ ἀνάκτησις τῆς Κρήτης (961).—Οἱ Ἐμίραι τῆς Κρήτης.—Οἱ Ἀτζιπάδες.—Οἱ ἰθαγενεῖς κατὰ τὴν κατοχὴν σελ. 90—114

27-2

29-9

12.12

2/10

12.3

27.4

27/7

15/12

15/3

23/5

23.1

ΤΑ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΤΩΝ ΕΣΦΑΛΜΕΝΩΝ

Σελ.	5	στ.	29	Lebeau	γράφει	Lebeau
>	12	>	6	Ευρώπην	>	Κρήτην
>	32	>	1	καταστήσωσι	>	κατακτήσωσι
>	39	>	30	Κρατικών	>	Κρητικών
>	40	>	1	Μονοφαστίου	>	Μονοφαστίου
>	>	>	>	Σόβριτσα	>	Σόβριτα
>	>	>	24	τῆς Κρήτης	>	τοῦ Κράτους
>	45	>	33	Πυλίου	>	Πολίου
>	46	>	37	τοῦ	>	τὸν
>	58	>	27	τοῦ Κράτους	>	τῆς Κρήτης
>	60	>	7	ἐκτός	>	ἐντός
>	65	>	17	ἐπιχειριάζουσιν	>	ἐπιχωριάζουσιν
>	68	>	14	καταδρομῆν	>	καταδρομῆν
>	84	>	33	ὁμοφίλων	>	ὁμοφύλων
>	88	>	16	τάξει	>	Τάξει

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΝΙΝΙΩΝ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΣΦΑΛΜΕΝΩΝ

ΕΤΟΣ 1953

21-1
25-12
1924
5.11

